

ZBORNIK
POKRAJINSKEGA MUZEJA
PTUJ – ORMOŽ 7

2021

POKRAJINSKI
MUZEJ
PTUJ
ORMOŽ

ZBORNİK
POKRAJINSKEGA MUZEJA
PTUJ – ORMOŽ
7

2021

POKRAJINSKI
M U Z E J
P T U J
O R M O Ž

ZBORNİK

POKRAJINSKEGA MUZEJA PTUJ – ORMOŽ 7

- Urednik: Martin Šteiner
Lektoriranje: Judita Babnik
Prevodi: Tanja Ostrman Renault, Suzana & Matthew Krause
Slikovno gradivo: Ciril Ambrož, Arhiv društva Prleški železničar,
Arhiv Društva za telesno vzgojo partizan Središče
ob Dravi, Davorin Ciglar Milosavljević, Iva Bačić
Ciglar, Digitalna Slikovna diagnostika, medicinska
diagnostika in druge storitve, d.o.o., Bibi Erjavec,
Boris Farič, Hermina Golc, Nadica Granduč,
Manica Hartman, Dajana Horvat, Ana Jelnikar,
Nevenka Korpič, KTV Ormož, Aleksander Kumer,
Kunst-Revue, Nina Mertik, Aleksandra Nestorović,
Občina Ormož, G. Oswatitsch, Pokrajinski muzej
Ptuj – Ormož, Irena Porekar Kacafura, Monika
Simonič Roškar, K. Schmutzer, Metka Stergar, Martin
Šteiner, Ivan Tušek, Universalmuseum Joanneum
Graz
Oblikovanje: Dušan Pogačar, s.p.
Tisk: Evrografis Maribor
Število izvodov: 300

Izdal in založil: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož,
Muzejski trg 1, SI – 2250 Ptuj
Zanj: dr. Aleksander Lorenčič, direktor
Leto izida: 2021

Izdajo zbornika sta finančno omogočila Ministrstvo za kulturo
Republike Slovenije in Mestna občina Ptuj
Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji

-
- 6 DR. ALEKSANDER LORENČIČ
Predgovor
-

- 15 METKA STERGAR
#MuzejOdDoma
-

- 27 RENATA ČEH
Preko zaslona v muzej
-

- 37 MARTIN ŠTEINER
»Tale grad mi je zelo všeč, tukaj sem danes že tretjič in vsakič, ko znova pridem mi postaja vse lepši in lepši. ♥«
-

- 47 DR. ALEKSANDER LORENČIČ
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, pomemben generator razvoja mesta v prihodnosti?
-

- 77 MANICA HARTMAN
Desetletnica delovanja muzejske enote Ormož v obnovljeni grajski pristavi
-

- 95 ANDREJ BRENCÉ
Pletarski šoli v Cirkulanah in na Ptuj v letih 1906–1961
-

- 109 NEVENKA KORPIČ
110 let Dravskega Sokola Središče ob Dravi, 1911–2021
-

- 129 MONIKA SIMONIČ ROŠKAR
Ponovno odstrt sijaj samostanskega dela s podobo Janeza Nepomuka na parah
-

- 153 HERMINA GOLC
Konservatorsko–restavratorski poseg na relikviariju s sv. Janezom Nepomukom (Klosterarbeiten)
-

-
- 173 DR. EVA ILEC
Konserviranje svilenega fraka in rekonstrukcija oblačila
-
- 189 MAG. BOŠTJAN ROŠKAR
Stavbno pohištvo na Ptujskem gradu in poskus rekonstrukcije okna iz 17. stoletja
-
- 207 STANKA GAČNIK
Slikarske pripovedi nekega življenja
-
- 219 DR. BRANKO VNUK
Ptujski akademski slikar Alojz Oswatitsch (1874–1959)
-
- 285 TATJANA ŠTEFANIČ
Potresajoča palica s kraguljčki in turškim polmesecem – nekdanj v službi vojaških godbenikov, danes pa v družbi muzejskih obiskovalcev
-
- 307 MAG. BRANE LAMUT
Ormož pred Ormožem
-
- 333 IZR. PROF. DR. BORIS KAVUR IN IVA BAČIČ CIGLAR
Brengova: Esej o okrasu srednjebronastodobne amforice
-
- 347 ALEKSANDRA NESTORVIČ IN DR. EVA ILEC
Rekonstrukcija kostumov mladenke in bojevnika s prehoda iz bronaste v železno dobo
-
- 367 MAG. NATAŠA KOLAR
Utrinki o razvoju in društveni dejavnosti Tomaža pri Ormožu med letoma 1800 in 1941
-

PREDGOVOR

Slovenija letos obeležuje 30 let samostojne poti in demokracije zahodnega tipa. V treh desetletjih je naredila velik korak naprej, med drugim je članica vseh pomembnejših mednarodnih organizacij in del razvitega sveta. V Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož (PMPO) smo obletnico obeležili tudi z občasno razstavo *Tri desetletja Ptuja v Republiki Sloveniji*. Veseli smo, da nam je uspelo tudi kontinuirano izdajati muzejski zbornik, in tako je pred vami že sedma številka z naslovom *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož 7*. Naj spomnim: leta 2003, ob 100-letnici muzeja, je izšel prvi *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj*. V letu 2010, po ponovni združitvi z enoto Ormož, je izšla druga številka pod imenom *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož 2*. Jubilejno leto 2013 ob 120-letnici muzeja je pospremila tretja številka zbornika. V letih 2015 in 2017 sta sledili četrta oziroma peta številka, leta 2019, ob 1950-letnici Ptuja, pa še šesta.

Kot so se na ravni države v zadnjih treh desetletjih odvijali številni pomembni procesi, tako so se tudi v muzealstvu zgodili premiki, ki jih narekuje trenutek časa. Muzeje žal še vedno dojemamo kot trdnjave, »ki čuvajo v prah odete predmete za steklenimi vitrinami«.¹ Imamo jih za prostore, v katerih je treba biti tiho, pogosta asociacija nanje je spomin na vodnika, ki nikakor ni hotel nehati govoriti, in na učiteljico z nenehnimi opozorili, da se ne znamo obnašati. To so predstave, ki si jih marsikdo priključ v spomin ob misli na muzej in ki velikokrat odvrnejo ljudi od obiska. Tisti, ki so muzejem pripravljeni dati priložnost, pa opazijo, da se je v njih marsikaj spremenilo. Sodobni muzeji so presegli poslanstvo svojega delovanja kot ustanove, ki skrbi zgolj za zbiranje, dokumentiranje, hranjenje in interpretiranje predmetov, ter se zavezali

.....
1 Tina Palaić in Urša Valič: Širjenje vloge muzejev in muzealcev, *Pogledi*, let. 5, št. 11, 11. junij 2014.

k družbeni odgovornosti in spodbujanju družbenega razvoja.² Muzeji so javne ustanove, ki morajo biti dostopne vsakomur. Muzeji smo etično in zakonsko zavezani k zagotavljanju dostopnosti kulture in njene dediščine. Dandanes se »klasični muzej« spreminja v medij, ki delovanje žarči v okolje. Še tako dobrih razstav in spremljajočih dogodkov ni brez informacij, na podlagi katerih se bo obiskovalec odločil za obisk muzeja. Pomen imajo tako osnovne informacije o muzeju, delovnem času, lokaciji, kontaktih, dogodkih, dodatni ponudbi, vstopnini ipd. kot tudi prisotnost v medijih. Mediji obveščanja so številni, informacije v ustrezni obliki pa morajo biti ponujene tudi v muzeju samem. Če hočemo dostojno opravljati javno službo, je v današnjem času prvi in najbližji ključ nujna prisotnost muzeja in muzejskih zbirk na svetovnem spletu. Nujo za to je čas pandemije le še potrdil. Ključna je tudi fizična dostopnost, nujen korak za izboljšanje fizične dostopnosti je pregled stavbe z vidika gibalne, senzorne, duševne in intelektualne oviranosti.³ Napredek tehnike in uporaba informatike sta tudi muzejskemu delu razširila (z)možnosti in spremenila vlogo ter pomen muzejskega dela. Tudi in predvsem na področju digitalizacije. Ne samo dejstvo, da smo v 21. stoletju, temveč še posebej čas novega koronavirusa je pokazal, kako pomembna je digitalizacija. Na vseh področjih delovanja – na upravnem, finančnem, pri digitalizaciji zbirk ipd. Ne nazadnje, če želimo, da bo enkrat res vzpostavljen register premične dediščine na nacionalni ravni, je osnovni pogoj, da so inventarne knjige muzejev v digitalni obliki, torej ne skenirane stare (papirne) knjige, pač pa vpisane v računalniški dokumentacijski program. Digitalizacija med drugim pomeni tudi boljšo dostopnost stroki in zainteresirani javnosti.

K vsemu navedenemu teži tudi naš muzej. V peti številki zbornika sem pisal o izzivih PMPO. Ni jih malo, saj smo izjemno kompleksen muzej. Kar zadeva muzejske zbirke, naj omenim v letu 2020 odprto novo in posodobljeno zbirko historičnih glasbil. Med drugim sem v omenjenem zborniku izpostavil problematiko grajskega kompleksa in arheologije. Ne bo odveč, če predstavim dejavnosti na teh področjih v zadnjem času, predvsem naj ponovno poudarim, da je kulturna dediščina pričevalec obstoja naše skupnosti in temelj za

2 Prav tam.

3 Podrobneje v Vlasta Vodeb in Rajka Bračun Sova: Muzeji, javnost, dostopnost; Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana 2011 in v Mojca Lipec Stopar, Rajka Bračun Sova, Vlasta Vodeb: Dostopen muzej : smernice za dobro prakso, Skupnost muzejev, Ljubljana, 2009.

trajnostni razvoj. Prav tako je temeljna komponenta naše podobe v javnosti, naše identitete in preteklosti, predvsem pa predstavlja izjemen znanstveni, kulturno-turistični in ekonomski potencial. PMPO si skozi kulturno dediščino prizadeva širiti poslanstvo in se s svojo dostopnostjo dotakniti slehernega človeka. Prepričan sem, da muzej s svojim poslanstvom dopolnjuje kakovost življenja, in tudi zato je nujno njegovo ustrezno vključevanje v dejavnosti številnih sektorjev in področij. Ptujski grad je zaščitna in največja blagovna znamka mesta Ptuja ter njegove okolice. Pravzaprav lahko o njem govorimo le v presežnikih, saj je eden največjih, najmogočnejših, najstarejših, najlepših in najbolj obiskanih gradov na Slovenskem. Je pa res, da izjemen potencial grajskega kompleksa ostaja neizkoriščen. Če prebirate prispevke o gradu in kompleksu v časopisu izpred desetletij, naletite na identične naslove in problematiko, kot jo beremo danes. Obiskovalec Ptujkega gradu nima možnosti celostnega doživetja stavbne kompleksnosti grajskega griča. V grajskem kompleksu pozitiven premik pomeni konservatorski načrt, ki se sicer še dopolnjuje, a je temelj za sistematični pristop, ovrednotenje posameznih sestavin in za usmeritve pri nadaljnjih posegih v spomenik državnega pomena. Pri arheologiji v zadnjih letih velja kot pozitivno izpostaviti predstavitev originala petega mitreja v hotelu Mitra, sanacijo tretjega mitreja, razstavo *Osrčje Petovione* v prostorih konjušnice na Ptujskem gradu, mednarodni simpozij *Petoviona in njen ager*, ki je naletel na izjemen odziv tako naše kot mednarodne strokovne javnosti. Kot začetek celostnega reševanja arheološke problematike pa vidim predvideno postavitev arheološkega depoja odprtega tipa na Muzejskem trgu in predstavitev doslej neustrezno hranjenih kamnitih eksponatov. Po desetih letih je jasno, da je bila deložacija arheološke zbirke iz dominikanskega samostana primer prakse, ki kaže, kakšne posledice lahko imajo nekatere odločitve, predvsem pa, da je reorganizacija ustanov, kot je muzej, izjemno občutljivo dejanje.

Izid zbornika, v katerem muzejski sodelavci predstavljajo svoje delo in dejavnosti, sta finančno podprla Ministrstvo za kulturo in MO Ptuj, uredil ga je Martin Šteiner. Vsem hvala, bralcem pa želim prijetno branje.

Dr. Aleksander Lorenčič,
direktor Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož

FOREWORD

This year, Slovenia is celebrating 30 years of independence and democracy of the Western type. In three decades, it has made some great steps forward; among other things, it is a member of all major international organizations and part of the developed world. Ptuj Ormož Regional Museum (PMPO) also celebrated the anniversary with a temporary exhibition *Three Decades of Ptuj in the Republic of Slovenia*. We are glad that we also managed to continuously publish collections of papers, and so the seventh issue entitled *Miscellany of Ptuj Ormož Regional Museum No. 7* is already in front of you. Let me remind you: on the museum's hundredth anniversary, the Ptuj Regional Museum published its first collection of papers in 2003. In 2010, after the reunification of Ptuj and Ormož museum units, the second collection of papers came out bearing the title the *Miscellany of Ptuj Ormož Regional Museum No. 2*. The jubilee year of 2013, on the museum's 120th anniversary, was accompanied by the third collection of papers. In 2015 and 2017, the fourth and fifth collections followed, and in 2019, on the 150th anniversary of Ptuj, the sixth one was published.

Just as many important processes have taken place at the state level in the last three decades, thus shifts dictated by the moment also took place in museology. Unfortunately, museums are still perceived as fortresses "guarding dusty objects behind glass showcases".¹ We consider them to be places where one must be quiet, a frequent association of museums is the memory of a guide who would by no means ever wanted to stop talking, and of a teacher with constant warnings that we don't know how to behave. These are ideas that many people recall when they think of a museum and that often discourages

1 Tina Palaić in Urša Valič: Širjenje vloge muzejev in muzealcev, *Pogledi*, Year 5, No. 11, June 11, 2014.

people from visiting. Those who are willing to give museums a chance, however, notice that a lot has changed. Modern museums have gone beyond the mission of operating as an institution concerned solely with the collection, documentation, storage, and interpretation of objects and committed themselves to social responsibility and the promotion of social development². Museums are public institutions that must be accessible to all. Museums are ethically and legally committed to ensuring the accessibility of culture and its heritage. Today, the “classical museum” is being transformed into a medium that radiates activity into the environment. Even great exhibitions and accompanying events need information, based on which the visitor will decide whether to visit the museum. Basic information about the museum, working hours, location, contacts, events, additional offers, entrance fees, etc. are important as well as a media presence. There are many means of providing information, and information in an appropriate form must also be available in the museum itself. If we want to perform a decent public service nowadays, the first and closest key to do so is the necessary presence of a museum and museum collections on the World Wide Web. The time of the pandemic has only confirmed the urgency for this. Physical accessibility is also crucial; a necessary step to improve physical accessibility is to inspect buildings in relation to movement, sensory, mental, and intellectual disabilities³. Advances in technology and the use of informatics have expanded the possibilities of museum work too and changed the role and importance of museum work. Also, and especially in the field of digitization. Not only the fact that we are in the 21st century, but especially the time of the COVID-19 has shown how important digitization is. In all areas of operation – administrative, financial, digitization of collections, etc. Last but not least, if we want a register of movable heritage to be established at a national level, the basic condition is that museum inventory books are in digital form, i.e. not scanned old (paper) books, but entered in a computer documentation program. Digitization means, among other things, better accessibility for both professionals and the interested public.

.....

2 Ibis.

3 More details in: Vlasta Vodeb and Rajka Bračun Sova: Museums, publicity, accessibility; Urban Planning Institute of Republic of Slovenia, Ljubljana 2011 and: Mojca Lipec Stopar, Rajka Bračun Sova, Vlasta Vodeb: Accessible Museum – Guidelines for Good Practice, Slovenian Museum Association, Ljubljana, 2009.

Our museum strives for all the above. In the fifth collection of papers, I wrote about the challenges facing the Ptuj Ormož Regional Museum (PMPO). There are not only a few of them, as we are an extremely complex museum. As far as museum collections are concerned, a new and updated collection of historical musical instruments opened in 2020 should be highlighted. Among other things, in the above-mentioned collection of papers, I raised the issue of the castle complex and archaeology. It will not be superfluous to present the activities in these areas recently, especially to reiterate that cultural heritage is a witness to the existence of our community and a foundation for sustainable development. It is also a fundamental component of our public image, our identity and past, and above all, it represents an exceptional scientific, cultural, tourist, and economic potential. Through cultural heritage, PMPO strives to expand its mission and reach every single person with its accessibility. I am convinced that the museum, with its mission, complements the quality of life, and that is why it is essential to properly involve it in the activities of many sectors and areas. The Ptuj Castle is the city of Ptuj's, and its surroundings, largest and most protected brand. In fact, we can only talk about it in superlatives, as it is one of the largest, most powerful, oldest, most beautiful, and most visited castles in Slovenia. It is true, however, that the extraordinary potential of the castle complex remains untapped. If you read articles about the castle and the complex in printed media from decades ago, you come across identical headlines and issues that one can read today. A visitor to Ptuj Castle does not have the opportunity to fully experience the architectural complexity of the castle hill. In the castle complex, a positive shift is represented by a conservation plan, which is still being completed but is the basis for a systematic approach, evaluation of individual components and guidelines for further interventions in the monument of national importance. In archaeology, in recent years, it is worth pointing out the presentation of the original of the fifth Mithraeum at the Mitra Hotel, the renovation of the third Mithraeum, the *At the Heart of Poetovio* exhibition in the stables at Ptuj Castle, the international *Symposium Poetovio and its ager*, which met with an exceptional response from both domestic and international experts. As the beginning of a comprehensive solution to the archaeological issues, I see the intended installation of an open-type archaeological depot at the Museum Square and the presentation

of hitherto inadequately maintained stone exhibits. After ten years, it is clear that the eviction of the archaeological collection from the Dominican Monastery was an example of a practice that shows the consequences which certain decisions can have, and above all that, the reorganization of institutions such as a museum is an extremely sensitive act.

This publication, in which museum collaborators present their work and activities, was financially supported by the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia and the City Municipality of Ptuj and was edited by Martin Šteiner. Thank you all, and I wish the readers a pleasant reading.

Dr. Aleksander Lorenčič,
Director of the Ptuj Ormož Regional Museum

SVETI JURIJ TESTIRA ZMAJA ZA COVID-19

METKA STERGAR

Višja kustodinja pedagoginja
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
metka.stergar@pmpo.si

#MuzejOdDoma

Spletne vsebine muzeja v času zaprtja zaradi pandemije covida-19

Muzeji že vrsto let uporabljamo sodobno informacijsko-komunikacijsko tehnologijo in digitalizacijo pri raziskovanju, ohranjanju, dokumentiranju, informiranju ter predstavljanju svojega dela in vsebin. Pandemija covida-19 in z njo povezano zaprtje muzejskih vrat sta muzeje prisilila k večji uporabi novih medijev in tehnologije, predvsem pri obveščanju in komunikaciji z javnostjo, k uporabi virtualnega sveta kot nadomestka za fizični obisk ter k razmisleku o tem, kaj je muzej in kaj njegovo poslanstvo v teh spremenjenih časih. Prav tako se je pokazala potreba po novih (spletnih in virtualnih) načinih interpretacije muzejskih vsebin. Ali lahko muzeji tekmujejo z industrijo zabave, katere virtualni svetovi se zdijo resničnejši od resničnosti? Kje smo muzeji v tem svetu navidezne resničnosti?

Urša Vodopivec v svoji magistrski nalogi pravi, da »... naloga muzejev ni tekmovati z zabavno industrijo. Njihove bogate zbirke in znanje

jim zagotavljajo prednost, ki pa jo je potrebno izkoristiti, in z zanimivo ponudbo pritegniti tiste, ki ne obiskujejo muzejev.»¹ a v letu 2009 si še nismo predstavljali, da bodo bogate zbirke in znanje ostali za zaprtimi vrati. Danes smo muzeji postavljeni pred popolnoma nove izzive in jasno je, da mora novim razmeram slediti obrat v mišljenju in delovanju. UNESCO v svojem poročilu² izpostavlja pet tipov digitalnih aktivnosti, ki smo jih muzeji razvili med zaprtjem:

1. Uporaba predhodno digitaliziranih vsebin
2. Digitalizacija vsebin, načrtovanih pred zaprtjem
3. Povečana aktivnost na družabnih omrežjih
4. Aktivnosti, ustvarjene posebej za čas zaprtja muzejev
5. Profesionalne in znanstvene aktivnosti, organizirane v povezavi z zaprtjem

NEMO (Network of European Museum Organisations) v svoji raziskavi³ navaja, da je 93 % anketiranih muzejev med pandemijo povečalo ali na novo vzpostavilo vsaj eno spletno ponudbo, največ je bilo aktivnosti na družabnih omrežjih in video vsebin. Med novimi ponodbami se pojavljajo virtualna vodstva po muzejih in spletni edukativni programi.

Zaprtje muzeja spomladi leta 2020 nas ni ujelo popolnoma nepripravljene. V ptujskem muzeju smo na spletu že imeli objavljeno vrsto vsebin, predvsem na različnih specializiranih muzejskih spletnih portalih. Preko dokumentacijskega sistema *Galis*⁴ smo na platformi slovenskih muzejev in galerij *Museums.si*⁵ ter na spletnih portalih *The European Museums Network*⁶ in *Museums of the World*⁷ že objavljali izbrane muzejske zbirke s podatki o posameznih muzealijah, spletni dostop do spomenikov antičnega lapidarija pa je bil mogoč preko podatkovne baze antičnih kamnitih spomenikov *Ubi erat lupa*.⁸

1 Vodopivec, 2009, str. 4.

2 UNESCO, 2021.

3 NEMO, 2021, str. 14.

4 Programski paket *Galis* podjetja Semantika je celovita dokumentacijska platforma, ki se uporablja predvsem za beleženje dokumentacijskega gradiva in vodenje z njim povezanih procesov, zasnovan pa je bil tako, da je primeren za najrazličnejše organizacije (muzeje, galerije, knjižnice, arhive).

5 <http://museums.si/sl-si/>.

6 <http://museums.eu/>.

7 <https://museu.ms/>.

8 <https://www.ubi-erat-lupa.org/about.php>.

Že v letih 2014/2015 smo v sodelovanju z Googlom pripravili 360-stopinjske virtualne posnetke izbranih muzejskih prostorov v Ptujskem gradu in nabor več kot 70 muzealij, ki predstavljajo del naših bogatih fondov.⁹

Pred zaprtjem javnega življenja v letu 2020 smo na družabnih omrežjih *Facebook* in *Instagram* objavljali povprečno štiri prispevke na teden, predvsem obvestila o dogodkih v muzeju, kot so odprta razstav, predstavitev publikacij, predavanja, dejavnosti za družine. Na *Issuu*, platformi za objavljanje digitalnih vsebin, smo do takrat objavili le nekaj publikacij.

Z zaprtjem muzeja marca 2020 smo morali spremeniti način in vsebine objav na spletu, pojavila se je potreba po interpretaciji in kontekstualizaciji vsebin, saj so obiskovalci zaradi zaprtja javnega življenja imeli več časa za dejavnosti na spletu.

SPLETNA STRAN WWW.PMPO.SI

Reorganizirali smo muzejsko spletno stran in uvedli vrsto rubrik, v katerih smo na enem mestu zbrali povezave na muzejske spletne in virtualne vsebine: *Ptujski muzej virtualno*, *Ptujski muzej virtualno za osnovne šole*, *Ptujski muzej virtualno za srednje šole*¹⁰, *Ptujski muzej virtualno za družine*, *Muzejske publikacije na spletu*, *Ptujski muzej se predstavlja na Radiu Ptuj* in dodali zavihek *Spletne razstave*.

V rubriki *Ptujski muzej virtualno* smo zbrali povezave na 360-stopinjske virtualne posnetke izbranih muzejskih prostorov oziroma stalnih razstav v Ptujskem gradu, objavljenih na strani *Google Arts & Culture*, povezavo na vizualizacije naših razstav na spletni strani *www.burger.si* in na spletno stran *www.museums.si*, kjer predstavljamo izbrane zbirke muzeja. Te vsebujejo nabor muzealij z osnovnimi podatki, ne ponujajo pa interpretacije gradiva. V ta namen smo na *museums.si* ustvarili tri spletne razstave za šolanje na daljavo in splošno publiko: *Ptujske maske rajamo*, namenjeno učencem prvega triletja OŠ, *Glasbila na Ptujskem gradu*, primerno za učence drugega in tretjega triletja OŠ, in *Zbirko turkerij na Ptujskem gradu* za srednješolce ter splošno publiko. Prav tako smo v tej rubriki zbrali povezave do

9 <https://artsandculture.google.com/partner/pokrajinski-muzej-ptuj-ormozj>.

10 Za spletne vsebine, namenjene šolam, glej članek Renate Čeh: Prek zaslona v muzej.

kakovostnih video prispevkov o muzeju, objavljenih na spletnem portalu MMC RTV Slovenija ter na spletni video platformi *YouTube*.

V rubriki *Ptujski muzej virtualno za družine* smo družine povabili, naj nas obiščejo iz varnega zavetja doma: z virtualnim ogledom naših zbirk in razstav, ogledom in/ali reševanjem muzejskih publikacij za otroke, ogledom spletne razstave *Ptujske maske rajamo* in spletnimi ustvarjalnimi delavnicami. Že izdane publikacije za otroke smo objavili na platformi *Issuu*, ustvarili pa smo še dve dodatni: *Ptujski grad in njegovi zmagi* in *Ptujski grad odpira vrata*. Obe smo vključili tudi v spletne programe za šole. Spletne ustvarjalne delavnice smo najprej poimenovali *Muzejski bonbonček* in jih objavljali kot besedilna navodila s fotografijami, nato smo začeli izdelovati kratke videoposnetke pod naslovom *Muzealnice – Muzejske ustvarjalnice*. Za otroke smo pripravili še spletne puzzle s sestavljanjem muzejskih motivov in jih povabili, da spoznajo Ptujski grad v družbi slona Bansi. Pred leti smo namreč posneli nekaj kratkih prispevkov za otroški kanal RTV SLO, ki ponuja vsebine, namenjene predšolskim in osnovnošolskim otrokom. V videoposnetkih se predvajajo tudi reportaže z izobraževalno noto. V njih nastopa maskota, slon Bansi, ki je obiskal Ptujski grad, in tako so nastali štirje posnetki: *Bansi obiskal Ptujski grad*, *Bansi v sobanah Ptujskega gradu*, *Bansi v zbirki glasbil na Ptujskem gradu* in *Bi Bansi lahko bil kurent?*.

V rubriki *Muzejske publikacije na spletu* smo javnost povabili na platformo *Issuu*¹¹, namenjeno objavljanju publikacij v spletni obliki, kjer smo objavili kar 40 muzejskih publikacij, ki smo jih razdelili v osem kupov oziroma sklopov (t. i. stack): *Arheologija*, *Etnologija*, *Zgodovina*, *Likovna umetnost*, *Muzejski zborniki*, *Umetnostna zgodovina*, *Za otroke, družine in šole* ter *Drugo*. Objavili smo tudi tiste publikacije, ki so sicer naprodaj v tiskani obliki, a smo bili mnenja, da moramo v času zaprtja kulturnih ustanov omogočiti brezplačni javni dostop do njih.

V rubriki *Ptujski muzej na radiu Ptuj* smo objavili kar 27 prispevkov, s katerimi smo od 1. aprila do 15. maja 2020 predstavljali razstave, zbirke in druge muzejske vsebine poslušalcem lokalnega radia, povezave na prispevke pa smo objavili tudi na muzejski Facebook strani.

.....
¹¹ <https://issuu.com/pokrajinskimuzejptujormoz>.

Interpretacijo muzejskih vsebin smo na muzejski spletni strani nadgradili še z zavihkom *Spletne razstave*, kjer smo ustvarili pet spletnih razstav, namenjenih splošni javnosti in srednješolcem: *Slikarski mojstri od 16. do 19. stoletja*, *Zbirka turkerij na Ptujskem gradu*, *Zbirka slik na steklu*, *Prvi petovionski mitrej* in *Bogovi Petovione*.

Objavili smo tudi šest plakatov, s katerimi restavratorsko-konservatorska služba muzeja predstavlja projekte restavriranja in konserviranja muzealij, povezave na plakate pa smo objavili še na Facebooku.

DRUŽABNA OMREŽJA

Če smo pred prvim zaprtjem javnega življenja marca 2020 na družabnih omrežjih *Facebook* in *Instagram* objavljali na teden do štiri objave oziroma le obvestila o odprtjih razstav in drugih dogodkih, so družabna omrežja v času t. i. lockdowna, ko smo bili muzeji fizično zaprti, postala nadomestna vrata v muzej. ICOM v svojem poročilu navaja, da je več kot polovica anketiranih muzejev v času zaprtja javnega življenja povečala aktivnost na družabnih omrežjih.¹² Ker komunikacija na njih poteka v realnem času in ker se je dejavnost na njih izredno povečala, smo jih tudi v našem muzeju izkoristili za to, da smo ostali v stiku z obiskovalci in za pridobitev številnih novih sledilcev. Z načrtnim in rednim objavljanjem smo razširili svojo prepoznavnost, ki gotovo ne ostaja le v virtualnem svetu. Ko smo se muzeji znova odprli, smo v poletnem in jesenskem času zabeležili lep obisk domačih gostov.

Dnevno smo objavljali dve do pet objav, v katerih smo predstavljali posamezne muzealije, zbirke, razstave, prostore in dejavnosti muzeja. Pri tem smo seveda upoštevali zahteve tega medija, npr. likovno kakovostne fotografije, kratki, jedrnat in zlahka razumljivi opisi, poudarjeni naslovi in ključniki (t. i. hashtagi)¹³, zmerena uporaba

.....
12 ICOM, 2021, str. 2.

13 Hashtag ali ključnik je znak #, ki se uporablja za kategorizacijo vsebin in zasledovanje tematik na družbenih omrežjih. Glej: <http://terminologija.blogspot.com/2017/02/hestag-hashtag-ali-kljucnik.html>.

emojijev oziroma čustvenčkov¹⁴, objava Facebook in Instagram storyjev¹⁵, hitra odzivnost administratorja na komentarje.

Vsebine objav smo prilagajali praznikom (npr. velika noč, jurjevo, božič, novo leto, pust) in obletnicam (npr. rojstvo/smrt umetnika ali zgodovinske osebnosti, obletnice dogodkov ipd.). Želeli smo predstaviti muzej v celoti, zato smo stremeli za raznolikimi objavami z vseh področij, ki jih pokriva muzej (arheologija, etnologija, zgodovina, umetnostna zgodovina, restavracija, publicistika, pedagoško delo), in z vseh lokacij, na katerih imamo zbirke.

Uvedli smo serije objav pod istimi naslovi in ključniki, npr. objave pod naslovom *En hec na dan ...* so vsebovale muzejske likovne umetnine, spremenjene v meme.¹⁶ Pod naslovom *Muzejski bonbonček za najmlajše* smo objavili 37 vsebin za otroke: navodila za kreativne delavnice, e-puzzle ipd.

SLIKE

Rubrika

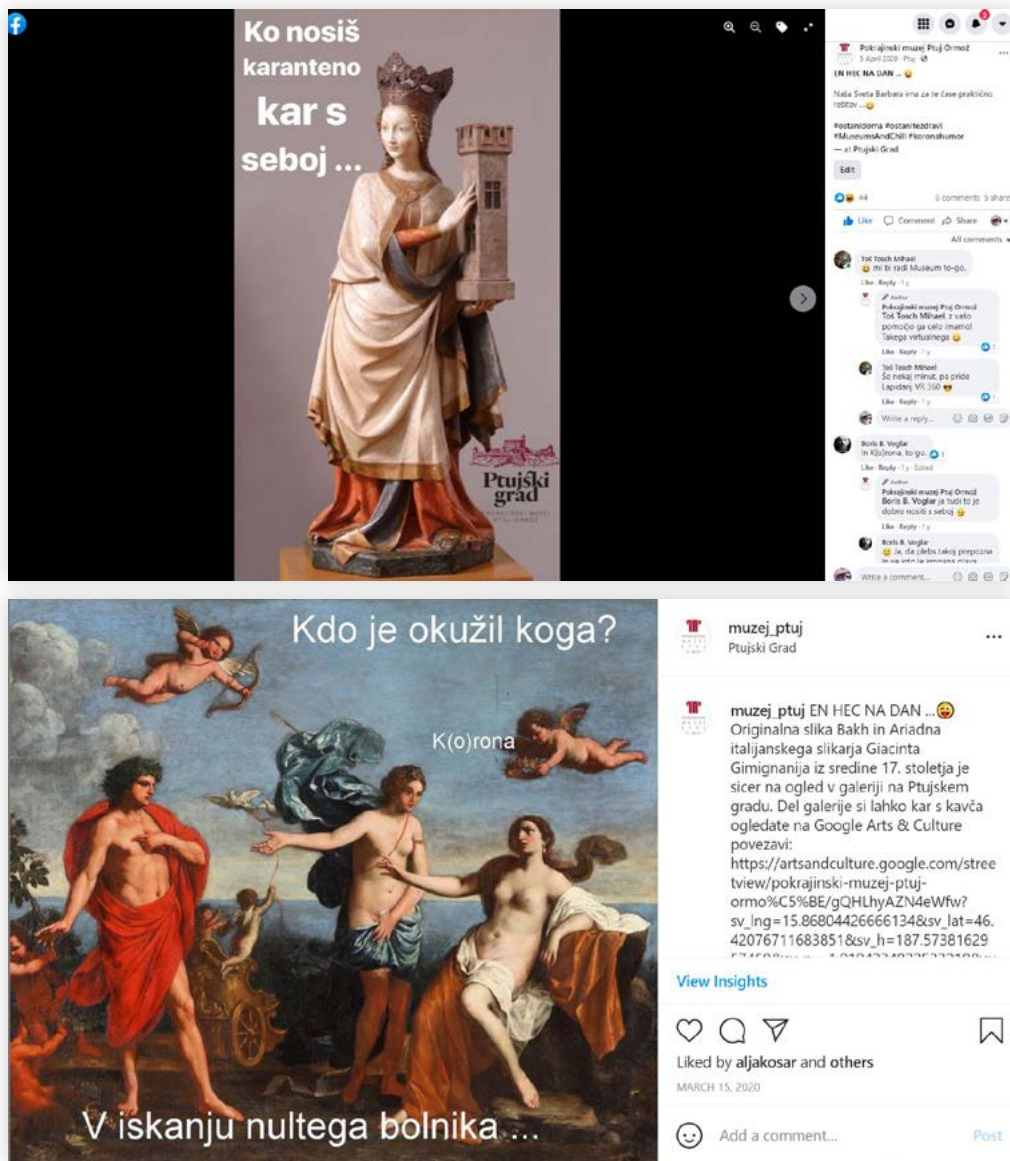
En hec na dan ... ;)

Muzejski meme na Facebooku in Instagramu so v težkih časih zaprtja javnega življenja nasmejali sledilce in popularizirali muzej.

14 Emoji (izg. emodži; mn. emojiji) so sličice, ki izražajo razpoloženja in čustva, lahko pa predstavljajo tudi predmete, pojme, dejanja, glagole. So digitalni piktogrami, ki so si v dobi internetne komunikacije izborili svoje mesto ob klasičnih besedah, zlasti v elektronski komunikaciji in komunikaciji na družabnih omrežjih. Glej: <https://terminologija.blogspot.com/2016/05/smesko-custvencek-emoji.html>.

15 Facebook in Instagram zgodbe oz. storyji so kratkotrajne objave, vidne le 24 ur v posebnem razdelku nad uporabnikovim novičarskim tokom (angl. news feed). Na fotografijah omogočajo kreativno uporabo filtrov, nalepk, oznak (angl. tag), efektov, besedila in ozadij.

16 Meme je sporočilo, ideja, zlasti v obliki slike z napisom, posnetka, ki se tako prenaša v elektronski komunikaciji. Glej: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=meme>. Meme so »kulturni virusi«, ki se širijo po družabnih omrežjih. Glej: <https://www.primorski.eu/ne-prezrite/memi-kulturni-virusi-XH485154>.

Z objavami pod naslovom *Dolgčas? Tudi s kavča lahko obiščete naš muzej!* smo sprva vabili na virtualni ogled muzejskih prostorov, nato pa smo sledilce seznanjali z zanimivimi muzealijami ali skupinami predmetov, zbirkami, fotografijami ipd. Pod tem naslovom se je nabralo 36 objav.

Pod naslovom *Ptujski muzej na radiu Ptuj* smo objavljali povezave na besedila 27 prispevkov, v katerih smo poslušalcem radia Ptuj v

aprilu in maju 2020 predstavljali muzejske vsebine. Besedila radijskih prispevkov smo skupaj s fotografijami muzealij objavljali na muzejski spletni strani.

V seriji 50 objav *Vse poti vodijo na Ptuj: Ptujski muzej v projektu »iPtuj«* smo v sodelovanju s Facebook profilom *Deo Soli*, pod katerim deluje Ptujčan Mihael Toš, objavljali njegove posnetke muzejskih lokacij, zbirk in razstav ter tudi točk lokalne kulturne dediščine. Številni posnetki znotraj tega projekta so bili izdelani v 360-stopinjski VR tehniki, ki omogoča izkušnjo 360-stopinjskega pogleda na posneti prostor.

Objavljanje smo nadaljevali tudi po tem, ko je muzej ponovno fizično odprl vrata. Z rubrikama *Iz muzejskega zakulisja: restavratorske delavnice* in *Iz muzejskega zakulisja: dopolnitev galerije* smo predstavili tisto delo muzeja, ki je po navadi javnosti nevidno. Objavili smo tudi serije pod naslovi *Ferkova egipčanska zbirka*, *Antični miti na muzejskih predmetih*, *Iz etnološkega depoja*.

V letu 2020 smo tako na Facebooku objavili več kot 500 objav, na Instagramu pa okoli 170, kar je skoraj enkrat oziroma dvakrat več kot leto prej. To niso bile več zgolj napovedi muzejskih dogodkov, pač pa predstavitev zbirk in muzealij, pri čemer smo objavljeno gradivo interpretirali in ga postavili v ustrezen kontekst.

V tem času smo začeli objavljati še t. i. zgodbe (angl. story) na obeh omenjenih družabnih omrežjih.

Udeležili smo se tudi dveh vseslovenskih spletnih akcij v organizaciji Skupnosti muzejev Slovenije in Službe za premično dediščino in muzeje pri Narodnem muzeju Slovenije z naslovom *Naprej v preteklost*, ki sta potekali na družbenih omrežjih ter internetnih platformah za deljenje videoposnetkov.

V letu pandemije smo ustvarili tudi muzejski YouTube kanal¹⁷. Sprva smo nanj naložili videoposnetke, ki smo jih izdelali za Poletno muzejsko noč, saj zaradi nejasnih razmer nismo vedeli, ali jo bomo lahko izvedli v živo. Z zunanjo pomočjo smo v 360-stopinjski VR tehniki posneli vodenje po dveh razstavah. Video posnetke smo objavili tudi v spletnem programu za Prešernov dan 2021. Za družine smo začeli objavljati kreativne video delavnice, v času pusta pa smo objavili nekaj deset dokumentarnih videoposnetkov s predstavitvami

17 <https://www.youtube.com/channel/UCaliqyb4uUgm2vbbsp3fkw>.

tradicionalnih pustnih mask, ki so na družabnih omrežjih poželi veliko pozornosti.

Na splet smo preselili tudi konferenco *Petoviona in njen ager*, kjer je s 27 prispevki sodelovalo več kot 40 referentov, video konferenco pa je na platformi Zoom gledalo kar 90 udeležencev.

Ena najpomembnejših lastnosti sodobnih muzejev je tesen stik z javnostjo. V času pandemije smo bili muzeji prisiljeni preseliti svojo dejavnost na splet. Pri tem smo naleteli na težave, kot so: popolnoma nove razmere, za katere nihče (še) ne pozna rešitve, pomanjkanje kadra z ustreznim znanjem za izdelavo spletnih, video in virtualnih vsebin, pomanjkljivo znanje s področja upravljanja družabnih medijev, pomanjkanje ustrezne opreme in znanja, kako to opremo uporabiti ...¹⁸

Do zdaj je muzejska izkušnja temeljila na fizičnem obisku muzeja oziroma razstave, stiku s fizičnim muzejskim predmetom, prostorom in z ljudmi v realnem svetu. Virtualne razstave ter spletne vsebine in dogodki te izkušnje ne morejo nadomestiti.¹⁹ Pravzaprav so novi mediji (samo)svoji, z vsemi specifičnimi zakonitostmi, ki jih odkrivamo vzporedno z njihovim tehnološkim razvojem. Ker pa v danih razmerah omogočajo kreativen način posredovanja znanja, se jih muzealci moramo naučiti uporabljati. Neizogibno dejstvo je, da bosta realni in virtualni svet v prihodnje obstajala vzporedno.²⁰ Zato moramo muzeji vzporedno graditi oba. In zato ne bo uspešnega muzeja brez vizije vodstva, ki mora misliti na muzej prihodnosti, slediti dogajanju, zasnovati in sproti prilagajati digitalno strategijo ter vanjo vključiti prav vse dele muzeja. Osrednja pozornost sodobnega muzeja mora biti namenjena upravljanju komunikacije z javnostjo, njegove dejavnosti pa živemu občinstvu.

Časa ni več, prihodnost je že tukaj.

18 NEMO navaja, da več kot 50 % anketiranih muzejev trdi, da jim primanjkuje večšin digitalne pismenosti, a le 7 % jih je najelo novo osebje za povečano spletno aktivnost, 40 % pa je na te naloge prerazporedilo obstoječe muzejske delavce. Vir: https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf.

19 King idr.: Digital Responses, 2020, str. 12.

20 Online focus, 2021.

LITERATURA IN VIRI:

Stergar, Metka, 2017. Ste nas že pogooglagli? Spletno komuniciranje in uporaba IT pri delu z obiskovalci v PMPO. V: M. Šteiner, ur. *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož* 5. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, 2017, str. 23–35.

Vodopivec, Urša, 2009. *Slovenski nacionalni muzeji v prehodu iz tradicionalnih v sodobne muzeje*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

SPLETNI VIRI:

ICOM Report: Museums, museum professionals and COVID-19, dostopno na: <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf> [14. 7. 2021].

King, Ellie idr. 2021. Digital Responses of UK Museum Exhibitions to the COVID-19 Crisis, March – June 2020, *Curator: The Museum Journal*, [elek. izd.]. Dostopno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cura.12413> [14. 7. 2021].

NEMO, 2021. *Follow-up survey on the impact of the COVID-19 pandemic on museums in Europe, Final Report, January 2021* [online]. Dostopno na: https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf [15. 7. 2021].

Museums + Heritage Advisor, 2021. *Online focus for museums here to stay, University of Warwick research suggests* [online]. Dostopno na: [https://advisor.museumsandheritage.com/news/online-focus-for-museums-here-to-stay-university-of-warwick-research-suggests/?fbclid=IwAR13waZM-yAbsyKdbQ6NNwEbjqNRQSNrbp-C67GYFGsW8-](https://advisor.museumsandheritage.com/news/online-focus-for-museums-here-to-stay-university-of-warwick-research-suggests/?fbclid=IwAR13waZM-yAbsyKdbQ6NNwEbjqNRQSNrbp-C67GYFGsW8-m3ZTrE-M7K5Cs)

[m3ZTrE-M7K5Cs](https://advisor.museumsandheritage.com/news/online-focus-for-museums-here-to-stay-university-of-warwick-research-suggests/?fbclid=IwAR13waZM-yAbsyKdbQ6NNwEbjqNRQSNrbp-C67GYFGsW8-m3ZTrE-M7K5Cs) [15. 7. 2021].

UNESCO, 2020. *UNESCO Report: Museums Around the World in the face of COVID-19*, [online]. Dostopno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> [15. 7. 2021].

Kalc, Andreja, 2020. Memi – kulturni virusi, *Primorski dnevnik*, [elek. izd.]. Dostopno na: <https://www.primorski.eu/ne-prezrite/memi-kulturni-virusi-XH485154> [16. 7. 2021].

Kanič, Ivan, 2016. Smeško, čustvenček, emoji, *Bibliotekarska terminologija, blog*, [elek. izd.]. Dostopno na: <http://terminologija.blogspot.com/> [16. 7. 2021].

Kanič, Ivan, 2017. Hešteg, haštag ali ključnik?, *Bibliotekarska terminologija, blog*, [elek. izd.]. Dostopno na: <http://terminologija.blogspot.com/> [16. 7. 2021].

<https://fran.si/>

<https://semantika.eu/sl-si/>

#MUSEUMFROMHOME

ONLINE CONTENT OF THE MUSEUM AT THE TIME OF CLOSURE DUE
TO THE COVID-19 PANDEMIC

Without information technology, we can no longer imagine education, communication, and the dissemination of information. And, for some time now, it has been an indispensable means of communication between museums and their visitors. In the article, I described how Ptuj Ormož Regional Museum (PMPO) moved their communication with visitors, informing the public, and presenting and promoting museum work, collections, and exhibitions to various online platforms, websites, and social networks during the museum's closure due to the COVID-19 pandemic.

RENATA ČEH

Kustodinja pedagoginja

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

renata.ceph@pmpo.si

Preko zaslona v muzej

Spletne muzejske vsebine v času šole na daljavo

UVOD

Muzej se je v letu 2020 in na prehodu v leto 2021 oblikoval nekoliko drugače. V času pandemije covida-19 in začasnega zaprtja muzeja so se zaustavili utečeni procesi in programi. Poiskati in vzpostaviti je bilo treba nove načine stika z našimi obiskovalci, zlasti s šolskimi skupinami. Učenci in dijaki so ostali doma in se šolali na daljavo, odpadli so dnevi dejavnosti in šolske ekskurzije. Ob tem smo se spraševali, kako pomagati učiteljem/profesorjem pri izpeljavi učnega načrta. Kako jim priskočiti na pomoč in pripraviti gradivo, ki bi ga lahko ponudili učencem/dijakom ob izvedbi dneva dejavnosti na daljavo? Hitro smo se odzvali in že pripravljene vsebine prilagodili ter nadgradili. Pedagoška služba je s snovanjem spletnih vsebin in gradiv, namenjenih učiteljem/profesorjem in učencem/dijakom, ponudila dopolnitev učnega procesa ter uporabo pri drugih šolskih in obšolskih dejavnostih.

ŠOLA OD DOMA NA SPLETNI STRANI

Na muzejski spletni strani smo pod zavihkom Izobraževanje ustvarili novo rubriko Šola od doma. »Spoštovani učitelji/profesorji, obiščite z učenci/dijaki naš muzej iz varnega zavetja doma!« Tako smo vabili osnovne in srednje šole na spletni ogled muzejskih zbirk in razstav, ki so ga učenci/dijaki lahko popestrili z ogledom video vsebin in spletnih razstav ter z drugimi spletnimi dejavnostmi.

V Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož ponujamo različne oblike pedagoških programov ob stalnih in občasnih razstavah. Pri sestavi nekaterih programov sledimo učnemu načrtu za osnovne šole pri predmetu zgodovina in učnemu načrtu za gimnazije pri predmetih zgodovina in umetnostna zgodovina. Zraven teh Pedagoška služba muzeja pripravlja programe v povezavi z drugimi predmeti (likovna umetnost, glasbena umetnost, družba, geografija itd.) in stremi k medpredmetnim povezavam. Ob vseh teh pa pripravlja tudi pedagoške programe, ki niso v povezavi z učnim načrtom, predstavljajo pa arheološko, zgodovinsko, kulturnozgodovinsko in etnološko dediščino na območju Spodnjega Podravja. Pedagoške programe smo prilagodili za splet in jih ponudili brezplačno.

Spletno učno gradivo *Šola od doma*¹ odstira naslednje vsebine za osnovnošolce in srednješolce:

• **spletne pedagoške programe:**

- *Ptujski grad in njegovi zmaji*, spletni program za prvo triletje OŠ (vsebuje knjižico *Ptujski grad in njegovi zmaji*, povezave na TV posnetke in virtualni sprehod po grajskih zbirkah, dve delavnici, učni list – iskanje pojmov v mreži, spletne puzzle in knjižico z navodili za učitelje).
- *Ptujski grad odpira vrata*, spletni program za drugo triletje OŠ (vsebuje knjižico *Ptujski grad odpira vrata*, povezave na TV posnetke in virtualni sprehod po grajskih zbirkah, delavnico, učni list – iskanje pojmov v mreži, spletne puzzle in knjižico z navodili za učitelje).
- *Ptujski grad in zbirka glasbil*, virtualni program za tretje triletje OŠ (vsebuje spletno razstavo *Glasbila na Ptujskem gradu*, video posnetek *Antična glasbila*, povezave na virtualni sprehod po

1 Šola od doma. Dostopno na: <https://pmpo.si/sola-od-doma/>, [27. 8. 2021].

- grajskih zbirkah, delavnic, učni list – iskanje pojmov v mreži, spletne puzzle in knjižico z navodili za učitelje).
- *Petovionski mitreji*, spletni program za dijake, priprava na maturo (vsebuje spletni razstavi *I. petovionski mitrej* in *Bogovi Petovione*, virtualni ogled I. in III. mitreja, e-publikaciji, povezave na prispevke).
 - *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka 1200–1550*, spletni program za dijake (vsebuje virtualni ogled stalne razstave, e-publikacije, učni list, povezave na prispevke).
 - *Grafični kabinet Franceta Miheliča*, spletni program za dijake (vsebuje virtualni ogled muzealij, e-publikacije, učni list, povezave na prispevke).
- **spletni publikaciji za otroke:** *Ptujski grad in njegovi zmaji* in *Ptujski grad odpira vrata*,
 - **spletne knjižice z navodili za učitelje:** *Ptujski grad in njegovi zmaji*, *navodila za učitelje*, *Ptujski grad odpira vrata*, *navodila za učitelje* in *Ptujski grad in zbirka glasbil*, *navodila za učitelje*,
 - **spletne delovne liste** z iskanjem pojmov v mreži,
 - **spletni kviz**,
 - **spletne ustvarjalne delavnice:** *Velika noč*, *Glasbila na Ptujskem gradu*, *Sveti Jurij in zmaji*, *Krone in kronice*,
 - **spletne puzzle:** *Sveti Jurij*, *Ptujski grad*, *Grad Gornji Ptuj*, *Bober*, *Konj*,
 - **spletne razstave:** *Glasbila na Ptujskem gradu*, *Ptujske maske rajamo*, *Zbirka Turkerij na Ptujskem gradu* (dve izvedbi), *I. petovionski mitrej*, *Zbirka slik na steklu*, *Slikarski mojstri od 16. do 18. stoletja* in *Bogovi Petovione*,
 - **prispevke na muzejskem YouTube kanalu:** video posnetki tradicionalnih pustnih mask,
 - **kratke prispevke z analizo antičnih spomenikov in umetniških del**, vključenih v katalog za maturo pri predmetih zgodovina, umetnostna zgodovina in latinščina.

Na spletnem portalu Kulturni bazar smo dopolnili zavihek *KUV na daljavo* (kulturno-umetnostna vzgoja na daljavo) s spletnimi vsebinami *Ptujski grad in zbirka glasbil* (za osnovnošolce) in *Petovionski mitreji* (za srednješolce). Na povezavi je predstavljen izbor kakovostnega spletnega učnega gradiva, ki ga pripravljajo kulturne ustanove iz

vse Slovenije, vključene v nacionalni projekt Kulturni bazar. Izbor je namenjen otrokom, učencem in dijakom ter strokovnim delavcem v vrtcih, šolah, pa tudi drugim odraslim, ki skrbijo za otroke in mlade.²

Na daljavo, preko aplikacij Microsoft Teams in Zoom, smo v pustnem času izvedli dva spletna programa, in sicer pedagoški program *Kurent nekoč in danes* za štiri razrede 1. in 3. letnika Gimnazije Šiška in andragoški program *Kurent v likovni umetnosti* za šest skupin Univerze za tretje življenjsko obdobje Ljubljana.

Na elektronske naslove osnovnih in srednjih šol ter izbrane elektronske naslove učiteljev/profesorjev smo poslali vabila za pedagoške programe na daljavo: *Obiščite ptujski muzej virtualno, Glasbila v Ptujem gradu: Antična glasbila, Zbirka tradicionalnih pustnih mask na Ptujem gradu in Ptujski muzej virtualno za srednje šole*.

Na učitelje oziroma profesorje smo v vabilih za uporabo spletnih vsebin naslovili prošnjo za povratne informacije o tem, ali so pri pouku uporabili vsebine našega muzeja. Ti podatki so za nas pomembni, saj nam služijo za poročilo o našem delu. Nekateri šole, ki so izvedle kulturni dan oziroma dan dejavnosti s pomočjo spletnih vsebin našega muzeja, so nas o tem prijazno obvestile.

ŠOLA OD DOMA V PRAKSI

Učenci OŠ Starše in POŠ Marjeta so se izjemno potrudili in nam poslali obširno pisno ter fotografsko gradivo. Knjižničarka, vodja kulturnega dne, ga. Leonida Babič, je na šolski spletni strani zapisala tako:

»Ohranjanje pustnih šeg in običajev, ki so del slovenske kulturne dediščine, je značilno tudi za vasi Dravskega polja. V kroniki Osnovne šole Starše je v šolskem letu 1957/58 zabeleženo, da so učenci na pustni torek prvič lahko prišli v šolo našemljeni. Od takrat so vsakoletna šolska pustovanja bodisi na pustni torek ali pa na pustni petek, če je pust v času zimskih počitnic.

Ker so se v letošnjem letu v pustem času učenci šolali na daljavo, smo na pustni petek izvedli na daljavo tudi kulturni dan, ki smo mu dali naslov Pust mastnih ust. Učenci so v okviru kulturnega dneva izvajali različne naloge. Pri njihovi pripravi so nam bila v pomoč gradiva, ki jih pripravljajo kustosi pedagogi Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož in so dostopna na

.....
2 KUV na daljavo. Dostopno na: <https://kulturnibazar.si/kuv-na-daljavo/>, [27. 8. 2021].

spletni strani muzeja. Učenci so si ogledali posnetek predstavitve zbirke pustnih mask ptujskega muzeja, ki ga je posnela slovenska televizija, in se odpravili na virtualni ogled zbirke. S pomočjo slikanice Mali kurent in delovnega zvezka z naslovom Zgodbe o tradicionalnih pustnih maskah so spoznavali pustne like in reševali zastavljene naloge. Po ogledu posnetka muzejske ustvarjalnice z naslovom Obris dlani kot maska so izdelali svojo pustno masko. Ker pravimo za pust, da je mastnih ust, je bila zadnja naloga učencev, da doma pomagajo pri peki pustnih dobrot: krofov, flancatov, mišk ... Če ne drugače kot dobri jedci.

Učenci so tako spoznali poleg tradicionalnega kurenta še druge pustne like tega območja. Pri izdelavi pustnih mask so bili zelo ustvarjalni, saj so za oblikovanje uporabili material, ki so ga imeli doma na razpolago. Najbolj pa so uživali ob peki pustnih dobrot. S kulturnim dnevom smo prispevali k spoznavanju in ohranjanju pomembnega dela naše kulturne dediščine.

Zahvaljujemo se Pokrajinskemu muzeju Ptuj Ormož, ki nam je v času šolanja na daljavo omogočil prost dostop do njihovih pedagoških gradiv. Seveda pa si vsi želimo, da bi lahko čimprej skupaj obiskali muzej na ptujskem gradu.

V tem tednu, ko so se učenci vrnili v šolo, smo pripravili razstavo fotografij izdelkov, ki so nastali ob kulturnem dnevu.«³

Vir: <http://starse.splet.arnes.si/pust-mastnih-ust/>

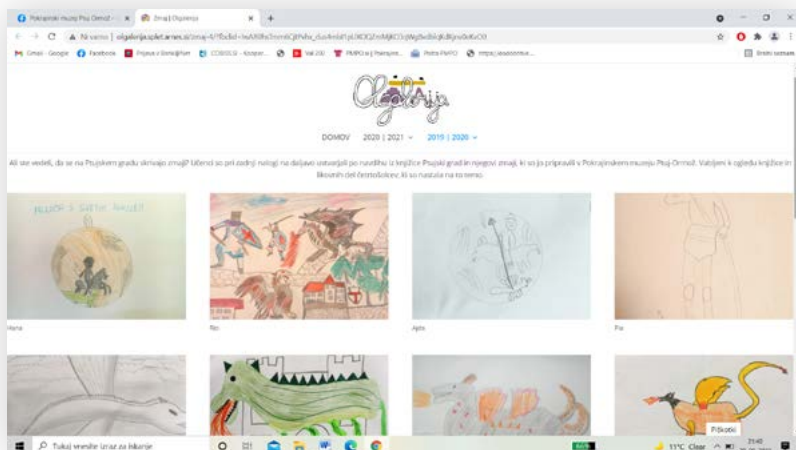
Učenci od 1. do 4. razreda OŠ Ivana Cankarja Ljutomer, Podružnica Cven, so si ogledali spletni program *Ptujski grad in njegovi zmaji* in nam svoje risarske umetnine poslali kar po pošti. Z veseljem smo jih postavili na ogled v naši pedagoški sobi na Ptujskem gradu.

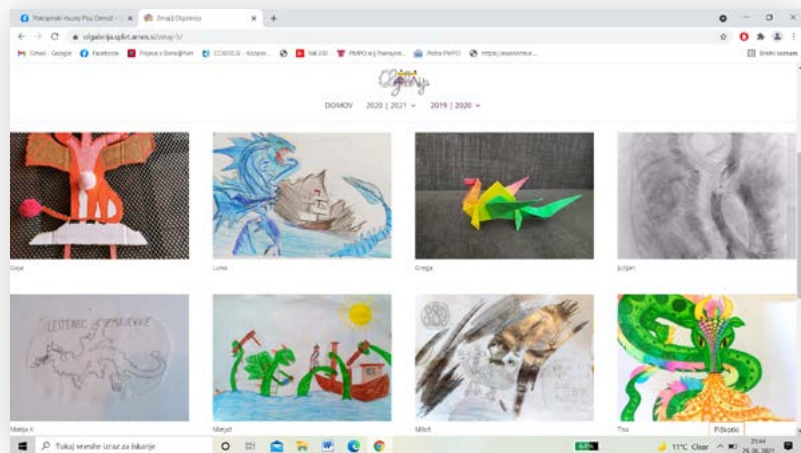
3 Babič, 2021. Dostopno na: <http://starse.splet.arnes.si/pust-mastnih-ust/>, [27. 8. 2021].

Vir: Foto Renata Čeh

Zmaji pa so navdihnili tudi učence 4. in 5. razreda OŠ Olge Meglič Ptuj. Likovne umetnine so objavili na šolski spletni strani v virtualni galeriji, imenovani Olgalerija.

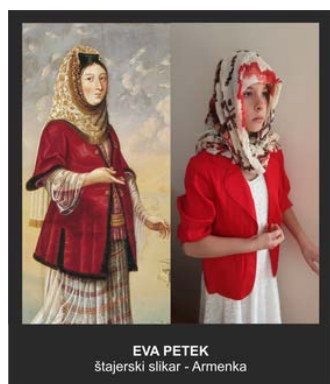
Vir: <https://olgalerija.splet.arnes.si/zmaj-4/>

Vir: <https://olgalerijsplet.arnes.si/zmaj-5/>

Še bi lahko naštevali primere, ko so nas šole razveselile s svojimi likovnimi izdelki. Učenci II. OŠ Celje so nam poslali razglednico s Ptujskim gradom. Učenci OŠ Cirkulane Zavrč in učenci OŠ Ormož so svoje grajske umetnine delili na šolskih Facebook straneh.

Učenci OŠ Rače so svoje likovne umetnine objavili v virtualni galeriji v aplikaciji Artsteps. Poustvarjali so različna umetniška dela, trije učenci pa so za predloge uporabili zbirko slik turkerij.

Vir: <https://www.artsteps.com/embed/5e95a2fba5ad9a40b0b64ace/560/315?fbclid=IwAR30Z0E5b0QW-lxPawVYIOQxp7VTXqVBfFW1no9zDm2gF0KEbVSxkZo88UA>

ZAKLJUČEK

V času izolacije je bil naš muzej v stiku s šolami in jim je omogočil uporabo spletnih učnih vsebin oziroma gradiv za spoznavanje kulturne dediščine, kar jim je pouk na daljavo zagotovo olajšalo.

Zavedamo se, da nova virtualna realnost ne more nadomestiti obiska muzeja in da je neposreden stik z avtentično umetnino mogoč le v muzeju. Prav tako je učenje in poučevanje v avtentičnem kulturnem okolju ključno za lastno doživljanje, razumevanje in vrednotenje umetnin. Aktivno doživljanje in spoznavanje preteklosti pred izvirnimi umetninami namreč predstavlja edinstveno izkušnjo. Možnosti, ki nam jih nova virtualna realnost ponuja, lahko le dopolnjujejo spoznavanje umetnin. Ta dopolnitev pa, upam, spodbuja k obisku muzeja v živo, ko je to le mogoče. Ob upoštevanju vseh ukrepov upamo, da vrata muzeja ne bodo nikoli več zaprta. Če pa že pride do te neljube situacije, pa vemo, da se uresničevanje našega poslanstva ne bo ustavilo.

SPLETNI VIRI

Šola od doma. Dostopno na: <https://pmpo.si/sola-od-doma/>, [27. 8. 2021].

KUV na daljavo. Dostopno na: <https://kulturnibazar.si/kuv-na-daljavo/>, [27. 8. 2021].

Babič, Leonida. 2021. Pust mastnih ust. Dostopno na: <http://starse.splet.arnes.si/pust-mastnih-ust/>, [27. 8. 2021].

<https://olgalerija.splet.arnes.si/zmaj-4/>, [27. 8. 2021].

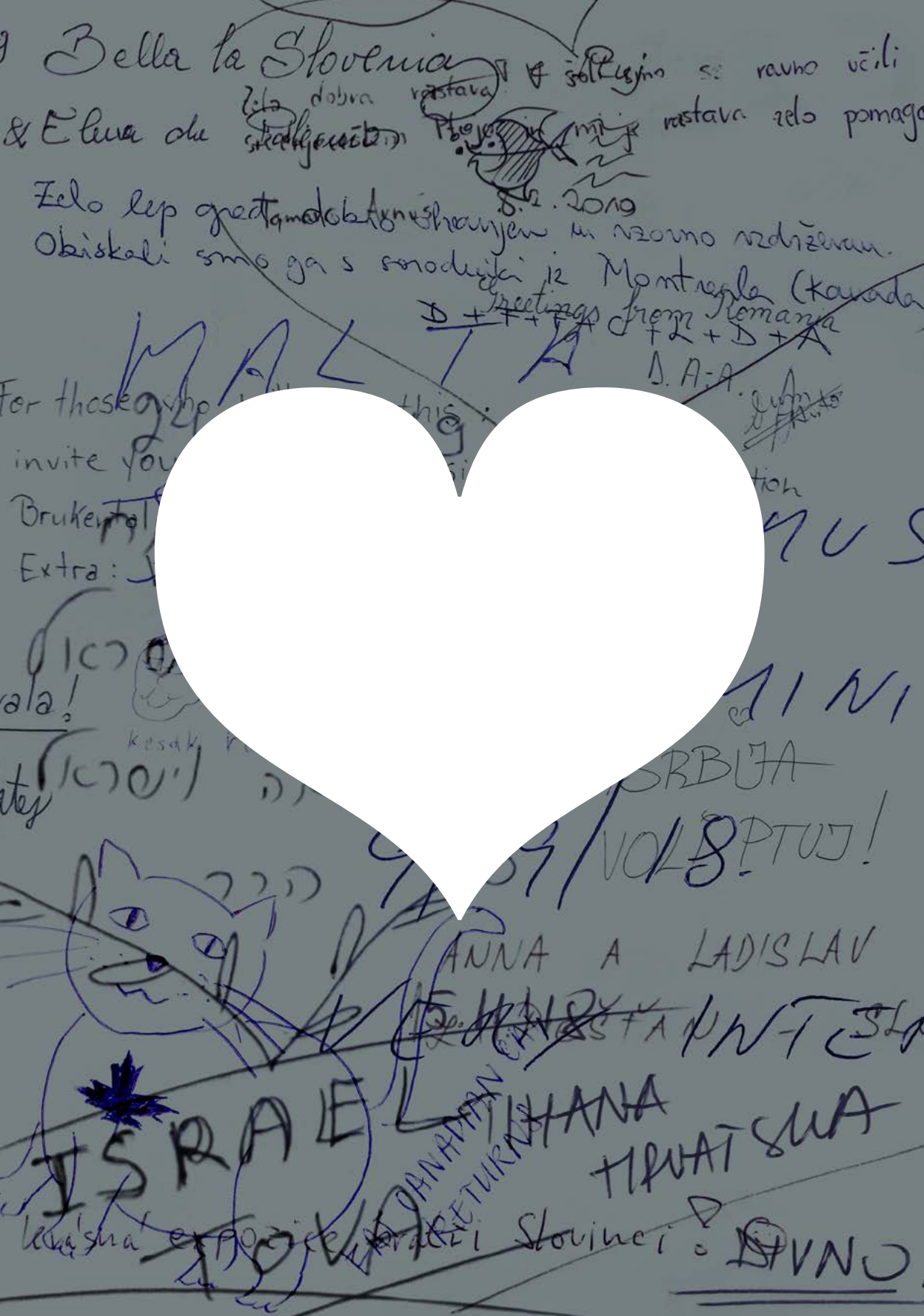
<https://olgalerija.splet.arnes.si/zmaj-5/>, [27. 8. 2021].

<https://www.artsteps.com/embed/5e95a2fba5ad9a40b0b64ace/560/315?fbclid=IwAR30Z0E5b0QW-lxPawVYIOQxp7VTXqVBfFW1no9zDm2gF0KEbVSxkZo88UA>, [27. 8. 2021].

GOING TO THE MUSEUM VIA MONITOR

ONLINE MUSEUM CONTENT DURING DISTANCE LEARNING

The museum's doors were physically closed during the COVID-19 pandemic (specifically from March 13th to May 4th, 2020, and from October 23rd, 2020, to January 26th, 2021). Desiring to ensure staying connected with schools even when physical visits were not possible, we began to look for new opportunities for cooperation. So, we opened the door to a world of museum web content, which we have carefully selected in connection with the contents of primary and secondary school's curriculums in various subjects. But we also wanted to spice up lessons with online content. On the museum website, we created a new section, *School from Home*. Under this section, we offered several online contents intended for primary and secondary school students. In a time of an absence of important live experiences and compensating with online reality, we maintained and strengthened contact with our most loyal visitors - pupils and students - at a distance.

Bella la Slovenia

& Elena du ^{zelo dobra rastava} ~~skladnost~~ ~~Hoje in mi~~ ^{se ravno učili} rastava zelo pomaga

Zelo lep gred ~~malobitni~~ ^{8.2.2010} ~~skrajšan~~ in razno razdževan.

Obiskali smo ga s snodijki iz Montreale (Kanada)

Greetings from Romania
D + F + F + A + L + D + A

MALTA

For those who

invite you

Brukenol

Extra:

ala!

ates

INI

SRBIJA

VOLBPTUJ!

ANNA A LADISLAV

~~STAN~~ ~~INT~~ ~~SLA~~

ISRAEL HANA

TIPWATSWA

leha'sha ~~ex~~ ~~pozice~~ ~~prazni~~ ~~Slovenci~~ ~~DIVNO~~

MARTIN ŠTEINER

Bibliotekarski specialist

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

martin.steiner@pmpo.si

»» **Tale grad mi je zelo
všeč, tukaj sem danes
že tretjič in vsakič, ko
znova pridem mi postaja
vse lepši in lepši. ♥ <<**

Obiskovalci muzeja skozi knjige vtisov

Večina muzejev in galerij, tako kot še marsikatera druga ustanova z drugih področij, ponudi svojim obiskovalcem možnost, da svoje vtise ob obisku izrazijo v knjigi vtisov. Tudi ptujski muzej pri tem ni izjema. V vseh svojih razstaviščih ima knjige vtisov, ki jih za dolga leta nazaj hranimo v muzejski knjižnici. Seveda jih sproti tudi pregledamo, da vidimo, kaj nam sporočajo obiskovalci. Vsak dobronameren odziv obiskovalcev je dobrodošel, najsi gre za pohvalo, kritiko ali pa samo za kratkočasenje.

Tale grad mi je zelo všeč, tukaj sem danes
že tretjič in vsakič, ko znova pridem mi
postaja vse lepši in lepši. ♥

Minea in Mai

Kristina in Vesna

20.01.2019

V sodobnem času je knjiga vtisov lahko tudi elektronska, številni muzeji jih uporabljajo, vendar je to nekako sterilno. Besedila so digitalna in enaka, ni človeške note. Tiste knjige, v katere lahko obiskovalci lastnoročno pišejo in rišejo, so vse kaj drugega. Prinašajo namreč osebni pečat (torej vtis), izražen skozi lastno domišljijo in ustvarjalnost vsakega posameznika, ki se odloči nekaj dodati v skupno knjigo vtisov, v kateri so številni ljudje s celega sveta že delili svoje poglede, navdušenje, graje ...

27-1-2018

QUESTO CASTELLO E' BELLISSIMO ED

INTERESSANTE! TANTI SALUTI DA

ELEONORA

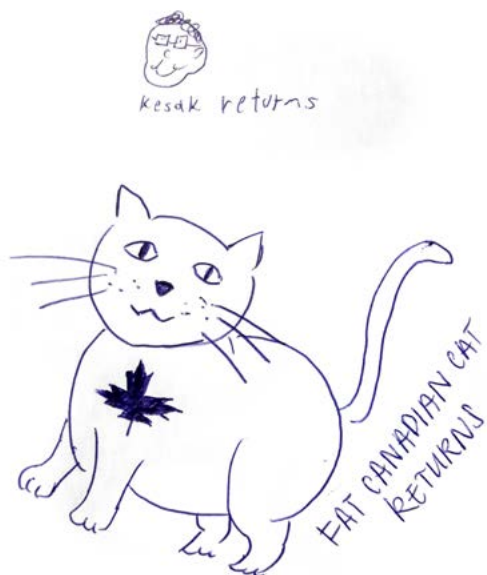
GALLO 44 anni

Knjiga vtisov je zanimiv medij, ker združuje možnost resne komunikacije v obliki kritike, predlogov, pohval in zamer z možnostjo šaljivega pristopa s karikiranjem, posmehom, šalami in podobnim.

V knjigo vtisov lahko obiskovalci napišejo ime, priimek, kraj ali državo, iz katere so, lahko pa nič od tega in ostanejo anonimni. Pogosto to, od kod prihajajo, izrazijo s karakterističnimi simboli svoje države.

Knjige vtisov zelo pogosto vsebujejo zapise, ki sploh niso povezani z obiskom muzeja, ampak izražajo mnenje o drugih stvareh, npr. političnih, športnih. Nogometni navijači so največji navdušenci pisanja nesmislov v knjige vtisov.

HAVE A NICE DAY!

Da Livorno Italia FORZA JUVENTUS!
DIEGO Claudio Nicolo

~~E JUVE~~
MERDA

Včasih pa obiskovalci samo pokomentirajo določeno gostinsko ponudbo in s tem opozorijo druge, ki se vpisujejo za njimi, v kateri gostilni so dobro ali slabo jedli.

14/11/2019

Projack!

DON'T GO TO GUESTHOUSE PRE TONETU!

Če so z vidnim zadovoljni, največ obiskovalcev z vpisom izrazi pohvalo, spodbudo in tudi zahvalo muzejskim delavcem za ohranjanje dediščine ter delo pri postavitvi zbirk in razstav.

1.5.2019

Hvala vsem, ki so skrbeli se skupijo
za zgodovino naših krajev.

Hvala in občani iz okolice Ptuj-a.

[Signature]

16. 6. 2014

Zelo lep grad, dobro ohranjen in skrbno vzdrževan.
Obiskali smo ga s sorodniki iz Montreala (Kanada)
 $D + F + F + C + L + D + A$

Lepo skrbite za ohranitev kulturne dediščine.
Črtdorfer (Hx) s Primorske

Prekrasno je! ; Prelepo! ;
Čudovito! ; Zanimivo! ;
V GLAVNEM SUPER! ;
(Zila Bko.)

Zelo dobra razstava! V šoli smo se ravno učili o
srednjoveškem Ptujju in mi je razstava zelo pomagala!

Tamara Arnuš 8.2.2019

Občasno v knjigah zasledimo tudi vpise bolj znanih oseb, kot npr. kontroverznega nekdanjega predsednika vlade Republike Malte Josepha Muscata, ki je bil januarja 2020 prisiljen odstopiti po preiskovanju umora novinark Daphne Caruane Galizie, ki se je zgodil na Malti leta 2017.

MALTA
JOSEPH MUSCAT.
PRIME MINISTER.
9/9/18. BOQRI.
VERY INTERESTED

Politični zapisi v knjigah vtisov niso pogosti, ob določenih dogodkih pa se to spremeni. Ko so se Katalonci leta 2017 skušali odcepiti od Španije (organizirali so nekakšen ponesrečeni referendum, po katerem so celo enostransko razglasili neodvisnost), se je to pokazalo tudi v knjigi vtisov ptujskega muzeja, kjer je bila prava poplava pozivov na katalonsko neodvisnost. Mi v muzeju pa smo pridobili »vtis«, da je kar dosti španskih obiskovalcev muzeja Kataloncev.

25/8/18

tkell FROM NEW REPUBLIC OF CATALONIA.

 FREEDOM FOR
CATALONIA! ☆ ||||

31/8/2018.

V knjigah vtisov je posebej zanimiva jezikovna mešanica zapisov. Ptujski muzej ima običajno obiskovalce s celega sveta, dosti se jih odloči pisati v angleščini, vendar pa je teh manj kot tistih, ki pišejo v svojem jeziku in tudi v svoji pisavi; med njimi so tudi take, ki jih sploh ne znamo »dešifrirati«.

Magnifique château avec de très belles peintures.

17.08.18

Natacha, Laure et Alexandre (Paris - France). ♥♥♥

26/04/2019 Bella la Slovenia e Ptuj
Diederich & Elina du Palermo

MOC SE NAM TADY
LIBELO.

Česká Republika

Morava

Hrad

Velká Bystřice

[Signature]

15.11.18

TIHANA
TIPUATSWA

DIVNO!

12/9/2013

MALIN, KATRIN, MAX + JUNIS WAREN LIEB +
FANDEN ES GANZ TOLL! SUPER-
SCHÖNES SCHLOSS MIT SPANNENDEN
AUSSTELLUNGEN. DANKE ♥

يسقط حكم العسكر

محمد عبدالستار
مصر

Greetings from Romania

A.A.A. *Amato*

- For those who will read this :
we invite you to admire a similar art collection
in Brukental, Sibiu (Romania)!

Extra: We love Slovenia more than
we have expected ☺

L. Andreea

AL

Hvala!

Matej

ANNA A LADISLAV ONDREJICKOVI
Z PIEŠŤAN - SLOVAKIA 29.8.2011

24.4.2019

רחל פסח שמח
זה בית ישראל
טובה ישראל

levisna' expoziice, bratři Slovinci! ☺

♥
SRBŪJA
VOLĪ PTUJ!

Knjige vtisov – torej obiskovalci – s svojo vsebino brez dvoma vplivajo na to, kako muzej postavlja in oblikuje zbirke ter razstave, in tudi na sam način obiska muzeja ter organiziranost. Gre za posredni vpliv, ki se uveljavlja počasi (več je vpisov o neki konkretni zadevi, prej bo tisto spremenjeno, dopolnjeno itd.), vendar svoj cilj vedno doseže, ker so obiskovalci tisto, na čemer vsaka muzejska ustanova gradi. In ker so pomembni, se njihovo mnenje tudi upošteva, seveda v mejah možnega.

“I LIKE THIS CASTLE VERY MUCH, TODAY I AM HERE FOR THE
THIRD TIME, AND EVERY TIME I COME HERE AGAIN, I FIND IT
MORE BEAUTIFUL. ♥ ”

MUSEUM VISITORS THROUGH THE VISITOR'S BOOKS

Most museums and galleries, like many other institutions from other fields, offer their visitors the opportunity to express their impressions during their visit in a visitor's book. The Ptuj Museum is no exception. There are visitor's books at all our exhibition grounds, which we keep in the museum library for many years. Of course, we also review them on an ongoing basis to see what visitors are telling us. Any well-intentioned response from visitors is welcome, whether it is praise, criticism, or just a quip.

DR. ALEKSANDER LORENČIČ

Direktor

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

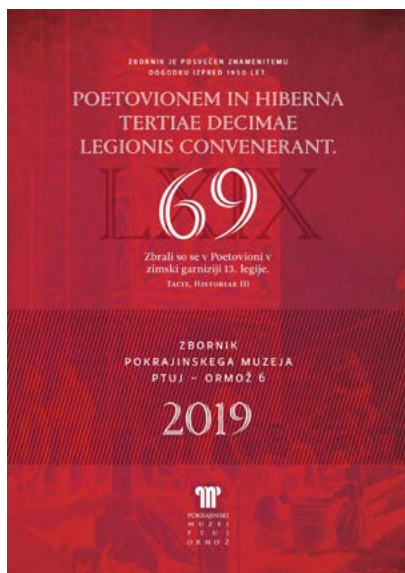
aleksander.lorencic@pmpo.si

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, pomemben generator razvoja mesta v prihodnosti?

**Dejavnosti in uspehi muzeja v zadnjih
letih ter njegovi cilji**

**EDEN NAJSTAREJŠIH, NAJVEČJIH IN NAJBOLJE
OBISKANIH MUZEJEV V SLOVENIJI**

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož (PMPO) ima nedvomno v lokalnem okolju, na nacionalni ravni in v mednarodnem prostoru izjemno pomembno vlogo ter odgovornost. V letih 2018 in 2019 je bila v ospredju obeležitev visokih obletnic in ob tej priložnosti je PMPO izdal dve publikaciji, ki sta zagotovo velika dodana vrednost in pridobitev, kar pa je najbolj pomembno – sta trajnostni dokument.

Zbornik, posvečen
1950-letnici Ptuja

To je nekaj, kar ostane, je pričevalec časa, in če drugo ne, ob 2000-letnici mesta bo tistemu, ki ga bo zanimala zgodovina, predvidevam, zelo zanimivo prebrati prispevke v zbornikih. V predgovoru zbornika ob 1950-letnici mesta sem med drugim upal, da bo mesto Ptuj ob 2000-letnici veljalo za mesto z izjemnim spoštovanjem do svoje preteklosti in dediščine ter da bodo rimski kamniti eksponati v lesenih zabojnikih nekdanje vinske kleti le še stvar virov in spomina posameznikov. PMPO je splošni muzej s številnimi oddelki, službami in štirimi zbirkami nacionalnega pomena; je eden najstarejših, največjih ter najbolj obiskanih muzejev v Sloveniji. Najbolje obiskane so zbirke v Ptujem gradu, določene bi si nedvomno v hrambi želeli imeti tudi muzeji in galerije evropskega pomena.

Pohvalimo se lahko z eksponati, ki so redkost svetovnega pomena. Med zanimivejšimi muzealijami so gotovo tibja v zbirki glasbil, celopostavni portret sultana Mehmeda IV. v zbirki turkerij, železna bombarda in top na kamnite krogle v zbirki orožja, insignije ptujskega mestnega sodnika, tapiserije, kip Marije z detetom na prestolu v grajski galeriji in tradicionalni pustni liki s kurentom na čelu v zbirki mask.

Nastanek muzeja sega v leto 1893, ko so na osnovi potrjenega statuta od Cesarsko-kraljevega državnega namestništva v Gradcu člani Tujskoprometnega društva Ptuj ustanovili Muzejsko društvo,

Insignije ptujskega
mestnega sodnika
(Foto: Boris Farič)

v okviru katerega je deloval lokalni muzej. Sprva so v prostorih nekdanje gimnazije razstavili le arheološke predmete, leta 1895 pa je Franc Ferk muzeju poklonil obsežno zasebno zbirko, ki so jo sestavljale različne muzealije. Leta 1896 so združili lokalni in Ferkov muzej ter ga poimenovali po donatorju Mestni Ferkov muzej. A ker so bile muzejske zbirke v gimnazijski stavbi preveč utesnjene, je ptujska občina leta 1928 odkupila ob jožefinskih reformah ukinjeni dominikanski samostan. Po letu 1945 je muzej dobil v upravljanje še grajski kompleks in tako pridobil večino sedanjih stavb s skoraj v celoti ohranjeno opremo Herbersteinov. Leta 1963 je dobil naziv Pokrajinski muzej Ptuj in po vzpostavitvi enote Ormož leta 2009 Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož. V skladu z velikostjo muzeja in njegovimi nalogami je temu primerno tudi toliko težav oziroma izzivov. Osrednji cilji so vsekakor posodobitev in modernizacija obstoječih zbirk, celostna ureditev grajskega kompleksa ter novo sodobno arheološko razstavišče z ustreznimi delovnimi in depojskimi prostori. Poudariti moram, da je problematika delovnih in depojskih prostorov prisotna tudi v drugih oddelkih, prav tako nimamo sodobno opremljenega in dovolj velikega razstavišča za ambiciozne projekte vseh oddelkov ter služb. Vsemu navedenemu zadnja leta dajemo osrednji poudarek in veliko dejavnosti je podrejenih tem ciljem. Izjemno pereča je vsem znana problematika ptujske arheologije. Prej omenjeno Muzejsko društvo je bilo ustanovljeno z namenom, da se prepreči odnašanje bogatih

V kompleksu nekdanjega dominikanskega samostana so bile dobrih osem desetletij na ogled arheološke zbirke PMPO (Foto: Boris Farič)

arheoloških izkopanin v muzeje v Gradec in na Dunaj, ravno odnos članov muzejskega društva do zgodovine, kulturne dediščine in muzejske dejavnosti nam je danes lahko zgled. Primerni prostori za arheološko gradivo, ki je do leta 2011 bilo na ogled v dominikanskem samostanu, so eden od največjih izzivov, s katerimi se muzej spopada. Po desetih letih je jasno, da je bila deložacija arheološke zbirke iz dominikanskega samostana primer slabe prakse, ki kaže, kakšne negativne posledice lahko imajo določene odločitve, predvsem pa, da je reorganizacija ustanov, kot je muzej, izjemno občutljivo dejanje. Sploh če niso jasno načrtani vsi nadaljnji koraki.

Osnovno poslanstvo muzeja je jasno, a dejstvo je, da se je vloga muzejev precej spremenila. Če je bila včasih vsa pozornost namenjena muzejskemu predmetu, je danes osredotočena na obiskovalca. Obiskovalci ne pridejo v muzej le po znanje, želijo si veliko več, zanimata in pritegneta jih celostno doživetje in izkušnja. Sodobni muzeji so presegli poslanstvo svojega delovanja (zbiranje, dokumentiranje, hranjenje, interpretiranje predmetov ipd.), tako da se zavedajo svoje družbene odgovornosti in vloge pri razvoju družbe. Stremeti je treba k interdisciplinarnosti, inkluzivnosti in participativnosti. Kultura je bila v zadnjih letih tudi v ospredju promocije slovenskega turizma pod okriljem STO. Kulturni turizem je sicer izjemno širok pojem, vsekakor ni samo zgodovina, umetnost,

↑
Ptujski grad
(Foto: Boris
Farič)

na kar najprej pomislimo. V prvi vrsti pomeni celostno izkušnjo, ki si jo obiskovalec ob prihodu na določeno destinacijo želi. V našem mestu brez gradu – osrednjega magneta za obiskovalce – in muzeja ne gre. Vsekakor imata tako muzej kot naše mesto na tem področju veliko možnosti za nadgradnjo; z dobrim sodelovanjem in povezovanjem je ta mogoča.

PTUJSKI GRAJSKI KOMPLEKS KOT IZJEMEN ZNANSTVENI, KULTURNI IN EKONOMSKI POTENCIAL

Ob tem je PMPO upravitelj grajskega kompleksa, ki je v državni lasti. Muzejske zbirke na leto obiščejo obiskovalci iz skoraj 90 držav. Ptujski grajski kompleks je v državni lasti, upravitelj je Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož. Ptujski grad je razglašen za kulturni spomenik državnega pomena z Odlokom o razglasitvi Gradu Ptuj za kulturni spomenik državnega pomena: Ur. l. RS, št. 81/99-3847. Prvi člen odloka opredeljuje Ptuj – Grad kot kulturni spomenik državnega pomena z lastnostmi arhitekturnega spomenika in kulturne krajine.

Dejstvo je, da je Ptujski grad zaščitna in največja blagovna znamka mesta Ptuja in njegove okolice. Brez njega si vedute mesta niti zamisliti ne moremo, kaj šele, da bi mesto z okolico bilo brez njega sploh razpoznavno v množici mest, ki nosijo oznako »srednjeveško«.

Zgodovina Ptuja z okolico je zelo dolga, saj arheološki sledovi segajo vse do kamene dobe. O dolgi zgodovini pričajo tudi pisni viri. Kljub temu pa so najbolj zgovorna priča o življenju ljudi na nekem prostoru materialne ostaline. Mednje sodi tudi ptujski grajski kompleks. Pravzaprav lahko o njem govorimo le v presežnikih, saj je eden največjih, najmogočnejših, najstarejših, najlepših in najbolj obiskanih gradov na Slovenskem. Ptujski grajski kompleks ima izredni znanstveni, kulturni in ekonomski potencial, ki pa je žal še precej neizkoriščen. Upravljanje grajskega kompleksa je za muzej izjemen zalogaj, saj zahteva redno vzdrževanje, sistematične, neprestane in temeljite posege, ki pa jih je zaradi kroničnega pomanjkanja finančnih sredstev nemogoče izvajati. Muzej si prizadeva, da bi ptujski grajski kompleks dobil podobo, kot si jo zasluži, in grad skupaj z grajskim obzidjem ter okolico urediti in zaščititi pred propadanjem. V zadnjih letih, mislim, da je bilo glede na zmožnosti narejeno veliko. PMPO, jasno, ob izvajanju svojega osnovnega poslanstva in sodelovanja v strokovnih krogih ter z različnimi institucijami (ZVKDS, Zavodom za turizem, vrtci, šolami, fakultetami ...) sodeluje s številnimi posamezniki in na več festivalih (Art Stays, Arsana, Dnevi vina in poezije, Salon Sauvignon, Dobrote slovenskih kmetij ...). Prav tako se na gradu in v grajskem kompleksu zvrsti več različnih dogodkov (Kino brez stropa, Ptujске grajske igre, Grajski vinski praznik, Grajska trgatev, različni koncerti ...).

PMPO poleg društev Cesarsko-kraljevi Ptuj, Poetovio LXIX, Zavod Tura (rov pod gradom) sodeluje tudi z društvom Kastali in podpira njihove dejavnosti, ki jih izvajajo tudi na lokaciji Raičeva 11 v okviru grajskega kompleksa (grajska tiskarna, delavnice ipd.). Ogleda vredna je grajska vinska klet s sodom velikanom, v njej se po dogovoru z vinogradniki izvajajo tudi pokušine vin. Na gradu potekajo tudi poroke (civilne, cerkvene niso dovoljene). PMPO od leta 2016 aktivno sodeluje tudi pri projektih Deo Soli in iPtuj (promocija mitrejev, virtualizacija muzeja, virtualni Ptuj ipd.). Zagotovo si je naše mesto brez Ptujškega gradu in vloge muzeja tako v kulturnem življenju kot širše težko predstavljati.

Osrednji izzivi

- Infrastrukturna podhranjenost (nujna potreba po novem arheološkem razstavišču, delovnih in depojskih prostorih, tudi sicer potreba po primernem razstavišču za vse oddelke).
- Kadrovska podhranjenost (visoka starostna struktura, v naslednjih letih potrebna »pomladitev« kadra, v OE Ormož sta trenutno le še dve zaposleni).
- Finančna podhranjenost (kot upravitelj grajskega kompleksa in številnih drugih objektov se soočamo s številnimi težavami; posledica se kaže tudi pri vsebinski izvedbi in samih zbirkah, ki jih ne zmoremo urediti in posodabljati, kot bi si želeli).

Ne bo odveč, če spomnim, da je varstvo naravne in kulturne dediščine tudi ustavna kategorija, poleg tega zakonodaja jasno definira, kdo je odgovoren poskrbeti za kulturno infrastrukturo in pogoje dela.

Soustanoviteljice PMPO so MO Ptuj in občine Ormož, Sveti Tomaž in Središče ob Dravi. Večinski financer muzeja (približno 80-odstotni) je Ministrstvo za kulturo (MK), država je tudi lastnik ptujskega grajskega kompleksa. S 1. januarjem 2019 je občina Središče ob Dravi prenehala financirati svoj delež in se odpovedala soustanoviteljstvu, muzej pa je manjkajoči delež (stroški dela in materialni stroški) kril iz lastnih virov. Zadevni primer je končal na pristojnem sodišču.¹ Odlok o ustanovitvi PMPO, torej temeljni akt, in medsebojne obveznosti, pravice ter dolžnosti soustanoviteljev so še vedno nespremenjeni, čeprav je muzej soustanovitelje redno pozival k resnejšemu pristopu in rešitvi nastalega položaja. Ključno se mi zdi, da si muzej želi dobro sodelovati z vsemi in v prvi vrsti le kakovostno opravljati službo, zaradi katere je bil ustanovljen.

V naslednjem obdobju bo glede na starostno kadrovsko strukturo (povprečna starost strokovnega kadra je 54 let) nujno potrebna »pomladitev« kadra. PMPO je kompleksen muzej s številnimi oddelki in službami, program se redno izvaja v vseh oddelkih in je v skladu z odlokom o ustanovitvi zavoda. Muzej ima arheološki, kulturnozgodovinski, zgodovinski, etnološki in pedagoški oddelek, galerijo za sodobno likovno umetnost, knjižnico, konservatorsko-restavratorski oddelek in upravo s tehnično službo.

1 Postopek v času pisanja tega prispevka še ni zaključen.

← Razstava
Osrčje Petovione
 (Foto: Boris Farič)

IZSTOPAJOČI DOGODKI V LETIH 2016–2021

V zadnjih letih nam je uspelo izpeljati številne odmevne projekte. Kar zadeva razstavno dejavnost in če začnem pri arheologiji, naj spomnim na razstave *Gospodarji prehodov*, *Nakit – statusni simbol in izziv* in *Osrčje Petovione*, ki je bila osrednja razstava ob 1950-letnici mesta.

V Hotelu Mitra smo na ogled postavili peti mitrej, odmevne so bile tudi t. i. vitrine meseca. V Miheličevi galeriji je gostoval izjemni Vladimir Gašparič Gapa, številne razstave so bile posvečene pomembnim obletnicam, med drugim 80-letnici Stojana Kerblerja. Obeležili smo 110. obletnico rojstva Maksimilijana Skalarja in 60 let Kurentovanja, kolegi v ormoški enoti so pripravili razstavo ob 150. obletnici ormoškega tabora ipd. Pohvalimo se lahko z novimi stalnimi razstavami: *Veščine in skrivnosti orglarskih mojstrov* in *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka (1200–1550)* na primer žanjeta veliko zanimanja. Zelo uspešni smo bili tudi pri izdajateljski dejavnosti, saj smo poleg manjših publikacij (katalogov, zloženek ipd.), izdali obsežne publikacije, za katere je vladalo izjemno zanimanje (*Celjski orglar Janez Frančišek Janeček*, *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka (1200–1550)*, *Zbornik PMPO – 5, Ptuj v 20. stoletju – zbornik ob 125-letnici PMPO*, *Zbornik ob 1950. obletnici prve pisne omembe Ptuja v antičnih virih*, *Vinogradništvo na ptujskem območju od pojava trtne uši konec 80. let 19. stoletja do leta 1991* itd.). Velika pridobitev je prenovljena in nova

postavitve zbirke historičnih glasbil. V letu 2020 je izšel zbornik o umetnosti Ptuja in ptujskih umetnikih.

Tudi obisk se je v letu 2019 glede na pretekla leta precej izboljšal, tudi januar in februar 2020 sta bila dobra obiskana, nato je žal udaril novi virus in po mojem mnenju preprečil rekordni obisk. Tudi pri vzdrževalnih delih in investicijah se je v preteklih letih precej naredilo. Naj jih omenim le nekaj: sanacija določenih segmentov grajskega obzidja, sanacija severnega trakta strehe na osrednjem grajskem poslopju, menjava oken na naslovu Na gradu 4, odstranitev garaž ob parkirišču pod gradom, odstranitev dotrajanega objekta na Raičevi 9, sanacija sanitarij na gradu, sanacija tretjega mitreja, ureditev platoja na spodnjem grajskem dvorišču, sanacija gradbene substance v prostorih zbirke glasbil, začetek zasaditve in urejanja krajine itd. Kot enega večjih dosežkov štejem konservatorski načrt za grajski kompleks.

Določene uspehe, področja in največje pridobitve je smiselno podrobneje predstaviti, zagotovo so to tudi dejavnosti, vezane na grajski kompleks in arheologijo.

2016:

- Arheološka razstava *Gospodarji prehodov*.
- Vitrine meseca (arheološke razstave).
- Monografija *Celjski orglar Janez Frančišek Janeček*.
- Odkup viole Antona Pelizona.
- Vladimir Gašparič Gapa, *Dragulji v granitu* (razstava v Miheličevi galeriji).
- Sanacija podrtega obzidja.
- Rušitev dotrajane stavbe na Raičevi 9.
- Ustanovitev Izdajateljskega sveta PMPO.
- Vitrina meseca (arheologija), MO Ptuj, PMPO in CPA – ZVKDS.

2017:

- *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka (1200–1550)*, nova stalna razstava v grajski galeriji.
- *Veščine in skrivnosti orglarskih mojstrov*, nova stalna razstava.
- *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka (1200–1550)*, publikacija.
- Zbornik PMPO – 5.
- *Zgodba o gorica in vinu : vinogradništvo na slovenskem Štajerskem*

in način življenja v Halozah od pojava trtne uši konec 19. stoletja do let po drugi svetovni vojni, publikacija.

- Častno Valvasorjevo priznanje (arheološki oddelek).
- Sanacija severnega trakta strehe na osrednjem grajskem kompleksu.
- Odstranitev garaž ob parkirišču pod gradom.

2018:

- *Svet krašenja, Nakit – statusni simbol in izziv*, arheološko-zgodovinska razstava (konjušnica in vzhodni stolp).
- Razstava in simpozij ob 110. obletnici rojstva Maksimiljana Skalarja.
- *Ptuj v 20. stoletju*, Zbornik ob 125-letnici PMPO.
- *Pogledi*, fotografski opus Stojana Kerblerja v PMPO, razstava ob umetnikovi 80-letnici.
- *Ilustracija kot podoba preteklosti*, razstava priznanih slovenskih ilustratorjev v sodelovanju z Zvezo društev slovenskih likovnih umetnikov iz Ljubljane.
- Osrednji dogodek ob 125-letnici PMPO (15. 9. 2018; častno pokroviteljstvo predsednika RS).
- Sanacija sanitarij na gradu.
- Vzdrževalna dela v zbirki glasbil.

Zbornik Ptuj v
20. stoletju

2019:

- *Osrčje Petovione* (arheološka razstava, posvečena 1950. obletnici prve pisne omembe Ptuja v antičnih virih; konjušnica in vzhodni stolp).
- Razstavljen peti mitrej z vitrinami v Hotelu Mitra.
- *Muzejski zbornik 6*, posvečen tudi 1950. obletnici prve pisne omembe Ptuja v antičnih virih.
- Historična salonska glasbila v luči novih ugotovitev (brenkala) s koncertom na Fabricatorejevi mandolini iz leta 1796 in Berrovi lutnji iz leta 1694.
- Insignije ptujskega mestnega sodnika in prapor meščanske garde (dopolnitev stalne postavitve).
- Razstava in osrednja slovesnost ob 150. obletnici ormoškega tabora (7. 9. 2019; častno pokroviteljstvo predsednika RS).
- Zaključek sanacije dveh delov grajskega obzidja.
- Menjava lesenih zabojsnikov, v katerih je rimsko kamnito gradivo (klet na Muzejskem trgu 2).
- Menjava oken na lokaciji Na gradu 4.
- Sanacija tretjega mitreja (ostrešje in fasada).
- Sanacija v Miheličevi galeriji (sanacija po nastali škodi po julijski ujmi in poplavih).
- Ureditev platoja na spodnjem grajskem dvorišču.

2020:

- Konservatorski načrt za grajski kompleks (mapa 1, mapa 3 in mapa 4; dopolnjevanje).
- *Kurentovanje na Ptuj, 60 let*, fotografska in etnološka razstava.
- Zbornik *Umetnost Ptuja in ptujski umetniki*.
- Odprta nova, prenovljena in posodobljena, zbirka historičnih glasbil.
- Postavitev arheološkega depoja odprtega tipa (vabljeni natečaj, restavriranje).
- Sanacija strehe na zahodnem grajskem stolpu.
- Menjava oken z lesenimi okvirji na romanskem palaciju.
- Odkup tapiserij Marija Preglja.

2021:

- Postavitev arheološkega depoja odprtega tipa.²
- *Spodnje Podravje, dežela kulinarčnih pregreh* (občasna razstava).
- *Tri desetletja Ptuja v Republiki Sloveniji* (občasna razstava).
- *Ptujska pletarna* (občasna razstava).
- *Zbornik PMPO – 7.*
- Vodnika po muzejskih zbirkah (Zbirka fevdalne stanovanjske kulture in Grajska galerija *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka 1200–1550*).
- Zaživi nova spletna stran muzeja.
- Namestitev QR kod za ogled prvega, tretjega, petega mitreja, rimskega lapidarija in rimske peči (projekt Deo Soli).
- Vzpostavitev avdio vodnika po zbirkah v Ptujskem gradu.

PMPO je aktivno sodeloval tudi pri pripravi kandidature MO Ptuj za EPK 2025, prav tako pri pripravi Lokalnega kulturnega programa za obdobje 2016–2019 in 2020–2023. Kot pozitivno bi izpostavil tudi sodelovanje v številnih projektih (Cesta gradov, Mreža živih gradov, Transfer, Archeodanube, Ister, Šipk, Roman Heritage Route ...).

GRAJSKI KOMPLEKS/KONSERVATORSKI NAČRT

V začetku leta 2020 smo prejeli t. i. mapo 1 oziroma analitični del konservatorskega načrta za grajski kompleks, mapo 3 in mapo 4. Naročnik je bil MK kot lastnik kompleksa, pripravlja ga Restavratorski center ZVKDS v sodelovanju z ZVKDS, OE Maribor, in PMPO. PMPO je predvidene smernice in muzejske vsebine v okviru celotnega grajskega kompleksa posredoval pristojnim službam že leta 2017. Mapa 1 je analitični del z opisi spomenika, družbenim pomenom spomenika, z oceno ranljivosti in ogroženostjo spomenika, podane so tudi usmeritve za ohranjanje in varovanje spomenika. Mapa 3 oziroma konservatorsko-restavratorski projekt obsega oceno stanja posameznih elementov kulturnega spomenika, v skladu z ugotovljenimi poškodbami na posameznih elementih so predvidene tehnologije in načini izvedbe posegov za ohranitev obravnavanih elementov. V skladu z mapo 1 je v tej fazi predvidena konservatorsko-

2 V času oddaje prispevka postopki sicer tečejo, vendar kaže, da se lahko realizacija zamakne v leto 2022.

restavratorska obnova poškodovanega ometa in kamnitih elementov v delno rekonstruiranem romanskem palaciju – romanska okna in notranji ometi romanske stene v pritličju palacija, kamniti stebri v prostoru zbirke orožja v pritličju palacija ter kamnita okna v prvem nadstropju palacija. Preostali elementi bodo obravnavani v nadaljnjih fazah, kot dopolnitev k mapi 3 tega konservatorskega načrta. Mapa 4 so priloge k načrtu. V letu 2021 smo prejeli dopolnitev konservatorskega načrta št. 1 za objekt Ptuj – Grad, EŠD 583, in sicer za del spomenika, tj. severni in zahodni stolp.

Sicer so se ves čas opravljala redna vzdrževalna dela v kompleksu. Na območju ob parkirišču smo v zadnjih letih odstranili dotrajani objekt na Raičevi 9, prav tako garaže, ki so zelo kazile območje. Opravila so se dela v prostorih sanitarij na Ptujskem gradu, zamenjala se je streha na severnem traktu gradu. V krajini v okviru grajskega kompleksa se je v preteklih letih izvajalo redno vzdrževanje (košnja grajskega kompleksa, odstranitev zarasti, urejanje zeliščnega vrta itd.). Sicer bo dal načrt smernice za vse objekte v kompleksu, prav tako za vsebine v njih. Nujno bo treba najti rešitev tudi za požarni hidrant, saj ga v grajskem kompleksu ni. Oktobra 2019 smo v slavnostni dvorani Ptujškega gradu izvedli tiskovno konferenco s predstavitevjo problematike ptujškega grajskega kompleksa, na kateri so poleg muzeja sodelovali predstavniki ZVKDS in MO Ptuj, vabljeni pa je bila tudi širša javnost.

Kot nove vsebine, ki bodo morale biti v skladu s konservatorskim načrtom, si PMPO želi novo namembnost in vsebine tudi v stolpih na gradu, na Raičevi 7, v žitnici, konjušnici itd. V objektu na Raičevi 7 si muzej želi, da bi se uredili vstopna točka v grajski kompleks, info točka, muzejska blagajna, muzejska trgovina in ureditev sanitarij. To je prej ko ne dolgoročni cilj, kratkoročno pa bo poleg dokončanja konservatorskega načrta treba zagotoviti nadomestna stanovanja oziroma izseliti stanovalce, ki še živijo v tem objektu, ki je sicer v izjemno slabem stanju. O tem potekajo razgovori na relaciji muzej, MO in MK. Stanovalci so sicer nastanjeni še v dveh grajskih stolpih, kjer je prav tako predvidena druga vsebina. Kar zadeva muzejsko dejavnost in pomanjkanje ustreznih razstaviščnih prostorov, vidimo v muzeju rešitev tudi v sanaciji nekdanje žitnice, kjer bi lahko med drugim imeli stalne razstave, občasno razstavišče, depojske in delovne prostore.

← Nekdanja grajska
žitnica
(Foto: Boris Farič)

Za objekt nekdanje konjušnice je muzej v konservatorskem načrtu predvidel naslednje: izselitev muzejske blagajne in trgovine v objekt na Raičevi 7, izselitev zbirke mask (preselitev v žitnico), prostor nameniti za gostinsko dejavnost z večnamenskim prireditvenim prostorom, primerno urediti spodnjo grajsko ploščad (t. i. topovsko ploščad) in urediti razgledno ploščad. Na zgornjem grajskem dvorišču je sicer urejena gostinska dejavnost.

Ptujski grad je zaščitna in največja blagovna znamka mesta Ptuja ter njegove okolice, je pa res, da ostaja izjemen potencial grajskega kompleksa neizkoriščen. Obiskovalec Ptujskega gradu nima možnosti celostnega doživetja stavbne kompleksnosti grajskega griča. Pri grajskem kompleksu pozitiven premik pomeni omenjeni konservatorski načrt, ki se sicer še dopolnjuje, a je temelj za sistematični pristop, ovrednotenje posameznih sestavin in za usmeritve pri nadaljnjih posegih v spomenik državnega pomena. Če prebiramo prispevke o gradu in kompleksu v lokalnem časopisu iz petdesetih, šestdesetih, sedemdesetih let prejšnjega stoletja, naletimo na identične naslove in problematiko, kot jo beremo danes.

Na slabo stanje grajskega obzidja je PMPO opozarjal. Med drugim je že februarja 2014 strokovnjak ZVKDS, OE Maribor, opravil pregled stanja obzidja. Ugotovljeno je bilo, da je stanje obzidja in stolpov slabo, saj so poškodbe in deformacije že velikostnega razreda, ki ogroža njihovo lokalno stabilnost, zaradi česar je obnova nujno potrebna, sicer bosta škoda in strošek kasnejše obnove še bistveno večja. Podor grajskega zidu, ki je nastal 25. 2. 2015, je bil spomladi leta 2016 saniran.

Kasneje sta bila sanirana še dva dela grajskega obzidja. Julija 2020 se je okrušil del grajskega obzidja med zahodnim grajskim stolpom in južnim pravokotnim stolpom. Kot je znano, gre za del obzidja, ki je v izjemno slabem stanju. Deli obzidja so padali čez oziroma na pot na grad. Pot na grad z zahodne strani smo zaradi nevarnosti zaprli in obvestili MK ter ZVKDS, OE Maribor. Po ogledu strokovnjaka ZVKDS, ki je spisal tudi mnenje, ta segment statično ni nestabilen, so pa vidne poškodbe, predvsem na stiku s terenom, in poškodbe zaradi vegetacije (korenine). Tudi ZVKDS predlaga interventno sanacijo tega dela, začasno varovanje pred nadaljnjim padanjem kamnov kot bariera iz plohov iz njihovega sidranja s klini ni smiselno, saj bi bila izvedba glede na strmo in kamnito brežino zelo vprašljiva. V maju leta 2021 je pristojni strokovnjak ZVKDS, OE Maribor, opravil ponovni pregled in zaznamek, kjer je ugotovil, da je stanje obzidja slabo, da se poškodbe povečujejo in da je treba čim prej začeti celovito obnovo. Najbolj ogrožen segment je muzejska tehnična služba zavarovala, o stanju pa smo v oktobru ponovno obvestili ZVKDS, OE Maribor, in MK.

Projekt za nadaljevanje sanacije južnega zidu je sicer izdelan. Predvideno je, da bo obnova obzidja večletni projekt, saj je celotno v izjemno slabem stanju.

ARHEOLOŠKA PROBLEMATIKA

V zadnjih letih je strokovna komisija, ustanovljena s strani MO Ptuj leta 2017, pripravila vsebinsko projektno nalogo za celotno rešitev na Muzejskem trgu 2 in 2b. Zatem je v začetku leta 2019, glede na stališče MK, da je bolj naklonjeno vlaganju v objekte v njihovi lasti in ne v novogradnje (omenjala se je nekdanja grajska žitnica), muzej pripravil še vsebinski projektni nalogi za žitnico in arheološki depo odprtega tipa. Pri slednjem bo šlo za prezentacijo trenutno neustrezno hranjenih eksponatov – kamnitih rimskih, srednjeveških in novoveških spomenikov. Projekt vodi MO Ptuj, sredstva za restavriranje predmetov sta zagotovila MK in MO Ptuj. V januarju 2020 se je namreč porušil objekt na naslovu Muzejski trg 2b (nekdanja polnilnica Kmetijskega kombinata). V nadaljnji fazi je predvidena še rušitev utilitarnih lop, naslonjenih na del obzidja, ki zapira dvorišče dominikanskega samostana.

← Arheološko gradivo, deponirano v nekdanji vinski kleti (Foto: Boris Farič)

Novembra 2018 je bil opravljen inšpekcijski pregled Inšpektorata RS za kulturo in medije glede varstva arheološke zbirke PMPO. Šlo je zlasti za pregled materialnega varstva in prezentacije zbirke. Za prezentacijo zbirke je bilo ugotovljeno, da PMPO deluje v skladu z zmožnostmi in da si primerno prizadeva za prezentacijo arheološke dediščine. Kar zadeva materialno varstvo, je bilo pod drobnogled vzeto zlasti kamnito gradivo, ki je nameščeno v nekdanji vinski kleti na Muzejskem trgu 2.

Inšpektorat je kot začasni ukrep izrekel nujnost menjave lesenih zabojnikov, kar je financiralo MK in je bilo realizirano v letu 2019. Pri arheologiji velja kot pozitivno izpostaviti tudi prezentacijo originala petega mitreja v Hotelu Mitra, sanacijo tretjega mitreja, razstavo *Osrčje Petovione* v prostorih konjušnice na Ptujskem gradu in ne nazadnje nedavni mednarodni simpozij *Petoviona in njen ager*, ki je naletel na izjemen odziv tako naše kot mednarodne strokovne javnosti.

Muzej je pripravil tudi vsebinski projektni predlog za nekdanjo grajsko žitnico, MO Ptuj je bila pripravljena med drugim financirati statično presoj in izvesti postopek javnega naročila za izdelavo projektne dokumentacije, s čimer smo seznanili MK. PMPO in MO Ptuj sta si glede na védenje, da bodo v Načrtu za okrevanje in odpornost EU za Slovenijo na voljo tudi sredstva za obnovo zgodovinskih objektov kulturne dediščine, prizadevala za vključitev grajske žitnice v financiranje iz tega sklada. Prav tako bo z zakonom o t. i. kulturnem evru kultura med letoma 2021 in 2027 predvidoma bogatejša za 122,6 milijona evrov. Projekt nekdanje grajske žitnice

ni uvrščen med prioritete, ki jih je določilo MK.³ Kot kaže, bo za rešitev arheološke problematike morala v prvi vrsti poskrbeti MO Ptuj, ki možno rešitev vidi tudi v nadaljnji obnovi dominikanskega samostana.

Za obnovo in ohranjanje kulturne dediščine prej ko ne kronično primanjkuje sredstev, zato je treba poleg (omejenih) proračunskih sredstev ob različnih razpisih možnosti iskati tudi v javno-zasebnih partnerstvih in aktivnejšem sodelovanju teh dveh sektorjev na področju kulturne dediščine. Tovrstno sodelovanje je sicer še v povojih, vendarle pa so znani primeri dobre prakse tudi v Sloveniji (npr. Črnomaljski grad).

NOVE STALNE POSTAVITVE IN PRIDOBITVE

V nadaljevanju bom predstavil nekaj osrednjih pridobitev v preteklih letih. Poudariti je treba, da PMPO na letni ravni pripravi številne občasne razstave, bogat pedagoški in andragoški program, številne dodatne programe, projekte ter dogodke za popularizacijo in ima bogato založniško dejavnost.

Nova postavitve in posodobljena zbirka historičnih glasbil

Septembra 2020 smo odprli posodobljeno zbirko glasbil v celotnem obsegu. Tri prostore zbirke glasbil smo gradbeno in vsebinsko prenovili v letih 2017–2018, nadaljnje štiri prostore pa v letih 2019–2020. Gradbeno sanacijo je PMPO financiral iz lastnih sredstev, vsebinsko prenovu nekaterih posameznih sklopov v zbirki glasbil pa sta financirala MO Ptuj in MK. PMPO že desetletja načrtno zbira glasbila slovenskih izdelovalcev, ki so v prenovljeni zbirki glasbil izpostavljena tako, da so postavljena v samostojne vitrine. Nekaj osnovnih podatkov o posameznih sklopih v prenovljeni zbirki glasbil: V prvi sobi je pod naslovom *PTUJSKA (Z)GODBA. Instrumentalisti v vojaških suknjah* na ogled ptujska vojaška godba. V drugi sobi pod naslovom *PTUJSKA MESTNA GODBA. Na krilih večstoletne tradicije* predstavljamo dediščino mestnih godbenikov in ohranjeno notno gradivo od druge polovice 19. stoletja naprej.

.....
3 V času oddaje prispevka poteka javna obravnava Resolucije o nacionalnem programu za kulturo 2021–2028, kjer med predvidenimi investicijami ni nobene za območje MO Ptuj.

←
Zbirka glasbil
(Foto: Boris Farič)

V tretji sobi z naslovom *GLASBILA IZ ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE*. Čarobni zvoki davnin so razstavljeni glasbila iz časa od prvega tisočletja pred našim štetjem naprej. V četrti sobi predstavljamo različna glasbila od 17. stoletja dalje, ki spadajo v skupino godal, brenkal in pihal. Soba ima naslov *PRETANJENI ZVENI KOMORNE GLASBE*. Živahnost muziciranja v plemiškem, meščanskem in cerkvenem okolju. V peti, šesti in sedmi sobi zbirke glasbil predstavljamo številna glasbila s tipkami. Prav na to nas opozarja tudi naslov *GLASBILA S TIPKAMI*. Raznolikost v svetu črno-belih tipk. Vsekakor gre za izjemno pridobitev našega muzeja, zbirka nacionalnega pomena pa odslej vabi v novi posodobljeni podobi.

Nova stalna galerijska postavitev

PMPO med drugim hrani vrhunske umetnine iz srednjega veka, ki smo jih leta 2017 uvrstili v novo stalno galerijsko postavitev v drugem nadstropju Ptujkega gradu. Ob tem smo izdali tudi slikovno bogato opremljeni razstavni katalog *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka (1200–1550)*.

Ptujski grad skozi stoletja

Od leta 2016 so na razstavi v drugem nadstropju Ptujkega gradu predstavljeni ptujski grajski grič skozi arheološka obdobja, stavbna zgodovina in lastniki gradu.

Insignije ptujskega mestnega sodnika (1555) v prenovljenem prostoru

V prvem nadstropju Ptujkega gradu smo leta 2019 odprli prenovljeni prostor z insignijami ptujskega mestnega sodnika. Te so dragocen dokument sodne oblasti in gospodarskega razcveta uspešnega trgovskega mesta z izjemno pestro in dolgo zgodovino. Predstavljeni so tudi četrto tisočletja star prapor ptujske mestne garde iz leta 1769, spominski novc ob svobodni objezdi mestnih meja iz istega leta in drugi predmeti, ki ponazarjajo življenje v mestu.

150 let ormoškega tabora 1869–2019

Od leta 2019 je v Grajski pristavi v Ormožu na ogled stalna razstava, posvečena 150. obletnici 7. slovenskega tabora. 8. avgusta leta 1869 je takrat peščici narodnozavednih ormoških Slovencev uspelo organizirati tabor, na katerem so se odločno izrekli za ideje Zedinjene Slovenije.

Tapiserije Marija Preglja in Etelke Tobolka po 20 letih v lasti PMPO, Pelizonova in Skalarjeva viola

Tapiserije so bile stkane po naročilu arhitekta Otona Jugovca za opremo butika Koteks Tobus (kasneje KOTO) v Ljubljani na Miklošičevi cesti, ki je odprl svoja vrata septembra 1967. Ob prvi prenovi butika konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja so jih deponirali. Po dolgem času je bilo leta 1998 znova odkritih najprej pet tapiserij, tri leta kasneje pa še tri. Bile so poškodovane od vpenjanja v lesene okvire in insektov ter precej umazane. V konservatorsko-restavratorski delavnici za tekstil v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož smo v letih 2002–2003 opravili vse potrebne posege, da smo jim povrnila prvotni videz. V ptujskem grajskem palaciju smo jih predstavili javnosti septembra 2003, kjer je bilo po več kot 30 letih ponovno mogoče videti skupaj vseh osem tapiserij. PMPO je s podpisom pogodbe prevzel strokovni nadzor nad hrambo teh tkanih umetnin, ki so trenutno razstavljene v prostorih ormoškega gradu. Tapiserije so bile v lasti KOTO, d. o. o., ki ga je kasneje odkupilo podjetje EKOSISTEMI, d. o. o., iz Celja. PMPO je leta 2002 prevzel skrb za konserviranje in hranjenje serije osmih Pregljevih tapiserij, ki so bile nazadnje razstavljene v ormoškem gradu. Tapiserije so delo dveh pomembnih avtorjev. V prvi vrsti

Ena od
Pregljevih tapiserij
(Foto: Boris Farič)

enega izmed najpomembnejših slovenskih slikarjev druge polovice 20. stoletja, Marija Preglja, ki nam je zapustil pomembna dela na področjih ilustracije, grafike, mozaika in tapiserije, ter Etelke Tobolka, najboljše umetniške ustvarjalke v tehniki tapiserije v takratnem obdobju države. PMPO je v programu MK za leto 2020 predlagal odobritev odkupa tapiserij v višini 40.000 evrov. V okviru stečajnega postopka je PMPO stečajnega upravitelja obvestil, da je MK za odkup odobrilo 40.000 evrov z DDV-jem, in se prijavil na razpis zavezujočega zbiranja ponudb. Končalo se je pozitivno in PMPO je tako po dolgih letih ter negotovosti postal lastnik izjemno pomembnih tapiserij.

Pri odkupih naj spomnimo še na eno izjemno pridobitev v zadnjih letih, in sicer s pomočjo sredstev MK (50.000 evrov) je PMPO uspelo odkupiti za slovensko zgodovino izjemno dragoceno violo goriškega goslarja Antona Pelizona iz leta 1843. Glasbilo uživa visok status tako zaradi svetovno priznanega izdelovalca kakor svoje provenience. V letu 2020 je MK zagotovilo tudi sredstva za odkup viole Maksimilijana Skalarja.

Sodelovanje v projektu Digitalizacija kulturne dediščine

Zavod za turizem Ptuj želi v okviru projekta Digitalizacija kulturne dediščine ob podpori tehnologije obogatene resničnosti ustvariti kakovostne, prodorne ter prijetno drugačne digitalne vsebine, ki bodo aktivirale uporabnika in mu поблиžje predstavile bogato kulturnozgodovinsko dediščino mesta Ptuj. PMPO je v projektu nudil strokovno podporo. Vsebina digitalnega inoviranja na Ptujskem gradu vsebuje naslednje segmente: vhod, dvizni most, topove, obzidje, konjušnico in del vzhodnega stolpa v nedokončani gradbeni fazi, vojščaka. Digitalizacija južnega dela obzidja Ptujskega gradu (razgledna točka pri konjušnici) uporabnika aplikacije postavi na grad v 17. stoletje – v čas vojaških priprav na bitko s Turki leta 1663/64. Uporabniku se pred vstopom skozi osrednji grajski vhod v aplikaciji preko jarka spusti dvizni most, ki ga prečka in vstopi na dvorišče. Član obrambne posadke ga povabi do topovske ploščadi. Obiskovalec se lahko fotografira v opravi člana posadke. Na obzidju gradu ga v aplikaciji čakajo topovi, kot so dejansko bili v svojem času – predstavljeno je topniško orožje iz 17. stoletja. Na gradu so ohranjene izjemne stavbne prvine od romanike naprej, baročna grajska kapela in deli opreme.

Novost v ponudbi Ptujskega gradu

V okviru projekta *LIVING CASTLES, Mreža »živih« gradov kot oblika trajnostnega turizma za ohranjanje in promocijo kulturne dediščine* smo na Ptujskem gradu (Romanski palacij) lastniki nove pridobitve, in sicer Epsnovih pametnih očal z razširjeno resničnostjo, kjer uporabnik vidi resnični svet okrog sebe in dodano vsebino kot hologram na lokaciji. Ptujski grad je s pametnimi očali z razširjeno resničnostjo pridobil dodatno ponudbo, ki bo zanimiva tako za mlade kot starejše obiskovalce. Nove tehnologije so pri prikazovanju kulturne dediščine dobrodošle in so dodana vrednost, nekako tudi nuja v trenutku časa. Napredek tehnike ter uporaba informatike sta tudi muzejskemu delu razširila možnosti oziroma zmožnosti in spremenila vlogo ter pomen muzejskega dela. Na vseh področjih muzejskega delovanja, še posebej pri digitalizaciji. S pomočjo digitalizacije bo tudi naša kulturna dediščina obogatena, zanimivejša in še bolj dostopna vsem obiskovalcem.

EPIDEMIJA

11. marca 2020 je WHO razglasila pandemijo COVID-19, Vlada RS pa epidemijo (koronavirusa) v Sloveniji. Sledili so ukrepi za zaježitev epidemije: možnost dela od doma, po želji koriščenje dopusta in čakanje na delo doma. Po sprostitvi ukrepov konec aprila 2020 smo muzej za obiskovalce ponovno odprli 5. maja 2020. Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož je kot eden najbolj obiskanih muzejev v Sloveniji v tem obdobju beležil velik izpad prihodkov, saj ga vsako leto obiščejo številne šolske skupine in obiskovalci z domala celega sveta. Izredne razmere so pokazale določene šibkosti, vezane tudi na delovanje v takšnih razmerah, zlasti pri IKT ipd. Po vprašanjih o tem smo prejeli pojasnilo MK, da mora za IKT opremo in osnovno opremo v primerih pooblaščenih muzejev poskrbeti ustanovitelj. Praktično edini stik z obiskovalci v tistem času so bile dejavnosti, vezane na splet, družbena omrežja, digitalizacijo in virtualizacijo. V tej smeri je vredno te dejavnosti nadgraditi in jih tudi bomo. Je pa res, da nič ne more nadomestiti fizičnega obiska, ki pomeni tudi finančni prihodek. Prilagodili smo tudi odpiralni čas in v juniju obiskovalcem ponudili 20 odstotkov nižjo vstopnino. Prav tako je muzej med drugim aktivno sodeloval z Zavodom za turizem Ptuj ipd. Med drugim smo s ptujskim zavodom za turizem podpisali pogodbo o sodelovanju pri izvajanju turističnih paketov. Pri zbirkah na Ptujem gradu smo bili v letu 2020 po obiskanosti in prihodkih na približno 40 odstotkih iz leta 2019. Vlada je na dopisni seji 18. oktobra 2020 na podlagi Zakona o nalezljivih boleznih ponovno izdala Odlok o razglasitvi epidemije nalezljive bolezni COVID-19. 24. oktobra 2020 smo na podlagi vladnega odloka in ukrepov muzej ponovno zaprli za javnost. Januarja je sprejeti vladni odlok ponovno dovolil odprtje muzejev in galerij. Tako smo 26. januarja 2021 po prilagojenem delovniku, ki je bil sprejet v času prvega vala epidemije, odprli muzej za javnost. Vsi ukrepi so ostali v veljavi (nošenje mask, razkuževanje, varnostna razdalja ...). Obisk je bil po odprtju skromen, 1. aprila smo po zaostritvi razmer muzej ponovno zaprli za javnost do 12. aprila. Šele poletni meseci so prinesli izboljšavo in več obiskovalcev.

Glede na razmere smo v času zaprtja poskrbeli, da so lahko obiskovalci naš muzej obiskali tudi iz varnega zavetja doma, virtualno, seveda. Tako so si lahko ogledali dele naših zbirk in razstav, prelistali muzejske publikacije ipd.

TEMELJNI CILJI PMPO V OBDOBJU 2021–2025

Glede na predstavljeno problematiko so pred muzejem številni izzivi, zato je ključno, da PMPO tudi v prihodnje teži k ustvarjalnosti, inovativnosti in strokovnosti ter k čim večji vpetosti, odprtosti in prepoznavnosti v širši perspektivi. Izzivov se mora lotevati sistematično, saj lahko samo tako trajno raste na vseh področjih svojega delovanja. PMPO, ki s svojim delovanjem in izjemno kulturno dediščino krepko presega območje svojega delovanja, mora stremeti h konceptualnim smernicam, ki pritičejo modelu muzeja 21. stoletja, pri čemer pa se ne sme zanemariti ravnotežje med odprtostjo, obiskanostjo in kakovostjo. Kulturna dediščina ima izjemno pomembno kulturno in ekonomsko komponento, česar se v muzeju zavedamo. Osrednji cilji muzeja so posodobitev in modernizacija obstoječih zbirk, celostna ureditev grajskega kompleksa ter novo sodobno arheološko razstavišče z ustreznimi delovnimi in depojskimi prostori,⁴ pri čemer moram poudariti, da je problematika delovnih in depojskih prostorov prisotna tudi v drugih oddelkih, prav tako nimamo sodobno opremljenega in dovolj velikega razstavišča za ambiciozne projekte vseh oddelkov ter služb.

Cilji:

- Dokončanje konservatorskega načrta, začetek izvedbenega dela in nadaljnja ureditev grajskega kompleksa.
- Novo/Primerno arheološko razstavišče z delovnimi in depojskimi prostori, priprava gradiva ipd. za sodobno prezentacijo arheološke zbirke.
- Težišče na konceptualnih smernicah, ki pritičejo modelu muzeja 21. stoletja.
- Poudarek na interaktivnih projektih in interdisciplinarnih vsebinah, ki bodo podkrepjeni s sodobnimi informacijskimi in prezentacijskimi prijemi (multimedija, digitalizacija, avdio, video, 3D moduli itd.).
- Nadaljnja obnova, nadgradnja dejavnosti in posodobitev obstoječih zbirk (štiri so nacionalnega pomena).

.....

4 Pred realizacijo pa poiskati rešitve v okviru možnega. Primere dobre prakse že poznamo: postavitve petega mitreja v Hotelu Mitra, vitrine meseca na MO Ptuj in v dominikanskem samostanu, arheološke razstave na drugih razstaviščih (konjušnica, vzhodni stolp ipd.). Z letom 2022 se bo razstavišče v Salonu umetnosti v celoti namenilo za potrebe arheologije.

- Aktivna vpetost in sodelovanje z lokalnim in mednarodnim okoljem, večja promocija ptujske kulturne dediščine, prijava na različne (tudi mednarodne) razpise.
- Priprava razstav (stalnih in občasnih) v skladu z osnovnim poslanstvom, s smernicami MK in Lokalnim kulturnim programom ipd.
- Povečanje števila obiskovalcev.
- Možnost stalnega izobraževanja vseh generacij obiskovalcev – stalne in občasne razstave, publikacije, pedagoški programi, predavanja.
- Dobro sodelovanje z vsemi ustanovitelji ter financerji muzeja in v tej luči ureditev financiranja OE Ormož in definicija medsebojnega razmerja ter obveznosti.
- Usposobiti vodovodni sistem in ga pripeljati na grad (grajski kompleks je brez požarnega hidranta).
- Dostojno proslaviti 130-letnico ptujskega muzeja.
- Inkluzivni/Participativni muzej (poskrbeti tudi za varen dostop; to velja zlasti za obiskovalce s posebnimi potrebami).
- Ustrezno in vsem dostopno predstavljanje dediščine javnosti.
- Nadaljnja bogata izdajateljska dejavnost.
- Kadrovska pomladitev/okrepitev.

Med drugim bi si želeli ambicioznejših razstav, pa imamo težave že s pomanjkanjem primernih razstavišč, druga plat je seveda (skromen) finančni okvir, ki ga imamo na voljo za določen projekt. Vsekakor je arheološka problematika zahtevala veliko energije in truda. Ko kaže, da smo končno korak bližje, udari kruta realnost in spoznanje, da v resnici ni tako. Tudi izvedbeni del konservatorskega načrta je seveda veliko vprašanje, vse bo odvisno od finančnih zmožnosti, tu pa trenutno kaže izjemno slabo. Prepričan sem, da bi kultura in kulturna dediščina ob ustreznem zavedanju ter vsebinski in infrastrukturni nadgradnji, pa tudi potrebnih sistemskih spremembah lahko bila pomemben povezovalni člen ter generator razvoja in prihodkov. Kot sicer ima tudi v kulturi pomembno vlogo politika, naj si bo državna ali lokalna, je pa ključno, kako svojo vlogo razume, definira in uveljavlja.

POVZETEK

Ptujski muzej ima nedvomno v lokalnem okolju, na nacionalni ravni in v mednarodnem prostoru izjemno pomembno vlogo ter odgovornost. V letih 2018 in 2019 je bila v ospredju obeležitev visokih obletnic in ob tej priložnosti je PMPO izdal dve publikaciji, ki sta nedvomno velika dodana vrednost in pridobitev, kar pa je najbolj pomembno – sta trajnostni dokument. V predgovoru zbornika ob 1950-letnici mesta sem med drugim upal, da bo mesto Ptuj ob svoji 2000-letnici veljalo za mesto z izjemnim spoštovanjem do svoje preteklosti in dediščine ter da bodo rimski kamniti eksponati v lesenih zabojnikih nekdane vinske kleti le še stvar virov in spomina posameznikov. Osnovno poslanstvo muzeja je jasno, a dejstvo je, da se je vloga muzejev precej spremenila. Če je bila včasih vsa pozornost namenjena muzejskemu predmetu, je danes osredotočena na obiskovalca. Obiskovalci ne pridejo v muzej le po znanje, želijo si veliko več, zanimata in pritegneta jih celostno doživetje in izkušnja. Sodobni muzeji so presegli poslanstvo svojega delovanja (zbiranje, dokumentiranje, hranjenje, interpretiranje predmetov ipd.), tako da se zavedajo svoje družbene odgovornosti in vloge pri razvoju družbe. Stremeti je treba k interdisciplinarnosti, inkluzivnosti in participativnosti. Kultura je bila v zadnjih letih tudi v ospredju promocije slovenskega turizma. Kulturni turizem je sicer izjemno širok pojem, vsekakor ni samo zgodovina, umetnost, na kar najprej pomislimo. Gre v prvi vrsti za celostno izkušnjo, ki si jo obiskovalec ob prihodu na določeno destinacijo želi. V našem mestu brez gradu – osrednjega magneta za obiskovalce – in muzeja ne gre. Vsekakor imata tako muzej kot naše mesto na tem področju veliko možnosti za nadgradnjo, z dobrim sodelovanjem in povezovanjem je ta mogoča. Glede na predstavljeno problematiko v prispevku so pred muzejem številni izzivi, zato je ključno, da PMPO tudi v prihodnje teži k ustvarjalnosti, inovativnosti in strokovnosti ter k čim večji vpetosti, odprtosti in prepoznavnosti v širši perspektivi. Izzivov se mora lotevati sistematično, saj lahko samo tako trajno raste na vseh področjih svojega delovanja. PMPO, ki s svojim delovanjem in izjemno kulturno dediščino krepko presega območje svojega delovanja, mora stremeti h konceptualnim smernicam, ki pritičejo modelu muzeja 21. stoletja, pri čemer pa se ne sme zanemariti ravnotežje med odprtostjo, obiskanostjo in kakovostjo. Kulturna dediščina ima izjemno pomembno kulturno, znanstveno in tudi ekonomsko

komponento, česar se v muzeju zavedamo. Osrednji cilji muzeja so posodobitev in modernizacija obstoječih zbirk, celostna ureditev grajskega kompleksa ter novo sodobno arheološko razstavišče z ustreznimi delovnimi in depojskimi prostori. Pri tem moram poudariti, da je problematika delovnih in depojskih prostorov prisotna tudi v drugih oddelkih, prav tako nimamo sodobno opremljenega in dovolj velikega razstavišča za ambiciozne projekte vseh oddelkov ter služb. Če se navežem na naslov prispevka in zastavljeno vprašanje v njem: da, PMPO je lahko v prihodnosti pomemben generator razvoja našega mesta in širše. Prepričan sem, da bi kultura in kulturna dediščina ob ustreznem zavedanju ter vsebinski in infrastrukturni nadgradnji, pa tudi potrebnih sistemskih spremembah, lahko bili pomemben povezovalni člen ter generator razvoja in prihodkov. Kot sicer ima tudi v kulturi pomembno vlogo politika, naj si bo državna ali lokalna, je pa ključno, kako svojo vlogo razume, definira in uveljavlja. Dvomim, da je vlogo in učinke kulture mogoče celostno in objektivno izračunati. Določeni podatki so sicer jasni, zlasti na nacionalni ravni. Država je v letu 2019 za kulturo namenila nekaj več kot 448 milijonov evrov – manj kot odstotek bruto domačega proizvoda (BDP). V letu 2021 naj bi država v kulturo vložila več kot 2 odstotka BPD. Prispevek kulture, izražen kot delež dodane vrednosti v BDP, je v letih 2014–2019 znašal 1,1 odstotka. Izjema je leto 2016, ko je kultura v BDP prispevala odstotek, pred tem je v obdobju med letoma 2010 in 2013 prispevala po 1,2 odstotka. V teh izračunih pa po podatkih Statističnega urada RS niso upoštevani posredni učinki kulture na gostinstvo, turizem, trgovino ipd. Pokazatelj neposrednih učinkov v kulturi so zagotovo prodane vstopnice ob obisku. Enega od posrednih učinkov predstavlja podatek, koliko od kulturnega dogodka posredno zaslužijo v gostinstvu in prenočitvenih kapacitetah. Pomemben posredni učinek in pokazatelj uspešnosti je nedvomno tudi vpliv kulturnega dogodka na druge sektorje, predvsem na gospodarstvo. Zagotovo so najbolj izračunljivi učinki kulture v turistični panogi. Večina turistov, ki obiše Ptuj, si ogleda zbirke v Ptujem gradu in tako je na mestu ocena, da je na neki način vsak turist, ki pride v mesto, tudi kulturni turist. Ni dvoma, da je kulturni turizem zagotovo eden od osrednjih, če ne osrednji potencial našega mesta.

PTUJ – ORMOŽ REGIONAL MUSEUM, AN IMPORTANT GENERATOR OF CITY DEVELOPMENT IN THE FUTURE?

ACTIVITIES AND SUCCESSES OF THE MUSEUM IN RECENT YEARS AND
ITS MISSIONS

One of the oldest, largest, and most visited museums in Slovenia

The Ptuj Museum undoubtedly has a tremendously important role and responsibility within the local environment, at the national level as well as internationally. In 2018 and 2019, the celebration of eminent anniversaries was at the forefront, and on this occasion, PMPO issued two publications, which are undoubtedly a great added value and achievement, but most importantly - they are a permanent document. In the foreword to the collection of papers on the 1950th anniversary of Ptuj, I hoped, among other things, that the city of Ptuj on its 2000th anniversary will be considered a city with great respect for its past and heritage and that the exhibits of Roman stones in wooden containers of the former wine cellar will only be a matter of written sources and the memory of individuals. The basic mission of the museum is clear, but the fact is that the role of museums has changed considerably. Once all the attention was focused on the museum object, today it is focused on the visitor. Visitors do not come to the museum just for knowledge, they want much more, they are interested and attracted by a holistic experience. Modern museums have gone beyond the mission of their operation (collecting, documenting, storing, interpreting objects, etc.) by being aware of their social responsibilities and their roles in the development of society. Interdisciplinarity, inclusiveness, and participation must be pursued. In recent years, culture has also been at the forefront of the promotion of Slovenian tourism. Cultural tourism is an extremely broad concept, it is certainly not only about history, art, what we think of first. It is, primarily, a holistic experience that the visitor wants upon arrival at a particular destination. This cannot be done in our city without its castle, the city's main attraction, and the museum. In any case, both the museum and our city have many opportunities for improvement in this area, which is possible with good cooperation and networking. Given the description of the problems in the article, the museum faces many challenges, so PMPO must continue to strive for creativity, innovation, and professionalism as well as maximizing

integration, openness, and visibility in a broader perspective. It must tackle challenges systematically, as this is the only way it can grow permanently in all areas of its operations. PMPO, which with its activities and exceptional cultural heritage goes far beyond its operating range, must strive for the conceptual guidelines that come with a 21st-century museum model while ensuring that the balance between openness, attendance, and quality are not neglected. The museum is aware that cultural heritage has an extremely important cultural, scientific, and economic component. The main objectives of the museum are the updating and modernization of existing collections, the comprehensive arrangement of the castle complex, and a new modern archaeological exhibition with appropriate working and depot facilities. I must emphasize that the issue of work and depot facilities is also present in other departments, and we also do not have a modern exhibition space equipped and large enough for ambitious projects of all departments and services. If I refer to the title of the article and the question asked in it: yes, a future PMPO can be an important generator of development of our city and beyond. I am convinced that culture and cultural heritage, with proper awareness, content, and upgrading of infrastructure as well as the necessary systemic changes, could be an important connecting link and generator of development and revenue. As in other areas, politics plays an important role in culture, be it state or locally, but it is crucial how it understands, defines, and enforces its role. I doubt that the role and effects of culture can be calculated holistically and objectively. Certain data is rather evident though especially, on a national level. In 2019, the state allocated slightly more than 448 million euros for culture - less than one per cent of the GDP (gross domestic product). In 2021, the state is expected to invest more than 2 per cent of GDP in culture. The contribution of culture, expressed as a share of value-added in GDP, amounted to 1.1 per cent in 2014-2019. The exception is 2016 when culture contributed a percentage to GDP; before that, it contributed 1.2 per cent in the period between 2010 and 2013. According to the Statistical Office of the Republic of Slovenia, these calculations do not consider the indirect effects of culture on catering, tourism, trade, etc. An indicator of the direct effects in culture is certainly the tickets sold during the visit. One of the indirect effects is the data on how much is earned, by catering and accommodation facilities, indirectly from a cultural

event. The impact of a cultural event on other sectors, especially on the economy, is undoubtedly an important indirect effect and performance indicator. Certainly, the most computable effects of culture are in the tourism industry. Most tourists who visit Ptuj visit the collections at the Ptuj Castle, so the assessment is that in some way, every tourist who comes to the city is also a cultural tourist. Given the potential and international reputation that Ptuj has in this regard, I believe that with the realization of the challenges presented in the article and a comprehensive and clearly set urban development strategy, the effects of culture and cultural tourism in the case of Ptuj would be much higher than national values.

ZA VAS
VAŠU
KUČU

Upravo sada je pravi trenutak za vas.
Sada vam predstavljam pravi
modni dodatak za vašu kuću.
Najbolji izbor za vašu kuću.
A sada je pravi trenutak za vas.

SREĆNA NOVA GOD

*Pralni stroj
postane
nepogrešljiv
pripomoćek*

Upravo sada je pravi trenutak za vas.
Sada vam predstavljam pravi
modni dodatak za vašu kuću.
Najbolji izbor za vašu kuću.
A sada je pravi trenutak za vas.

Miele lewische A.C.
Güterlich, Westfalen

MANICA HARTMAN

Samostojna muzejska tehnica
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
manica.hartman@pmpo.si

Desetletnica delovanja muzejske enote Ormož v obnovljeni grajski pristavi

2011–2021

Letos mineva deset let, odkar je bila obnovljena grajska pristava v Ormožu in 16. septembra 2011 slovesno predana svojemu namenu. Z njeno obnovitvijo je ormoška kulturna, muzejska in glasbena dejavnost dobila še boljše možnosti za svoj razvoj in obenem še večji pomen v širšem ormoškem ter tudi slovenskem prostoru. V minulih letih se je v njej zvrstilo lepo število prireditev muzejske enote Ormož, zato želimo v prispevku nekatere izmed njih tudi podrobneje predstaviti.

← Grajska pristava
pred obnovo
(Hrani: Občina
Ormož)

O GRAJSKI PRISTAVI

Grajsko pristavo povezuje več gospodarskih poslopij, ki so nastajala v različnih časovnih obdobjih od 18. stoletja naprej. Poslopja so nekdanj segala neposredno do gradu, nato je bil v šestdesetih letih preteklega stoletja del poslopij porušen. Po nacionalizaciji gradu, leta 1945, so v njej delovala različna podjetja, ki pa so se zaradi dotrajanosti objekta sčasoma preselila na druge lokacije; zadnja se je septembra 2004 preselila uprava podjetja Opekarne Wienerberger. Objekt je več let ostajal zapuščen in nevzdrževan, zato je bil pred obnovo v zelo slabem stanju. Zidovi in streha so bili na nekaterih mestih zaradi zamakanja skoraj popolnoma dotrajani in uničeni, zato je bilo smiselno, da projekt obnove ne zajame le rekonstrukcije obstoječe stavbe, temveč tudi poskrbi za delno novogradnjo.¹

Objekt danes ohranja arhitekturno zasnovo grajske pristave, hkrati pa ga z zanimivimi tehnološkimi posegi umešča v sodobni čas.² Z novo podobo mu je bila omogočena pot v pestro muzejsko, glasbeno, ne nazadnje tudi v bogato kulturno in družabno dogajanje.

.....
¹ Hartman, 2011, 2013.

² <http://trajekt.org/2012/02/09/marusa-zorec-je-dobitnica-nagrade-presernovega-sklada/>.

Pogled na grajsko
pristavo med obnovo
(Hrani: Občina
Ormož)

Svečanosti ob
odprtju se je
udeležila množica
obiskovalcev.
(Foto: Ciril Ambrož)

STALNE RAZSTAVE V PRISTAVI

Umetnostnozgodovinska pričevalnost ormoškega območja je zastopana na razstavi izbranih srednjeveških plastik, ki sodijo med vrhunske umetnine romanskega in gotskega sloga. Arheološka razstava popelje obiskovalca v prazgodovinsko obdobje (11.–1. stoletje pr. n. št.), ki je v Ormožu zapustilo mnoge najdbe, saj je bila tukajšnja prazgodovinska naselbina celo med večjimi naselbinami v Evropi. Stopnišče, ki vodi v prvo nadstropje, približa obiskovalcu še najdbe iz starejše in mlajše železne dobe ter manjšo etnološko razstavo lončarskih izdelkov iz preteklega stoletja.³

.....
³ Hartman, 2011.

I. GRAJSKA PRISTAVA JE DO DANES GOSTILA ŠTEVILNE PRIREDITVE

Od odprtja do danes smo v muzejski enoti Ormož pripravili mnoge prireditve (občasne razstave, muzejske scene, simpozije, delavnice za otroke ...), delček teh je bil predstavljen že v muzejskem zborniku leta 2013, zato so v tem zborniku zbrane druge večje prireditve in tiste, ki so bile izvedene po omenjenem letu.

A. RAZSTAVE

17. oktobra 2011 smo odprli prvo likovno razstavo. Svoja likovna dela je postavil na ogled ljubiteljski slikar, Ormožan Milan Brecej, ki ga je po končani srednji šoli pot peljala v Avstrijo, kjer se je kasneje tudi zaposlil in si ustvaril družino. Likovnega ustvarjanja se je resneje lotil po izobraževanju pri akademskem slikarju prof. Manfredu Aichholzerju, ki ga je navdušil nad tehniko slikanja olje na platno.⁴

25. septembra 2012 smo galerijo grajske pristave odeli v simfonijo barv s slikarskim opusom dveh domačih ljubiteljskih slikarjev, Vide Rajh in Ota Žnidariča.

Odprtje razstave
(Foto: Nina Mertik)

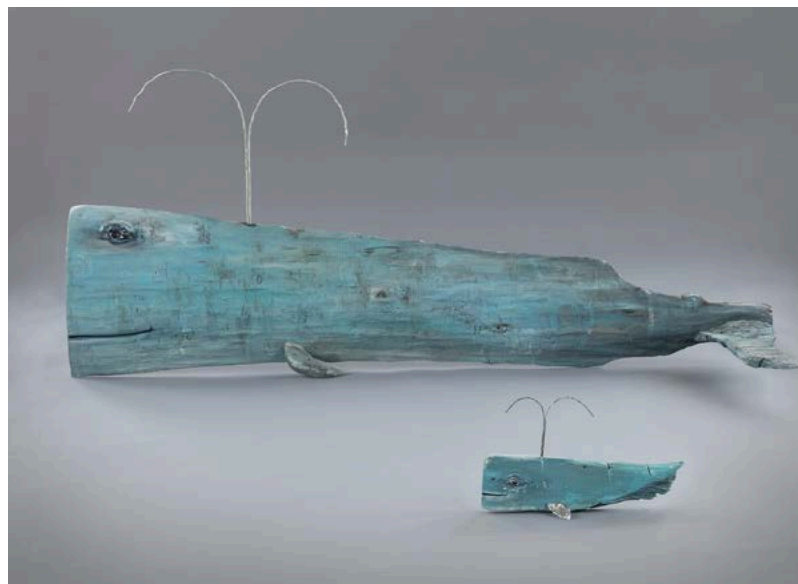
4 Hartman, 2013.

3. decembra 2012 smo obiskovalcem omogočili brezplačen ogled razstav in pripravili odprtje razstave *Tapiserij slikarja in grafika Marija Preglja* ter predstavili *Vodnik po muzejskih razstavah v grajski pristavi Ormož, gradu Ormož in gradu Velika Nedelja*.

Na predvečer kulturnega praznika **leta 2013** smo odprli razstavo *Skulptur in asemblažev Josipa Vlašića*. Z njo nas je avtor želel nagovoriti, naj nas zavrženi les, pozabljena žica, zarjavela pločevina, nepotrebni aluminijasti odpadki ... spomnijo na to, da so – čeprav stari in izrabljeni – lahko ponovno lepi in da niso vredni samo novi, brezhibni in bleščeči se predmeti.⁵

Skrito v drevesih – pravljiciha skrivnost vznemiri dušo, ko zadiši vonj po sveže brušenem lesu in roka poboža rojevajočo se obliko. Takrat zazveni najlepša melodija, ki je bila desetletja zapisana med drevesnimi letnicami. (Foto: Nina Mertik)

Od 8. oktobra 2013 do januarja 2014 smo razstavljali nekaj izbranih slikarskih in kiparskih del, ki so nastala na desetih mednarodnih likovnih kolonijah na Turistični kmetiji Hlebec na Kogu. Okrog šestdeset domačih in tujih umetnikov različnih poklicev, likovnih izobrazb in raznovrstnih slogovnih izrazov je pustilo v desetih letih ustvarjanja za seboj globoko umetniško sled v svojih številnih slikah, risbah, akvarelih in kiparskih umetninah, mnoge izmed njih so obiskovalcem še danes na ogled ob obisku kmetije.

5 Vlašić, 2013.

Razstava *Nove pridobitve zadnjih desetih let* (odprtje 4. februarja 2014) je predstavila del bogate in raznolike premične kulturne dediščine, ki jo je naš muzej pridobil v zadnjih desetih letih z odkupi, donacijami ali darili posameznikov.

11. marca 2014 smo spoznavali likovni svet Gregorja Samasturja, edinstvenega človeka in umetnika, ki je uspel svojim spominom dati pravi izraz, rimo, posebno mesto ... Odel jih je v barvo, platno, glino, les, mavec, poezijo ..., predvsem pa se je z njimi poklonil spominu na svojega pokojnega sina.

Razstava *Pranje in likanje perila nekoč, Mar res radost in veselje žensk?* (odprtje 8. decembra 2015) je predstavila del bogate etnološke dediščine dveh gospodinjstvih opravil, ki sta sicer zahtevali veliko truda in časa, bili pa sta še posebej pomembni, saj je bilo le lepo oprano in zlikano perilo ogledalo dobre gospodinje.

Pogled na razstavo
(Foto: Nina Mertik)

18. maja 2016 je potekala slavnostna prireditev ob mednarodnem muzejskem dnevu. V muzejski enoti smo pripravili dva dogodka. Obiskovalcem smo predstavili sliko *Žalostne Matere Božje*, ki je bila preseljena iz ukinjenega ormoškega samostana v frančiškansko samostansko cerkev v Varaždin, v nadaljevanju večera pa je bila

predstavitev glasbenega avtomata, ki ga je muzeju podaril ptujski zasebni zbiratelj Marko Sluga.⁶

↑
Oltarna slika Žalostne
Materne Božje (detajl)
in glasbeni avtomat
donatorja Marka
Sluge (Foto: Nina
Mertik)

Razstava *Likalniki sveta iz zasebne zbirke Erika Oblaka, Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov*, ki smo jo odprli **28. junija 2017**, je obudila veliko spominov na likanje in seznanila z mnogimi zanimivostmi o likalnikih.

V spremni razstavni publikaciji je bil predstavljen izbor fotografij 210 zbirateljevih likalnikov, ki so bile ponekod dopolnjene s fotografijami ali slikovnim gradivom likalnikov in likalnih pripomočkov slovenskih ter tujih muzejev. Večina likalnikov in likalnih pripomočkov iz Erikove zbirke datira v drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja. Publikacija je prva slovenska knjiga z obravnavano tematiko, tako razstava kot publikacija pa sta bili del aktivnosti v okviru projekta *Slovenska pot kulture železa*.⁷

→
Naslovnica in
notranja platnica
razstavne
publikacije

6 Ormoški frančiškani so po ukinitvi samostana 5. aprila 1786 odšli v varaždinski samostan in vzeli s seboj del svojega imetja, med drugim tudi sliko *Žalostne Materne Božje*, ki je delo ptujskega slikarja Franca Antona Pachmayerja. Glasbeni avtomat se je nekdanj nahajal v gostilni Franca Mahoriča (zbirateljevega dedka) na Ptuj.

7 Hartman, 2017.

Priznani ljubiteljski fotograf Ciril Ambrož nas je v zelo zanimivem predavanju ob razstavi **Človek za masko** poučil o slovenskih pustnih običajih ter nam na ogled postavil krasne izrazne fotografije ljudi, oblečene v pustne šeme (**odprtje 8. februarja 2018**).

Arheološko obarvana razstava *Gospodarji prehodov* (**odprtje 12. aprila 2019**) je prikazala Ptuj na prehodu iz bronaste v železno dobo. Avtorja razstave Aleksandra Nestorović in Andrej Preložnik sta jo simbolično poimenovala *Gospodarji prehodov*, saj mnoge najdbe izpred treh tisočletij kažejo, da je bilo Podravje v obravnavanem času v razcvetu; naselbine so se vrstile ena za drugo, pri čemer je bila največja v Ormožu, najgostejše poseljen pa je bil Ptuj z okolico. Veljaki, ki so živeli ob reki, so znali izkoristiti nove razmere in so bili resnični gospodarji mnogoterih prehodov – preko reke, med pokrajinami in kulturami.⁸

9. oktobra 2020 smo postavili v grajski pristavi na ogled razstavo *Ormoški grad – dom opremljen z okusom, ljubeznijo in s sanjami, Oprema gradu v prvi polovici 20. stoletja*.

V knjigi in na razstavi so bili predstavljeni izbrani pohištveni kosi in druga oprema, ki je nekdaj lepšala dom zadnje plemiške lastnice Irme Wurmbbrand Georgievits. Predvsem zaradi umetniške kvalitete, pa tudi mojstrske izdelave in visoke zgodovinskopričevalne vrednosti so za nas toliko dragocenejši še ohranjeni pohištveni kosi, peči, slike od 17. do 19. stoletja, redki dragoceni knjigi, ura in lestenca ter tudi druga oprema, katere nahajališče danes žal ni znano.⁹ Razstava je bila iz grajske pristave 25. februarja 2021 preseljena v ormoški grad.

Ohranjeni pohištveni kosi iz ormoškega gradu. Hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož. (Foto: Manica Hartman)

8 Nestorović, Težak, 2019.

9 Hartman, 2020.

Razstava *Pisani svet pupik (odprtje 13. marca 2021)* predstavlja punčke, igrače mnogih generacij otrok preteklega stoletja, ki so se do danes zelo spremenile. Sprva so bile izdelane iz cunj in bile predvsem igračke deklic. Marsikateri je tako preprosto izdelana punčka iz ostankov blaga predstavljala edino igračo, zato je nanjo še posebej skrbno pazila. Najstarejša na razstavi predstavljena punčka je izdelana iz porcelana in stara okoli sto let.¹⁰

→
Naslovnica
publikacije

B. DOGODKI ZA OTROKE

Ti dogodki so potekali večinoma ob sobotnih dopoldnevih v prijetni družbi otrok in njihovih staršev, ki so se zabavali ob pestrem programu vsakokratnih gostov oziroma animatorjev.

7. novembra 2012 so se nam otroci in starši pridružili na pravljični urici in muzejski delavnici *Z nami po skriti zaklad*. Sodelavki iz knjižnice Ormož Leonida in Nina sta najprej otrokom prebrali pravljico Tina in Tine, nato je sledila ustvarjalna delavnica, kjer so lahko otroci pokazali svoje spretnosti v izdelovanju različnih prazničnih dekoracij. Ob koncu dogodka so nanje čakala tudi darila; izvedli smo srečelov, v katerem je lahko vsak dobil zanimivo knjigo ali igračo.

10 Korpič, 2015.

← Pravljična urica z
otroki (Foto: Nina
Mertik)

6. februarja 2015 nas je zabaval čarodej Albin Anžel, ki je na pustno obarvani predstavi na pravljичno-humorističen način pričaral otrokom svet, poln čarovnij.

← Vabilo na predstavo

Za zabavo otrok je bilo poskrbljeno tudi s pustnim grajskim kinom **2. marca 2019**. Kino je bil namenjen predvsem najmlajšim obiskovalcem, ki so se zabavali ob ogledu filma in različnih igrarh, nato pa so lahko tudi zaplesali v maskah.

C. PRIREDITVE V SODELOVANJU Z MUZEJSKO ENOTO ORMOŽ

Muzejska enota Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož sodeluje z drugimi muzeji, Občino Ormož, z mnogimi društvi in zavodi na Ormoškem ter širše. Večletno sodelovanje spleta z Gimnazijo Ormož, osnovnimi šolami, knjižnico, turističnimi ustanovami, z Zgodovinskim društvom Ormož in drugimi. Sodelujemo pri pripravi razstav, strokovnih publikacij, izvedbi predavanj, simpozijev, okroglih miz, delavnic za otroke ipd. Omenjene aktivnosti so se odvijale v grajski pristavi, nekatere pa tudi v ormoškem gradu ali parku.

Novembra 2012 smo gostili razstavo *Mesta in trgi ob hrvaško-slovenski meji*, ki so jo pripravili sodelavci Zgodovinskega arhiva na Ptuj, Zgodovinskega arhiva Celje, Pokrajinskega arhiva Maribor, Državnega arhiva Zagreb, Državnega arhiva Varaždin in Državnega arhiva za Medžimurje iz Čakovca.

20. junija 2013 je razstava *Zakladi Gorenjske* odstrla pravo zakladnico ohranjene ljudske ustvarjalnosti, **30. septembra** istega leta je bila slovesno odprta gostujoča razstava Univerzalnega muzeja Joanneum, ki je predstavila izjemen skupni projekt *Inter Arch-Steiermark* arheologinj in arheologov avstrijske Štajerske in Slovenije.

→
Vabilo na razstavo

Universal museum
Joanneum GmbH

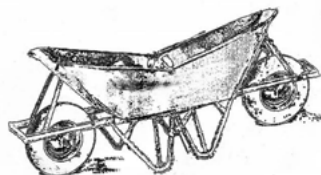
Razstava „V novi luči“

Arheološka dediščina Štajerske iz Univerzalnega muzeja Joanneum

Otvoritev 13.06.2013 ob 18:00 uri

Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož,
Grajska pristava Ormož
Kolodvorska 9
2270 Ormož

Odpiralni čas
14.06.2013-30.09.2013
pon.-pet. 8-15
sob. 9-14

RHIZOM

Z gostujočo razstavo Pomurskega muzeja Murska Sobota smo **3. februarja 2015** predstavili nekaj značilnih in unikatnih skrinj omenjenega muzeja. Avtorica razstave, etnologinja Jelka Pšajd, je v spremnem katalogu zapisala takole: »Skrinja velja za najstarejši in stoletja najpomembnejši del notranje opreme, v katero so polagali duhovno in materialno bogastvo. In kljub temu, da je njeno odpiranje kot razkritje, razodetje, ne daje odgovorov na vsa vprašanja, kajti škrinje so se resda ohranile, a ljudje, ki bi znali o njih povedati več, so že davno odšli.«

14. junija 2016 smo postavili na ogled fotografsko razstavo Muzeja novejše zgodovine Slovenije *Lučke prihodnosti, otroci na fotografijah 20. stoletja*. Fotografije so ilustrirale različna razpoloženja na obrazih otrok, videz njihovih oblek, igrače, podobe okolja, v katerem so živeli. V fotografski objektiv so jih ujeli različni znani in neznani avtorji (med drugimi Božidar Jakac, Nace Bizilj, Marjan Ciglič, Edi Šelhaus in Tone Stojko). Razstavljene fotografije so nastajale v obdobju med obema svetovnima vojnama pa vse do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja.¹¹

8. februarja 2017 smo gostili razstavo Mestnega muzeja Varaždin *Lov in plemstvo na varaždinskem območju*. Predstavljen je bil del razstave Varaždin pod krono Habsburžanov, ki je bila v letu 2016 na ogled v Mestnem muzeju Varaždin. Avtorica razstave Spomenka Težak je predstavila slike, fotografije in lovsko opremo, ki so ponazarjali lov v Varaždinu kot obliko zabave in druženja plemičev v preteklosti, zlasti na posestvih plemiških družin Batthány, Drašković, Erdödy in družine Bombelles, ki so jih občasno obiskovali tudi člani habsburške cesarske in kraljeve družine.¹²

2. decembra 2017 smo skupaj s Knjižnico Franca Ksavra Meška Ormož pripravili muzejski večer o ženi, ljudski pisateljici, družbenopolitični delavki, planinki Erni Meško.

Razstavo *Iskanje sestre Magdalene – Betke (Betike) Kajnc v Indiji* smo pripravili **18. maja 2018** ob mednarodnem dnevu muzejev. Prireditve se je udeležila tudi njegova ekscelenca veleposlanik Indije v Sloveniji, Jit Mann, saj je bila razstava posvečena sestri Magdaleni, loretinki, ki je v Indiji preživela 57 let, ne da bi se enkrat samkrat vrnila v rojstno Veliko Nedeljo. Ta ženska se je leta 1928 skupaj z eno največjih humanitarnih ikon 20. stoletja, mlado Agnes Gonxho

11 <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BLZ1EJAH>.

12 Težak, 2017.

Baojaxhiu (kasneje mater Terezo), odpravila na pot v Indijo in bila po pripovedovanju drugih misijonark izjemno priljubljena med reveži.¹³

Fotografija Betike
Kajnč in matere
Tereze, ohranjena v
hiši matere Tereze v
Kalkuti. (Hrani: Ana
Jelnikar)

31. avgusta 2019 smo se z otroki podali na *Lov za zakladom*, ki smo ga oplemenitili z grajskimi igrami. Prireditev sta pripravila javni zavod za Turizem, kulturo in šport Občine Ormož v sodelovanju z muzejem in Maistri Marpurgi iz Maribora.

Otroci so se pomerili
tudi v streljanju z
lokom. (Foto: Dajana
Horvat)

.....
¹³ <https://www.dnevnik.si/1042748662>, <https://www.zrc-sazu.si/sl/dogodki/iskanje-magdalene-odprtje-razstave-o-slovenskih-misijonarjah-v-indiji>. Avtorica razstave dr. Ana Jelnikar, znanstvena sodelavka Inštituta za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU v Ljubljani, je podatke za razstavo zbrala v okviru raziskovalnega projekta Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije *Slovenske misijonarke v Indiji: pozabljeno poglavje v medkulturnih odnosih*.

7. septembra 2019 sta Občina Ormož in muzej pripravila *slavnostno akademijo ob 150. obletnici osmega tabora v Ormožu (1869–2019)*. Slavnostni govornik je bil predsednik Republike Slovenije Borut Pahor, ki je bil tudi pokrovitelj dogodka.¹⁴

7. januarja 2020 je potekal zanimiv muzejski večer *Zgodbe domačih inovatorjev*. Gost večera je bil Rajko Topolovec; večer smo pripravili v sodelovanju z Društvom Antonovanje na Kogu. Na muzejskem večeru je predstavil poseben klopotec oziroma »intervalno elektronsko zvočno strašilo na vetrni pogon«, ki ga je uspel tudi patentirati.

Društvo za ohranjanje dediščine Prleški železničar je v sodelovanju z muzejsko enoto Ormož **11. junija 2021** s predstavitvijo zbornika *Pogled na zgodovino železnice Prlekije in Prekmurja na prelomu modernizacije* počastilo 160. obletnico odprtja proge Pragersko–Ptuj–Ormož–Čakovec–Velika Kaniža. Društvo je že leta 2016 pripravilo simpozij, letos pa je bil predstavljen širši javnosti zbornik referatov simpozija, za katerega so zaslužni avtorji referatov, sicer odlični poznavalci železniške dediščine, hkrati pa tudi pisци mnogih drugih strokovnih prispevkov. Objavljenih je bilo sedemnajst strokovnih prispevkov.

← LEVO

Slovesnost je potekala pred ormoškim gradom v prisotnosti nekaj sto udeležencev.
(Foto: Kabelska televizija Ormož)

↑ DESNO

Udeleženci prireditve v Osluševcih
(Foto: Arhiv društva Prleški železničar)

14 Putarek, 2019.

II. MUZEJSKA ENOTA ORMOŽ PRIPRAVLJA OBČASNE RAZSTAVE TUDI V AVLI OBČINE ORMOŽ, ZATO VELJA OMENITI TUDI NEKAJ TAMKAJŠNJIH RAZSTAV.

17. junija 2014 je potekalo odprtje razstave *Stenske vezenine*, s katero smo predstavili predvsem vezenine, ki so imele nekoč krasilno vlogo. Obesili so jih večinoma na zid ob umivalniku, štedilniku, pri zaboji za drva, mizi, ob postelji ali bogecovem kotu, ki je bil v osrednjem prostoru kmečke hiše.¹⁵

28. junija 2016 so bile na ogled arheološke ostaline srednjeveškega Ormoža, predvsem različno keramično posodje, oljenke in pečnice. Ob tem je bila razstava bogata tudi s slikovnim gradivom – panoji so predstavili Ormož in okolico vse od prazgodovinskih obdobj do rimskega časa.¹⁶

Razstava *Neznano o znanih, Radoševa babica* (odprtje **12. junija 2018**) je poudarila pomen in vlogo babiškega poklica, podrobneje pa je predstavila tudi Jožico Petek, ki se je mnogi Ormožani še danes s hvaležnostjo spomnimo; poznamo jo kot Radoševo babico.

Jožica Petek s svojo
hčerko Nadico
(poročeno Granduč)
(Last: Nadica
Granduč)

Ob koncu naj omenimo še razstavo *Majhna ali velika uresničena želja osreči srce*, ki je bila na ogled **od 25. maja do 31. avgusta 2021**. Razstavljeni predmeti so spomnili na otroške in odrasle želje ljudi preteklega in tega stoletja, ob tem pa so bili na ogled tudi predmeti, ki so izgubili svoj praktični pomen in ostali materializiran, s toplimi

15 Korpič, 2014.

16 Lamut, 2016.

čustvi napolnjen spomin (kot npr. spominska knjiga, poročni prstan, poročna fotografija ipd.).

Pogled na razstavo
(Foto: Manica Hartman)

LITERATURA, VIRI

Manica Hartman, *Grajska pristava v Ormožu je do danes gostila številne prireditve*, Zgodovinski zapisi št. VIII (ur. Manica Hartman), Zgodovinsko društvo Ormož, Ormož, 2011, str. 98–99.

Manica Hartman, *Grajska pristava je pomemben del zgodovinske pričevalnosti, s svojim ponovnim odprtjem pa je postala dom ormoške in širše kulturne, muzejske in glasbene dejavnosti*. V: Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož 3, 2013, str. 58–59.

Manica Hartman, Erik Oblak, *Likalniki sveta iz zasebne zbirke Erika Oblaka, Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2017, str. 7.

Manica Hartman, *Oprema ormoškega gradu v prvi polovici 20. stoletja*. V: Ormoški grad, dom opremljen z okusom, ljubeznijo in s sanjami, Oprema gradu v prvi polovici 20. stoletja, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2020, str. 14.

Nevenka Korpič, *Stenske veznine*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2014.

Nevenka Korpič, *Pisani svet pupik*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2021.

Brane Lamut, *Arheološke ostaline srednjeveškega Ormoža*, razstavna zloženska, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ormož, 2016.

Teja Močnik, Barbara Niskač Turk, *Lučke prihodnosti: Otroci na fotografijah 20. stoletja*. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letnik 52, številka 1/4, str. 110–111. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BLZ1EJAH>, [12. 6. 2021].

Aleksandra Nestorovič, Andrej Preložnik, *Gospodarji prehodov*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj, 2019.

Jelka Pšajd, *Škrinje so se ohranile, ljudje so pa že davno odšli. Škrinje v zbirki Pomurskega muzeja Murska Sobota*, Pomurski muzej, 2014.

Spomenka Težak, et al., *Lov in plemstvo na varaždinskem območju*, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj, 2017.

Ana Jeltnikar, *Magdalena, slovenska redovnica, ki je z materjo Terezo odšla v Indijo*. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042748662>, [12. 6. 2021].

Ana Jeltnikar, *Iskanje Magdalene – razstava o slovenskih misijonarjih v Indiji. Na ogled do 10. septembra*. Dostopno na: <https://www.zrc-sazu.si/sl/dogodki/iskanje-magdalene-odprtje-razstave-o-slovenskih-misijonarjih-v-indiji>, [12. 6. 2021].

M. Ogrin, *Maruša Zorec je dobitnica nagrade Prešernovega sklada*. Dostopno na: <http://trajekt.org/2012/02/09/marusa-zorec-je-dobitnica-nagrade-presernovega-sklada/>, [12. 6. 2021].

Karolina Putarek, *S slavnostne akademije ob 150. obletnici osmega slovenskega tabora v Ormožu (1869–2019)*. Dostopno na: <https://ktv-ormoz.si/s-slavnostne-akademije-ob-150-obletnici-osmega-slovenskega-tabora-v-ormozu-1869-2019/>, [29. 8. 2021].

THE TENTH ANNIVERSARY OF THE MUSEUM UNIT ORMOŽ
OPERATING IN THE RENOVATED CASTLE MANOR HOUSE
2011–2021

With the ceremonial opening on September 16th, 2011, the castle manor house, with its new image, enabled a path into a diverse museum, with musical and rich cultural and social events. Numerous museum events, as well as events of various societies, institutes, and other institutions, have been organized on its premises to this day. Not only the listed events were organized here, but there were many more, as the Ormož Music School is a co-user of the so-called White Hall, which has prepared many concerts, workshops, and other events in the past ten years. Events organized by the Public Institute for Tourism, Culture and Sports of the Municipality of Ormož, the Municipality Ormož, and many societies from near and far are often held on the premises.

We can certainly say that the manor house is an indispensable place where music, culture, and art are housed, so this year we are ensuring interesting events, each of which will add a stone to the mosaic of various events of the Ormož unit of the Ptuj – Ormož Regional Museum.

ANDREJ BRENCÉ

Muzejski svetnik

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

andrej.brence@pmpo.si

Pletarski šoli v Cirkulanah in na Ptuju v letih 1906–1961

V sedemdesetih letih 19. stoletja je pletarstvo v avstro-ogrski monarhiji močno zaostajalo za drugimi evropskimi državami in ZDA. Zato je avstrijska vlada začela zelo spodbujati omenjeno dejavnost in z njo tesno povezano gojenje vrbe. Pletarstvo je ročna dejavnost, zato so ga posebej spodbujali med preprostim in neukim prebivalstvom na manj razvitih območjih, kjer ni bilo velike možnosti druge zaposlitve.¹ Z usposabljanjem, zagotavljanjem vzorčnih izdelkov, orodja, naprav, vrbovih potaknjencev in s pomočjo pri njihovem sajenju se je vse več ljudi, zlasti v vzhodni Evropi, začelo ukvarjati s pletarstvom.² Leta 1877 je bila v galicijskem Rudniku ustanovljena prva in kasneje največja pletarska šola v monarhiji, ki se je potem razvila v veliko

1 Štamcar Lozar, Maja, 2006, str. 436.

2 Gruber, A. in Pauli, A., str. 6.

podjetje s tovarnami pletenega pohištva in razvejano trgovsko mrežo s sedežem na Dunaju.³ Leta 1906, devetindvajset let po ustanovitvi šole v Rudniku, so se lahko pletarji izobraževali v Centralnem učnem in preizkusnem zavodu za pletarstvo na Dunaju⁴, štirih tehničnih šolah, štiriintridesetih delavnicah za usposabljanje in na treh potujočih tečajih.⁵ Tudi na ptujskem območju sta obstajali dve pletarski šoli. Prva je delovala v Cirkulanah od leta 1906 do 1918, druga je bila na Ptujju od leta 1929 do 1961.

PLETARSKA ŠOLA V CIRKULANAH

Pletenje košar in drugih uporabnih predmetov predvsem za domače potrebe je bilo na ptujskem območju od nekdaj dodatna dejavnost revnejšega podeželskega prebivalstva, ki jim je bilo na voljo dovolj samoraslega in nekvalitetnega vrbovja na obrežjih Drave, Dravinje in številnih potokov. Zaradi uporabe tovrstnega vrbovja in pomanjkanja obrtnega znanja so bili izdelki večinoma preprosti in nekvalitetni. Da so na začetku 20. stoletja posamezniki začeli plesti kvalitetnejše izdelke, je bila zasluga nadučitelja in šolskega upravitelja Antona Ogorelca⁶ iz Cirkulan. Ogorelec je prepričal Cesarsko-kraljevo ministrstvo za uk in bogočastje, da je s 1. januarjem 1906 ustanovilo v Cirkulanah, v središču haloške krajevne občine Sv. Barbara⁷, enoletni potovalni pouk oz. šolo za pletarstvo.⁸ Ogorelec je kasneje zapisal, da je

3 Štamcar Lozar, Maja, 2006, str. 436.

4 Zavod je ustanovilo šolsko ministrstvo leta 1878. Do leta 1900 se je imenoval Vzorčna delavnica za pletarstvo. Glej: Štamcar Lozar, Maja, 2006, str. 437.

5 Gruber, A. in Pauli, A., str. 6.

6 Anton Ogorelec (Pišece, 8. 7. 1865 – Ptuj, 26. 5. 1953) je bil od leta 1894 do 1915 upravitelj ljudske šole v Cirkulanah in od leta 1906 vodja pletarske šole. Bil je zaslužen za gospodarski, prosvetni in kulturni razvoj kraja.

7 Krajevna občina Sv. Barbara je dobila ime po zavetnici cirkulanske župnijske cerkve. Obsegala je naselja Brezovec, Dolane in Cirkulane. Glej: Janisch, Josef Andrea, 1878, str. 49. Občinsko ime Sv. Barbara se je ohranilo tudi za časa stare Jugoslavije v letih 1918–1945. Glej: Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, str. 511–512. Med domačini in tudi širše se je za Cirkulane uveljavilo in uporabljalo ime Sv. Barbara.

8 Potovalni pouk za pletarstvo. *Domovina*, 15. 1. 1906, leto 16, št. 6, str. 3; Potovalni pouk za pletarstvo. *Slovenec*, 15. 1. 1906, leto 34, št. 11, str. 2; Sv. Barbara v Halozah. *Slovenski gospodar*, 18. 1. 1906, leto 60, št. 3, str. 4; Ogorelec, Anton, 1909, str. 3.

Mirko Ogorelec, sin Antona Ogorelca, v svojem članku leta 1938 navaja, da je bil potovalni pouk za pletarstvo ustanovljen 1. januarja 1905. Glej: Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 232. Pri tem gre verjetno za pomoto, kajti zgoraj navedeni viri, kot tudi Anton Ogorelec, navajajo 1. januar 1906.

bila šola ustanovljena z namenom spodbuditi pletarstvo v Halozah in kasneje tudi na drugih spodnještajerskih sadjarskih ter vinogradniških območjih, kjer je v zimskih mesecih primanjkovalo dela za številne siromašne viničarje in kočarje. Z učenjem in uvajanjem pletarstva bi bil tako postavljen temelj domači obrtni dejavnosti kot priložnosti za stalen dodatni dohodek. S tem bi se tudi preprečilo odhajanje mlajših ljudi, ki so iskali zaslužek in z njim povezano boljše življenje v drugih krajih.⁹

Zanimanje za učenje pletarstva je bilo ob ustanovitvi cirkulanske šole tako veliko, da vseh učencev niso mogli sprejeti. Osemurni pouk, ki ga je lahko obiskovalo deset učencev, je potekal vsak delavnik od 1. januarja do 30. junija.¹⁰ Še pred koncem šolskega leta so nastopile težave, ker nastavljeni šolski vodja ni znal slovensko. Učenci ga niso razumeli in so začeli zapuščati šolo v takem številu, da ji je celo pretila ukinitve.¹¹ Pred ukinitvijo jo je rešil Anton Ogorelec tako, da je izpopolnil svoje pletarsko znanje v dunajskem učnem in preizkusnem zavodu za pletarstvo ter z novim šolskim letom, 1. oktobra 1906, prevzel poučevanje in vodenje šole.¹² Ob ustanovitvi je šola delovala v župnišču, a ga je kmalu zapustila in se preselila v obnovljeno ter prostornejšo staro šolsko stavbo.¹³ Leta 1909 je Cesarsko-kraljevo ministrstvo za javna dela šolo preoblikovalo iz začasne enoletne v stalno dvoletno z nazivom Državna učna delavnica za pletarstvo,¹⁴ ki je razpolagala tudi s prvim urejenim vrbovim nasadom na Spodnjem Štajerskem.¹⁵ Šolsko leto je trajalo od 1. oktobra do 31. avgusta. Leta 1909 so prvič obiskala šolo dekleta, ki so bila po izkušnjah iz drugih zavodov praviloma spretnejša in so dosegala boljše rezultate kot fantje. Za sprejem v šolo je bilo treba predložiti odpustnico iz ljudske šole, domovnico in zdravniško spričevalo.¹⁶ Učence so sprejemali tako

9 Ogorelec, Anton, 1909, str. 3; Ogorelec, Anton, 1910, str. 3.

10 Potovalni pouk za pletarstvo. *Domovina*, 15. 1. 1906, leto 16, št. 6, str. 3; Potovalni pouk za pletarstvo. *Slovenec*, 15. 1. 1906, leto 34, št. 11, str. 2; Sv. Barbara v Halozah. *Slovenski gospodar*, 18. 1. 1906, leto 60, št. 3, str. 4.

11 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 232.

12 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 232; Pri sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 24. 10. 1906, leto 1, št. 1, str. 5.

13 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 232.

14 Pletarska šola pri Sv. Barbari. *Straža*, 10. 3. 1909, leto 1, št. 30, str. 3.

15 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 232.

16 V Državni delavnici za košarstvo pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 5. 8. 1909, leto 4, št. 35, str. 2; Državna delavnica za košarstvo. *Slovenec*, 26. 7. 1909, leto 37, št. 167, str. 3; Košarstvo. *Slovenski gospodar*, 29. 7. 1909, leto 43, št. 30, str. 2.

dolgo, dokler niso bila zasedena vsa prosta mesta. Tistim iz oddaljenih krajev so bila na voljo tudi poceni stanovanja in hrana.¹⁷ Šolanje je bilo plačljivo, zato si je šola prizadevala pridobiti štipendije za nadarjene in siromašne šolarje.¹⁸ Po končani dveletni šoli so lahko učenci začeli samostojno delo šele po opravljeni dvoletni pomočniški dobi.¹⁹ V šoli so izdelovali različne košare za domačo uporabo in razpošiljanje sadja, večje in manjše kovčke, koše, stole, naslonjače, cvetlične mizice in številne druge pletenine iz vrbe, rogoza ter trstike.²⁰

Prva svetovna vojna je šolo močno prizadela in jo pahnila na rob preživetja.²¹ Po koncu vojne leta 1918 jo je Anton Ogorelec s pomočjo okrajnega glavarja dr. Pirkmajerja začasno preselil v bivše vojaško taborišče v Sternthal – Strnišče na območju današnje občine Kidričevo.²² Vzroki za njeno selitev so bili boljši delovni prostori, bližina dobrih prometnih zvez²³ in nenaklonjenost domačega klerikalnega okolja do liberalno usmerjenega Antona Ogorelca in šole kot legla protikrščanskih liberalnih idej.²⁴ V Strnišču je cirkulanska šola 1. januarja 1919 nadaljevala delo kot »Pletarska šola« Strnišče pri Ptuj u pod vodstvom sina Antona Ogorelca, Mirka Ogorelca.²⁵ To pa je bila šola le po imenu, kajti bila je pravzaprav obrtna delavnica z vodjem, pletarskimi pomočniki, vajenci in drugim pomožnim osebjem.²⁶ Tako lahko ugotovimo, da je 1. januar 1919 pomenil konce cirkulanske šole in z njo povezanega strokovnega izobraževanja pletarstva na ptuj skem območju.

17 Pletarska šola pri Sv. Barbari. *Straža*, 10. 3. 1909, leto 1, št. 30, str. 3.

18 V Državni delavnici za košarstvo pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 5. 8. 1909, leto 4, št. 35, str. 2; Državna delavnica za košarstvo. *Slovenec*, 26. 7. 1909, leto 37, št. 167, str. 3; Košarstvo. *Slovenski gospodar*, 29. 7. 1909, leto 43, št. 30, str. 2.

19 Ogorelec, Anton, 1910 a, str. 3.

20 Potovalni pouk za pletarstvo. *Domovina*, 15. 1. 1906, leto 16, št. 6, str. 3; Potovalni pouk za pletarstvo. *Slovenec*, 15. 1. 1906, leto 34, št. 11, str. 2; Sv. Barbara v Halozah. *Slovenski gospodar*, 18. 1. 1906, leto 60, št. 3, str. 4.

21 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 233.

22 Javno vprašanje na višji šolski svet. *Slovenec*, 30. 9. 1921, leto 49, št. 222, str. 3.

23 Državna pletarska delavnica pri Sv. Barbari v Halozah. *Ptujski list*, 19. 9. 1920, leto 2, št. 38, str. 3; Pletarna v Ptuj u je tretja najstarejša zadruga v Sloveniji. *Ptujski tednik*, 14. 3. 1952, leto 5, št. 1, str. 1.

24 Sv. Barbara v Halozah. *Straža*, 29. 12. 1909, leto 1, št. 151, str. 3; Sv. Barbara v Halozah. *Slovenski gospodar*, 6. 10. 1910, leto 44, št. 40, str. 3; Sv. Barbara v Halozah. *Slovenski gospodar*, 13. 7. 1911, leto 45, št. 31, str. 3.

25 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 233; SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj u.

26 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Seznam nastavljenecv.

Januarja 1922 je Pokrajinska uprava za Slovenijo sočasno z ukinitvijo strniškega taborišča ukinita tudi strniško pletarsko šolo.²⁷ Kmalu zatem, 25. februarja 1922, so bili njeni zaposleni z odlokom pokrajinske uprave dodeljeni novoustanovljeni pletarski zadrugi Pletarna v Strnišču, Slovenija, r. z. z o. z. (registrovana zadruga z omejeno zavezo).²⁸ Ta je bila ustanovljena decembra 1921²⁹ in je bila predhodnica ptujske pletarske zadruge. Do konca leta 1924 je strniška zadruga postopoma prenesla svojo dejavnost na Ptuj v hišo v današnji Ulici Viktorina Ptujkega. Leta 1928 se je preimenovala v Pletarna v Ptuju, Slovenija, r. z. z o. z.³⁰ Višek svojega razvoja je dosegla v petdesetih letih 20. stoletja. Konec petdesetih in na začetku šestdesetih let je zašla v krizo, ko je po svetu močno upadlo povpraševanje po pletenih izdelkih. Pred propadom jo je marca 1962 rešila ptujska občina s priključitvijo k Zavodu za zaposlovanje invalidov in drugih oseb v Ptuju. V okviru zavoda sta se ohranili enoti za izdelke iz vrbovja in rogoza, mizarska delavnica pa je bila priključena tapetniškemu obratu zavoda.³¹ Sočasno s priključitvijo pletarne se je zavod preimenoval v Zavod »Olge Megličeve« in leta 1972 v samostojno gospodarsko organizacijo Proizvodno podjetje Olge Meglič Ptuj.³² V okviru podjetja se je pletarstvo kot stranska dejavnost ohranilo do leta 1988.³³

27 Strokovno šolstvo v mariborski oblasti. *Trgovski list*, 3. 3. 1927, leto 10, št. 25, str. 1.

28 Pletarna v Strnišču. *Ptujski list*, 19. 3. 1922, leto 4, št. 11, str. 3; Strokovno šolstvo v mariborski oblasti. *Trgovski list*, 3. 3. 1927, leto 10, št. 25, str. 1.

29 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 233; Vpis v združni register. Kraljevina SHS. *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, 25. 1. 1922, leto 4, št. 7, str. 81.

30 Vpis v združni register. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, številka 108, 17. 11. 1928, letnik 10, str. 740.

31 »Pletarna« združena z »Zavodom za zaposlovanje invalidnih in drugih oseb«. *Tednik*, 6. 4. 1962, letnik 15, št. 13, str. 2.

32 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, splošno 1961–1990, šk. 1, ovoj 1.

33 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, splošno 1962–1990, šk. 1, ovoj 1, Temeljno sodišče v Mariboru, sprememba dejavnosti Hiko »Olga Meglič« leta 1988.

PTUJSKA PLETARSKA ŠOLA

O nameravani ustanovitvi pletarske šole na Ptuj se je začelo govoriti v začetku leta 1926. Takrat so v časopisu *Jutro* zapisali, da se veselijo njenega nastanka, ker se bodo ubogi viničarji in delavci naučili pletenja in »*pridobili kruh in delo po zimi, ko nimajo drugega opravka in zaslužka*«. ³⁴ Marca 1927 je mariborsko veliko županstvo predlagalo ministrstvu za trgovino in obrt njeno ustanovitev z utemeljitvijo, da v oblasti, ki šteje vključno z Medžimurjem okoli 650.000 prebivalcev, ne premorejo nobene državne obrtne šole. Pri tem so tudi opozorili na dobro razvito domačo pletarsko obrt v oblasti, predvsem na ptujskem območju, v Savinjski dolini in okolici Braslovč. ³⁵ Prizadevanja so bila uspešna, kajti avgusta 1927 je minister za trgovino in industrijo dr. Mehmed Spaho podpisal odlok o ustanovitvi šole. ³⁶ Naslednje leto je bila ustanovljena Državna dvoletna pletarska šola v Ptuj, ³⁷ ki je delovala v okviru ptujske pletarne v današnji Ulici Viktorina Ptujkega. ³⁸

Ustanovitev šole, ki jo je vodil upravnik pletarne Mirko Ogorelec, ³⁹ je pomenila veliko pridobitev za vso državo, kajti domače pletarstvo je lahko le z usposobljenim kadrom in kvalitetnimi izdelki konkuriralo prvovrstnim nemškimi in čehoslovaškimi ter izredno cenanim poljskim proizvodom. ⁴⁰ Pletarna je dala šoli na razpolago delovne prostore, stroje, vsa potrebna orodja in surovine ter odkupovala izdelke učencev, po drugi strani pa je bila šola s svojimi gojenci v dobrodošlo pomoč pri njeni proizvodnji. ⁴¹ Tesna povezanost šole s pletarno se je ohranila do njene ukinitve v šolskem letu 1960/1961. ⁴²

.....
34 Iz Ptuja. *Jutro*, 14. 2. 1926, leto 7, št. 37, str. 6.

35 Strokovno šolstvo v mariborski oblasti. *Trgovski list*, 3. 3. 1927, leto 10, št. 25, str. 1.

36 Pletarska šola v Ptuj. *Mariborski večernik »Jutra«*, 20. 8. 1927, leto 8, št. 90, str. 2.

37 Turk J, 1939, str. 192.

38 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 234; Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutro*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5.

39 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

40 Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutro*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5.

41 Ogorelec, Bogomir, 1938, str. 234; Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutro*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5.

42 Pletarstvo nekoč in danes. *Tednik*, 21. 1. 1993, leto, 46, št. 3, str. 9.

Prvo šolsko leto se je začelo januarja 1929.⁴³ Vsa naslednja leta se je šolanje začelo 1. septembra.⁴⁴ Pouk je bil razdeljen na praktični in teoretični del, v katerem so se učenci seznanili z vrbogojstvom, risanjem modelov in vzorcev, računovodstvom, pisanjem poslovnih dopisov, kalkuliranjem in knjigovodstvom.⁴⁵ Po končanem šolanju in uspešno opravljenem praktičnem preizkusu so gojenci postali pletarski pomočniki.⁴⁶ Pred začetkom pouka je šola v časopisih Mariborski večernik »Jutra«, Mariborer Zeitung, Slovenec, Slovenski narod, Jutro idr. objavljala oglase za vpis. Vpisali so se lahko dekleta in fantje, ki so z dobrim uspehom končali osnovno šolo. Pisna prijava je morala vsebovati krstni list, domovnico, zadnje šolsko spričevalo, izjavo staršev ali varuha, s katero so se obvezali vzdrževati gojenca. Vsem učencem so bile na voljo brezplačne šolske potrebščine, revni in pridni so se lahko tudi nadejali mesečne podpore. Učencem iz oddaljenejših krajev je bilo omogočeno bivanje v dijaškem domu. Na začetku razpisa so bile navedene prednosti domače pletarske obrti, ki nudi dober dodaten zaslužek zlasti v zimskem času, ko kmetijska dela mirujejo. K vpisu so pozivali tudi invalide, »/.../ s to obrtjo si pa lahko ustvarijo svojo eksistenco tudi osebe obojega spola, katere vsled svoje pohabljenosti ne morejo opravljati drugih poslov in je njih življenjski obstoj odvisen le od milosti svojcev, javnosti ali občine«.⁴⁷

Leta 1932 se je začelo razmišljati o triletnem pouku,⁴⁸ kar se je uresničilo leta 1936.⁴⁹ Šola se je preimenovala v Državno moško obrtno šolo za pletarstvo z rangom nepopolne srednje šole. Kot v dvoletni šoli se je pouk delil na praktični in teoretični del, kjer so se učenci seznanili s tehnologijo pletenja in vrbogojstva, obrtno korespondenco, aritmetiko, algebro, geometrijo, pripravljalnim in strokovnim risanjem, kalkuliranjem, knjigovodstvom, državoznanstvom, higieno,

43 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptujju.

44 Pletarska šola v Ptujju. *Mariborski večernik »Jutra«*, 8. 8. 1930, leto 11, št. 179, str. 3.

45 Državna pletarska šola v Ptujju. *Mariborski večernik »Jutra«*, 18. 8. 1931, leto 12, št. 185, str. 2.

46 Državna pletarska šola v Ptujju. *Mariborski večernik »Jutra«*, 18. 8. 1931, leto 12, št. 185, str. 2.

47 Sprejem učencev v državno pletarsko šolo v Ptujju. *Mariborski večernik »Jutra«*, 8. 8. 1930, leto 11, št. 179, str. 3; Sprejem v pletarsko šolo v Ptujju. *Slovenec*, 19. 6. 1931, leto 59, št. 135, str. 3.

48 Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutro*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5.

49 TURK J, 1939, str. 192.

umetnostnimi slogi, slovenskim jezikom in lepopisjem.⁵⁰ Pouk se je začel 1. septembra. V prvi razred so se sprejemali učenke in učenci, ki so končali vsaj dva razreda srednje ali meščanske šole ali šest razredov osnovne šole in so bili stari najmanj dvanajst let. K pisni prijavi je bilo treba priložiti krstni list, zadnje šolsko spričevalo, potrdilo davčne uprave o višini neposrednih davkov staršev in izjavo staršev ali varuha, da bodo vzdrževali učenca ves čas učne dobe in poravnali vse stroške, ki bi nastali v primeru njegovega neupravičenega izstopa. Učencem iz oddaljenejših krajev je bilo omogočeno bivanje s prehrano že za 200 dinarjev, pri čemer so se lahko pridni in revni učenci nadejali tudi denarne pomoči.⁵¹ Absolventi so postali pletarski pomočniki in so bili oproščeni pomočniškega izpita. Zaposlili so se lahko v ustreznih podjetjih ali opravljali pletarstvo kot domačo obrt. Ob ustanovitvi je bila šola namenjena učencem iz vse države.⁵² Tako se je septembra 1929 vpisalo šestnajst učencev iz Hrvaške, septembra 1930 pa šest učencev hrvaške narodnosti iz Janjeva na Kosovu in učenec srbske narodnosti iz Štipa. V naslednjih letih so razen redkih izjem obiskovali šolo samo še učenci iz Slovenije, od katerih jih je večina prihajala iz okolice Ptuja.⁵³ Šolo so obiskovali tudi izredni učenci. To so bili odrasli ljudje, ki so želeli izpopolniti svoje pletarsko znanje ali se naučiti osnov pletenja, da bi lahko izdelovali košare in druge uporabne predmete za dom ter delo na kmetiji.⁵⁴ Njihovo izobraževanje je trajalo le nekaj mesecev, pri čemer so bili oproščeni teoretičnega dela pouka.⁵⁵ Januarja 1929 je šolo obiskovalo sedemindvajset izrednih učencev iz okolice Ptuja, ki so se usposabljali za pletenje z rogozom na domu. Tako množično navdušenje nad izrednim izobraževanjem je prenehalo že naslednje šolsko leto, tako da so šolo, tudi z redkimi izjemami, obiskovali le redni učenci.⁵⁶ Šola je prirejala tudi pletarske

50 Vpisovanje učencev v državno moško obrtno šolo za pletarstvo v Ptuj. *Jutro*, 12. 8. 1938, leto 19, št. 186, str. 4.

51 Vpisovanje učencev v državno moško obrtno šolo za pletarstvo v Ptuj. *Jutro*, 12. 8. 1938, leto 19, št. 186, str. 4.

52 Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutro*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5.

53 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

54 Einschreibung in die Flechtereischule in Ptuj. *Mariborer Zeitung*, 10. 7. 1929, leto 69, št. 180, str. 3.

55 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

56 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

tečaje. Večjega tečaja, ki je potekal od 28. decembra 1936 do 9. januarja 1937, se je udeležilo osem učiteljev in pet kmečkih sinov.⁵⁷ V praktičnem delu so izdelovali predmete, ki se uporabljajo na kmetiji, teoretično pa so se seznanili z osnovami vrbojstva, ureditvijo obrtnih delavnic, obrtno zakonodajo, oblikami socialnega zavarovanja idr.⁵⁸ Od leta 1929 do nemške okupacije 6. 4. 1941 je bilo vpisanih 247 učencev, od katerih jih je 81 postalo pomočnic in pomočnikov. Zadnjih šest izmed njih je zaključilo šolanje 28. 6. 1940.⁵⁹

Sočasno z okupacijo je šola, ki jo je takrat obiskovalo devetnajst učencev, prekinila pouk. Prekinitev ni trajala dolgo, kajti okupacijske oblasti so spoznale pomen šole za razvoj drobnega gospodarstva na k nemški državi pripojenih območjih. Tako je bila februarja 1942 ponovno odprta Državna poklicna pletarska šola v Ptuj u (Staatliche Berufsfachschule für Korbflechterei In Pettau). Vanjo so se lahko vpisali učenci, ki so uspešno končali osnovno šolanje, dopolnili štirinajst let in bili dobrega zdravja. Obvezno je bilo opravljanje sprejemnega izpita, kajti sprejelo se je lahko samo toliko učencev, kolikor je bilo razpoložljivih delovnih mest v izobraževalnih delavnicah. Šolanje je bilo plačljivo in je trajalo šest semestrov po pet mesecev.⁶⁰ Tako kot povsod na Spodnjem Štajerskem je bil poleg drugih predmetov poseben poudarek na pouku nemščine.⁶¹ Po Imeniku državne pletarske šole v Ptuj u je bilo od leta 1942 do 1944 vanjo vpisanih deset učencev.⁶² Ker so podatki zapisani v slovenščini, so bili zagotovo vneseni po osvoboditvi. Ali so bili prepisani z nemškega seznama ali so narejeni po spominu in koliko je bilo resnično število učencev, ne moremo zagotovo vedeti, kajti nemški viri nam niso poznani.

Po osvoboditvi maja 1945 je pletarska šola septembra nadaljevala delo. Pogoji za vpis so bili opravljena dva razreda nižje gimnazije

57 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj u.

58 Učiteljski pletarski tečaj v Ptuj u. *Jutro*, 15. 1. 1937, leto 18, št. 12, str. 3; SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj u.

59 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj u.

60 Die Einschreibung. *Marburger Zeitung*, 1. 2. 1942, leto 82, št. 31/32, str. 10.

61 Wir besuchen Pettaus Korbflechtschule. *Marburger Zeitung*, 22. 9. 1942, leto 82, št. 265, str. 5.

62 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj u.

ali šest razredov osnovne šole.⁶³ Pouk se je kot pred tem delil na praktični in teoretični del, kjer so se učili tehnologijo materialov, gospodarsko matematiko, zgodovino, zemljepis in slovenščino.⁶⁴ Od leta 1945 do 1961 je šolo obiskovalo 228 učenk in učencev, od tega jih je 65 uspešno zaključilo šolanje in doseglo naziv pletarski pomočnik. V primerjavi z obdobjem pred letom 1945 je bilo med njimi znatno več deklet kot fantov. Prva leta je bila šola dobro obiskana. V drugi polovici petdesetih let je zaradi nekonkurenčnosti pletarstva v primerjavi s plastičnimi in drugimi izdelki upadla tudi potreba po novih usposobljenih delavcih. To je močno prizadelo tudi šolo, ki jo je v letih 1956–1961 obiskovalo samo devetnajst učencev. Izmed njih jo je po triletnem šolanju, junija 1961, uspešno zaključil le učenec iz Grajenščaka, kot zadnji izučeni pletarski pomočnik v ptujski pletarski šoli.⁶⁵

Od leta 1929 do 1960 je šolo obiskovalo 458 učenk in učencev, od katerih jih je 146 postalo pletarski pomočnik in pomočnica.⁶⁶ Ob zaključku šolanja so morali tudi opraviti praktični preizkus. Samostojno so morali narediti določene izdelke, in tako dokazati, da so sposobni samostojno opravljati poklic. Ob podelitvi spričeval so izdelke razstavili v delavnici ali kje drugje v mestu.⁶⁷ Kot je bilo omenjeno, je bila od leta 1930 do 1961 večina učencev iz okolice Ptuja. Prihajali so z Brega pri Ptuj, iz Bukovcev, Dražencev, Gerečje vasi, Hajdoš, Hotinje vasi, Kicarja, Kungote, Krčevine pri Vurberku, Lancove vasi, Markovec, Nove vasi, Podvincev, s Ptuja, iz Rogoznice, Skorbe, Spodnje in Zgornje Hajdine, Spuhlje in Šturmovca. Poleg nekaj Ptujčanov so obiskovali šolo še posamezniki iz Lenarta, Maribora, Martjancev, Ormoža, Podove, Poljčan, Pragerskega, Rač, Rogaške Slatine, Planine pri Sevnici, Radencev, Slovenske Bistrice, Slovenskih Konjic, Sv. Jurija ob Ščavnici, Šmartnega pri Litiji in Zagorja ob Savi.⁶⁸

63 Sleherni državljani skozi nižjo gimnazijo. *Ptujski tednik*, 3. 8. 1951, leto 4, št. 30, str. 3.

64 Pletarstvo nekoč in danes. *Tednik*, 21. 1. 1993, leto 46, št. 3, str. 9.

65 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

66 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

67 Pletarska šola v Ptuj. *Mariborski večernik »Jutra«*, 3. 7. 1930, leto 11, št. 148, str. 2; Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutra*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5; Na dan učencev v gospodarstvu ja bila v Ptuj dobro obiskana razstava. *Naše delo*, 1. 7. 1949, str. 2; Dan učencev v gospodarstvu. *Ptujski tednik*, 29. 6. 1951, leto IV, št. 25, str. 1.

68 SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptuj.

VIRI IN LITERATURA

Gruber Andrea in Pauli, Ameli. Flechtwerk auf den Spuren eines alten Handwerks mit Bind und Flechtplanzen, Naturschutzabt-Niederoesterreich, St. Pölten, str. 10.

Janisch, Josef Andrea, 1878. *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark I*, Leykam-Josefstahl, Graz.

Občina Sv. Barbara, sedež Cirkulane. V: *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Uprava krajevnega leksikona Dravske banovine, Ljubljana, 1937, str. 511–512.

Ogorelec, Anton, 1909. Košarska šola pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 4. 2. 1909, leto 4, št. 5, str. 3.

Ogorelec, Anton, 1910. Državna delavnica za pletarstvo pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 21. 2. 1910, leto 2, št. 41, str. 3.

Ogorelec, Anton, 1910 a. Državna delavnica za košarstvo pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni dnevnik*, 27. 9. 1910, leto 2, št. 219, str. 3.

Ogorelec, Bogomir, 1938. Državna moška obrtna šola za pletarstvo v Ptuj in njen vpliv na pletarsko obrt kot domačo industrijo. V: *Spominska knjiga 1888 – 1938. Ob 50 letnici izdala Državna tehniška srednja šola Ljubljana*, Državna tehniška srednja šola, str. 232–234.

Štamcar Lozar, Maja, 2006. Pletarske šole v Sloveniji. *Kronika*, leto 54, št. 3, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 435–450.

Turk, J., 1939. Kultura. Strokovne in visoke šole. Spominski zbornik Slovenije, Založba »Jubilej« Ljubljana, 1939, str. 192.

ČASOPISI

Domovina

Potovalni pouk za pletarstvo. *Domovina*, 15. 1. 1906, leto 16, št. 6, str. 3.

Jutro

Iz Ptuj. *Jutro*, 14. 2. 1926, leto 7, št. 37, str. 6.

Lepi uspehi državne pletarske šole. *Jutro*, 3. 7. 1932, leto 13, št. 153, str. 5.

Vpisovanje učencev v državno moško obrtno šolo za pletarstvo v Ptuj. *Jutro*, 12. 8. 1938, leto 19, št. 186, str. 4.

Učiteljski pletarski tečaj v Ptuj. *Jutro*, 15. 1. 1937, leto 18, št. 12.

Mariborer Zeitung

Einschreibung in die Flechtereischule in Ptuj. *Mariborer Zeitung*, 10. 7. 1929, leto 69, št. 180, str. 3.

Marburger Zeitung

Die Einschreibung. *Marburger Zeitung*, 1. 2. 1942, leto 82, št. 31/32, str. 10.

Wir besuchen Pettaus Korbflechterschule. *Marburger Zeitung*, 22. 9. 1942, leto 82, št. 265, str. 5.

Mariborski večernik »Jutra«

Pletarska šola v Ptuj. *Mariborski večernik »Jutra«*, 20. 8. 1927, leto 8, št. 90, str. 2.

Pletarska šola v Ptuj. *Mariborski večernik »Jutra«*, 3. 7. 1930, leto 11, št. 148, str. 2.

Sprejem učencev v državno pletarsko šolo v Ptuj. *Mariborski večernik »Jutra«*, 8. 8. 1930, leto 11, št. 179, str. 3.

Državna pletarska šola v Ptuj. *Mariborski večernik »Jutra«*, 18. 8. 1931, leto 12, št. 185, str. 2.

Narodni list

Pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 24. 10. 1906, leto 1, št. 1, str. 5.

V Državni delavnici za košarstvo pri Sv. Barbari v Halozah. *Narodni list*, 5. 8. 1909, leto 4, št. 35, str. 2.

Naše delo

Na dan učencev v gospodarstvu je bila v Ptuj dobro obiskana razstava. *Naše delo*, 1. 7. 1949, str. 2.

Ptujski list

Državna pletarska delavnica pri Sv. Barbari v Halozah. *Ptujski list*, 19. 9. 1920, leto 2, št. 38, str. 3.

Pletarna v Ptuj je tretja najstarejša zadruga v Sloveniji. *Ptujski tednik*, 14. 3. 1952, leto 5, št. 1, str. 1.

Pletarna v Strnišču. *Ptujski list*, 19. 3. 1922, leto 4, št. 11, str. 3.

Ptujski tednik

Pletarna v Ptuj je tretja najstarejša zadruga v Sloveniji. *Ptujski tednik*, 14. 3. 1952, leto 5, št. 1, str. 1.

Sleheri državljan skozi nižjo gimnazijo. *Ptujski tednik*, 3. 8. 1951, leto 4, št. 30, str. 3.

Dan učencev v gospodarstvu. *Ptujski tednik*, 29. 6. 1951, leto IV, št. 25, str. 1.

Slovenec

Potovalni pouk za pletarstvo. *Slovenec*, 15. 1. 1906, leto 34, št. 11, str. 2.

Državna delavnica za košarstvo. *Slovenec*, 26. 7. 1909, leto 37, št. 167, str. 3.

Javno vprašanje na višji šolski svet. *Slovenec*, 30. 9. 1921, leto 49, št. 222, str. 3.

Sprejem v pletarsko šolo v Ptuj. *Slovenec*, 19. 6. 1931, leto 59, št. 135, str. 3.

Slovenski gospodar

Sv. Barbara v Haložah. *Slovenski gospodar*, 18. 1. 1906, leto 60, št. 3, str. 4.

Košarstvo. *Slovenski gospodar*, 29. 7. 1909, leto 43, št. 30, str. 2.

Sv. Barbara v Haložah. *Slovenski gospodar*, 6. 10. 1910, leto 44, št. 40, str. 3.

Sv. Barbara v Haložah. *Slovenski gospodar*, 13. 7. 1911, leto 45, št. 31, str. 3.

Straža

Pletarska šola pri Sv. Barbari. *Straža*, 10. 3. 1909, leto 1, št. 30, str. 3.

Sv. Barbara v Haložah. *Straža*, 29. 12. 1909, leto 1, št. 151, str. 3.

Trgovski list

Strokovno šolstvo v mariborski oblasti. *Trgovski list*, 3. 3. 1927, leto 10, št. 25, str. 1.

Tednik

»Pletarna« združena z »Zavodom za zaposlovanje invalidnih in drugih oseb«. *Tednik*, 6. 4. 1962, letnik 15, št. 13, str. 2.

Pletarstvo nekoč in danes. *Tednik*, 21. 1. 1993, leto 46, št. 3, str. 9.

Uradni list

Vpis v združni register. Kraljevina SHS. *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, 25. 1. 1922, leto 4, št. 7, str. 81.

Vpis v združni register. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, številka 108, 17. 11. 1928, letnik 10, str. 740.

ARHIVSKI VIRI

SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, splošno 1961–1990, šk. 1, ovoj 1.

SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič, splošno 1962–1990, šk. 1, ovoj 1, Temeljno sodišče v Mariboru, sprememba dejavnosti Hiko »Olga Meglič« leta 1988.

SI_ZAP/0251 Proizvodno podjetje Olga Meglič Ptuj, 1961–1990, šk. 84, Seznam nastavlencev.

SI_ZAP/0251, Proizvodno podjetje Olga Meglič, 1961–1990, šk. 84, Imenik državne pletarske šole v Ptujju.

WICKERWORK SCHOOLS IN CIRKULANE AND PTUJ IN THE YEARS 1906–1961

In the 1870s, basket-making and wickerwork in the Austro-Hungarian monarchy lagged far behind other European countries. Therefore, the Austrian government began to strongly promote this activity and the closely related cultivation of willow, and to organize courses and establish wickerwork schools throughout the monarchy. In 1906, on the initiative of the school administrator Anton Ogorelec, the Ministry of Education established in Cirkulane, the centre of the Haloze local congregation of Saint Barbara, one-year travel training or wickerwork school. It was established with the aim of boosting wickerwork in Haloze and later in other Lower Styrian fruit and wine-growing areas where there was a shortage of work for many poor cultivators and bordars during the winter months. The learning and introduction of wickerwork would lay a foundation for the domestic activities of craftsmen as an opportunity for a steady additional income. The school, led by Anton Ogorelec, grew into a permanent

two-year National training workshop for wickerwork in 1909. They made various baskets for home use and the distribution of fruit, larger and smaller suitcases, baskets, chairs, armchairs, flower tables and other objects from willow, bulrush, and reed. At the end of 1918, the school was temporarily transferred to the former military camp in Strnišče around today's municipality of Kidričevo. In January 1919, the school continued to work as the "Wickerwork School" Strnišče pri Ptuj, which was only a craft workshop with a leader, wickerwork assistants, apprentices, and other support staff. In January 1922, the Provincial Administration for Slovenia, simultaneously with the abolition of the Strnišče camp, also abolished the Strnišče wickerwork school. Its employees were assigned to the newly established wickerwork cooperative Pletarna in Strnišče, which at the end of 1924 transferred its activities to Ptuj in a building on today's Ulica Viktorina Ptujскеga Street. In 1928, the cooperative was renamed Pletarna in Ptuj, which operated independently until 1962, when it was connected to the Ptuj company Olga Meglič, due to the facility's inability to be competitive. Pletarna was closely connected with the wickerwork school, which operated continuously from 1929 to 1961. The lesson plan was divided into a practical and a theoretical part, in which students were introduced to the growing of willow, drawing models and patterns, accounting, writing business letters, calculating, bookkeeping, etc. Initially, it was a State-run two-grade wickerwork school, which in 1936 was transformed into a three-grade State men's craft school for wickerwork. Upon completing the school, students had to make certain wicker products without instructions or the help of their teachers, thus proving that they were capable of doing the crafts on their own. During the years of its existence, the school was attended by 458 pupils, most of whom came from nearby or the wider Ptuj area. 146 students successfully completed their schooling, who were able to work as wickerwork assistants in Ptuj and other wickerwork facilities or as independent craftsmen and subcontractors for Pletarna in Ptuj.

NEVENKA KORPIČ

Višja kustodinja

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

nevenka.korpic@pmpo.si

110 let Dravskega Sokola Središče ob Dravi, 1911–2021

UVODNE MISLI

Sokolstvo je skupni naziv za telovadna gibanja, ki so se po letu 1862 razvijala v vseh slovanskih deželah avstro-ogrske monarhije kot odziv na delovanje nemških telovadnih organizacij, kot simbol narodne zavesti in obrambe proti germanizaciji. Nosilec gibanja je bilo liberalno usmerjeno meščanstvo, ki je v času avstro-ogrske monarhije še posebej na Štajerskem poudarjalo ideje in načela sokolstva. Ljudje so sprejemali gibanje kot borca za narodne pravice, telovadbo pa kot obliko zbiranja za »krepitev« telesa in kot zdrav način življenja.

Sokolski društvi sta delovali tudi v Ormožu in Središču ob Dravi. TD Sokol Ormož je bilo ustanovljeno 21. 4. 1912.¹ Že leta 1911 pa je bil v Središču ustanovljen Dravski Sokol, ki je imel v času delovanja veliko vlogo pri oblikovanju narodne zavesti Središčanov in je vplival na pestro zgodovino kulture, telesne kulture in športa na tem območju.

←
Člani središkega
Sokola leta 1911

1 Sokolsko društvo Ormož, 2002, str. 9.

SOKOLSTVO

Začetki sokolskega gibanja segajo na Češko. Pobudnik za njegovo ustanovitev je bil dr. filozofije in češki rodoljub Miroslav Tyrš (1832–1884), ki je bil tudi ustanovitelj Sokola v Pragi 16. februarja 1862. Postavil je strokovne, organizacijske in idejne temelje sokolskega gibanja ter mu dal narodno, narodnoobrambno in kulturno osnovo.²

Društvo se je najprej imenovalo Praška telovadna enota, čez nekaj mesecev pa mu je bilo dodano ime Sokol. Panslavistično ime, ki ga je predlagal češki pedagog, politik in novinar Emanuel Tonner (1829–1900), je bilo povzeto iz srednjeveške južnoslovanske epike. Uradno so ga začeli uporabljati po letu 1864 in naj bi simboliziralo nacionalno enotnost vseh slovanskih narodov, njihovo srčnost, junaštvo in plemenitost.³ Sokolsko gibanje so poleg Čehov in Slovakov sprejeli tudi drugi slovanski narodi: Slovenci, Hrvatje, Poljaki, Bolgari, Srbi in Rusi. Posamezna društva so delovala tudi v nekaterih drugih evropskih državah, npr. v Franciji, Bolgariji, med letoma 1922 in 1933 je delovala Zveza lužiskosrbskega sokolstva, leta 1931 je bila v Ameriki ustanovljena Zveza slovanskega sokolstva s sedežem v Pittsburghu.⁴

Sokol, kot prvo telovadno društvo na Slovenskem, je bilo ustanovljeno v Ljubljani 1. oktobra 1863, s polnim nazivom Gimnastično društvo Južni Sokol. Nastalo je kot izziv nemškim telovadnim organizacijam – *Turnvereinom*.⁵ Ime društva Južni Sokol, ki ga je ustanovila skupina slovenskih rodoljubov in telovadnih navdušencev, kaže na zgledovanje po praškem Sokolu, dodatek »Južni« pa je pomenil, da je šlo za njegovega južnega brata. Leta 1867 ga je deželna vlada zaradi zaostrenih političnih razmer razpustila, 1868. leta pa je bilo v Ljubljani kot njegov naslednik ustanovljeno Telovadno društvo Sokol.⁶ Slovenska sokolska zveza je bila ustanovljena 1905 in je bila članica Slovanske sokolske zveze s sedežem v Pragi, leta 1907 pa sprejeta tudi v Mednarodno telovadno zvezo s sedežem v Parizu. Z moško ekipo se je pod slovenskim imenom uspešno udeleževala mednarodnih tekem. Sprejem Slovenske sokolske zveze v Mednarodno gimnastično organizacijo leta 1907 pomeni prvo

2 Pavlin, 2014, str. 16.

3 Ratiznojnik, 1998, str. 119.

4 Stepišnik, 1968, str. 55–56.

5 Stepišnik, 1974, str. 18.

6 Stepišnik, 1968, str. 85.

Udeležba srediških
Sokolov na okrožnem
zletu Sokolov na
Ptuju, 6. junij 1927

mednarodno priznanje Slovencev.⁷

Južni in kasneje Ljubljanski Sokol sta bila prvi telovadni društvi na Slovenskem ter sta postali matični društvi za druga slovenska sokolska društva. Pripomogli sta tudi k nastanku prvega sokolskega društva leta 1884 v Zagrebu in zadnja leta pred prvo vojno še srbskih sokolskih društev.⁸ Sokolstvo je ob koncu 19. stoletja preraščalo v množično gibanje, kjer se člani niso družili samo ob telovadbi, temveč so bili tudi ideološko opredeljeni. Ena najbolj priljubljenih društvenih dejavnosti so bili sokolski zleti, ki so jih najpogosteje prirejali ob nedeljah ali praznikih po natančno določenem programu in ob spremljavi godbe. Sokoli so bili oblečeni v oblačila s sokolskimi kroji.⁹

Društvo Sokol je bilo opredeljeno kot nestrankarsko svobodomiselno narodno gibanje, saj njegovi pripadniki niso smeli biti člani stranke, ki bi nasprotovala sokolskemu kulturnemu in političnemu programu. V prvih letih delovanja Sokola je bilo v ospredju programa bolj krepitev slovenskega narodnega gibanja kot

7 Stepišnik, 1974, str. 84.

8 Stepišnik, 1968, str. 124.

9 Prav tam, str. 91

pa telovadba. Sokoli so v svoje vrste vključevali otroke in odrasle. Imeli so moško in žensko članstvo, mladino so imenovali naraščajniki, dijakom pa oblast ni dovolila vključevanja v društvo.¹⁰

Leta 1904 je v Ljubljani začelo izhajati glasilo Slovenski Sokol, katerega zadnja številka je izšla leta 1919.¹¹ Leta 1872 so bila natisnjena in med članstvom razdeljena pravila, ki so poudarjala vsakdanjo krepitev telesa in duha s telovadbo ter spodbujala narodno in kulturno zavest. V slovenščini so izšla leta 1919 v obliki knjižice, ki jo je založila Slovenska sokolska zveza.¹²

Sokoli so organizirali ali se udeleževali predpustnih maškarad, plesov, veselic, sokolskih zletov in drugih javnih prireditvev. Morali so paziti na svoje obnašanje, da v svoji sproščenosti ne bi škodovali ugledu sokolske ideje, saj so bile njihove prireditve ena izmed oblik pridobivanja novih članov.

Na začetku 20. stoletja je število slovenskih sokolskih društev naraščalo; v desetletju od 1903 do 1913 s 16 na 115, število članov pa na več kot 600.¹³ Leta 1919 so se sokolske organizacije v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji združile v Sokolsko zvezo Srbov, Hrvatov in Slovencev, v okviru katere je veljalo načelo »en narod, ena država, eno sokolstvo«.¹⁴ Poudarjali so, da je »Sokolstvo vzgoja – telesna, npravstvena, narodna in demokratična – štiri misli zlite v neločljivo celoto«.¹⁵ Zveza se je leta 1921 preimenovala v Jugoslovansko sokolsko zvezo in 5. decembra 1929 v Viteško organizacijo Sokol Kraljevine Jugoslavije. Organizacija, ki je delovala pod okriljem države, je nadaljevala sokolsko tradicijo. S tem je bilo konec samostojnosti in politične neodvisnosti med jugoslovanskimi sokolskimi društvi.¹⁶

Sokolska društva so delovala do začetka druge svetovne vojne leta 1941. Po koncu vojne je Komunistična partija Jugoslavije povabila mladino in delavski narod h gradnji *nove socialistične fizkulture*. Leta 1946 je bila ustanovljena enotna organizacija Fizkulturna zveza Jugoslavije.¹⁷ Po treh letih uspešnega delovanja je bil na kongresu FISAJ sprejet sklep o ustanovitvi Telovadne zveze Jugoslavije, katere

10 Prav tam, str. 102.

11 Prav tam, str. 102.

12 Prav tam, str. 51

13 Prav tam, str. 81.

14 Stepišnik, 1974, str. 143.

15 Prav tam, str. 142.

16 Stepišnik, 1974, str. 151.

17 Stepišnik, 1968, str. 289.

sestavni del so bila TD Partizan.¹⁸ Leta 1948 je bil v Pragi zadnji vseslovanski sokolski zlet. Leta 1990 je bilo sokolstvo obnovljeno najprej na Češkem, v Sloveniji pa je bila 1995. ustanovljena Slovenska sokolska zveza.¹⁹

TELOVADNO DRUŠTVO DRAVSKI SOKOL SREDIŠČE OB DRAVI²⁰

V Središču ob Dravi je 8. avgusta 1911 celjska sokolska župa priredila župni zlet in skupni telovadni nastop celjskih ter varaždinskih Sokolov.²¹ Ob tej priložnosti je češki zdravnik dr. Karol Chloupek, ki se je udeležil središkega župnega zleta, domačim rodoljubom dal pobudo za ustanovitev središkega Sokola.²² Ta zlet je bil povod, da so v Središču 22. oktobra 1911 ustanovili telovadni odsek, naslednje leto pa sokolsko društvo z imenom Dravski Sokol. 22. oktober 1911 velja kot začetek delovanja središkega sokolskega društva. Ob ustanovitvi je društvo štel 45 članov. Na ustanovnem občnem zboru, ki je potekal v gostilni Zidarič, je bil za starosto soglasno izvoljen Srečko Dogša. Sokole je vodil vse do prve svetovne vojne. Podstarosta društva je postal Martin Rakuša, prvi načelnik je bil Franjo Kočevár. Tajniške posle je opravljal Ljudevit Muzek, blagajniške zadeve je najprej urejal Stanko Grivec, v letu 1913 pa jih je prevzela Lojzka Kocmut. Poleg njih so bili v prvi odbor izvoljeni še Stanislav Dogša, Matija Ivanuša, Ivan in Anton Kolarič, Josip Šinko, Jakob Klemenčič, Rupert in Julij Borko, Matej Veselko, Jakob Zadravec in Josip Žnidarič. Vaditeljski zbor, ki je štel 6 vaditeljev, sta vodila Franjo Kočevár in Matija Veselko. Pri društvu so ustanovili tudi stavbni odsek, saj so si zadali nalogo, da si

.....
18 Partizan Slovenije je ob vojaški agresiji na Slovenijo prekinil sodelovanje s Partizanom Jugoslavije in 6. julija 1991 formalno izstopil iz Partizana Jugoslavije. Marca 1992 je zaprosil za članstvo v European Federation for Company Sports (EFCS), kjer ga je do tedaj zastopal Partizan Jugoslavije. Prošnja, ki je bila obravnavana na kongresu EFCS med 22. in 25. majem istega leta, je bila ugodno rešena. Na letni skupščini 13. marca 1993 se je Partizan Slovenije preimenoval v Športno unijo Slovenije, v katero so vključena prejšnja društva Partizan. Dostopno na: www.sportna-unija.si/index.php/predst...

19 Gerlovič, 2014, str. 49.

20 Arhiv Dravskega Sokola in TVD Partizan Središče ob Dravi, 1911–2021. Hrani TVD Partizan, Središče ob Dravi.

21 Arhiv Dravskega Sokola in TVD Partizan Središče ob Dravi, 1911–2021. Hrani TVD Partizan, Središče ob Dravi.

22 Dr. Karol Chloupek se je leta 1901 zaposlil v Ljutomeru kot zdravnik in velja za ustanovitelja ter dolgoletnega starosta Murskega Sokola v Ljutomeru. V: Ratiznojnik, 1998, str. 46.

bodo zgradili svoj sokolski dom.

Kljub težkemu finančnemu položaju in ob organizacijskih težavah, saj člani niso imeli na voljo primerne telovadnice in potrebnega telovadnega orodja, je bilo delo društva zelo razgibano. Prve telovadne vaje so izvajali pod vodstvom Franja Kočevarja v skednjih in Antona Kolariča kar v konjskem hlevu – žrebčarni. Prvič so se člani društva predstavili občinstvu s telovadnim nastopom 25. avgusta 1912. Leta 1913 je društvo štelo 46 članov, in sicer 10 telovadcev, 10 telovadk, 2 naraščajnika in 24 osnovnošolskih otrok, vseh članov v sokolskem kroju pa je bilo 32. V tem letu so Sokoli pripravili 3 predavanja in 11 telovadnih nastopov. Zadnjič pred prvo svetovno vojno so nastopili na zletu mariborske sokolske župe v Rušah, 29. junija 1914.

Po teritorialni razdelitvi je bil središki Sokol najprej priključen celjski sokolski župi, ustanovljeni 30. oktobra 1910. Konec leta 1913 je bil priključen novoustanovljeni mariborski sokolski župi v mariborsko okrožje, po letu 1914 pa je spadal pod ptujsko okrožje.

Prva svetovna vojna je prekinila delovanje Sokola in v sokolskih vrstah zapustila praznino ter odpor do aktivnega dela. Tudi med prebivalci ni bilo zanimanja za aktivno delo. Mnogi člani so bili kot politično sumljivi zasledovani in preganjani, starosto središkega Sokola Srečka Dogša pa so orožniki odgnali v ječo v Gradec, kjer je tudi umrl. V zaporu se je med vojno znašel tudi kapelnik sokolske godbe Franjo Serajnik. Stanko Dogša in mnogi drugi telovadci, člani Sokola, pa so padli v prvi svetovni vojni na raznih bojiščih.

Ponovni povojni zagon Sokola je bil težavnejši kot njegova ustanovitev. Izgubili so nekaj najboljših članov in telovadcev. Razmere so se kljub težkemu gospodarskemu stanju postopno izboljševale in postopoma je oživljajal tudi Sokol. To se je kazalo v organizaciji in aktivnostih v naslednjih letih. Zavedali so se, da je za napredek društva potrebna vzgoja, ki ne bi temeljila samo na telovadbi, temveč tudi na splošni izobrazbi v sokolskem duhu. Prizadevali so si pridobiti več strokovnega kadra. Starosta društva je postal Franjo Kočevar, ki je društvo vodil 13 let, in sicer med letoma 1919 in 1932. Leta 1932 ga je zamenjal Anton Tkalec, zadnja leta pred okupacijo pa je društvo vodil Jože Čulek. Vaditeljski zbor je po prvi svetovni vojni najprej vodil Anton Kolarič, pri delu mu je pomagal Matija Ivanuša. Od 1922 do 1930 je telovadce vodil učitelj Srečko Vettori, za njim pa med letoma 1930 in 1932 Jože Veselko. Med 1932 in 1941 je vaditeljski zbor vodil dober

Načelnik središkega
Sokola Srečko
Jambrovič v
tridesetih letih
20. stoletja

telovadec Srečko Jambrovič. Prva načelnica in vaditeljica ženskih odsekov pred prvo svetovno vojno je bila Olga Serajnik, za katero je po vojni načelniške posle prevzela Anica Tavčar. Sledile so Anica Kočevar, Rozinka Jurjašević, Marija Horvat, Ela Marčec, od leta 1934 pa je bila načelnica Sokolic Marica Vajda.

Že pred vojno je društvo želelo lastni sokolski dom. Gradnja se je začela poleti 1921, ko so postavili njegove temelje. Plod prostovoljnega dela stavbnega odseka Dravskega Sokola je bilo odprtje Sokolane 10. oktobra 1926 ob slovesnosti 4. zleta ptujskega sokolskega okrožja. Dograditev in slovesno odprtje doma je pomenilo izpolnitev dolgoletnih želja in vrhunec društvenih aktivnosti. Sokolski dom je obsegal dvorano, gledališki oder, sobo za društvene seje, knjižnico in telovadnico. Veliko zaslugo pri gradnji doma je imel dolgoletni načelnik središke hranilnice Maks Robič.

Za sprejem v članstvo Sokola so veljala posebna pravila.²³ Prosilec je moral biti star najmanj 18 let. Ob sprejemu je dal pristopno izjavo, ki je vsebovala življenjepis in navedbo morebitnega članstva v kakšnem drugem društvu. Kandidat za sprejem pa je moral dati jamstvo o svojem moralnem življenju v javnosti in zasebno ter svoji narodni

.....
²³ Kresnik, 2004, str. 3.

← Proslava ob dvajsetletnici središkega Sokola, 19. junij 1932. Proste vaje Sokolic.

← Občni zbor članov središkega Sokola v dvajsetih letih 20. stoletja

zavesti in neoporečni naravnosti. Odbor Sokola je po šestmesečni poskusni dobi sprejel kandidata v društvo. Novosprejeti član je dobil društveno izkaznico in uradni sokolski znak, mesečno je moral vsak član plačevati članarino.

Članstvo Sokola se je delilo na več skupin. Sestavljali so ga otroci, naraščajniki/naraščajnice in člani/članice. Člani Sokola so nosili posebna oblačila.²⁴ Imeli so slavnostne in telovadne kroje. Slavnostni kroj so sestavljali: sivkasto rjav suknjič (surka)²⁵, enake hlače, rdeča

²⁴ Prav tam, str. 3–4.

²⁵ Surka: v 19. stoletju suknjič, navadno sive barve, ki se zapenja z vrvicami, kot znamenje pripadnosti ilirizmu, slovanstvu. Dostopno na: Fran/SSKJ [5. 9. 2021].

Vaditeljski zbor
srediških Sokolov leta
1926. Na fotografiji
z leve: Rudolf
Jurjaševič, načelnik
vaditeljskega zbora
Srečko Vittori, Zinka
Ivanuša, Marija Pajek,
Rudolf Veselko in
Adolf Kosi.

Tamburaški zbor
središkega Sokola
v dvajsetih letih
20. stoletja

srajca in klobuk (čikoš) s sokolskim peresom. Klobuke je pozneje zamenjala nizka okrogla čepica. Telovadni kroj je bil sestavljen iz bele majice z rdečim robom, dolgih temnomodrih hlač ter modro-belega pasu. Ženske (članice in naraščajnice) so nosile temnomodra plasirana krila, bele bluzice z rdečo vrvico namesto gumbov ter bele kratke nogavice in črne čevlje. Na glavi so imele rdeče rute. Slavnostni kroj naraščajnikov so sestavljale peščeno rjave hlače do kolen in rdeča srajca. V telovadnici so nosili bele telovadne hlače iz domačega platna.²⁶

.....
²⁶ Kresnik, 2004, str. 3.

← Udeleženske kuharskega tečaja, ki ga je organiziralo središko sokolsko društvo, leta 1929.

← Člani središke sokolske godbe, ki so leta 1932 zmagali na vsakoletnem zletu v Sarajevu.

Prvi javni nastopi in zleti središkega Sokola so bili rezultat načrtnega in rednega dela. Društvo je pripravilo več zletov ptujskega sokolskega okrožja, med drugim tudi zlet mariborske sokolske župe leta 1921. Na njem je vaje izvajalo 246 članov, 370 vojakov oz. skupaj 616 udeležencev. Z zletom ptujskega okrožja in razvitjem društvenega prapora 14. junija 1936 je društvo svečano proslavilo 25-letnico obstoja. Spominska trakova sta na prapor pripela kumica Dragica Zadavec in starosta varaždinskega Sokola, narodni poslanec Stjepan Novakovič. Leta 1938 je društvo razvilo naraščajski prapor, ki ga je izvezla Otilija Jambrovič.

→
Jože Čulek, zadnji
starosta srediških
Sokolov, v tridesetih
letih 20. stoletja

Leta 1929 je bil središki Sokol z zakonom ustanovljen kot državna ustanova z imenom Sokol Kraljevine Jugoslavije.²⁷ V društvu je postala redna telovadba z leti vsestranska in množična. Ob orodni telovadbi so sredi tridesetih let 20. stoletja člani igrali odbojko, ukvarjati so se začeli tudi s tekom.

V okviru društva je bil najaktivnejši kulturno-prosvetni odsek. Takoj po prvi svetovni vojni je začel prirejati kulturne in zabavne prireditve, strokovna predavanja, vsakoletne telovadne akademije, izlete, pustovanja in zlete. Ob miklavžu je za sokolske otroke pripravil obdarovanja. Odsek je najprej vrsto let vodil zdravnik dr. Josip Tavčar, pri delu mu je pomagal Ivan Najžar. Nato je njegovo vodenje prevzel Jože Čulek in zadnja leta pred drugo svetovno vojno še šolski upravitelj Srečko Vittori.

Pod okriljem prosvetnega odseka je delovala tudi strokovna knjižnica, ki jo je uredil in vrsto let vodil Miroslav Venigerholc. Zelo aktiven je bil tudi dramski odsek, ki je letno pod vodstvom režiserja Srečka Vittorija pripravil več predavanj. Stoto obletnico Tyrševega rojstva je dramski odsek obeležil 6. marca 1932 z igro Manice Komanove *Krst Jugovičev*. Zelo velik odziv pri središkem občinstvu so imele predstave *Naša kri*, *Pri Hrastovih*, *Krivoprisežnik* in *Jurčičev*

.....
²⁷ Kolar, 2010, str. 22.

Deseti brat, ki so ga uprizorili na prostem na Gradišču leta 1938. Pri posameznih predstavah je sodeloval sokolski orkester pod vodstvom Srečka Vittorija.

Za lepo slovensko pesem je v Središču od Dravi poskrbel sokolski pevski zbor pod vodstvom staroste središkega Sokola Jožeka Čuleka in je štel več kot 60 članov. Vsako pomlad okrog velike noči je zvestim poslušalcem pripravil samostojni koncert, na katerem so peli narodne pesmi.

Vse telovadne nastope, zlete in akademije je s koračnicami spremljala sokolska godba, ki je med letoma 1911 in 1941 delovala v okviru Dravskega Sokola Središče.²⁸ S koračnicami je spremljala sokolske nastope, zlete in akademije. Leta 1908 je vodenje godbe prevzel Franc Serajnik²⁹, pedagog na središki šoli ter odličen glasbenik, ki je iz razpadlih godb znal pritegniti glasbenike in ponovno ustanoviti središko godbo ter jo voditi do konca prve svetovne vojne, ko se je z bojišča vrnil Martin Kocjan³⁰. Prav Martin je s svojim znanjem, ki si ga je nabral pri glasbeni kompaniji v Celju, po prvi svetovni vojni spet uspešno zbral »stare« glasbenike in godba je spet delovala v polnem zagonu. Postopoma so pritegnili še mlajše glasbenike iz takratnih avstrijskih ter pozneje jugoslovanskih glasbenih šol. Po letu 1930 je sokolska godba dosegla svoj višek. Na tekmovanjih jugoslovanskih godb na vsesokolskem zletu v Sarajevu leta 1932 je središka sokolska godba zasedla drugo mesto.³¹ Njihov komentar je bil, da »prvi niso

28 Začetki središke godbe segajo v leto 1886, ko se je na pobudo takratnega nadučitelja Pavla Ungerja, takratnega dirigenta, in trškega odbora zbralo devet glasbenikov. Večina godbenikov je bila šolanih, saj so se šolali na takratnih avstrijskih vojaško-glasbenih šolah. Ključna člana takratne godbe sta bila brata Matjaž in Franc Kocjan iz Godenincev. Zaradi Ungerjeve bolezni je godbo v letu 1904 prevzel Matjaž Kocjan, toda orkester ni dolgo obstajal. Zaradi nesoglasij med bratoma Matjažem in Francem je godba razpadla. Matjaž je bil pristaš starih avstrijskih kompozicij, Franc pa je hotel času primerne slovenske in slovanske skladbe. Želel je godbo pomladiti in jo izpopolniti z instrumenti. Brata sta se razšla in poskušala ustanoviti vsak svoj orkester. Matjažu je to delno uspelo, medtem ko Francu zaradi finančnih težav ni. S Francčevim odhodom je godbo zapustil tudi njegov 17-letni sin Martin, kasnejši uspešni, dolgoletni kapelnik središke godbe. V: Korpič, 2021, str. 8.

29 Franc Sarajnik je bil doma iz Št. Ilja na Koroškem. Bil je zelo sposoben učitelj in pedagog. Izvrstno je igral na gosli (violino), saj je bil »pravi veščak« na tem instrumentu. V: Korpič, 2016, str. 10.

30 Martin Kocjan je služil leta 1913 vojsko pri glasbeni kompaniji v Celju. Po izbruhu prve svetovne vojne so ga poslali na italijansko bojišče v zaledje, kot glasbenika – Feldpostamt 304. Po srečni vrnitvi je kot velik strokovnjak takoj prevzel središko godbo. Poleg tega se je ukvarjal z manjšo kmetijo, ker je moral preživljati družino. V zakonu se mu je rodila hči Tinica. V: Korpič, 2016, str. 10.

31 Prvo mesto je bilo takrat rezervirano za kraljevo vojaško godbo. Krnjak, 2010, str. 602.

mogli biti, ker je bilo to mesto rezervirano za gostitelja». ³² Sokolska godba je vsako leto središkemu občinstvu pripravila samostojna koncerta, in sicer na velikonočni ponedeljek ter Martinovo nedeljo. Franc Krnjak v zborniku ob 110-letnici središke godbe navaja, da so bili pri središki godbi »glavni nosilci Kocjani: Martin kapelnik, brat Jakob basist, Jakobovi sinovi: Rudek trobentač, Karl tenorist, Srečko krilničar in še danes Martinov prapranečak baritonist Bojan Turk. Pri godbi so sodelovali še Alojz Čavničar, brata Matjašek in Gustek iz Grab, Ivan Kolarič, po domače Semberov Vanč, prav tako iz Grab, Ivan Borko, po domače Ftičar iz Obreža, Srečko Horvat, Robinov Fela iz Središča, Alfonz Podgorelec, Gustek Dovečar, oba iz Grab, Vanček Lovrec iz Središča, Martinek Rakuša iz Obreža, Franc Panič, organist iz Šalovcev, Lojzek Kocjan iz Središča in še Kocjan iz današnje Prečne „vulice“, pa zopet Alojz Kocjan iz Grab, Ivan Zorjan iz Šalovcev, Jakob Jurkovič iz Šalovcev, Ivan Rakovec iz Obreža, Franc Petek, Karl Šavora-Črni, Rudek Kanič iz Središča, Sutnjak iz Gor. Mihaljevca, mesar Tonek Horvat, Mirko Kosi iz Brega, Franc Ploh iz Središča in verjetno še kdo ...« ³³

Med drugo svetovno vojno so instrumenti za nekaj časa utihnili. Okupator je to godbo poznal in jo za svoje potrebe tudi uporabil.

Leta 1911 je bil v okviru Sokola ustanovljen tamburaški orkester, ki je največ nastopal na društvenih prireditvah in s svojimi nastopi razveseljeval člane društva. Vrsto let ga je vodil Andrej Marčec, člani orkestra pa so bili Rudolf Jurjaševič, Srečko Jambrovič, Franci Kosi, Jože Golob, Edvard Pajek, Rudek Rakuša ter Karel, Srečko in Rudolf Kocjan. ³⁴

Zadnja leta pred izbruhom druge svetovne vojne so središki Sokoli dobivali vedno bolj narodnoobrambni značaj. Zato so leta 1938 ustanovili tudi strelski odsek, ki ga je vodil Edvard Pajek in je štel 30 članov. V letu 1940 je bilo v društvo včlanjenih 262 ljudi, od tega 126 članov, 56 članic, 18 naraščajnikov, 10 naraščajnic in 52 otrok. ³⁵

Ob začetku druge svetovne vojne je bilo prekinjeno bogato kulturno-prosvetno delo srediških Sokolov. Središki Sokol je bil ukinjen 22. aprila 1941. Premoženje društva je bilo zaplenjeno v korist nemškega okupatorja, vsi vidnejši člani pa zaprti po vnaprej pripravljenih seznamih ter nato izgnani v Srbijo, na Hrvaško in v

32 Krnjak, 2010, str. 602.

33 Krnjak, 1996, str. 12.

34 Korpič, 2011, str. 17.

35 Arhiv Dravskega Sokola in TVD Partizan Središče ob Dravi, 1911–2021. Hrani TVD Partizan, Središče ob Dravi.

Bosno. Po vojni društva niso obnovili. Nekateri člani Sokola so se v petdesetih letih 20. stoletja vključili v novoustanovljeno Telovadno društvo Partizan Središče ob Dravi.

DRUŠTVO ZA TELESNO VZGOJO PARTIZAN SREDIŠČE OB DRAVI

Društvo za telesno vzgojo Partizan Središče ob Dravi je naslednik (središkega) Dravskega Sokola.³⁶

TVD Partizan Središče ob Dravi je bilo poleg TVD Partizan Ormož najuspešnejše športno društvo v prvih letih po drugi svetovni vojni, po 1966 pa tudi edino, ker je tovrstna organiziranost v Ormožu zamrla; podobno se je dogajalo tudi s TVD Partizan v Veliki Nedelji, Miklavžu pri Ormožu in Ivanjkevcih – ostal je le središki Partizan, ki uspešno (z manjšo spremembo v nazivu: Društvo za telesno vzgojo – DTV) deluje še danes.

Društvo je v dobrega pol stoletja delovanja doživljalo velike vzpone in padce. Predvsem petdeseta in šestdeseta leta prejšnjega stoletja veljajo za najuspešnejše obdobje v dosedanjem delovanju Telovadnega društva Partizan Središče ob Dravi. Najstarejši ohranjeni zapisnik o delovanju društva je iz obdobja 1953–1956, čeprav je povojni predhodnik društva, TD Središče, deloval že pred omenjeno spremembo v letu 1951. Sokolski dom, Sokolana, je že od začetka TVD Partizanu služil kot prostor za telesno vadbo in druženje članov društva. Društvo je imelo npr. leta 1954 naslednja telovadna orodja: drog, konja, kozo in bradljo, stojalo za višino, prožni deski in blazini ter tri kroge, na zunanjem telovadišču pa je bilo poleti mogoče tudi igranje odbojke in drugih iger z žogo.

Iz enega izmed zapisnikov TVD Partizan iz leta 1958 lahko izvemo:

»Dejavnost društva se je omejila na telovadbo v zimskem času v Sokolani ("po vseh svecih" – po 1. novembru), igre z žogo (mali roket, odbojko, nogomet) so se igrale v poletnih mesecih pred Sokolano, vadili in tekmovali so v "lahki atletiki". Telovadili so v 8 skupinah (mlajši člani, mladinke, mladinci, pionirji, pionirke, moška deca, ženska deca, predšolski otroci). Prirejali so veselice (pust, silvestrovanje), čajanke.«³⁷

36 Arhiv Dravskega Sokola in TVD Partizan Središče ob Dravi, 1911–2021. Hrani TVD Partizan, Središče ob Dravi.

37 Arhiv Dravskega Sokola in TVD Partizan Središče ob Dravi, 1911–2021. Hrani TVD Partizan, Središče ob Dravi.

Sokolski dom Središče ob Dravi.

↑
Sokolski dom v
Središču ob Dravi.
Razglednica iz leta
1928.

Najbolj množična je bila telesna vadba v Sokolani, ki je služila pripravi orodnih telovadcev (razdeljenih v kategorije po starosti: otroci, pionirji, mladina, člani, starejši člani – za moške in ženske) na razna tekmovanja in manifestacije. Najpomembnejši so bili telovadne akademije, izpeljane v Sokolani, datumsko pa vezane na krajevni praznik (začetek aprila), in letni nastopi (povezani z zaključkom šolskega leta) na zunanjem telovadišču med Sokolano in osnovno šolo. Dosežki z okrajnih tekmovanj in mnogobojev v orodni telovadbi, pa tudi v plavanju in odbojki so dokaz, da se je v središkem TVD Partizanu delalo zelo dobro in množično. Leta 1954 je npr. na republiški zlet v Ljubljano odpotovalo 19 telovadcev, leto kasneje pa na pokrajinski zlet v Celje kar 107 članov društva, ki so predstavljali t. i. proste vaje. Društvo je skrbelo tudi za primerno izobraženost svojih telovadcev, saj so jih redno pošiljali na razna izobraževanja z željo zagotoviti telovadcem čim bolj kvalitetno in varno vadbo. Tudi pri organiziranju štafete mladosti med Središčem in Ormožem je imel TVD Partizan aktivno vlogo. Atleti pa so se udeleževali okrajnih mnogobojev.

V šestdesetih letih 20. stoletja so v okviru TVD Partizan postali popularni športi z žogo, npr. odbojka, rokomet in predvsem nogomet. To je vplivalo na zmanjševanje zanimanja za orodno telovadbo. Kljub temu je društvu nekako uspevalo vsako leto izpeljati tradicionalno telovadno akademijo. Tako je npr. leta 1966 na njej sodelovalo 130 telovadcev. Ena izmed zadnjih »pravih« telovadnih akademij je bila organizirana ob krajevnem prazniku leta 1971, ko je TVD Partizan Središče ob Dravi, kot naslednik Dravskega Sokola, praznoval 60-letnico delovanja. V sedemdesetih letih je zanimanje za orodno telovadbo žal počasi zamrlo. Sredi sedemdesetih let vsakoletnih nastopov članov društva na zunanjem telovadišču niso več izpeljali. Tudi Sokolana je bila v vedno slabšem stanju, zato so jo zaprli.

Leta 1987 je bila v okviru OŠ Središče ob Dravi zgrajena nova telovadnica, v kateri so se začeli rekreirati tudi člani TVD Partizan. Delovanje društva se je popolnoma usmerilo v rekreativno vadbo.

Z zaprtjem Sokolane, ki je dobrega pol stoletja povezovala, združevala in vzgajala Središčane v športnem in kulturnem duhu, se domačini niso mogli sprijazniti. Ob koncu osemdesetih let so potekala prostovoljska dela domačinov z željo obnoviti dotrajani objekt. Po dokončani prenovi na začetku devetdesetih let 20. stoletja sta dvorano, ki je dokončno izgubila svojo športno namembnost, upravljali KS Središče in Občina Središče, društvo TVD Partizan pa je v njej ohranilo svoj prostor, kjer je tudi bogat arhiv Dravskega Sokola.

Leta 2005 je Sokolska zveza Slovenije središkemu TVD Partizan podelila zlato plaketo za uspehe pri uvajanju množičnih rekreativnih programov.

SKLEPNE MISLI

Sokolska ideologija je spodbujala narodno in kulturno zavest. Pomembne vrednote so bile disciplina, zdrav duh v zdravem telesu ter poštenost do sebe in drugih. Šport, tovarštvo in narodno buditeljstvo so bile pomembne vrednote sokolskega gibanja. Sokolska društva so gradila sokolske domove sokolane, v katerih so se Sokoli zbirali ter organizirali različne prireditve. Na prostem so pripravljali telovadne nastope in se udeleževali sokolskih zletov.

Na ormoškem območju sta bili na začetku prejšnjega stoletja ustanovljeni sokolski društvi v Ormožu in Središču ob Dravi, ki sta v svoje vrste privabljali veliko članov. Načelniki društva so bili številni

ugledni Središčani. Pripadniki središkega Sokola so bili aktivni na številnih področjih, saj so v okviru društva delovali tamburaši, godba na pihala, dramska sekcija, knjižnica, gradbeni odsek, telovadni odseki, organizirali so kuharske tečaje, se udeleževali številnih zletov in različnih prireditev. Znotraj društva so delovali tudi naraščaji, za katere so skrbeli vaditeljski zbori. Posebej so bili ponosni na svoj društveni dom Sokolano, ki so ga zgradili leta 1926. Po drugi svetovni vojni je delovanje središkega Sokola zamrlo, na začetku petdesetih let pa je bilo kot naslednik Dravskega Sokola ustanovljeno TVD Partizan Središče ob Dravi, ki uspešno deluje še danes.

LITERATURA

- Gerlovič, D., 2014. Sokolska zveza Slovenije danes. V: 150 let sokolstva v Sloveniji (1863–2013). Zbornik referatov in razprav, št. 2/2014; Državni zbor RS, 2014, str. 49–54.
- Kolar, N., 2010. Središče ob Dravi skozi čas. Publikacija ob razstavi. Središče ob Dravi: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.
- Korpič, N., 2016. 130 let Godbe na pihala Središče ob Dravi. Publikacija ob razstavi. Središče ob Dravi: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.
- Korpič, N., 2011. Dravski sokol Središča ob Dravi 1911–2011. Publikacija ob razstavi. Središče ob Dravi: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.
- Kresnik, Z., 2004. Skupaj zmoremo več. Publikacija ob razstavi. Ormož: Pokrajinski muzej Ptuj.
- Krnjak, F., 2010. Središka godba. V: Središka kronika 1910–2010. Središče ob Dravi, str. 602.
- Krnjak, F., 1996. Da Capo al – simile. Ob 110-letnici središke godbe 1886–1996. Središče ob Dravi: Prosvetno društvo Središče ob Dravi, sekcija godba na pihala.
- Kukovec, R., 2003. Sokolsko društvo Ormož. Monografija – ob 90. obletnici društva 1912–2002. Ormož. Uredil in založil: Dušan Gerlovič.
- Pavlin, T., 2014. Nekaj dejstev iz zgodovine sokolstva. V: 150 let sokolstva v Sloveniji (1863–2013). Zbornik referatov in razprav, št. 2/2014; Državni zbor RS, 2014, str. 15–19.
- Ratiznojnik, A., 1998. Telovadno društvo Sokol v Ljutomeru 1903–1941. V: Kronika; Zveza zgodovinskih društev Slovenije, sekcija za krajevno zgodovino. Ljubljana, 1998, str. 119–128.
- Stepišnik, D., 1968. Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem. DZS.
- Stepišnik, D., 1974. Telovadba na Slovenskem. DZS.

VIRI Z MEDMREŽJA

- Športna unija Slovenije. Dostopno na: www.sportna-unija.si/index.php/predst... [2. 9. 2021].
- Surka. Dostopno na: Fran/SSKJ [5. 9. 2021].

ARHIVSKO IN SLIKOVNO GRADIVO

Arhiv Dravskega Sokola in Telovadnega društva Partizan Središče ob Dravi, 1911–2021. Hrani TVD Partizan, Središče ob Dravi.

THE 110TH ANNIVERSARY OF THE DRAVA SOKOL (FALCON) SREDIŠČE OB DRAVI, 1911–2021

The Sokol (Falcon) Movement is the common name for the gymnastics movements that developed after 1862 in all the Slavic lands of the Austro-Hungarian monarchy in response to the activities of German gymnastics organizations as a symbol of national consciousness and defence against Germanization. Sponsors of the movement were the liberal-oriented bourgeoisie, which during the Austro-Hungarian monarchy, especially in Styria, emphasized the ideas and principles of the Sokol movement. People accepted the movement as a fighter for national rights and the exercise as a form of gathering to “strengthen” the body and as a healthy lifestyle.

Sokol societies also operated in Ormož and Središče ob Dravi. Gymnastical Society (TD) Sokol Ormož was founded on April 21st, 1912. As early as 1911, the Drava Sokol Gymnastics Society was founded in Središče, which during its operation played a major role in shaping the national consciousness of the people of Središče and influenced the diverse history of culture, physical culture, and sports in the area.

MONIKA SIMONIČ ROŠKAR

Višja kustodinja

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

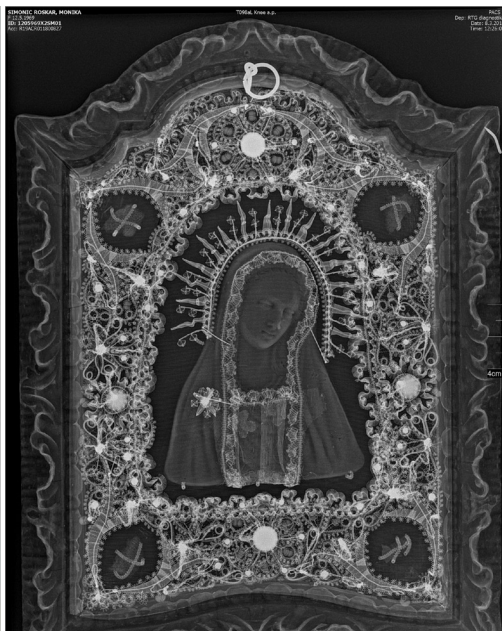
monika.simonc.roskar@pmpo.si

Ponovno odstrt sijaj samostanskega dela s podobo Janeza Nepomuka na parah

UVODNE MISLI

Večkrat se zgodi, da nekatere stvari – v pravem ali prenesenem pomenu besede – zaradi različnih razlogov in okoliščin prekrije prah, enkrat v prihodnosti pa njihovo čiščenje »dvigne veliko prahu«. Vsaj deloma bi si slednje želeli tudi za muzealijo, ki je osrednji predmet raziskave v pričujočem besedilu.

V ptujskem muzeju hranimo zbirko okrog štirideset relikviarijev oziroma samostanskih del, večinoma zapuščine zbiratelja Franca Ferka, ki jih je ptujskemu Muzejskemu društvu podaril leta 1895. Točno število je težko opredeliti, saj je bilo nekoč nekaj predmetov delček večje celote, nekaj pa jih je brez okvirjev ali v slabem stanju zaradi zlomljenega stekla, ki sicer pred poškodbami varuje relikvije, tj. telesne ostanke mučencev in svetnikov ter delčke predmetov, ki so

Samostansko delo s podobo Marije z nagnjeno glavo iz zbirke relikviarij oziroma samostanskih del Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož (Foto: Boris Farič)

Rentgenski posnetek samostanskega dela iz muzejske zbirke s podobo Marije z nagnjeno glavo, na katerem so v vogalih vidne vdolane štiri relikvije. Rentgenski posnetek tega in vseh drugih relikviarijev se brezplačno naredili v Diagnostičnem centru Mudnič oziroma podjetju Digitalna slikovna diagnostika, medicinska diagnostika in druge storitve, d. o. o., s Ptuja.

bili v povezavi z njimi ali so se le-teh dotaknili. Relikvije so vdolane v bogato okrasje iz občutljivih materialov, narejeno v filigranski podobni tehniki. Najverjetneje so bili relikviariji izdelani v ženskih samostanih na območju Avstrijskega cesarstva in Bavarske med 17. in 19. stoletjem.

Med samostanskimi deli, ki jih hranimo v našem muzeju, po zunanjem videzu kot tudi po vsebini v njegovi notranjosti izstopa relikviarij oziroma samostansko delo s podobo Janeza Nepomuka na parah. Skupaj s še nekaterimi samostanskimi deli sem ga že takoj na začetku mojega službovanja v muzeju našla zaprašenega ob pregledovanju depojev, kjer je verjetno že več desetletij čakal na nekoga, da si ga bo podrobneje ogledal in odkril njegov pod prahom skriti sijaj.

Še večje zanimanje zanj mi je poleg njegove nenavadne vsebine vzbudil zapis na njegovem inventarnem kartonu: »Relikviar ima podobo steklene truge, v kateri leži na čipkasti draperiji voščena figura Janeza Nepomuka. Relikviar je brez vsake umetnostne vrednosti.«

Kdorkoli je to pred mnogimi leti zapisal,¹ ga je pogledal s »prašnimi« oči, saj pod prahom, ki ga je pokrival, ni opazil njegove vrednosti. Mogoče res ne moremo govoriti o umetnostnozgodovinski vrednosti, lahko pa prepoznamo drugačno vrednost, če nanj gledamo kot na predmet, narejen iz globljih vzgibov, ki so pred mnogimi leti nekoga spodbudili, da je dal pobudo za njegovo izdelavo, in občutkov tistega, ki ga je naredil, ter kasneje tudi tistih, ki jim je služil kot predmet osebne pobožnosti. Ob proučevanju tovrstnih religioznih oziroma verskih predmetov je namreč treba preseči zgolj »razumsko« gledanje z očmi in začeti »gledati s srcem«, kot je dejal Mali princ.² Če se želimo približati njihovi vsebini in njihovemu osnovnemu namenu izdelave, je nujno vsaj malo vstopiti v svet duhovnega in preseči mejo med glasnim ter kaotičnim svetom »tukaj in zdaj« ter mirom in spokojnostjo našega notranjega duhovnega sveta.

Kaj je nekoga spodbudilo oziroma pripravilo do tega,³ da je naredil samostansko delo, pove tudi naslednji stavek: *»Niso bili samo estetski in umetniški poudarki in razmišljanje razlog za ta trud; veliko bolj je bil to poskus, da bi v meditativnem ustvarjanju že vnaprej prejeli, doživeli oziroma občutili nekaj prihajajočega veličastja onostranstva.«*⁴ Vrednost relikviarijev oziroma samostanskih del bomo torej prepoznali šele

Relikviarij oziroma samostansko delo s podobo Janeza Nepomuka na parah, ki ga hrani ptujski muzej; pred konservatorskimi posegi. (Foto: Boris Farič)

1 Ob primerjanju z drugimi inventarnimi kartoni je bilo to v sedemdesetih letih 20. stoletja.

2 Antoine de Saint-Exupéry, Mali princ, Mladinska knjiga Založba, Ljubljana 2012.

3 V originalnem besedilu v nemškem jeziku je uporabljen izraz »bewegen«, kar med drugim pomeni »pripraviti do« nečesa.

4 <https://gertis-klosterarbeiten.jimdofree.com>; 6. 7. 2021.

takrat, ko bomo nanje sposobni pogledati ne samo skozi prizmo umetnostnozgodovinske vede, temveč predvsem s pogledom, ki je sposoben opaziti in doumeti globine krščanske duhovnosti.

Če se znova vrnemo le nekaj desetletij v preteklost, lahko z gotovostjo trdimo, da »prah« morda ni zakrival le oči tistega, ki je izpolnil inventarni karton, temveč takratno celotno obdobje in družbenopolitično razpoloženje prvih desetletij po koncu druge svetovne vojne, ki je zavračalo vse, kar je kakorkoli spominjalo na Cerkev, krščansko vero in ljudske pobožnosti. Ni pa to edini razlog nezanimanja umetnostnih zgodovinarjev in ljudi na splošno za tovrstne predmete. Tudi sama Cerkev, ki jim je bila dotlej naklonjena in so bili relikviariji oziroma samostanska dela del njenega bogoslužja oziroma liturgičnega življenja, je po koncu drugega vatikanskega koncila med letoma 1962 in 1965 do njih zavzela nekoliko odklonilen oziroma »previdnejši« odnos. Posledično so bili večinoma odstranjeni iz cerkva in drugih bogoslužnih prostorov. Vzrok za to moramo iskati v temeljiti prenovi bogoslužja oziroma liturgije.

ZGODOVINA ČAŠČENJA RELIKVIJ IN SPREMINJANJE OBLIK RELIKVIARIJEV

Da bi bila obravnavana tema razumljivejša, je treba osvetliti zgodovino čaščenja relikvij, prav tako pa tudi spreminjanje oblik relikviarijev oziroma posod za hranjenje relikvij, ki so tekom časa spreminjale svojo obliko.

Čaščenje relikvij je ena od oblik ljudske pobožnosti, njeni začetki segajo v prva stoletja Cerkve, ko so bili v Rimskem cesarstvu člani krščanskih skupnosti preganjani vse do Milanskega edikta leta 313. Mnogo jih je umrlo mučeniške smrti in so bili pokopani v krščanskih katakombah – podzemnih pokopališčih, največ na območju Rima in njegove okolice, pa tudi drugod po Rimskem cesarstvu. Njihove relikvije so pripadniki krščanske vere začeli častiti že v 4. stoletju, saj so verjeli, da jih Bog na priprošnjo mučencev varuje vsega hudega, obenem pa so jih z zgledom svojega veri zvestega življenja vabili, da bi ga tako živeli tudi oni.

V najzgodnejšem obdobju krščanstva so svetnike in mučence častili tako, da so nad njihovimi grobovi postavljali oltarje oziroma zidali cerkve, kasneje, v 4. stoletju, pa so relikvije že jemali iz grobov in jih prenašali tudi v druge kraje oziroma cerkve ter jih polagali v

Rimske katakombe
(Vir: Splet)

oltarje. Pozneje, predvsem med 9. in 12. stoletjem, so mnoge relikvije v Evropo prinesli križarji in popotniki iz Svete dežele, veliko pa jih izvira iz rimskih katakomb, ki so jih slučajno ponovno odkrili v 16. stoletju. To je spodbudilo še večji razmah njihovega čaščenja in izdelovanja relikviarijev oziroma posod najrazličnejših oblik, v katerih so bile shranjene relikvije. Relikvijam iz prvih stoletij so se v naslednjih pridružile še tiste, povezane s svetniki in mučenci, ki so živeli v naslednjih stoletjih.

Prvo in najstarejše ohranjeno izvirno poročilo o smrti nekega mučenca opisuje sv. Polikarpa, ki je bil škof v Smirni, danes Izmir v Turčiji, v Mali Aziji. Leta 155 je na grmadi umrl mučeniške smrti. Kristjani so kasneje njegove ogorele kosti pobrali in jih pokopali. Zanje so bile »dragocenejše od draguljev in imenitnejše od zlata«⁵. Prav to poročilo oziroma dogodek lahko imamo za impulz, ki je spodbudil začetke čaščenja relikvij, to pa je v naslednjih stoletjih doživelo nesluteni razmah.

Čaščenje relikvij se je spreminjalo. Na to so vplivala mnoga določila Cerkve, ki so predpisovala in oblikovala bogočastno prakso v bogoslužju ter ljudski pobožnosti. Največjo navdušenost je čaščenje doseglo v srednjem veku, vendar ga je ostro prekinilo in zatrlo reformacijsko gibanje, ki je nasprotovalo čaščenju svetnikov, s tem pa tudi njihovih relikvij. Ponoven razmah je prinesla protireformacija v 16. in 17. stoletju, največji razcvet pa pomeni obdobje baroka v 17. in 18. stoletju. Začetek zatona čaščenja relikvij so spodbudile reforme Jožefa II. ob koncu 18. stoletja. V 20. stoletju ga je s svojimi določili pospešil tudi drugi vatikanski koncil med letoma 1962 in 1965, ki

5 <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/pricevalec-evangelija/199-polikarp-ok-70-156>.

ZGORAJ

»Grobek« – sepulchrum
(lat.) v oltarni menzi
v grajski kapeli na
Ptujskem gradu
(Foto: Monika Simonič
Roškar)

»Grobek« – sepulchrum
(lat.) na glavnem
oltarju župnijske cerkve
sv. Jurija na Ptujju
(proštija) (Foto: Monika
Simonič Roškar)

prav tako ni bil naklonjen njihovemu čaščenju, zato so se relikviariji umaknili iz cerkva. Mnogi so se pri tem izgubili ali bili uničeni, na srečo pa se jih je nekaj ohranilo v zasebnih zbirkah in muzejih.

Na začetku so relikvije, ki so jih vzeli iz grobov, ovili v dragocene tkanine in jih položili v skrinjice iz kovine ali lesa ter jih shranjevali v majhni vdolbini v kamniti oltarni mizi, ki se imenuje »grobek« oziroma latinsko sepulchrum. Bil je zaprt in zapečaten s kamnitim pokrovčkom. V kasnejših stoletjih so se relikviariji oziroma posode, skulpture in skrinje, v katerih so bile shranjene relikvije, včasih celi skeleti ali samo njihovi koščki, spreminjale. Na to so med drugim vplivali vsakokratni umetnostni stili in tudi nameni, za katere so bili izdelani relikviariji, čemur je bilo prilagojeno tudi »krašenje«

oziroma ovijanje in vdolovanje relikvij. Relikviarije so v srednjem veku in vse do začetka baroka v 17. stoletju iz dragocenih materialov, kot so npr. zlato, srebro in dragi kamni, izdelovali zlatarji in srebrarji. Kasneje so jih v drugačnih tehnikah in iz cenejših materialov začeli izdelovati v samostanih, predvsem ženskih, redkeje v moških. Zanje se je udomačilo ime »lepo delo«, »lepa dela« (nem. Schöne Arbeiten), včasih tudi »nunsko delo«, šele v 19. stoletju se je za tovrstne relikviarije uveljavil pojem »samostanska dela« (nem. die Klosterarbeiten).

SAMOSTANSKA DELA SO NASTAJALA V TIŠINI REDOVNIŠKE CELICE

Samostanska dela so religiozni umetnoobratni izdelki, poznani že od srednjega veka. Delali so jih predvsem v kontemplativnih ženskih samostanih, redkeje v moških konventih, predvsem jezuitskih. Redovnice, pa tudi redovniki so jih z veliko potrpežljivosti, natančnosti ter obilico umetniških in ročnih spretnosti dolge ure izdelovali v svojih skromno opremljenih, tihih, hladnih, vlažnih in temačnih samostanskih celicah. Za njihovo izdelavo so uporabljali široko paleto materialov, kot so raznovrstne srebrne in zlate žičke, pisani stekleni kamni, kristali, biseri, bleščice, sljuda, svila, damast, brokat, šenilka, svilena in bombažna vlakna, vosek, papir, povoščeni, zlati in srebrni papir, zlata in srebrna folija, polžje hišice, školjke, posušene rastline in drugi naravni materiali, zrcalno steklo, zlati lističi in les.

Material, kakršnega so uporabljali za izdelovanje samostanskih del. (Foto: Monika Simonič Roškar)

Cvetlični motiv iz
zlatih žičk, med
katere je vdelan
vijoličasti stekleni
brušeni kamen; detajl
s samostanskega
dela, ki ga hrani
ptujski muzej. (Foto:
Boris Farič)

V bogato okrasje iz
zlatih in srebrnih
žičk, belih svilenih
niti ter pisanih
karnov vdelana
kost mučenca, preko
katere je pritrjen
napisni trak z
njegovim imenom, ki
se ne da več prebrati.
(Foto: Boris Farič)

Bogato okrašen
detajl samostanskega
dela, ki ga hrani
ptujski muzej; v
tančico ovito relikvijo
neznane mučenca
ali svetnika obdaja
okrasje, narejeno v
filigranski podobni
tehniko iz različnih
vrst zlata žičke ter
bele in modre svilene
niti, med katere
so vdelani biseri
in brušeni stekleni
barvni kamni. (Foto:
Boris Farič)

S preprostimi tehničnimi pripomočki in ob obvladanju mnogih veščin ter postopkov, kot so šivanje, vezenje, bodenje, ovijanje, rezanje, lepljenje, kaširanje, gubanje, risanje, štancanje, oblikovanje in vlivanje, je iz teh preprostih, včasih celo cenjenih materialov nastajalo bleščeče in razkošno okrasje, ki je krasilo relikvije in osrednji motiv, največkrat podobo Marije, Jezusa, svetnika, mučenca ali prizor z religiozno vsebino.

Ponekod so poznali tudi delitev dela, saj so se posamezni samostani ali izdelovalci usmerili le v določeno tehniko ali izdelavo posamezne sestavine samostanskega dela, npr. v risanje miniaturnih, vlivanje voščenih figuric ali medaljonov, ki so si jih samostani med seboj izmenjevali. Vsak samostan je razvijal tudi svoje postopke izdelave in oblike ornamentike, ki so bili tehnično oziroma stilsko značilni samo za dela, nastala v tem samostanu. Njihovo znanje in veščine so se naprej prenašali ustno, zato se je ohranilo komaj kakšno navodilo ali zapis, ki bi pojasnil marsikatero nejasnost, zanimivost ali posebnost njihove izdelave.

Za redovnice in redovnike je bilo nešteto ur, ki so jih porabili za izdelovanje samostanskih del, neke vrste molitev, meditacija in kontemplacija, saj so se lahko v tihoti svoje celice, ob vdolovanju relikvij nekega svetnika v samostansko delo, duhovno približali ali zlili z njegovo karizmo, ki jih je vodila bliže Bogu in večnosti.

Samostanska dela so bila del oltarne opreme, namenjena so bila tudi osebni pobožnosti ali kot romarski spominek, njihova prodaja pa je za samostan pomenila pomemben vir dohodka.

KONSERVIRANJE SAMOSTANSKEGA DELA S PODOBO JANEZA NEPOMUKA NA PARAH

Eno najlepših samostanskih del, ki jih hranimo v našem muzeju, je prav gotovo samostansko delo s podobo priljubljenega srednjeveškega svetnika Janeza Nepomuka na parah, ki ni pogost motiv, saj so ga umetniki tekom stoletij upodabljali na več načinov. Najpogosteje ga vidimo kot kanonika s štolo in biretom, z znamenji mučeništva – s palmo ali križem v roki in prstom na ustih kot simbolom spovedne molčečnosti. Okoli glave ima sij s petimi zvezdami, ki naj bi po legendi pokazale, kje v Vltavi leži njegovo truplo. Včasih je upodobljen tudi kot padajoč s Karlovega mostu v Pragi v Vltavo ali v spovednici, ko spoveduje češko kraljico Ivano.⁶ Kot enemu najbolj priljubljenih svetnikov mu je posvečenih mnogo cerkva in kapel, med njimi enajst v Sloveniji.⁷ Njegove kiparske in slikarske upodobitve, najpogosteje kot kanonika, najdemo tudi v mnogih drugih cerkvah, številne kipe pa tudi ob cestah in poteh v manjših kapelah ali samostoječe na mostovih ali v njihovi bližini, kar kaže na njegovo veliko priljubljenost tudi na slovenskem etničnem območju. Njegova priljubljenost pa se ne kaže samo v nešteti upodobitvah, temveč tudi v ljudski duhovni kulturi, saj mu je posvetila celo pesem, ki opisuje njegovo mučeniško smrt v reki Vltavi v Pragi:

6 V Sloveniji je na mostovih, ob vodi, v cerkvah ali kapelicah mnogo podob Janeza Nepomuka kot kanonika. Najdemo tudi še nekaj drugih, manj pogostih motivov, in sicer v cerkvi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru na stranskem oltarju oljno sliko s podobo svetega Janeza Nepomuka, padajočega s Karlovega mostu v Pragi v Vltavo. Podobo z istim motivom najdemo tudi v Ljubljani, v stranskem vhodu cerkve sv. Florijana, kjer je relief s tem motivom in je del kipa sv. Janeza Nepomuka, ki ga je leta 1727 iz kararskega marmorja izdelal Francesco Robba. V Kranju je njegova zanimiva upodobitev s hobotnico na vodnjaku, ki stoji na dvorišču gradu Khislstein in je delo kiparja Franca Bernekerja (1911–1913). Povzeto po https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Nepomuk.

7 V Sloveniji sta Janezu Nepomuku posvečeni dve župnijski cerkvi, in sicer v Novi Oselici in Razkrižju, štiri podružnične cerkve: v Bukovcu pri Gornji Polskavi, Rakuliku pri Hrenovici, Št. Janžu nad Radljami ob Dravi in v Volčjem pri Sromljah, ter pet kapel: v Idriji, Hrastju - Moti pri Radencih, na Moti pri Ljutomeru, Gaju nad Mariborom pri Sv. Križu nad Mariborom in v Zgornjem Tustanju pri Vrhpolju.

Sv. Janez iz Nepomuka (16. maja)

»Johan, Johan, v martre boš dan.

Srce ti v ječi gori,
o martre ti govori.

Johan vstan:

kralj bi rad vedel,
kaj se kraljica izpove,
no on bi rad vedel,
ko ona živi. »Jaz nič ne vem,
pravit tudi ne smem,
knez deset zapovedi;
tote izpovedi
pravit ne smem.«

Johan, Johan,
v martre boš dan.

Kralj kliče beriče
no hlapce vkup:
Prinesite vi biče
grebene s sobo!
Tako dolgo ga bičajte,
z grebeni ga trgajte,
dokler ne pove.

Jaz nič ne vem - - -

Zvežite mu roke.

No noge vkup;
vržite ga na vodo,
v pregloboko Moldavo.

Naj se utopi!

Oh Jezus moj!

Jaz služabnik tvoj,
na tvojo čast božjo
življenje izgubim.
Po smrti ti nam daj,
dušicam sveti raj,
na vekomaj.«

(Zapisal Caf. L. 1844. Vraz. Zapušč. XII. 38)⁸

8 Jožef Pajek, Črtice iz dušnega žitka Štajerskih Slovencev, Matica slovenska, Ljubljana 1884, str. 59.

Leseni kip Janeza Nepomuka v kapelici v Mostjih pri Dornavi, nedaleč od mostu čez reko Pesnico (Foto: Monika Simonič Roškar)

Kamniti kip Janeza Nepomuka iz leta 1807 na stebru iz oseškega kamna ob mostu čez reko Ščavnico v vasi Slaptinci pri Sv. Juriju ob Ščavnici (Foto: Monika Simonič Roškar)

Kamniti kip Janeza Nepomuka iz leta 1752 v kapelici v Cerkvenjaku (Foto: Monika Simonič Roškar)

Leseni kip Janeza Nepomuka v župnijski cerkvi Sv. Jurija ob Ščavnici (Foto: Monika Simonič Roškar)

Kamniti kip Janeza Nepomuka pri župnijski cerkvi sv. Petra v Gornji Radgoni, ki stoji na hribu, pod katerim teče reka Mura. (Foto: Monika Simonič Roškar)

Priljubljenost Janeza Nepomuka moramo iskati v njegovi življenjski zgodbi, ob kateri so nastale tudi legende, ki so jo še povečale.

Rodil se je okoli leta 1350 kot sodnikov sin v Pomuku (kasneje Nepomuk) blizu Plzna na Češkem, po katerem je kasneje dobil tudi ime. Najprej si je pridobil dobro izobrazbo v nekem cistercijskem samostanu, nato je naredil doktorat iz teologije na praški univerzi, kasneje pa v Padovi še iz kanonskega prava. Ko se je vrnil na Češko, je bil deset let notar v nadškofijski sodni pisarni. Leta 1380 je prejel mašniško posvečenje. Postal je župnik v cerkvi sv. Gala v praškem Novem Mestu. Leta 1389 je napredoval, saj ga je praški nadškof Jan Jenštejn imenoval za vikarja praške nadškofije. To imenovanje mu je prineslo veliko težav in na koncu tudi mučeniško smrt, saj je bil vpleten v prepire med češkim kraljem Venceslavom IV. in nadškofom Jenštejnom. Kralj si je namreč prizadeval spraviti Cerkev na Češkem pod svoj nadzor in se polastiti njenega imetja, čemur sta se vikar Janez Nepomuk in praški nadškof Jenštejn uprla. S tem si je Janez Nepomuk nakopal kraljevo jezo, zato ga je dal mučiti in 20. marca 1393 s praškega Karlovega mostu vreči v reko Vltavo.

Okoli njegove mučeniške smrti se je spletla tudi legenda, po kateri naj bi bil Janez Nepomuk praški nadškof in kot tak tudi spovednik češke kraljice. Kralju je prišlo na uho, da bi mu naj bila žena nezvesta, zato je od Janeza Nepomuka zahteval, naj mu pove resnico. Spovednika je seveda zavezovala spovedna molčečnost in kralju ni razkril vsebine ženine spovedi, zato naj bi ga dal razjarjeni kralj umoriti in ponoči vreči njegovo truplo v reko Vltavo. Dolga leta je veljal za žrtev spovedne molčečnosti.

Med ljudmi se je vest o njegovi mučeniški smrti bliskovito razširila, zato je kmalu postal njihov priljubljeni priprošnjik in zavetnik v mnogih zadevah; postal je zavetnik Češke, Bavarske, Banata, Prage, Salzburga, Seckaua, Correggia, Santandera, duhovnikov in spovednikov, habsburške cesarske hiše, jezuitskega reda od leta 1730, priporočali so se mu ladjarji, splavarji, mlinarji in ribiči, bil je priprošnjik proti obrekovanju in za molčečnost. Ljudje so se mu priporočali tudi ob nevarnostih na poti in v povezavi z vodo, pri čemer je nadomestil prej priljubljene svetnike sv. Nikolaja, sv. Krištofa in sv. Zena iz Verone. Zanimivo je, da je tako veliko priljubljenost dosegel že pred svojo beatifikacijo leta 1721 oziroma kanonizacijo leta 1729, in velja za enega najbolj priljubljenih ter največkrat upodobljenih svetnikov baročne dobe, poleg sv. Nikolaja, sv. Leopolda in Matere Marije. Razloge za to lahko iščemo v njegovi zanimivi in bogati življenjski zgodbi, v kateri lahko ljudje najdejo navdih za priprošnjo v mnogih zadevah, čeprav je bila njegova najbolj razširjena in priljubljena podoba »zavetnika mostov«, ki lahko metaforično pomeni tudi najrazličnejše prehode iz enega v drugo stanje. Ljudem se je v svoji duhovniški obleki priljubil tudi kot preprost duhovnik, ki je dober spovednik, obenem pa tudi pridigar. Tudi tukaj je vidna neka dvojnost: na eni strani tišina, na drugi govor, kar je pritegovalo verne množice. Priljubil se jim je tudi s tem, saj je poleg Božje Matere Marije edini svetnik, ki ima na svojem svetniškem siju upodobljene zvezde. Te naj bi kot nebeške luči kazale, kje v Vltavi leži njegovo mrtvo telo, to pa nakazuje tudi, da je bil velik Marijin častilec. Za razliko od Marije, ki ima na siju okrog glave dvanajst zvezd, jih je na Nepomukovem samo pet, kar je izpeljano iz kriptograma njegovega mota iz petih črk »TACUI«, kar pomeni, »bil sem tiho«.

Kult njegovega čaščenja se je še bolj razširil in okrepil po njegovi beatifikaciji leta 1721 oziroma kanonizaciji leta 1729, ki sta povzročili pravi razcvet čaščenja znotraj Cerkve in tudi znotraj visokih krogov

na območju Srednje Evrope, še posebej v habsburški cesarski družini, in pri ljudskih pobožnostih, ki so se izvajale v najrazličnejših oblikah. Tako so v 18. stoletju na Dunaju 16. maja, ko je njegov godovni dan, njemu na čast obhajali velike slovesnosti, prav tako tudi v drugih mestih habsburškega cesarstva, kjer so se procesije odvijale z vojaškimi častmi, v katerih so sodelovali cesarski polki. Tudi ljudske pobožnosti njemu v čast so bile najrazličnejših oblik: od molitve, pesmi in knjig njemu v čast, obeskov z njegovo podobo na rožnem vencu do nastajanja njegovih bratovščin. Ob vsem tem pa je prišlo tudi do nastanka njegovih nešteti upodobitev v več različnih motivih tako znotraj visoke kot tudi ljudske umetnosti. Njegove podobe v obliki kipov so krasile cerkve, bile del fontan ali drugih sakralnih spomenikov, nešteti kipi so stali na mostovih ali v njihovi bližini, na stebrih ali v kapelicah. Nastale so tudi mnoge slikarske upodobitve, nekoliko redkeje pa so bile v obliki štukatur na hišnih fasadah. Pogoste so bile tudi v ljudski umetnosti na slikah na steklu in samostanskih delih, v katera so bile kot središčni motiv pritrjene njegove podobe. Nov motiv na mnogih upodobitvah, ki so vernikom služile kot pripomoček njegovi priprošnji, pa je postal »Nepomukov jezik«. Leta 1719 so ob pripravah na njegovo kanonizacijo namreč odprli njegov grob in v njegovi lobanji našli nestrohnjen jezik, ki je zakrjavel, kasneje pa spet postal suh. To je čez nekaj let Vatikan priznal kot dva čudeža, kar je pripomoglo, da je bil leta 1729 razglašen za svetnika.

Zanimivo je tudi, da je prva grafična upodobitev češkega mučenca nastala šele dve stoletji po njegovi nasilni smrti. Slika iz leta 1599 ga prikazuje kot bradatega duhovnika spovednika, ki klečeč pred razpelom v rokah drži rožni venec. Razmah njegovih upodobitev pa je prineslo obdobje protireformacije, kot najbolj znana in najstarejša skulptura pa velja bronasti kip na Karlovem mostu v Pragi, ki je bil postavljen leta 1683.

Njegovo čaščenje pred več stoletij je aktualno tudi danes, ker ga s sedanjim trenutkom povezuje priprošnja proti kugi. Ohranjeni spomeniki na nekaterih območjih Srednje Evrope namreč kažejo, da so ga častili že pred njegovo beatifikacijo oziroma kanonizacijo in so ga poleg sv. Boštjana, sv. Roka in sv. Rozalije uvrščali v krog svetnikov, ki so se jim priporočali v nevarnosti kuge.

Upodobitve Janeza Nepomuka v našem samostanskem delu, ki svetnika prikazuje na parah, ne srečamo pogosto, zato je njegova

vrednost še toliko večja. Glede na tehniko izdelave in njegove stilne značilnosti ga lahko datiramo na konec 18. oziroma začetek 19. stoletja in je del zapuščine zbiratelja Franca Ferka.

Podoba mrtvega Janeza Nepomuka je v zastekljenem sarkofagu, ki je izdelan iz preprostih, a pretanjeno profiliranih zasteklitvenih letvic. Dno in hrbet sarkofaga sta iz polnega lesa. Prvotna pozlata letvic je bila slabo ohranjena in so jo že v preteklosti prebarvali z zlato bronzo, ki je močno potemnela. Nekaj originalnih ohranjenih stekel je pihanih in imajo zaradi tega mnogo nepravilnosti, ki sarkofagu dajejo še poseben čar zaradi lomljenja svetlobe na rahlo valovitem steklu.

Notranjščina je polepljena z zelenim papirjem, ki kontrastira s pozlačenimi letvicami. Celotno leseno hrbtišče je prekrito s kartonom, na katerega so navpično vzporedno nanizane ploščate srebrne lamete, ki poustvarjajo srebrno tkanino. Nanj so pritrjeni cvetlični ornamenti, izdelani v filigranski podobni tehniki iz srebrnih in zlatih žičk različnih oblik ter debelin, ki so pri nekaterih ornamentih ovite z zeleno in rdečo svileno nitjo, kar daje barvitost srebrno-zlatemu okrasju. Oblikovno in barvno pestrost dopolnjujejo tudi barvni brušeni stekleni kamni, ki so vdeleni v nekatere cvetove. Med ornamente je pritrjenih štirinajst relikvij, preko katerih so v loku pritrjeni napisni trakovi z imeni svetnikov, katerih relikvije so oziroma so bile pod njimi. To so bili večinoma mučenci iz prvih stoletij krščanstva in nekatere relikvije verjetno izvirajo iz rimskih katakomb, ki so jih ponovno odkrili v 16. stoletju. To so: S: Vitalis. M: – sv. Vitalis iz Agrikola, mučenec, 3. st.; S: Alexandris. M: – sv. Aleksander I., papež, mučenec, 1. st.; S: Severinæ. V:M: – sv. Severina, devica, mučenka, 2. st.; S: Giomæ. M: – /; S: Benedicti – sv. Benedikt iz Nursije, 5.–6. st. (prazna); B: Wilhelmi, Canonici – sv. Wiliam iz Toulousa (avguštinski brat), 13.–14. st.; S: Iusti. Martÿris – sv. Justin, mučenec, 2. st.; S: Theodoræ. V:M: – sv. Teodora Aleksandrijska, devica, mučenka, 3.–4. st. (prazna); S: Valentini. M: – sv. Valentin iz Ternija, škof, mučenec, 3. st.; S: Forunosi. M: (?) (prazna) – /; S: Candidi M: – sv. Kandidus, mučenec, 3.–4. st. (prazna); S: Florentÿ. M: – sv. Florentin iz Trierja, mučenec, 2.–3. st. (prazna); S: Probi M: – sv. Probus, mučenec, 3. st. (prazna) in S: Prosperi. M: – sv. Prosper Tiro iz Akvitanije, 4.–5. st.

Tudi na trak, ki obdaja podnožje ležišča in je podobno ornamentiran kot hrbitišče relikviarija, je pritrjenih trinajst relikvij, in sicer: S: Liberati. – sv. Liberat beli, 17. st.; S: Bonoræ M: – /; S: Columbani: – sv. Kolumban iz Luxeuila (iz Bobbia), 6. st.; S: Reparate. V. M: – sv. Reparata, devica, mučenka, 3. st.; S: Siluciani. M: – /; S: Juliani: Mart: – sv. Julij Rimski, mučenec, 2.–3. st.; S:S: Cresenty et Felicissimi M:M: – / – sv. Krementij (Krescencij), 3.–4.? in sv. Felician, škof in mučenec, 2.–3. st.?. S: Joannis. Nep: – sv. Janez Nepomuk, duhovnik in mučenec, 14. st.; S: Valentini. M: – sv. Valentin iz Ternija, škof, mučenec, 3. st.; S: Juliani:M: – /; S: Quirici.M: – sv. Kvirin rimski, mučenec (iz Tagernseeja), 3. st.; Indusio:B:V:M: – delček oblačila blažene device Marije in S: Casti – sv. Kastul, 3. st.⁹

Po kakšnem ključu so izbrali relikvije, ki so shranjene v tem relikviariju, ne vemo. Najverjetneje so tudi tukaj, kot pri vdelovanju v mnoge druge manjše relikviarije oziroma samostanska dela, vdelali tiste, ki so jim bile v nekem samostanu dostopne. Ničesar pa ne vemo tudi o tem, kakšne oziroma kaj so vdelane relikvije – so to deli svetniških teles, koščki njihovih oblačil ali predmetov, ki so jih uporabljali, ali pa so »samo« kontaktne relikvije oziroma predmeti, največkrat košček tkanine, ki je bil v stiku s svetnikom. Pieteta oziroma globoko spoštovanje do svetnika in njegove relikvije namreč narekuje, da z njo delamo spoštljivo. To pomeni, da je ne odvijamo in ostajamo v sferi duhovnega prepričanja ter zaupanja, da se pod na traku napisanim imenom resnično nahaja delček svetnikovega telesa ali »vsaj« predmet, ki je bil v stiku z njim.¹⁰

Upodobljena podoba Janeza Nepomuka, dolga okrog 30 cm, leži na žimnici, ki je položena na leseno podnožje ležišča in je opeta v blago z ornamentiranimi belo-svetlo modrimi progami, ki je značilno za prehod iz 18. v 19. stoletje. Barva blaga bi lahko simbolično nakazovala tudi modrino vode, v kateri je utonil svetnik. Žimnica je obrobljena s čipko iz svilene niti in srebrne ploščate žičke oziroma traku (nem. Lahn), ponavljajoči se motiv na njej pa spominja na Jakobovo školjko

9 Imena oziroma posamezne črke na napisnih trakovih na hrbitišču in traku so ponekod zbledele, zato nekaterih imen ni bilo mogoče prebrati oziroma ugotoviti, komu pripada relikvija pod njim. Latinskim imenom so bila tam, kjer je to mogoče, poiskana slovenska imena, druga so ostala napisana v originalu, nekaterih pa ni bilo mogoče najti.

10 Pri pridobivanju oziroma trgovanju z relikvijami se je v srednjem veku oziroma v preteklih stoletjih dogajalo marsikaj prepovedanega in neetičnega, vendar ta tema presega okvir pričujočega besedila.

(*lat. Pecten jacobaeus*) in je pogost na čipkah, ki krasijo samostanska dela. Svetnikova glava počiva na vzglavniku iz rdečega žameta, na katerega je ob robu prišita čipka iz srebrnih kovinskih žičk in trakov, na kateri se prav tako kot na čipki na žimnici ponavlja dvojni vzorec oziroma motiv Jakobove školjke.

Lepo oblikovana in izdelana podoba Janeza Nepomuka ima vse detajle oblačilnega videza, ki so značilni za njegove slikarske in kiparske upodobitve visoke umetnosti, predvsem iz 18. in 19. stoletja. Od njih se razlikuje le po tehniki izdelave. Preprosto ogrodje za figuro Janeza Nepomuka je namreč izdelano iz lesa, pigmentiranega voska in žice, ki je deloma ovita v tkaninske trakove, na katero so pritrjeni vošчени glava, noge in roke. Obraz in roke iz voska so izjemno detajlno oblikovani. Oblečena je v več plasti duhovniških oblačil. Na ogrodje je najprej oblečena dolga bela lanena alba, preko nje pa talar iz črnega žameta in svile, ki je po vsej dolžini zapet z v žamet oblečenimi gumbi. Čezenj nosi bogato okrašen koretelj ali roket iz bele, tančici podobne tkanine z navpičnimi progami. Na spodnji rob čez boke segajočega oblačila je prišita klekljana čipka, ki zaključuje tudi dolge rokave. Preko njega ima okoli ramen ogrnjeno kratko ogrinjalo – moceto; to je slovesno oblačilo nekaterih katoliških duhovnikov, ki so ga nosili papeži, kardinali, škofje in drugi cerkveni dostojanstveniki, med njimi tudi kanoniki, kot je bil Janez Nepomuk. Ogrinjalo je sešito iz dveh plasti tkanin: na zunanji strani je svetlo modro svilen platno z vzorcem, na notranji strani pa je podloženo z bombažno-svileno tkanino, ki spominja na hermelin. Okoli vratne okrogline je nanj prišita zlata vrstica za zavezovanje, na katero sta na vsakem koncu pritrjena dva cofa. Okoli vratu ima čez moceto zavezano še ovratnico oziroma table (*nem. das Beffchen*) iz belega blaga.

Na voščenih nogah ima obute čevlje iz črnega žameta, na glavi pa nosi biret iz črnega filca, ki ga obdaja tudi kovinski svetniški sij s petimi zvezdami.

Samostansko delo je bilo pred konservatorskimi posegi v precej slabem stanju, tako ohišje kot njegova vsebina, zato je bilo konservirano v muzejski restavratorski delavnici za tekstil in les. Konserviranje je bilo zelo zahtevno, saj je bilo pri njegovi izdelavi uporabljenih več raznovrstnih materialov (steklo, les, tekstil, vosek, papir in kovinske žičke), ki so bili poškodovani ali umazani, zato ga je bilo treba v celoti razstaviti na osnovne dele in vsakega posebej konservirati. Konservatorske posege na njegovem ohišju oziroma

Relikviarij oziroma samostansko delo s podobo Janeza Nepomuka na parah, ki ga hrani ptujski muzej, po konservatorskih posegih. (Foto: Boris Farič)

lesenih delih je naredil Boštjan Roškar, njegovo notranjost oziroma vsebino pa z veliko strokovnega znanja in potrpežljivosti Hermine Golc, ki jih je opisala v svojem strokovnem članku.¹¹

Ker gre za muzealijo, v katero so vdelane relikvije, morebiti celo ostanki človeškega telesa, je bilo delo še posebej previdno in spoštljivo, kakor je priporočeno tudi v drugih ustanovah, ki prav tako hranijo in skrbijo za relikviarije.

¹¹ Strokovni članek Hermine Golc, ki opisuje konservatorske posege na omenjenem samostanskem delu, v zborniku sledi pričujočemu članku.

ZAKLJUČNE MISLI

Od mojega prvega srečanja z Janezom Nepomukom na parah je minilo več kot dve desetletji, da je zasijal v vsej svoji nekdanji lepoti kot osrednji predmet na stalni razstavi relikviarijev oziroma samostanskih del na Ptujskem gradu. Podobno, kot je pred več stoletji nešteto ur nastajal ob neskončno potrpežljivem, natančnem in vztrajnem delu nune ali redovnika, ki je moral imeti tudi obilico umetniških in ročnih spretnosti, sta bila z njega ob strokovnem in potrpežljivem delu muzejskih restavratorjev odstranjena dolgoletni prah in umazanija.

Splet okoliščin je nanese, da njegova umestitev kot osrednji eksponat stalne razstave sovpada tudi s tristoto obletnico njegove beatifikacije, ki se je spominjamo letos, saj ga je 31. maja leta 1721 papež Inocenč XIII. prištel med blažene.

S postavitvijo stalne razstave relikviarijev oziroma samostanskih del na Ptujskem gradu, katere osrednji predmet je prav relikviarij s podobo Janeza Nepomuka, bi si želeli, da bi bila tako, kot sta bila z vseh razstavljenih muzealij – relikviarijev oziroma samostanskih del – odstranjena dolgoletni prah in umazanija, na simboličen način odstranjena tudi z oči obiskovalcev. Da bi jih brez nekaterih neupravičenih predsodkov, negativnega mišljenja in odklonilnega odnosa, ki izvirajo iz njihove zgodovine čaščenja in zgodovinskih okoliščin, občudovali v vsem njihovem sijaju in ob tem spoznali vsaj delček njihove zgodbe, ki je duhovno nahranila in nagovorila tako izdelovalca kot kasneje njihove imetnike ob osebni pobožnosti v domačem okolju ali častilce v cerkvah in samostanih.

LITERATURA IN UPORABLJENI VIRI

- Baumann, (B). (2020). Trudi Ziegler – Baumann, Klosterarbeiten, anmutiges Kunsthandwerk neu entdeckt, Techniken und Projekte, Haupt Verlag Bern.
- De Saint-Exupéry, (A). (2012). Mali princ, Mladinska knjiga Založba, Ljubljana.
- Disl, (V). (2013). Drei Reliquiare aus dem ehemaligen benediktinerkloster Tagernsee, Diplomarbeit, Technische Universität München, Studiengang für Restaurierung, Kunsttechnologie und konservierungswissenschaft, München.
- Dotik svetnikov: vloga relikvij v krščanstvu na Slovenskem, Frelih Polajnar, (N), (ur.). (2008). Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična.
- Gorny, (G), Rosikon, (J). Priče skrivnosti, Proučevanje Kristusovih relikvij, Družina, Ljubljana 2017.
- Hrastelj, (E. M.). (2001). Gottes Juweliere, Glanz des Ewigen in Klosterarbeiten von heute, Rudolf Trauner Verlag, Linz.
- Klie, (T), Kühn, (J). (2020), Die dinge, die bleiben, Reliquien im interdisziplinären diskurs, Transcript Verlag, Bielefeld.
- Knez, (D). (2014). Relikvije in relikviariji iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.
- Läpple, (A). (1990). Reliquien, Verehrung, Geschichte, Kunst, Pattloch Verlag Augsburg.
- Meyer-Nusser, (M). (2000). Frommer Sinn und Herzensfreude, Von der Schönheit, Ausstrahlung und Anmut alter und neuer Klosterarbeiten, Selbstverlag Meyer-Nusser, Nesselwang im Allgäu.
- Meyer-Nusser, (M). (2003). Alte Schätze neu entdeckt, Meine Gedanken und erinnerungen biem Betrachten alter, liebenswerter dinge, Selbstverlag Meyer-Nusser, Nesselwang im Allgäu.
- Pajek, J. (1884). Črtice iz dušnega žitka Štajerskih Slovencev, Matica slovenska, Ljubljana.
- Reliquien, Verehrung und Verklärung, Skizzen und Noten zur Thematik und Katalog zur Ausstellung der Kölner Sammlung Louis Peters im Schnütgen-Museum, Legner, (A). (ur.). (1989). Greven und Bechtold GmbH, Köln.
- Sander, (H). (?), Fatschenkindl, Die beliebteste Klosterarbeit, Nach traditionellen Vorbildern selber machen, Augustus, Nemčija.
- Schauber, (V), Schindler, (H. M.). (1995). Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Šerbelj, (F). (1994). Umetnost samostanskih podob – relikviarij, Lukas, Revija za poznavalce in ljubitelje umetnin in starin, l. 4, št. 6.

VIRI Z MEDMREŽJA

- <https://gertis-klosterarbeiten.jimdofree.com/>; 6. 7. 2021.
- <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/pricevalec-evangelija/199-polikarp-ok-70-156/>; 10. 7. 2021.
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Nepomuk; 5. 5. 2021.
- https://www.klosterarbeit.it/gabriele_hunger.html; 3. 4. 2021.
- <https://gertis-klosterarbeiten.jimdofree.com/was-mache-ich/>; 25. 3. 2021.
- http://marijindom.zavod-dominika.si/?id_site=1517; 8. 7. 2021.
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Preganjanje_kristjanov_v_rimskem_cesarstvu; 12. 3. 2021.
- <http://www.johannisthal-we.de/RedSys/terminkalender/details.php?kid=319>; 3. 12. 2021.
- <https://www.klosterarbeit.it/index.html>; 29. 9. 2020.
- <http://www.cmz.de/content/titel.php?titel=10>; 7. 12. 2021.
- www.babs.admin.ch; 10. 10. 2020.
- https://www.google.com/search?q=katakombenheiligen&rlz=1C1AVFC_enSi798Si798&sxsrf=ALeKk00KhKaEao7ZFEIRQl9Ki0Y5eNCRiw:1614678246570&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwisncCaqZHvAhWQOuWKhVnJCewQ_AUoAXoECAkQAw&biw=1920&bih=937#imgrc=pSTH3o9jxulqeM&imgdii=Us92P3C-rdz4kM; 5. 5. 2021.
- <https://www.erzdioezesewien.at/site/glaubenfeiern/christ/unserglaube/glaubenswissen/article/67517.html>; 5. 7. 2021.
- <https://www.marianisches.de/christliches-alphabet-1/r/>; 8. 4. 2021.
- <https://si.aletea.org/2019/07/01/pogled-v-zivljenje-prvih-krscanskih-skupnosti/>; 18. 4. 2021.
- <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/rojstvo-in-rast-prve-cerkve>; 20. 10. 2020.
- https://zgonem.weebly.com/uploads/8/4/5/4/84544876/07_kr%C5%A1%C4%8Danstvo_tina.pdf; 3. 5. 2021.
- <http://zupnija-brezovica.rkc.si/nov-darivteni-oltar/>; 30. 11. 2020.

<https://revija.ognjisce.si/kratki-odgovori/1458-cescenje-svetniskih-relikvij/>; 30. 11. 2020.

<https://www.katholisch.de/artikel/4835-heilige-ueberreste/>; 30. 11. 2020.

<https://www.erzdioezesewien.at/site/glaubenfeiern/christ/unserglauube/glaubenswissen/article/67517.html>; 30. 11. 2020.

<https://www.kirchenzeitung.de/warum-liegen-reliquien-unseren-alt%C3%A4ren/>; 30. 11. 2021.

<https://www.katholisch.de/artikel/4835-heilige-ueberreste/>; 30. 11. 2020.

<http://www3.erzbistum-koeln.de/news/Altarweihe-Wie-wird-ein-Altar-geweiht/>; 30. 11. 2020.

https://www.uni-due.de/imperia/md/content/katheol/histheol/12-17_lutterbach_geschichte.pdf; 26. 5. 2020.

<https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/js-rw/Kollegium/Hafner/Scan/Reliquien.pdf>; 8. 12. 2020.

https://books.google.si/books?id=3lv0DwAAQBAJ&pg=PA222&pg=PA222&dq=reliquien/Reliquienverehrung,+Religionswissenschaftlich+source=bl&ots=0JSexajgO2&sig=ACfU3U2oxtCK5sikWzVL_vDXmUZCjKouQ&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKEwieZG57bvtAhXLMEwKHWOHBawQ6AEwBnoECAGQAQAg#v=onepage&q=reliquien%2FReliquie%2Fverehrung%2C%20Religionswissenschaftlich&f=false; 23. 3. 2021.

https://www.uni-due.de/imperia/md/content/katheol/histheol/12-17_lutterbach_geschichte.pdf; 20. 11. 2020.

https://urikon.ch/UR_pdf/27_WB_Klosterarbeiten.pdf; 7. 2. 2021.

<http://www.klosterarbeit-izangl.de/wordpress/klosterarbeiten-geschichtlicher-hintergrund/>; 7. 5. 2021.

<https://www.klosterarbeiten.at/klosterarbeiten/>; 13. 5. 2021.

<https://www.klosterarbeiten.at/>; 7. 7. 2021.

<https://austria-forum.org/af/Heimatlexikon/Klosterarbeit>; 5. 2. 2021.

<http://www.hvu.ch> > B <https://www.schloss-rastatt.de/erlebnis-schloss-garten/verborgene-schaetze/heilige-leiber/>; 6. 6. 2021.

<http://zupnija-lj-crnuce.rkc.si/arhiv/k/nepomuk.html>; 20. 9. 2021.

<https://www.oeaw.ac.at/acdh/musikwissenschaft/detail/internationale-tagung-johannes-von-nepomuk>; 10. 9. 2021.

<https://www.museumnoe.at/de/das-museum/blog/johannes-von-nepomuk-ein-mann-aus-boehmen-erobert-europa>; 20. 9. 2021.

https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/ABC_zur_Volkskunde_%C3%96sterreichs/Johannes_Nepomuk%2C_hl./Der_F%C3%BCnfsterne-Heilige; 15. 9. 2021

SPLENDOUR OF THE MONASTERY WORK WITH A DEPICTION OF ST. JOHN OF NEPOMUK ON THE BIER REVEALED ONCE AGAIN

The following article presents the essential characteristics of the history of relic worship and the changing forms of reliquaries, the creation of monastic works in the monastery or a monk's cells, the basic characteristics of their production technique, and a wide range of the materials used. The main emphasis of the article is a presentation of the collection of reliquaries or monastic works, which is kept at the Ptuj Ormož Regional Museum, or one of the objects, i.e. the monastery work with the depiction of St. John Nepomuk on the bier, which was the first of the objects in this collection to be conserved at the museum's conservation and restoration workshops for textiles and wood and is now on display in the permanent collection of reliquaries or monastic works at Ptuj Castle.

HERMINA GOLC

Samostojna konservatorsko-restavratorska tehnica
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
hermina.golc@pmpo.si

Konservatorsko– restavratorski poseg na relikviariju s sv. Janezom Nepomukom (Klosterarbeiten)

V konservatorsko-restavratorskih delavnicah za tekstil in les smo v letih 2016/17 opravili konservatorsko-restavratorske posege na relikviariju s sv. Janezom Nepomukom.

Relikviarij sestavlja: zastekljeno ohišje v obliki krste, leseno hrbtišče s kartonom, na katerega so prišite relikvije, in bogato okrasje ter trak z relikvijami, ležišče, blazina oz. žimnica, vzglavnik in figura sv. Janeza Nepomuka. Figura je oblečena v več plasti duhovniških oblačil: albo, ovratnik, talar, roket, ovratnico (nem. Beffchen), moceto in biret. Okrog vratu je zavezana vrstica s cofoma, pod glavo pa je položen sij s petimi zvezdami.

Zaradi neustreznega načina hranjenja oz. razstavljanja, mehanskih in bioloških poškodb ter fotokemičnih sprememb je bil relikviarij ob prihodu v delavnico v zelo slabem stanju. Bil je precej

poškodovan, zaprašen in umazan. Na tekstilnih delih so prevladovale predvsem biološke poškodbe, nastale zaradi delovanja insektov.

Čeprav je bil relikviariz izdelan dokaj preprosto, je v določenih fazah konserviranja-restavriranja zahteval poseben način obravnave in reševanja težav. Zato smo že v osnovi naredili konservatorski načrt dela, ki pa smo ga med delom še dopolnjevali.

Stanje relikviarija pred konservatorsko-restavratorskimi postopki (Foto: B. Farič)

Konserviranje je obsegalo naslednje faze dela:

- fotografiranje,
- odstranjevanje oblačil s figure,
- odstranjevanje trakov z ležišča,
- razstavljanje blazine,
- razstavljanje vzglavnika,
- preiskave in analize materiala,
- rentgen delov z relikvijami,
- površinsko čiščenje z mehkim čopičem,
- urejanje kovinskega okrasja s pinceto,
- pranje tekstilnih delov z deionizirano vodo in detergentom (neionski tenzid za svilene tkanine, anionski tenzid za lanene in bombažne tkanine) ter izpiranje v deionizirani vodi,
- uravnavanje tkanin v mokrem stanju na vodoravni površini in glajenje gub ter sušenje,
- barvanje svilene tkanine za podlaganje poškodb in svilenih niti za šivanje s kovinsko kompleksnimi barvili Lanaset, ki imajo dobro svetlobno in mokro obstojnost,

- stabiliziranje (šivanje) poškodb z vpetim šivom,
- pranje in sušenje čipk, napetih na mehki plošči,
- restavriranje čipk,
- oblačenje figure,
- lepljenje papirja v notranjosti ohišja,
- zlatenje zunanjih lesenih delov ohišja,
- dokumentacija.

Najprej smo relikvijarij natančno pregledali in zabeležili stanje. K temu sodi tudi fotografiranje, zato smo natančno fotografirali celoto, posamezne kose in detajle.

Pomemben del konservatorsko-restavratorskih posegov na tekstilijah so preiskave in analize, na podlagi katerih se odločimo za ustrezen konservatorsko-restavratorski postopek. Med te sodijo:

- analiza vlaken,
- test na barvno obstojnost,
- dekompozicija tkanine,
- določitev tehnike izdelave tekstilije.

Mikroskopsko analizo vlaken smo opravili z mikroskopom ZEISS Aksiolab, 50–55-kratne povečave pa z digitalnim mikroskopom Dino-lite 7013 Premier.

Za podlaganje poškodb smo izbrali ustrezno tkanino, ki se je v surovinski sestavi in tehniki tkanja najbolj približala originalu, in jo pobarvali v ustrezni barvni odtenek, ki se je ujemal z barvnim tonom na poškodovanih mestih. Prav tako smo pobarvali tudi svilene nitke za šivanje.

Da bi videli, kaj je v zavitkih z relikvijami, smo opravili rentgensko slikanje. Na posnetkih vidimo majhne koščke, ki jih nismo mogli natančno definirati. Vidni pa so tudi zavitki, kjer ni bilo mogoče prepoznati vsebine (lahko gre za dele oblačil).

Detajl traku z
relikvijami (levo)
in RTG-posnetek z
označenimi koščki
relikvij (desno) (Foto:
B. Farič, RTG: DSD,
Digitalna slikovna
diagnostika)

OHIŠJE S HRBTIŠČEM IN TRAK Z RELIKVIJAMI

MATERIALI IN TEHNIKE

Ohišje je dolgo 43,2 cm, široko 25 cm in visoko 34 cm. Je iz smrekovine in stekla. Leseni deli so v notranjosti prelepljeni s papirjem zelene barve, zunaj pa so pozlačeni.

Osnova **hrbtišča** je iz smrekovine, na notranji strani je pobarvano na zeleno, na zunanji pa prelepljeno z rdečim papirjem.

Nanj je z žeblički pritrjen karton, prekrit s svileno tkanino, v katero so vtankani ozki srebrni trakovi. Čez so prišite relikvije in bogato rastlinsko okrasje iz zlatih ter srebrnih kovinskih niti. Med okrasje so vpleteni še biseri ter brezbarvni, rdeči in vijolični stekleni kristali.

Leseni del hrbtišča (levo), karton z relikvijami in okrasjem (desno) (Foto: B. Farič)

Relikvije so zavite v belo laneno tkanino platno vezave. Po osnovi in votku je 35 niti/cm. Nato so še zavite v svileni til z zlato črto iz kovinskega traku. Po osnovi in votku je 12 niti/cm. Relikvije prekriva na hrbtišče prišit papirnati trak z imenom svetnika.

Detajl z relikvijami in okrasjem (Foto: B. Farič)

Enak način okrasja se ponovi tudi na **traku z relikvijami**, ki obdaja obod ležišča. Trak je dolg 77,2 cm in širok 6,8 cm.

STANJE OHIŠJA S HRBTIŠČEM IN TRAKU Z RELIKVIJAMI

Prednje steklo na **ohišju** je bilo v preteklosti že zamenjano, enako tudi stekli na spodnji strani, ki pa sta bili polomljeni. Pozlate je bilo le za spoznanje. Zelen papir v notranjosti je na nekaterih mestih odstopil oz. odpadel.

Karton **hrbtišča** je v desnem spodnjem kotu bolj poškodovan kot v levem. Kovinsko okrasje je bilo deformirano in močno zaprašeno. Manjka šest relikvij, deli kovinskega okrasja in veliko steklenih kristalov. Preostali kristali so bili brez leska.

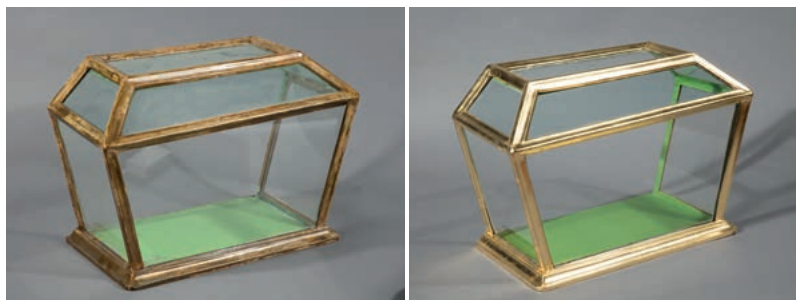
Tudi **trak z relikvijami** je močno zaprašen. Kovinsko okrasje je deformirano, nekaj ga manjka.

POSTOPEK KONSERVIRANJA OHIŠJA S HRBTIŠČEM IN TRAKU Z RELIKVIJAMI

Na **ohišju** smo zamenjali polomljeni stekli, v notranjosti smo nalepili nov papir svetlo zelene barve, zunanje dele pa na novo pozlatili.

Hrbtišče in trak z relikvijami smo očistili z mehkim čopičem, kjer je bilo treba, pa smo kovinsko okrasje poravnali oz. ponovno ustrezno zvili. Z zvijanjem razpotegnjene žice in trakov smo se želeli čim bolj približati prvotni obliki. Kristale smo vzeli iz žičnatih čašic, jih spolirali in jim s tem povrnili lesk.

Ohišje pred
restavriranjem (levo)
in po njem (desno)
(Foto: B. Farič)

Detajl z okrasjem
pred konserviranjem
(levo) in po njem
(desno) (Foto: B.
Farič)

LEŽIŠČE Z BLAZINO IN VZGLAVNIKOM

MATERIALI IN TEHNIKE

Ležišče je dolgo 35,8 cm, široko 15,5 cm in visoko 4,6 cm. Narejeno je iz smrekovine, po robovih pa je nalepljenih pet ozkih trakov iz treh različnih tkanin, ki smo jih za razločno vodenje dokumentacije označili z A, B in C.

Tkanina A (dva trakova velikosti $16,2 \times 2,5$ cm in $16,6 \times 3,3$ cm) je iz svilene tkanine platno vezave, vinsko rdeče in oker barve z vzorcem, ki poteka čez pet votkov. Po osnovi je 31 niti/cm, po votku pa 35 niti/cm, niti so brez prepoznavnega vitja.

Tkanina B (dva trakova velikosti $13,4 \times 2,5$ cm in $13,6 \times 2,7$ cm) je iz svilene tkanine platno vezave, vinsko rdeče barve z vzorcem v rumeni, zeleni, modri in oker barvi. Po osnovi je 50 niti/cm, po votku pa 25 niti/cm, niti so brez prepoznavnega vitja.

Tkanina C (en trak velikosti $8 \times 2,8$ cm) se od tkanine B razlikuje le po gostoti tkanja, ki je po osnovi 58 niti/cm, po votku pa 30 niti/cm, niti so brez prepoznavnega vitja.

Trakovi z ležišča po
konserviranju (Foto:
H. Golc)

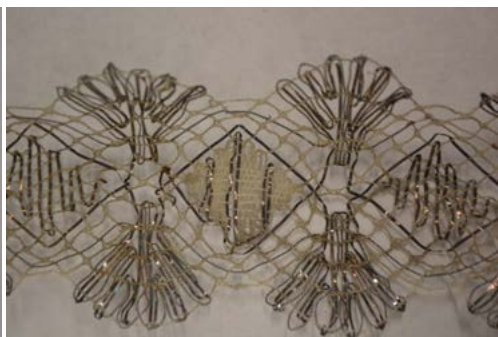
Blazina oz. žimnica je dolga 41 cm, široka 18,8 cm in visoka 6,5 cm. Sešita je iz dveh različnih tkanin. Osnovna tkanina je lanena, modre barve, tkana v platno vezavi. Po osnovi in votku je 14 niti/cm, niti so brez prepoznavnega vitja.

Druga tkanina je svilena, tkana v platno vezavi in ima širše črte modre in bele barve. Na belih črtah sta izmenično izvezena cvetlična motiva. Po osnovi je 70 niti/cm in po votku 31 niti/cm, niti so brez prepoznavnega vitja.

Na blazino je po treh robovih prišita 80 cm dolga in 6 cm široka čipka iz svilenih niti bež barve in srebrnega kovinskega traku. Raport čipke je 7,5 cm.

Blazina je polnjena s konjsko žimo.

Blazina (levo) in
detajl čipke (desno)
(Foto: B. Farič, H.
Golc)

Vzglavnik (levo) in
20-kratna povečava
čipke (desno).
Posnetek je narejen
z USB digitalnim
mikroskopom. (Foto:
B. Farič, H. Golc)

Dolžina **vzglavnika** je 15 cm, širina 11,4 cm in višina 3,8 cm. Je iz svilenega žameta opečnate barve. Gostota tkanja je po osnovi 34 nit/cm in po votku 60 niti/cm, niti so brez prepoznavnega vitja.

Na vzglavnik je po robovih prišita 33 cm dolga in 2,7 cm široka čipka iz kovinskih niti in trakov. Kovinski trak v S-zavoju ovija svileno prejo (jedro), vito v Z-zavoju, bež barve. Raport čipke je 3,5 cm.

STANJE LEŽIŠČA Z BLAZINO IN VZGLAVNIKOM

Pri **ležišču**, narejenem iz treh kosov smrekovega lesa, je bila desna noga odlepljena, trakovi pa umazani in po robovih scefrani.

Ležišče pred konserviranjem
(Foto: H. Golc)

Blazina je bila na hrbtni strani odparana. Na tkanini in v žimi je bilo veliko ostankov suhih ličink hrošča preprogarja (hrošči preprogarji so razvrščeni v vrste Arthropoda, razred Insecta, družina Dermestidae, rodov Attagenus in Anthrenus). Na enem delu je pokrpana poškodba. Sukanec v čipki, ki po robovih obdaja blazino, je bil na več mestih poškodovan, kovinski trak pa potemnel.

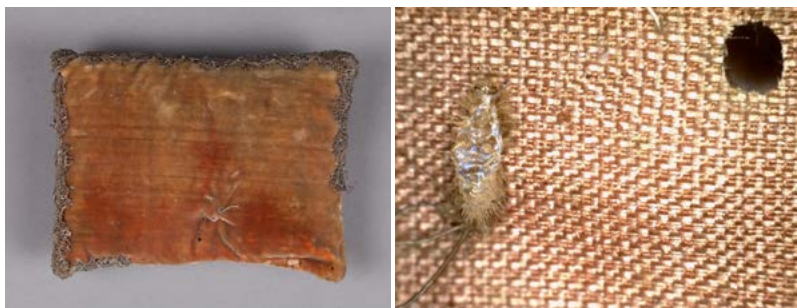
Blazina pred konserviranjem

Detajl čipke s poškodbo (levo), suhi ostanek ličinke hrošča preprogarja na tkanini (desno). Posnetek je narejen z USB digitalnim mikroskopom pri 50-kratni povečavi.

Vzglavnik je na spodnji strani precej obrabljen. Barva pa je iz rožnate zbledela v rjavkast odtenek. Ima več luknjic od insektov. Vidnih je bilo tudi več suhih ostankov ličink. Čipka iz kovinskih niti je bila potemnela.

Vzglavnik pred konserviranjem (levo), ostanek suhe ličinke hrošča preprogarja s poškodbo na tkanini (desno). Posnetek je narejen z USB digitalnim mikroskopom pri 55-kratni povečavi. (Foto: B. Farič, H. Golc)

POSTOPEK KONSERVIRANJA LEŽIŠČA, BLAZINE IN VZGLAVNIKA

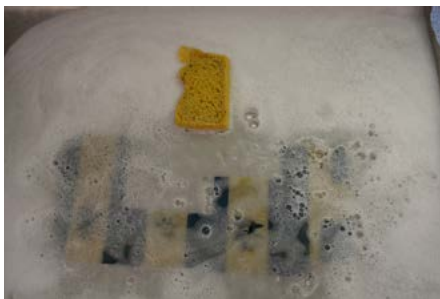
Tekstilne trakove smo s pomočjo acetona odstranili z **ležišča**, jih oprali, zarobili in jih z lepilom Lascaux – Acrykleber 498 HV po robovih prilepili nazaj. S klejem smo prilepili odlepljeno leseno nogo.

Po odstranitvi čipke z **blazine** smo le-to razparali. Zaradi različnih materialov smo obe tkanini še ločili, vsako posebej oprali in v mokrem stanju razpeti na vodoravni površini posušili. Ker je temnejša vezenina po pranju puščala barvo, smo jo takoj posušili s fenom.

Čipko smo oprali in sušili napeto na mehki plošči, prevlečeni z dvema slojema poliestrne folije (Melinex), ki smo ji vstavili izris čipke; ta nam je služil kot pomoč pri napenjanju čipke v prvotno stanje. Napeli smo jo še v mokrem stanju s pomočjo nerjavečih bucik in jo pustili, da se posuši. Z napenjanjem smo dosegli pravilno obliko čipke in preprečili morebitno krčenje.

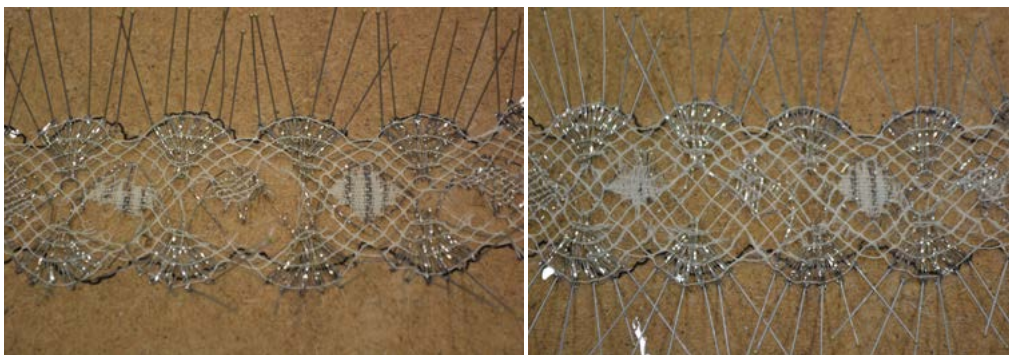
Sledilo je restavriranje čipke, pri čemer smo na poškodovanih mestih med kovinske trakove vstavljali in prepletali svilene niti. Pri tem smo si pomagali s fotografijo nepoškodovanega dela čipke.

Na koncu smo vse ponovno sešili in blazini povrnilo prvotno obliko.

↑
Pranje svilenega
dela blazine (levo)
in sušenje lanenega
dela (desno) (Foto:
H. Golc)

←
Restavriranje čipke
(Foto: H. Golc)

↑
Detajl s poškodbo
na čipki pred
restavriranjem (levo)
in po njem (desno)
(Foto: H. Golc)

Z **vzglavnika** smo odparali čipko, ga po treh straneh razparali in posesali. Tkanino smo oprali in pustili z licem navzgor razpeto na mizi, da se posuši. Nato smo podložili poškodbe in jih stabilizirali z vpetim vbodom. Čipko smo obdelali na enak način kakor čipko pri blazini, le da tu restavriranje ni bilo potrebno.

→
Sušenje tkanine
vzglavnika (levo) in
podlaganje poškodb
s svileno tkanino
(desno) (Foto: H.
Golc)

→
Sušenje čipke (Foto:
H. Golc)

Da bi odstranili morebitne insekte, smo žimi iz blazine in
vzglavnika za tri tedne zamrznili.

FIGURA SV. JANEZA NEPOMUKA

MATERIALI IN TEHNIKE

Figura sv. Janeza Nepomuka je narejena iz kosa mehkega lesa,
pigmentiranega voska in žice ter oblečena v več plasti duhovniških
oblačil.

Za ovijanje žice pri nogah in rokah so uporabili šest trakov
različnih velikosti (desna noga: $34,7 \times 3,5$ cm; leva noga: $15,6 \times 3,5$ cm,
 $17,1 \times 4,5$ cm in $21,2 \times 3,5$ cm). Laneni trakovi so bele barve, tkani v
platno vezavi, po osnovi in votku je 26 niti/cm, posamezno nit sestavlja
več niti z rahlim Z-zavojem.

Alba je iz treh delov (oblačilo: $25 \times 20,8$ cm; rokava: $14 \times 8,7$ cm in $13,3$
 $\times 9$ cm). Sešita je iz beljene lanene tkanine, tkane v platno vezavi. Po
osnovi je 28 niti/cm, po votku pa 25 niti/cm.

Ovratnik je sešit iz dveh delov (vratni del je dolg 7,1 cm, širok 1,3 cm;
prsni del je širok 2,9 cm, v spodnjem delu pa je dolg 16 cm). Tkanina

je svilen saten črne barve. Vezava je štirivezni, osnovni, levosmerni atlas, s postopnim številom 2. Osnova in vrotek sta večnitna brez prepoznavnega vitja. Gostota osnove je 90 niti/cm, gostota votka pa 40 niti/cm. V vratnem delu je tkanina ovita okoli tršega papirnatega traku.

↑
Figura sv. Janeza Nepomuka (levo) in vrste duhovniških oblačil s sijem ter spodnjim delom voščene noge (desno) (Foto: B. Farič, H. Golc)

Talar je sešit iz treh delov (oblačilo: 27 × 28,4 cm; rokava: 15 × 5,2 cm spodaj in 10 cm zgoraj ter 16 × 5,9 cm spodaj in 10 cm zgoraj). Svilena tkanina oblačila ima vtkan cvetlični motiv. Po osnovi je 30 niti/cm, po votku pa 70 niti/cm. Na tkanino so v predelu krila prišiti črna svilena žametna tkanina in štirje izbočeni ter v žamet oblečeni gumbi.

↑
Alba in ovratnik pred konserviranjem (levo) in po njem (desno) (Foto: H. Golc)

Rokava sta zašita iz dveh različnih tkanin. Levi rokav je v platno vezavi. Osnova in vrotek sta svilena, večnitna z rahlim S-zavojem, črne barve. Gostota osnove je 40 niti/cm, gostota votka pa 70 niti/cm.

Desni rokav je v platno vezavi. Osnova in vrotek sta svilena, večnitna z rahlim S-zavojem, črne barve. Gostota po osnovi in votku je 40 niti/cm.

↑
Talar pred
konserviranjem
(levo) in po njem
(desno) (Foto: H.
Golc)

Roket je sešit iz treh delov (oblačilo: $17 \times 38,5$ cm (tkanina: $12,7 \times 36$ cm in čipka $38,5 \times 4,5$ cm) ter rokava: $13,9$ cm $\times$ $9,5$ cm in $13,4$ cm $\times$ $9,6$ cm). Na rokave je v spodnjem delu prišita $1,8$ cm široka čipka, katere polovica je na tkanini.

Svilena tkanina ima vtkan črtast vzorec – širše črte dajejo videz šahovnice. Gostota po osnovi je 14 niti/cm, po votku pa 21 niti/cm.

Čipke so klekljane (morda tip saške čipke).

Ovratnica (nem. Beffchen) je sešita iz dveh delov, dolžine $4,6$ cm in širine $3,6$ cm. Osnova in vrotek sta lanena, večnitna z rahlim Z-zavojem, naravne barve. Gostota niti po osnovi in votku je 25 niti/cm.

Moceta je iz dveh delov, dolga 13 cm in široka 29 cm. Sestavljena je iz dveh plasti.

Vrhinja tkanina je svilena v platno vezavi z vzorcem. Gostota po osnovi je 22 niti/cm in po votku 68 niti/cm.

Notranja tkanina je v videzu hermelina (bela s črnimi pikami). Po osnovi je bombažna, po votku pa svilena.

Biret je premera $3,7$ cm in višine 16 cm. Narejen je iz črne žametne tkanine s cofom zlate barve iz svilenega dvonitnega sukanca, zvitega v S-zavoju.

Vrvica s *cofom* na vsaki strani je dolga 16 cm. Narejena je iz kovinskih niti (tri kovinske niti, vite v S-zavoj, posamezna nit je iz petih osnovnih kovinskih niti, vitih v Z-zavoj. Osnovno kovinsko nit tvori kovinski trak, ovit okoli svilenega jedra v Z-zavoju).

STANJE FIGURE

SV. JANEZA NEPOMUKA

Na desni roki figure manjka palec, na levi pa sredinec in prstanec.

Desni čevelj je bil ob peti odlomljen, skupaj ga je držala skozenj zapičena bucika. Sv. Janez Nepomuk običajno drži v eni roki mučeniško palmo, v drugi pa križ. Palmova vejica pri figuri v relikviariju manjka. Vsi voščeni deli so bili od umazanije potemneli.

Figura je oblečena v več plasti duhovniških oblačil, ki so bila umazana in poškodovana.

POSTOPEK KONSERVIRANJA FIGURE

SV. JANEZA NEPOMUKA

S figure smo odstranili vse sloje oblačil, in če je bilo treba, jih še razparali. Vse kose smo najprej oprali in posušili. Kjer je bilo treba, smo poškodbe podložili in stabilizirali z vpetim šivom.

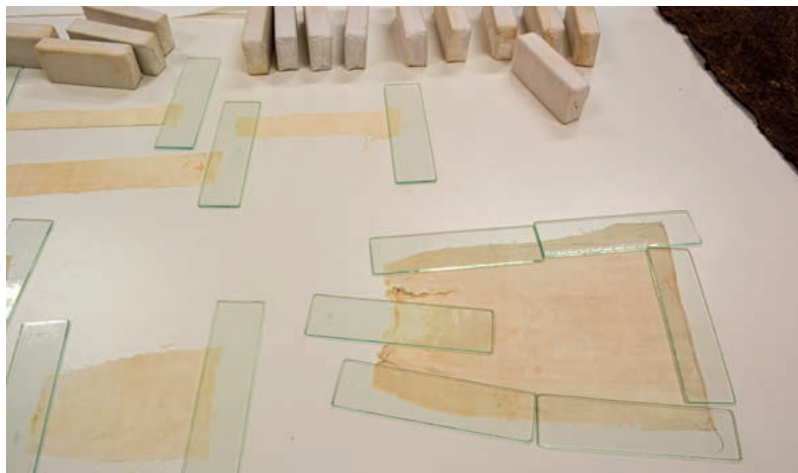
Vrvica s *cofom* (levo) in posnetek, narejen z USB digitalnim mikroskopom pri 50-kratni povečavi (desno). (Foto: H. Golc)

Pri jemanju krhkih tkanin iz kopeli smo si pomagali s poliestrno folijo (melinex) (levo), rokav talarja pred podlaganjem poškodb (sredina) in po konserviranju (desno). (Foto: H. Golc)

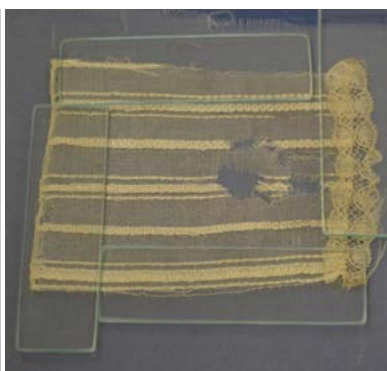

→
Sušenje albe in trakov
(Foto: H. Golc)

↓
Roket pred
konserviranjem
(levo), podlaganje
in stabiliziranje
poškodb na rokavu
(sredina) in detajl
s poškodbo po
konserviranju
(desno) (Foto: H.
Golc)

Zaradi večje poškodbe levega rokava in čipke roketa smo ju
podložili s crepelinom v naravni barvi.

Voščene dele smo očistili s tamponiranjem z v deionizirani vodi
rahlo navlaženo vativano palčko.

→
Primerjava med
očiščeno in
neočiščeno roko
(Foto: H. Golc)

Sledilo je lepljenje noge, oblačenje figure in vračanje (sestavljanje) relikviarija v prvotno obliko.

↑
Torzo figure pred
čiščenjem (levo) in po
njem (desno) (Foto:
H. Golc)

←
Figura sv. Janeza
Nepomuka pred
konserviranjem (levo)
in po njem (desno)
(Foto: B. Farič)

RAZMERE ZA HRANJENJE

Tekstil je po svoji naravi občutljiv in krhek material. Nanj škodljivo delujejo tako spremembe temperature in vlage kakor tudi plesen, žuželke, prah, onesnažen zrak, grobo ravnanje in predvsem svetloba.

↑
Relikviarij pred
konserviranjem-
restavriranjem (levo)
in po njem (desno)
(Foto: B. Farič)

Naravni proces staranja tekstilnega materiala upočasnimo, če v prostoru, v katerem so tekstilije, zagotovimo optimalne razmere za hranjenje. Upoštevati moramo naslednja merila in omejitve:

- temperatura: $18 \pm 2^\circ\text{C}$
- relativna vlažnost zraka: $40\text{--}45\% \pm 5\%$
- osvetljenost: 50 luksov, zaščita pred UV-svetlobo
- onesnaženost zraka:
 - prah: 99,9-odstotna čistost zraka
 - SO_2 : pod 10 mg/m^3
 - O_3 : $0\text{--}2\text{ mg/m}^3$
 - NO_x : pod 10 mg/m^3

Uporabljeni tekstilni materiali in kemikalije:

- svilena tkanina za podlaganje poškodb – Sandwashed habotai silk Ivory (Whaleys - Bradford Ltd, West Yorkshire)
- svileni crepelin (Tassinari & Chatel, Fontaines sur Saône)
- svilene niti za šivanje poškodb – organsin (Tassinari & Chatel, Fontaines sur Saône)
- bombažni sukanec za šivanje
- detaširna sredstva iz serije Detaprofi podjetja Büfa – Blod_{ex} za odstranjevanje madežev krvi
- pralno sredstvo Etolat N 99 – neionski tenzid (TEOL, Ljubljana)
- pralno sredstvo Etopon LSP/A – anionski (TEOL, Ljubljana)
- deionizirana voda

- kovinsko kompleksna barvila za barvanje svile – Lanaset (Ciba-Geigy, Basel)
- odzračevalec za barvanje svile – Cibaflow cir (Ciba-Geigy, Basel)
- egalizirno sredstvo za barvanje svile – Albegal SET (Ciba-Geigy, Basel)
- glauberjeva sol za barvanje svile – Na_2SO_4
- očetna kislina – CH_3COOH
- kolaž papir svetlo zelene barve
- debelejši brezislinski papir
- zlati lističi
- klej
- lepilo Lascaux – Acrykleber 498 HV

IZVAJANJE KONSERVATORSKEGA PROJEKTA

Vodja: mag. Boštjan Roškar (Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož)

Konserviranje: Hermina Golc, mag. Boštjan Roškar, Marina Čurin
(Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož)

Fotografije: Boris Farič, Hermina Golc (Pokrajinski muzej
Ptuj – Ormož)

Rentgen: DSD, Digitalna slikovna diagnostika (Direktor: Nikša
Mudnić, dr. med., spec. radiologije)

CONSERVATION AND RESTORATION INTERVENTION ON THE RELIQUARY OF ST. JOHN OF NEPOMUK (KLOSTERARBEITEN)

In conservation and restoration workshops for textiles and wood, in 2016/17, we performed conservation and restoration interventions on the reliquary of St. John of Nepomuk.

The reliquary is 43.2 cm long, 25 cm wide, and 34 cm high. It consists of a glazed case in the shape of a coffin, a wooden back with cardboard on which relics are sewn, and rich decoration and a ribbon with relics, a berth, a cushion or mattress, pillow, and figure of St. John of Nepomuk. The figure is dressed in several layers of priestly clothing: alb, collar, cassock, rochet, preaching band (German: Beffchen), mozzetta and biretta. A string with two tassels is tied around the neck, and a halo with five stars is placed under the head.

Due to the inappropriate way it was kept or displayed, mechanical and biological damage, and photochemical changes, the reliquary was in very poor condition upon arrival at the workshop. It was quite damaged, dusty, and dirty. Biological damage caused by insect activity predominated on the textile elements.

Although the reliquary was relatively simply made, at certain stages of conservation and restoration, it required special treatment and problem-solving. Therefore, in the beginning, we made a basic conservation action plan, which we supplemented during the process.

An important part of conservation and restoration interventions on textiles are investigations and analyses, based on which we decide on an appropriate conservation and restoration procedure. These include fibre analysis, colour resistance test, fabric decomposition, determination of textile manufacturing technique.

Preservation included: removing clothes from the figure and strips from the berth, disassembling the cushion and pillow, surface cleaning with a soft brush, arranging metal ornaments, washing textile parts, dyeing of silk fabric for underlaying of damaged parts and silk threads for sewing, stabilizing (sewing) of damaged parts with clamped seams and finishing works, such as: dressing the figure, gluing the leg and strips to the berth and gluing the paper inside the case, gilding the outer wooden parts of the case and returning (assembling) the reliquary to its original shape.

Wood, glass, wire, paper and cardboard, wax, gold and silver metal threads and ribbons, silk, cotton and linen fabrics, and pearls and glass crystals were used in the production of the reliquary.

DR. EVA ILEC

Konservatorsko-restavratorska svetnica
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
eva.ilec@pmpo.si

Konserviranje svilenega fraka in rekonstrukcija oblačila

Moško oblačilo frak je bilo skozi zgodovinska obdobja različno krojeno, drugačna je bila tudi njegova raba. Velik vpliv v oblačilni kulturi so imele vodilne države v Evropi, predvsem Francija je po letu 1660 postala center modnega dogajanja in posnemala jo je večina držav. Zato so se v modni terminologiji še danes ohranila francoska imena, ki so natančno določala značilnosti kroja.

Predhodnik fraka je vrhnje oblačilo, imenovano *justaucorps*, izredno eleganten suknjič, tesno prilegajoč se telesu, v ramenih ozek, od pasu navzdol razširjen do kolen, spredaj relativno raven in sprva brez ovratnika. Rokavi so ozki in cevasti, vendar z zelo velikimi zavihki, običajno okrašeni z vezeninami. Tovrstne suknjiče in plašče, podobne civilnim oblačilom, so leta 1660 nosile tudi francoske vojaške čete.¹

←
Svileni frak po
konserviranju
(Foto: B. Farič)

1 Payne, Winakor, Farrell-Beck, 1992.

Spremembe, ki jih je suknjič doživel po letu 1790, so pomenile osnovo za današnji frak. Rokavi so ostali ozki, rokavni zavihki so izginili, zamenjali so jih rokavni razporki z gumbi, ki so bili včasih nezapeti. Izginile so tudi stranske gube; pogosto se je pojavilo dvoredno zapenjanje, sprednja krilca suknjiča, ki so jih upogibali nazaj, so odrezali; linija reza v pasu je bila v obliki loka.

Med letoma 1790 in 1850 je bil frak dnevno in večerno oblačilo, običajno z dvorednim zapenjanjem. Okoli leta 1803 postane modna fazona z zarezo v obliki črke M; zelo pogost je bil tudi frak s polfazonskim ovratnikom. Rokavi so v spodnjem delu še vedno zelo ozki, v ramenskem delu pa dobijo nekaj volumna; tudi pri prsih in na ramenih se malo razširi, v pasu pa zoži (s pomočjo steznika so poudarjali vitko linijo). Po letu 1850 se frak ni bistveno spreminjal, rokavi so še vedno ozki, cevasti, z rokavnimi razporki, zapenjanje pa dvoredno s fazona ovratnikom, škrici se začnejo v stranskem delu in so v loku izpeljani k zadnjemu delu, končajo se v višini kolen. V 19. stoletju je linija reza v pasu postala vodoravna in v vogalih je prešla v navpično linijo krilc. Od leta 1880 do danes je frak postal in ostal zelo formalno oblačilo, namenjeno večernim uradnim priložnostim (državni sprejem, bal, svečana premiera idr.)²

OPIS PREDMETA

Suknjič, ki ga v Pokrajinskem muzeju Koper hranijo od leta 1922, ima izrazitejšo obliko fraka. Izdelan je iz črtastega zelenorjavega tafta, škrici so dolgi, ovratnik visok, rokava sta zaključena s čipko *Valenciennes*³, gumbi so oblečeni v enako blago. Hrbtni del fraka je približno do višine bokov podložen z lanenim platnom v svetli peščeno sivi barvi, preostali del pa s svilenim taftom v bež barvi, najverjetneje je to surova barva svile. Ta frak je značilen za modo s konca 18. stoletja, ki se je pod vplivom angleških vzorov (riding cote oziroma redingot) naglo razširila po modnem svetu.⁴ V tem

2 Dokumentacija Pokrajinskega muzeja Koper, kustosinja Tina Novak Pucer.

3 Čipka Valenciennes je vrsta klekljanih čipk, ki izvira iz kraja Valenciennes na severu Francije in je cvetela od približno 1705 do 1780. Začetki segajo celo v leto 1650, njena slava pa vse do danes. Po letu 1780 se je proizvodnja preselila v Belgijo. Industrija se je v 19. stoletju nadaljevala v zmanjšanem obsegu. Po letu 1830 je stroj uspešno nadomestil ročno klekljanje. Čipka Valenciennes je bila zelo dragocena, uporabljali so jo samo bogati in tisti na dvoru, za posteljino, spodnje perilo in dekorativne elemente na oblekah.

4 Vrišer, 1968, str. 93.

času je, kot rečeno, frak nekajkrat spremenil svoj kroj; podobno kot *justaucorps* ga niso zapenjali, temveč so nosili k oblačilu te vrste še bolj ali manj okrašen telovnik. Značilna moška noša za ta čas, imenovana »l'habit à la française«, je bila sestavljena iz treh oblačilnih elementov: suknjiča, telovnika in podkolenskih hlač (*culottes*). Dopolnjevali so jo bela srajca, *jabot*⁵, samoveznica in svilene nogavice.⁶

MATERIAL IN TEHNIKE TKANJA

VRHNJA TKANINA

Tkanina – taft, svila, platno vezava, gostota osnove je 40 niti/cm, bež barve, S-zavoji/2 niti, gostota votka je 54 niti/cm, rjava, zelena in bež barva, S-zavoji/2 niti.

PODLOGA

Tkanina – platno, lan, vezava platno, gostota osnove in votka je 20 niti/cm, S-zavoji/2 niti.

Tkanina – taft, svila, vezava platno, gostota osnove je 46 niti/cm, gostota votka je 52 niti/cm svetlo peščeno siva barva, S-zavoji/2 niti.

ČIPKA

Klekljana čipka *Valenciennes*, lan, vitje niti ni vidno.

SUKANCI

Šivi prišite čipke – bombaž, S-zavoji/2 niti, bež barva.

Šivi fraka – bombaž, S-zavoji/2 niti, zelena barva.

Šivi prišitih gumbov – bombaž, S-zavoji/2 niti, peščena barva.

STANJE FRAKA

Frak je bil zelo umazan. Na ovratniku je bila vidna mastna umazanija znoja. Tovrstna umazanija tvori skozi leta močne mrežaste strukture s tekstilnimi vlakni, zato jo je težko odstraniti. Na fraku je bilo precej raztrganin, predvsem tam, kjer je bila mehanska obremenitev tkanine največja, na rokavih. Bež podloga je prosevala skozi poškodbe na

.....
5 *Jabot*: nabornica iz čipk ali mehke tkanine, pripeta na ovratnik ali na prvi del bluze za okras.

6 Dokumentacija Pokrajinskega muzeja Koper, kustosinja Tina Novak Pucer.

rokavih po celotni dolžini, pod pazduho pa je manjkal precejšen kos svilenege črtastega tafta in bež svilene podloge. Poškodbe pod pazduho so bile v preteklosti že pokrpane z bombažnim zelenim sukancem in gostimi neenakomernimi šivi, kar je bilo neustrezno in je povzročilo napetosti v tkanini. Po celotni površini umazane bež podloge so bili temni madeži od rje. V spodnjem delu fraka je manjkal velik kos svilene podloge v velikosti 50 x 39 cm, ki je bil nekoč odrezan. Svileni črtasti taft je imel na površini veliko pregibov, ki so nastali tudi zaradi neprimerne hranjenja. Čipka na rokavih je bila prav tako umazana, precej siva od umazanije, imela je nekaj manjših poškodb.

Frak ima dvanajst gumbov premera 3,5 do 3,8 cm. Narejeni so iz murvinega lesa in oblečeni v svileni črtasti taft, torej iz enake tkanine kot frak. Tudi gumbi so bili umazani in delno poškodovani. Na hrbtu fraka je manjkal en gumb.

↖
Svileni frak pred
konserviranjem
(Foto: B. Farič)

↑
Podloga pred
konserviranjem z
odrezanim kosom
svilenege tafta (Foto:
B. Farič)

POSTOPEK KONSERVIRANJA

Površinski prah smo najprej mehansko odstranili s sesalnikom z nastavljenim zračnim vlekom. Pokrpane poškodbe pod pazduho je bilo treba razparati in odstraniti goste šive, kar je zahtevalo natančnost in potrpljenje, da ne bi poškodovali že tako poškodovanega originala. Sledilo je pranje fraka v deionizirani vodi z nevtralnimi pralnimi sredstvom v posebej pripravljenem bazenu, nato izpiranje v deionizirani vodi, v več izpiralnih kopelih. Sušili smo ga na mizi s pomočjo oblikovane opore iz stirodura in poliestrne vate. Gube

→
Pranje fraka
z nevtralnimi
detergentom in
deionizirano vodo
(Foto: B. Farič)

→
Sušenje fraka z
oblikovano oporo
(Foto: B. Farič)

← Izvajanje korektur oziroma glajenje površine svilene tkanine po pranju in sušenju (Foto: B. Farič)

← Čipka *Valenciennes* na rokavih pred konserviranjem in po njem (Foto: B. Farič)

smo izravnali z dodajanjem mrzle pare in obteževanjem s stekelci ter utežmi.

Posebej smo oprali čipko in majhne kose svilene tkanine, v katero so bili oblečeni gumbi. Čipko je bilo treba podložiti in prišiti na prosojni svileni krepelin v nevtralni barvi svile, prav tako smo podložili poškodbe na tkaninah gumbov. Manjkajoči gumb je izdelan iz orehovega lesa.

Konserviranje je obsegalo naslednje faze dela:

- fotografiranje,
- preiskave in analize,
- površinsko čiščenje delcev prahu s sesalnikom z nastavljenim zračnim vlekom,
- odstranjevanje starih pokrpanih poškodb in šivov na rokavih ter pod pazduho,

- ločevanje čipke na rokavih (paranje šiva),
- pranje fraka v deionizirani vodi z nevtralnimi pralnimi sredstvi – tenzid,
- pranje čipke v deionizirani vodi z nevtralnimi pralnimi sredstvi – tenzid,
- izpiranje fraka in čipke v deionizirani vodi,
- sušenje fraka na mizi v ležečem položaju s pomočjo oblikovane opore iz stirodura in poliestrne vate,
- sušenje čipke na vodoravni površini,
- izvajanje korektur z dovajalnikom mrzle pare in poravnavanje gub,
- barvanje svilene tkanine za podlaganje poškodb in svilениh niti za šivanje s sintetičnimi barvili – kovinsko kompleksna barvila,
- stabiliziranje (šivanje) poškodb s konservatorskim vpetim šivom,
- ponovno izvajanje korektur z dovajalnikom mrzle pare in poravnavanje gub.

PRIMERI STABILIZIRANJA POŠKODB S ŠIVANJEM

Za stabiliziranje poškodb smo pobarvali novo svileni tkanino v dveh zelenih in enem bež odtenku, enako v treh odtenkih tudi svilene niti za šivanje. Barvali smo s sintetičnimi, kovinsko kompleksnimi barvili, ki imajo dobre mokre in svetlobne obstojnosti. Pobarvane svilene tkanine smo podložili pod poškodbe in jih stabilizirali s šivanjem s

→
Barvanje svilene
tkanine in niti
za stabiliziranje
poškodb s kovinsko
kompleksnimi barvili
(Foto: B. Farič)

← LEVO

Poškodbe pod
pazduho pred
konserviranjem
(Foto: B. Farič)

← DESNO

Stabilizirane
poškodbe pod
pazduho po
konserviranju
(Foto: B. Farič)

←

Oblečena lesena
gumba pred
konserviranjem in po
njem (Foto: B. Farič)

tako imenovanimi konservatorskimi vpetimi šivi. Manjše poškodbe v velikosti nekaj milimetrov smo stabilizirali oziroma šivali brez podlaganja tkanin.

Fotografije (slike od 9 do 12) prikazujejo primere stabiliziranja poškodb s podlaganjem ustrezne tkanine, ki se ujema z originalno v surovinski sestavi, barvnem tonu in voljnosti. Zaradi izredne krhkosti originalne tkanine smo pri šivanju uporabljali oftalmološke šivanke.

Podloga fraka po
konserviranju z
vstavljeno novo bež
svileno tkanino v
spodnjem delu (Foto:
B. Farič)

REKONSTRUKCIJA FRAKA IN IZDELAVA LUTKE

Za ustrezno razstavljanje fraka smo izdelali lutko in rekonstrukcijo fraka, narejena natančno po kroju originala. Lutka služi kot nosilna konstrukcija, ki fraku zagotavlja potrebno oporo, mu daje pravi volumen in držo. Pri načrtovanju lutke in rekonstrukcije oblačila je bilo pomembno, da sledimo kroju, medtem ko je bila izbira tkanine za izdelavo rekonstrukcije fraka sekundarnega pomena.

Rekonstrukcijo smo izdelali z namenom, da se izognemo mehanskim obremenitvam večkratnega pomerjanja fraka za izdelavo lutke, ker je bil original preveč krhek. Izbrali smo drugačno tkanino, saj je bilo pomembno samo, da se nova tkanina približuje originalni v voljnosti. Surovinska sestava in vzorec nista bila pomembna, zato smo se odločili za bombažno žakardno tkanino v modrem odtenku.

←
Rekonstrukcija fraka
v različni tkanini
(Foto: B. Farič)

Lutka služi kot nosilna konstrukcija, ki fraku zagotavlja potrebno oporo in mu daje pravi volumen ter držo. Leseno konstrukcijo lutke je izdelal konservator-restavrator za les s pomočjo tridimenzionalne oblike kroja fraka iz filca. Lutka je sestavljena iz lesene konstrukcije, pobarvane lanene tkanine, poliestrnega filca in dveh bombažnih pletenin. S poliestrno vato smo zapolnili vrzeli med laneno tkanino in poliestrnim filcem ter s tem zagotovili trdnejšo obliko lutke.

↑
Posamezni koraki
izdelave lutke za
svileni frak od lesene
konstrukcije na levi
do končne oblike
lutke na desni (Foto:
B. Farič)

Roke smo izdelali iz aluminijastih palic in polietilenske pene Ethafoam, široke 9 cm, v zgornjem in spodnjem delu rokava ter jih pritrdili na leseni ramenski del. Položaj rok je omogočal dve poziciji, kar je omogočilo ustrezno oblačenje originalnega fraka na lutko. Za transport smo izdelali lesen zaboj in frak obložili z bombažnimi blazinami, polnjenimi s poliestrno vato.

OPTIMALNE RAZMERE ZA HRANJENJE

Zagotavljanje ustreznih razmer hranjenja je navsezadnje najpomembnejša naloga kustosov in konservatorjev-restavratorjev, saj morajo poskrbeti, da se naravni proces staranja tekstilnega materiala upočasni. Za doseganje optimalnih klimatskih razmer je treba upoštevati naslednje kriterije in omejitve:

- temperatura: 18 ± 2 °C
- relativna vlažnost zraka: 55 ± 5 %
- osvetljenost: 50 luksov, zaščita pred UV-svetlobo
- prah: 99,9 % čistost zraka, SO_2 pod 10 mg/m^3 , O_3 0–2 mg/m^3 , NO_x pod 10 mg/m^3
- maksimalna količina svetlobe: 0,05 Mlux/leto
- UV-osvetljenost: 20 mW/m^2 ali 75 $\mu\text{W/lumen}$

← Priprava
konserviranega
fraka za transport
(Foto: B. Farič)

UPORABLJENI TEKSTILNI MATERIALI IN KEMIČALIJE

Konserviranje:

- svilena tkanina za podlaganje, vezava platno, nebarvana tkanina bež barve, gostota osnove 43 niti/cm, gostota votka 35 niti/cm, svila Fuji (Whaleys, West Yorkshire, Anglija)
- svilene niti za šivanje – organzin (Tassinari & Chatel, Fontaines sur Saône, Francija)

- detergent za pranje – neionski tenzid Etolat N 99, anionski tenzid Etapon LSP/A (Teol, Slovenija)
- deionizirana voda
- kovinsko kompleksna barvila za barvanje svile – Lanaset (Ciba-Geigy, Švica)
- odzračevalac za barvanje svile – Cibaflow (Ciba-Geigy, Švica)
- egalizirno sredstvo za barvanje svile – Albegal SET (Ciba-Geigy, Švica)
- glauberjeva sol za barvanje svile – Na_2SO_4
- očetna kislina za barvanje svile – CH_3COOH
- orehov les

Izdelava lutke:

- polietilenska pena Ethafoam (Preservation Equipement, Diss, Norfolk, Anglija)
- lipov les
- filc, poliester, temno siva barva (Plama-Pur, Slovenija)
- pletenina, bombaž, naravna barva bombaža (Tosama, Slovenija)
- pletenina, bombaž, temno siva barva (Lanutex, Slovenija)
- lanena tkanina, rjava barva (Libeco Lagae, Belgija)
- poliestrna vata (Trgovina pod gradom, Slovenija)
- direktna barvila, Solophenyl (Ciba-Geigy, Švica)
- aluminijasti kovinski deli

IZVAJANJE KONSERVATORSKEGA PROJEKTA

Vodja: Eva Ilec

Konserviranje: Marina Čurin, Boštjan Roškar

Fotografije: Boris Farič

LITERATURA

Payne, B., Winakor, G. and Farrell-Beck, J., 1992. *The History of Costume*. 2nd ed. New York: HarperCollins.

Vrišer, S. 1968. Zbirka modnih noš v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Kronika XVI/2, str. 93.

Dokumentacija Pokrajinskega muzeja Koper, odgovorna kustosinja Tina Novak Pucer.

PRESERVATION OF A SILK TAILCOAT AND RECONSTRUCTION OF CLOTHING

The men's tailcoat from the end of the 18th century, kept by the Koper Regional Museum, is made of green-brown striped silk taffeta, with sleeves that are decorated with silk lace pleating. It is lined with beige silk fabric and with a linen lining in the back.

Most of the damage that occurred due to wear and improper keeping was on the collar, sleeves and under the armpits. The latter area lacked quite a bit of fabric. Damages in the armpit area were already patched; but inadequately, causing tension in the fabric. Dark rust stains were visible all over the surface of the dirty lining, and sweat stains were visible on the collar and under the armpits. A large piece of lining was missing in the lower right part of the pleat, which was cut off. The white lace was also quite damaged and greyish from the dirt. We removed all the buttons that were also dirty and damaged, made from mulberry wood and dressed in the same silk striped taffeta. A button was missing on the back of the tailcoat.

Surface dust and other particles of dirt on the tailcoat were mechanically cleaned with a vacuum cleaner with adjustable air draft. It was washed in deionized water with the Non-ionic detergent Etolat N99. We dried it on a table with the help of a shaped support made from styrodur. The damage had to be lined with dyed silk fabric and stabilized with silk thread and laid stitches. For the dyeing of silk fabric and silk threads, we used Lanaset metal complex dyes with good fastness to washing and light. The lace was separately washed and reinforced with silk crepe line and sewn back onto the sleeve. With the newly dyed lining, we reinforced the fabric on the buttons from the underside and sewed them back to the tailcoat. The new missing button was made of walnut wood.

The silk tailcoat was too fragile to be repeatedly exposed to the mechanical stresses of fitting it onto a mannequin, so we made a reconstruction in the original cut. The mannequin serves as a supporting structure, which provides the tailcoat with the necessary support and gives it the right volume and posture. When planning the reconstruction of the clothing and the mannequin, it was important to make a precise cut, while the choice of fabric to make the reconstruction of the tailcoat was of secondary importance.

The wooden part of the mannequin was made by a wood conservator with the help of a three-dimensional shape of a felt cut. The mannequin consists of a wooden construction, polyester felt, and cotton knitwear.

Arms were made from aluminium rods and Ethafoam polyethylene foam in the upper and lower part of the sleeve and attached to the wooden shoulder. The arms can be placed in two positions, which allowed for a suitable dressing of the original tailcoat to the mannequin. For transport, we made a wooden crate and lined the tailcoat with cotton cushions filled with polyester wadding. By doing so, we prevented folding and other mechanical stresses on the original textile material.

MAG. BOŠTJAN ROŠKAR

Konservatorsko-restavratorski svetnik

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

bostjan.roskar@pmpo.si

Stavbno pohištvo na Ptujskem gradu in poskus rekonstrukcije okna iz 17. stoletja

Grofje Leslieji, ki so bili lastniki Ptujkega gradu med letoma 1656 in 1802, so s svojimi gradbenimi posegi dali grajskemu kompleksu podobo, ki jo bolj ali manj kaže še danes. Ne spregledljiv del te podobe je tudi stavbno pohištvo, ki poleg funkcionalnosti prispeva k dekorativnemu videzu celotnega objekta. Stavbno pohištvo je izdelano povečini iz lesa, ki je mnogo občutljivejši, kakor sta kamen in malta, obenem pa je zaradi svoje funkcije podvrženo tehnološkim spremembam, zato se je prvotnega ohranilo zelo malo. Tudi na Ptujkega gradu je ohranjenega zelo malo prvotnega stavbnega pohištva iz časa Lesliejevih prezidav v 17. in 18. stoletju. Ohranilo se je predvsem tisto, ki ni bilo posebno izpostavljeno atmosferilijam, pa še to je bilo nekoliko predelano zaradi funkcionalnosti.

Literature, ki bi podrobneje in poglobljeno obravnavala historično stavbno pohištvo, ni prav veliko, zato so znanje in izkušnje strokovnjakov, zadolženih za ohranjanje le-tega, velikokrat zelo omejeni in pogosto napačni. Najosnovnejše podatke o razvoju in značilnostih historičnega stavbnega pohištva lahko najdemo v *Restauratorenblätter*,¹ še posebej v prispevku Martina Kupfa *Das fenster in der historische Fassade*.² Za proučevanje stavbnega pohištva s konca 19. stoletja oziroma začetka 20. stoletja je zelo uporabna knjiga Theodorja Krautha *Die gesamte Bauschreinerei einschliesslich der Holztreppe, der Glaserarbeiten und der Beschläge*,³ ki je v bistvu mizarski priročnik z razlagami in načrti takrat modnega stavbnega pohištva. Nuška Dolenc Kambič in Mateja Kos sta v *Argu* objavili članek o restavriranju okenskih kril iz 17. stoletja.⁴

Vir za proučevanje stavbnega pohištva na Ptujem gradu je tudi popis del iz leta 1817,⁵ ki kaže stanje gradu v omenjenem letu in iz katerega je mogoče med drugim razbrati oblike, načine zasteklitve in barve stavbnega pohištva. V Zgodovinskem arhivu na Ptuj se je ohranilo nekaj računov za mizarska dela za gospostvo Zgornji Ptuj, ki jih je objavil Dejan Zadravec v članku o ptujskih mizarjih.⁶

Na Slovenskem se je le redko kdo resnično poglobil v raziskovanje sicer maloštevilnih v celoti ali vsaj fragmentarno ohranjenih oken, vrat, polken, lesnih oblog, podov, parketov in preostale stavbne lesene opreme. Najbližji tovrstni muzej v naši soseščini in v njem zaposleni strokovnjaki domujejo v nekdanji kartuziji Mauerbah v neposredni bližini Dunaja.⁷ V njem hranijo poleg gradbenih elementov, kot so

1 *Restauratorenblätter, Band 4 zum Thema Probleme und Konservierungstechniken in der Baudenkmalpflege*, Wien 1980.

2 Kupf, 1980, str. 148–172.

3 Krauth 1899.

4 Dolenc Kambič, Kos, 2001, str. 115–117.

5 Kunstverständiger Befund- und Kostens-Uberschlag. Ueber die vermög Commissions Protocoll erhobener Baugebrechen bey der Fürst Dietrichsteinischen Herrschaft Oberpettau, und deren dazu gehörigen auswärts befindlichen Gebäuden erforderlich theils dringend nöthigen Herstellung, was diese an sämmentlichen Maurer, Mallerischer, und Handlanger Arbeiten, dann das Bau- Materiale als auch das Tischler, Schlosser, Glaser, Hafner, Anstreicher, und das Steinmetzerl kosten werde. SI_ZAP/0009/001/01, Herbersteinov arhiv, gospostvo Gornji Ptuj, šk. 173, ovoj 895. Za vpogled v transkribirani dokument se lepo zahvaljujem dr. Branku Vnuku.

6 Zadravec, 2014, str. 25–68.

7 Österreichisches Bundesdenkmalamt Informations- und Weiterbildungszentrum Baudenkmalpflege, Kartause Mauerbach.

zidaki, strešniki, kamniti arhitekturni deli, raznovrstno stavbno okovje in kleparski elementi, tudi večjo zbirko stavbnega pohištva, predvsem oken in vrat od 16. do 20. stoletja.

OHRANJENO HISTORIČNO POHIŠTVO NA OSREDNJEM GRAJSKEM POSLOPJU PTUJSKEGA GRADU

Ohranjeni kosi historičnega stavbnega pohištva datirajo od 17. do začetka 20. stoletja, ko so zadnji plemiški lastniki gradu, grofje Herbersteini, zamenjali vsa okna prvega in drugega nadstropja osrednje grajske stavbe.

V 17. stoletje lahko datiramo ohranjeni okni, ki zapirata nadsvetlobo nad majhnima trikotnima prostoroma ob glavnem stopnišču in sta edina materialna dokaza, iz katerih lahko ob ohranjenih arhivskih virih (popisu del ob obnovi gradu leta 1817 in računih iz 18. stoletja) razberemo videz prvotnih grajskih oken. V 17. stoletje bi lahko uvrstili tudi nekaj z notranje strani z železno pločevino okovanih vratc, ki zapirajo kurišča grajskih peči.

V 18. stoletje, natančneje v leto 1747, datirajo vsa dvokrilna sobna vrata in tista, ki vodijo iz arkadnih hodnikov, ter troja enokrilna vrata.⁸ Dvoje enokrilnih vrat vodi k polžastim stopnicam južnega grajskega krila prvega in drugega nadstropja, ena pa zapirajo manjši pomožni prostor v drugem nadstropju severnega grajskega krila. Znano je, da jih je izdelala imenitna ptujska mizarska delavnica Franca Wasserja, kar potrjuje tudi ohranjeni račun. Wasser je bil ob tem, da je vodil zelo uspešno mizarsko delavnico, kar 17-krat izvoljen za ptujskega mestnega sodnika.⁹ Prav tako je v računih navedeno, da je ista delavnica popravila tudi vratca za kurišča grajskih peči.¹⁰

V 19. stoletje, v čas, ko so Ptujski grad posedovali knezi Dietrichsteini, lahko uvrstimo nekaj vratnih kril, predvsem pa so omenjeni lastniki z namestitvijo notranjih kril izboljšali izolativnost sobnih vrat, ki vodijo na arkadna hodnika. Vsa omenjena vratna krila iz dietrichsteinskega obdobja so namreč izdelana v takrat modnem bidermajerskem oziroma postbidermajerskem slogu.

8 Zadravec 2014, str. 47.

9 Zadravec 2014, str. 46.

10 Zadravec 2014, str. 47.

Na začetku 20. stoletja, okoli leta 1904¹¹, so grofje Herbersteini zamenjali vsa grajska okna v prvem in drugem nadstropju.¹² Zaradi želje po boljši izolativnosti so dali izdelati škatlasta okna z zunanjimi in notranjimi krili, ki so skoraj popolnoma zakrila kamnite podboje iz 17. stoletja. Njihova okna so prvotno imela tudi roloje za zastiranje. Navkljub težnjam po modernizaciji so ohranili prvotno okovje iz 17. stoletja. Namestili so ga na notranja krila, medtem ko so na zunanjih tovarniški serijsko izdelani okovi z začetka 20. stoletja.¹³ V isti čas lahko uvrstimo tudi vrata, ki vodijo iz arkadnega hodnika v grajsko jedilnico, na njih je v glaviču pripire grb Herbersteinov in von Gallenov. Najverjetneje so Herbersteini odstranili tudi polkna, katerih nasadila so še večinoma ohranjena ali pa so vsaj vidne luknje v kamnitih podbojih. Niti eno historično polkno v celotnem grajskem kompleksu ni ohranjeno, iz arhivskih virov oziroma slikarske upodobitve pa izvemo, da so v času grofov Lesliejev bila polkna modro-bela,¹⁴ v času Dietrichsteinov pa zelena.¹⁵ Z odstranitvijo polken je grajska stavba izgubila pomemben dekorativni in tudi povsem funkcionalni element, ki je ob tem, da je ščitil pred zamakanjem in premočno svetlobo, dajal gradu markantno podobo z že od daleč vidnim barvnim poudarkom.

OKNI (NADSVETLOBA) V TRIKOTNIH PROSTORIH OB GLAVNEM GRAJSKEM STOPNIŠČU

Kot je že bilo omenjeno, je bilo v obeh prostorih v prvem in drugem grajskem nadstropju dvojno oken, ki bi ju lahko datirali še v 17. stoletje, vsaj če sklepamo po ohranjenem okovju, katerega okrasni konci so narejeni z isto matrico kot pri preostalem ohranjenem grajskem okenskem okovju.¹⁶ Ker so si bile konstrukcije in način zasteklitve

11 Napis na prvem oknu ob vstopu v današnjo grajsko galerijo. Grad je bil v začetku 20. stoletja deležen večjih mizarskih posegov, med drugim so leta 1906 mizarsko predelali oltar v grajski kapeli. Roškar 1997, str. 5.

12 Iz tega časa so tudi sedanja okna v zahodnem grajskem stolpu, v t. i. *Gloriett turmu*.

13 Popolnoma enako okovje najdemo v hiši na Betnavski cesti 3 v Mariboru, ki je datirana v leto 1903. Gl. tudi Kraut 1899, *Tafel 78 in Tafel 80*.

14 Prim. sliko Led na Dravi (PMPO G 120 s).

15 Kunstverständiger Befund- und Köstens-Uiberschlag, SI_ZAP/0009/001/01, Herbersteinov arhiv, gospostvo Gornji Ptuj, šk. 173, ovoj 895.

16 Ni mogoče namreč z gotovostjo ugotoviti, ali sta nadsvetlobi nastali ob izdelavi vrat leta 1748 in so takrat uporabili staro okovje. Zagotovo pa niso izdelovali novega okovja, saj bi bilo to sredi 18. stoletja videti drugače.

s svincem in kovanimi vetrnimi letvami oken v drugi polovici 17. stoletja, skozi vse 18. stoletje in še v zgodnjem 19. stoletju zelo podobne, pa tudi oblike preprostejših profilacij se niso bistveno spreminjale, je natančnejša datacija skoraj nemogoča.

Okno ima v sredini pokončnik, kamor se zapirata obe krili z razmeroma preprosto kovano metuljasto zaporo. Frize kril so ozke in razmeroma tanke, medtem ko je podboj masivnejši. Pokončnik je z zunanje strani okrašen s preprostim polokroglim paličastim profilom. Taka profilacija je značilna za okna iz 17. in 18. stoletja.¹⁷ Zasteklitev je deloma ohranjena. Posamezno okensko krilo je bilo prvotno razdeljeno v devet steklenih polj, povezanih s svinčnim profilom, na več mestih prilotanim na kovane vetrne letve.

¹⁷ Tudi ohranjeni primerki oken, ki jih hranijo v muzeju v Mauerbachu, imajo tako oblikovane profilacije.

VRATCA KURIŠČ GRAJSKIH PEČI

Vratca zapirajo kurišča sobnih peči, ki so jih kurili z arkadnega hodnika. Imajo konstrukcijo okvirja s polnilom. Oblika polnila in profilacija letev, ki ga obtekajo, ter okovje kažejo na pozno 17. ali zgodnje 18. stoletje. Vratca so zaradi požarne varnosti znotraj obita z železno pločevino.

ZUNANJA IN SOBNA DVOKRILNA VRATA TER ENOKRILNA SOBNA VRATA (1747)

Tri leta pred obiskom cesarice Marije Terezije na Ptuj (1750) so na Ptujem gradu potekala večja obnovitvena dela. V Zgodovinskem arhivu Ptuj hranijo letni obračun ptujskega mizarja Franza Wasserja za dela, ki jih je opravil za gospodstvo Gornji Ptuj. Med njimi je tudi postavka za 23 velikih dvokrilnih sobnih vrat s plohistim podbojem in obojestranskimi profiliranimi okrasnimi oblogami za 299 goldinarjev.¹⁸

Ne glede na to, ali so vrata zunanja ali notranja oziroma dvokrilna ali enokrilna, so izdelana iz macesnovine, imajo enako zasnovo in tudi okovje. Razmeroma široke frize vratnih kril tvorijo okvir, ki je v

.....
¹⁸ Ena vrata so torej stala skoraj 10 goldinarjev, to je bila v tistem času cena dveh krav, mizarjski pomočnik pa je dnevno zaslužil okoli 10 krajcarjev. Za ceno krave gl. NŠAM, župnija Hoče, šk. 26 *Licitations Protocoll*; za dnino mizarjskega pomočnika, NŠAM, župnijski fondi, župnija Kamnica, fasc. 3, obračunski zvezek za leto 1767. Celotna vsota Wasserjevega letnega obračuna del za gospodstvo Zgornji Ptuj za leto 1747 je znašala 495 goldinarjev in 45 krajcarjev. Zadravec 2014, str. 47.

sredini razdeljen s frizo skoraj dvojne širine.¹⁹ V okvirje so vstavljena polnila z globoko posnetimi robovi (*abplatunge*), saj so okvirji z notranje strani obrobljeni z bogato profiliranimi letvami. Podboji z okvirji in polnili (t. i. *futerštoki*), ki pokrivajo celotno debelino zidu (zato so nekateri globoki tudi več kot meter), so s čela zaključeni z značilnimi konveksno-konkavno profiliranimi letvami večjih dimenzij. Okovje je sočasno in je najverjetneje delo istega kovača, ki je izdelal tudi okovje za zakristijsko omaro v ptujski cerkvi sv. Jurija, prav tako delo mizarske delavnice Wasser.²⁰ Največje pozornosti so vredne ključavnice. Vse so narejene po istem vzoru, vsaka pa ima popolnoma drugačno gravuro na plošči, ki zakriva mehanizem. Ta

19 Tako široke frize so značilne za vrata iz 17. in 18. stoletja. V drugi polovici 19. in v 20. stoletju so začeli širšo frizo postavljati v spodnji del vratnega krila. Prim. vhodna vrata v grajsko jedilnico.

20 Gl. Roškar 2015, str. 222–226.

ima osnovo izdelano iz kovanega železa, ki je okovano z razmeroma tanko medeninasto pločevino, kar je povsem običajno, saj je tudi vse drugo funkcionalno okovje iz 18. stoletja v osnovi železno in je po potrebi le oblečeno z medenino.²¹

Vrata, ki vodijo iz t. i. spletičnine sobe v toaletni prostor, in notranja krila vrat, ki vodijo iz soban na arkadni hodnik, so glede na obliko in okovje iz časa knezov Dietrichsteinov. Preprosta lesna konstrukcija in okovje kažeta, da bi lahko nastala v tridesetih ali štiridesetih letih 19. stoletja.

Na Ptujskem gradu so se ohranila tudi vratna krila dveh portalov, Karlovega in Lesliejevega, medtem ko sta krili severnega portala nadomeščeni z novejšima.

21 Roškar 2014, str. 31.

VRATNI KRILI LESLIEJEVEGA PORTALA (1657)²²

Veliki vratni krili z zunanje strani sledita polkrožno zaključenemu kamnitemu portalu, z notranje pa plitvemu oboku portalnega ostenja. Vanju sta vključeni še dve manjši vratnici za prehod pešcev. Le veliki krili sta prvotni, medtem ko sta krili manjših vrat²³ glede na plitvo profilirane letve (secesija) iz časa herbersteinskih obnov, torej s konca 19. oziroma zgodnjega 20. stoletja. Manjša vratca se od velikih razlikujejo tudi po konstrukciji, ki je okvirna, in so v celoti izdelana iz hrastovine ter nimajo oplate, ki bi se morala neopazno vključevati v raster velikih vrat. Originalni del vratnih kril ima notranji del krila iz širinsko spajanih macesnovih plohov, prečno utrjenih z masivnimi grebenastimi letvami.

.....
22 Vnuk 2009, str. 63.

23 V velikih portalnih vratih so bila praviloma vgrajena tudi manjša za promet potnikov. Velika vrata so odpirali le, ko je bilo to nujno potrebno, npr. za prehod kočije ali voza.

Z zunanje strani je pritrjena oplata iz širših hrastovih desk s profiliranimi robovi, zloženimi v karo, ki se širi iz zgornje tretjine vratnih kril. Letve so pritrjene z velikimi kovanimi žebli z dekorativno kapo. Kape žbljev tvorijo dekorativni raster. Na notranji, manj ugledni strani vrat so omenjeni žebli zapognjeni in zabiti nazaj v les, kar daje vratnima kriloma izjemno trdnost, obenem pa dopušča delovanje lesa. To je zelo pomembno, saj bi se v nasprotnem primeru vrata lahko močno usločila, predvsem zaradi širinsko spojenega lesa osnove.²⁴

VRATNI KRILI KARLOVEGA PORTALA (PO 1570)²⁵

Sta najverjetneje še starejši od tistih z Lesliejevega portala ali pa sta le bolj obrabljena. Narejeni sta popolnoma enako kot prej opisani krili na Lesliejevem portalu, ohranjeno pa je tudi krilo manjših vratc. Vidni so sledovi popravil, ki pa niso bistveno posegla v originalno lesno substanco.

VRATA NA SEVERNEM STOLPU (1747)

Vrata na severnem stolpu je najverjetneje izdelala ptujska mizararska delavnica Franca Wasserja, saj nosijo letnico 1747, v letnem obračunu pa je zaznamek, da so stala goldinar in pol.²⁶ Gre za manjše vratno krilo z osnovo in oplato, obešeno na kamnit podboj, vendar je izdelava kljub sedanjí dotrajanosti izjemno dovršena, kar je bil zaščitni znak Wasserjeve in nato Märnzellerjeve delavnice.²⁷

IZDELAVA REKONSTRUKCIJE GRAJSKEGA OKNA

V devetdesetih letih 20. stoletja so herbersteinska okna, predvsem zunanji del, začela kazati vidne znake propadanja. Prvi poskus rekonstrukcije je bil izveden v začetku devetdesetih let 20. stoletja ob delih na talni konstrukciji v današnji grajski galeriji. Zaradi nepoglobljene študije historyčnih oken in želje po večji izolativnosti

24 Današnji mizarji ob rekonstrukcijah tovrstnih vrat ali ob izdelavi popolnoma novih delajo velike napake, ko prilepijo prečne letve in oplato togo na osnovo.

25 Vnuk 2009, str. 54.

26 Zadravec 2014, str. 47.

27 Roškar 2015, str. 219–238.

oken je nastal neposrečen hibrid, ki je bil s konservatorskega vidika povsem neprimeren. V devetdesetih letih 20. stoletja je država kot lastnica Ptujkega gradu za obnovo oken namenila večja sredstva. Ob tem je bilo sklenjeno, da se obstoječa herbersteinska okna le popravijo, kar je pomenilo, da se zunanji del okna izdelava celoti na novo in prilagodi škatlastemu podboju. Na razpisu je bil izbran sicer najcenejši, a ne najbolj ustrezen ponudnik,²⁸ zato so začela novoizdelana zunanja okenska krila hitro propadati. Po etapah se je do leta 2004 na prej opisani način obnovilo vsa grajska okna, nekatera bolj izpostavljena že drugič. Pokazalo se je tudi, da so novoizdelana zunanja krila oken premalo za preprečitev zamakanja. Kamniti okenski podboji so namreč v več kot tristo letih, odkar so bili izdelani, mestoma popolnoma dotrajali. Tako med kamnitimi in lesenimi deli zevajo odprtine, skozi katere ob nalivih brez težav pronica meteorna voda. Leta 1986, ko so potekala velika obnovitvena dela na fasadah osrednje grajske stavbe, so močno poškodovane in iztrošene kamnite dele pustili nerestavrirane.

Ker smo uvideli, da je popravilo obstoječih oken brezplošno početje, smo se skupaj z odgovorno konservatoriko ZVKDS, dr. Simono Menoni, in restavratorko Vlasto Čobal odločili narediti poskus rekonstrukcije prvotnega grajskega okna iz 17. stoletja, in sicer ob hkratnem konserviranju in restavriranju originalnega kamnitega podboja.²⁹

Zglede za leseni del okna smo našli kar na osrednjem grajskem poslopju. Nadsvetlobi sorazmerno majhnih trikotnih prostorov ob glavnem grajskem stopnišču sta še skoraj v celoti ohranjeni, nepopolna je le zasteklitev. Kakšna so bila prvotna polkna,³⁰ katerih nasadila so povečini še ohranjena v kamnitih okenskih podbojih, je prikazano na votivni sliki Led na Dravi iz leta 1766 ptujkega slikarja Jožefa Fellnerja. Ob upoštevanju zimskega kolorita na omenjeni sliki in takratnem lastništvu Ptujkega gradu je bilo mogoče sklepati, da so bila polkna v času grofov Lesliejev poslikana z belo-modrimi

28 Izbrani ponudnik ni imel izkušenj z izdelavo historičnih oken.

29 Restavratska dela na kamnitem podboju je izvedla Vlasta Čobal.

30 Obliko polken potrjuje tudi popis del iz 1817. V popisu so za osrednjo grajsko stavbo omenjena gladka polkna, t. i. Fensterbalken, medtem ko so na zahodnem stolpu omenjena Jalloubalken, torej polkna s premičnimi lamelami, ki omogočajo različne stopnje senčenja. Kunstverständiger Befund- und Köstens-Uiberschlag, SI_ZAP/0009/001/01, Herbersteinov arhiv, gospostvo Gornji Ptuj, šk. 173, ovoj 895.

progami.³¹ Natančne mere prvotnega lesenega dela okna so se pokazale ob odstranitvi obstoječega herbersteinskega okna. V kamnit okenski okvir je namreč vklesana brazda, v katero je bil nameščen lesen podboj. Velikosti kril, razmerje med spodnjima in zgornjima okenskima kriloma, smo določili na podlagi ohranjenih nasadil za notranja polkna, ki so bila vzdana v ostenje v neposredni bližini kamnitega okenskega okvirja.

Zaradi pomanjkanja nekaterih podatkov o prvotni zasteklitvi pa tudi zaradi preverbe podatkov, povzetih z že prej omenjenih ohranjenih nadsvetlob, smo se odločili obiskati muzej stavbnih elementov v Mauerbachu.³² Tamkaj videno in slišano je potrdilo domneve ter osvetlilo manjkajoče detajle za rekonstrukcijo okna v Ptujem gradu. Čeprav je bila pot v Mauerbach zelo koristna, pa se je izkazalo, da je vzorčno okno, ki je še mnogo bolje ohranjeno, v bistvu nedotaknjeno, vgrajeno v oratoriju malečniške cerkve sv. Petra. Ne gre za običajno oratorijsko okno, kot smo jih vajeni npr. iz kamniške cerkve sv. Martina (1764), ampak za običajno stavbno okno z vsemi pritklinami, ki ga tako okno zaradi izpostavljenosti atmosferilijam mora imeti. Malečniško oratorijsko okno je konstrukcijsko narejeno kot zunanje okno, čeprav nikoli ni bilo izpostavljeno atmosferilijam. Ima namreč vetrne letve iz kovanega železa, ki pridržujejo tipično zasteklitev z manjšimi stekli, povezanimi s svinčnimi profili, kakršne so bile običajne od 17. do začetka 19. stoletja. Taka zasteklitev je bila zelo draga, z današnjega zornega kota pa tudi zelo nepraktična. Če se je zlomilo le eno steklo, je bilo treba razstaviti celoten okvir, sneti okovje, potegniti zasteklitev iz okvirja, odlotati spoje svinčnih profilov, po nadomestitvi poškodovanega stekla pa ponovno ponoviti ves postopek v obratni smeri. Tovrstna okna imajo namreč v okenski okvir izskobljane utore namesto brazd, kot jih imajo okna še danes in omogočajo hitro menjavo poškodovanih stekel. Zasteklitev malečniškega oratorijskega okna je še v celoti prvotna, manjka oziroma poškodovano je le eno stekelce. Stekla so pihana, zato imajo veliko nepravilnosti, kot so zračni mehurji, niti in valovita površina. Tudi vse okovje oratorijskega okna je še prvotno. Ob natičnih tečajih, ki so obenem izoblikovani v kotnike in dajejo oknu konstrukcijsko

31 Zahvaljujem se kolegici dr. Poloni Vidmar za posredovano reprodukcijo grba plemiške diplome, ki jo hrani Avstrijska nacionalna knjižnica, po kateri so bile rekonstruirane prvotne barve.

32 Poučno ekskurzijo je organizirala dr. Simona Menoni, za kar se ji lepo zahvaljujem.

trdnost, saj spoji kril zaradi zgoraj opisanega načina zasteklitve niso lepljeni, so prvotne tudi vse vetrne letve. Nameščene so, kot da bi šlo za zunanje okno. Stran, ki gleda v cerkev, je tretirana kot zunanja, zato so letve postavljene navpično (zaradi odtekanja vode); stran, ki je obrnjena v oratorij, pa je obravnavana kot notranja, zato so letve nameščene prečno oziroma vodoravno. Malečniško okno lahko na podlagi ornamentike na pripiri datiramo okoli leta 1700, lahko pa je tudi nekoliko mlajše, saj ornamentika na utilitarnih predmetih ni tako hitro sledila stilnim spremembam. Omenjeno okno je po mojem dosedanjem vedenju zaenkrat edini v celoti ohranjeni tovrstni stavbni element.³³

Rekonstrukcija grajskega okna v prvem nadstropju je izdelana iz macesnovine, prav tako kot še ohranjeni omenjeni nadsvetlobi trikotnih prostorov ob glavnih grajskih stopnicah. Po obstoječih krilih nadsvetlob so posneti profili z vsemi nadrobnostmi, brazdo, profilacijo zunanjega roba, utorom za steklo ter fasetiranji spodnjega in zgornjega veznika. Odkapna letev je s spodnjim veznikom iz enega kosa lesa, kar seveda oteži izdelavo in poveča količino porabljenega lesa.³⁴ Celotna površina kril in podboja je zaradi strojne obdelave še na fino preskobljana po zgledih historičnega glajenja lesnih površin, saj je le s skobljanjem mogoče zgladiti lesno površino in zagotoviti hitro odtekanje vode.³⁵

Tudi površinska obdelava rekonstruiranega okna je historična. Fino poskobljana površina okna je bila najprej premazana s segretim firnežem, da je ta pronical tudi nekoliko v globino. Po osušitvi sta sledila še dva premaza z oljno barvo, sestavljena iz pigmenta žgane umbre in lanenega firneža. Barvni ton temelji na ohranjenih ostankih

33 Oratorijskih oken iz 18. stoletja je ohranjenih kar nekaj, npr. v cerkvi sv. Martina v Kamnici, do predelave oratorijev v cerkvi sv. Trojice v Slovenskih goricah, cerkvi sv. Jožefa na Studencih v Mariboru itd., vendar so v vseh primerih to običajna oratorijska okna z lesenimi zasteklitvenimi letvicami, po navadi brez okovja. Torej ne gre za stavbna okna. Omenjeno okno je zaenkrat edini popoln dokument stavbnega mizarstva do uvedbe škatljastih oken na Slovenskem, pa tudi širše. Niti v muzeju gradbenih elementov v Mauerbachu nimajo tovrstnega v celoti ohranjenega in nepredelanega eksponata.

34 Z vidika trajnosti spodnjega veznika, ki je najbolj izpostavljen del okenskega krila in najhitreje propade, je zelo pomembno, da je iz enega kosa lesa. Spoj odkapne letve, ki je aplicirana na spodnji veznik, se namreč pod vplivom atmosferilij sčasoma zrahlja in omogoča pronicanje vlage, ki povzroča trohnenje.

35 Brusni papir slabo odrezuje les, površino naredi kosmato. Četudi uporabimo na koncu brušenja zelo fin brusni papir, vlakna niso gladko odrezana, ampak zatlačena. Že ob površinski obdelavi se dvignejo in naredijo površino slabše odtočno.

prvotnih premazov na preostalem še ohranjenem stavbnem pohištvu, že omenjenih nadsvetlobah, pa tudi sobna in zunanja vrata so bila prvotno popleskana v istem tonu.

Okovje za rekonstruirano okno je bilo večidel ohranjeno na notranjih delih oken z začetka 20. stoletja, torej iz časa herbersteinskih obnov. Ohranili so se vsi tečaji in pripadajoča nasadila, metuljaste zapore in gumbi za odpiranje. Okovje je kovano iz železne pločevine debeline med 1,5 do 3 mm, izjema so gumbi, ki so masivnejši. Konci kotnikov in tečajev, izoblikovanih v kotnike, so polkrožno zaključeni in ornamentirani s štanco. To je popolno ročno kovaško delo, zato so med njimi odstopanja v merah. Kljub temu pa je sistem okovanja zelo premišljen, tako da je mogoče na videz grobo in netočno okovje zelo natančno nastaviti.

Obstoječe okovje je bilo ob obnovi herbersteinskih oken v devetdesetih letih 20. stoletja že enkrat speskano in pasivirano, kar je močno okrnilo njegovo pravo barvno podobo. Boljše okensko okovje je bilo namreč v 17. in 18. stoletju pokositreno. Tudi na omenjenem okovju so bili ostanki pokositrenja. Zato je bilo treba okovje na novo pokositriti, kar smo po mnogih tehnoloških poskusih izvedli v muzejski konservatorsko-restavratorski delavnici. Na Slovenskem namreč ni bilo mogoče najti mojstra, ki bi bil večč tega zahtevnega opravila.³⁶ Površina železa, ki ga kositrino, mora biti popolnoma čista, brez kakršnih koli nečistoč, tako da je železo povsem odprto. Površino po peskanju z zelo finim peskom zgladimo do sijaja z žičnato krtačo in jo tik pred potapljanjem v raztopljeni kositer premažemo z ugašeno kislino. Po potopitvi in oprijemu kositra odvečnega stresemo s površine in okov za krajši čas pomočimo v toplo vodo, ki odplakne ostanke kisline. Ti bi lahko kasneje povzročali korozijo.

Manjkajoče okovje je izdelal kovač Janez Mir iz Grabonoša po originalnih predlogah. Manjkale so kovane vetrne letve, vetrni kavliji in žebliji. Za pritrdjevanje originalnega kakor tudi rekonstruiranega okovja nismo uporabili herbersteinskih žičnikov s polokroglimi glavami. Rekonstrukcija žeblijev se je naredila po originalnih kovanih žeblijih, ki so bili še ohranjeni na oknih nadsvetlob. Kovani žebliji imajo štirioglata konična stebila, ki se bolje vrežejo v les kakor okrogla stebila žičnikov. To je nadvse pomembno, saj krila oken z utorom za

.....
36 Tudi v Avstriji je po navedbah kustosa muzeja v Mauerbachu Lorenza Tributscha le en kovač, ki zna kositriti.

steklo zaradi načina zasteklitve nimajo zlepljenih kotnih vezi, ampak so le klinčena in dodatno utrjena s kovanimi kotniki, pritrjenimi z žebli. Žebli, ki so bili namenjeni za pritrditev pokositrenega okovja, smo pokositrili, tiste za pritrditev vetrnih letev pa prav tako kot letve brunirali.

Za zelo zahtevno zasteklitev smo nabavili pihano steklo, da bi se, kolikor je le mogoče, približali historičnim zasteklitvam iz 17. in 18. stoletja. Način zastekljevanja je podoben vitražu, zato smo delo zaupali mag. Nuši Dolenc Kambič, ki se ob restavriranju lesene plastike ukvarja tudi z restavriranjem in izdelavo vitražev.

Rekonstrukcija polkna je bila prav tako narejena iz macesnovine. Debelino polkenskkih kril je bilo mogoče razbrati iz brazd, vklesanih na zunanji strani kamnitega okenskega okvirja. Natančne historične konstrukcije polken ni bilo mogoče ugotoviti, vsekakor pa so bila polkna izdelana iz širinsko spajanih desk, prečno utrjenih z grebenastimi letvami. Pomembno je, da se grebenaste letve ne lepijo, temveč jih na mestu drži grebenasta vez, ki poteka po spodnjem robu konično oblikovane letve in deluje kot zagozda. Širinsko spajane deske se tako lahko nemoteno širijo in krčijo, ne da bi se usločile. Obliko grebenastih letev je delno pogojevala progasta poslikava polken pod kotom 45°. Odločili smo se za skrito varianto grebenaste letve, saj bi še tako plitvo telo letve izstopalo iz ploskve in kazilo poslikavo. V primeru, da bi uporabili izstopajoče grebenaste letve, bi morali čim bolj posneti robove, da bi bila površina karseda odtočna.³⁷ Polkna so pritrjena na obstoječa nasadila. Čeprav so tečaji povsem novi industrijski, so se popolnoma prilegali prvotnim, več kakor tristo let starim originalnim nasadilom.

Način pritrditve tečajev na rekonstruirana polkna je prav tako historičen in značilen za 17. in 18. stoletje. Pri robu polkna, kjer je obremenitev največja, je tečaj zakovičen skozi les s posebno zakovico iz mehkega železa s široko poglobljeno kapico, kar zagotavlja nerazstavljivost spoja, nadalje pa je pritrjen s kovanimi žebli iz prav tako mehkega železa, ki dopuščajo potrebno gibanje lesa ob krčenju in širjenju lesene ploskve.

Rekonstruirano okno je dobro izhodišče za nadaljnjo obnovo preostalih več kakor stotih oken Ptujkega gradu, pa tudi drugih

37 Vse tehnološke in konstrukcijske rešitve historičnega stavbnega pohištva, izpostavljenega atmosferijam, so bile zasnovane tako, da je voda čim prej odtekla in so bile lesne površine karseda majhne oziroma odtočne.

historičnih zgradb iz 17. in 18. stoletja na Štajerskem, kjer bi bilo to smiselno in upravičeno.³⁸ Obnovljeno okno je povrnilo proporce prvotno zamišljenim kamnitim okenskim okvirjem in barvne ter materialne učinke fasade. V primeru rekonstrukcije vseh oken bi grajsko pročelje pomembno prispevalo k slikovitosti celotne vedute Ptuja.

VIRI IN LITERATURA

- NŠAM, župnijski fondi, župnija Hoče.
NŠAM, župnijski fondi, župnija Kamnica.
SI_ZAP/0009/001/01, Herbersteinov arhiv, gospostvo Gornji Ptuj, šk. 173. 2001
Dolenc Kambič, N., Kos, M. (2001), Restavriranje okenskih kril iz 17. stoletja, *Argo* 44/1, str. 115–117.
Krauth, T. (1899), *Die gesamte Bauschreinerei einschliesslich der Holztreppe, der Glaserarbeiten und der Beschläge*, Leipzig.
Kupf, M. (1980), Das fenster in der historische Fassade, *Restauratorenblätter, Band 4 zum Thema Probleme und Konservierungstechniken in der Baudenkmalfpflege*, Wien, str. 148–172.
Roškar, B. (1997), *Restavratski posegi na oltarni arhitekturi v kapeli ptujskega gradu*, Maribor (tipkopis diplomske naloge na tretji stopnji).
Roškar, B. (2014), Mizarska tehnologija med začetkom 17. in koncem 19. stoletja, *Razkošje na podeželju. Pohištvo v ptujskem gradu* (ur. Tatjana Štefanič), Ptuj, str. 131–159.
Roškar, B. (2015) Mizarska delavnica Wasser-Märnzeller, *Zbornik pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož* (ur. Martin Šteiner), Ptuj, str. 219–239.
Vnuk, B. (2009), Gradbeni posegi na ptujskem gradu v času rodbine Leslie, *Rodbina Leslie. Iz kraljestva Stuartov v Habsburško cesarstvo* (ur. Tatjana Štefanič), Ptuj, str. 50–67.
Zadravec, D. (2014), Zgodovina ptujskega mizarstva (do izdaje obrtnega reda 1859), *Razkošje na podeželju. Pohištvo v ptujskem gradu* (ur. Tatjana Štefanič), Ptuj, str. 25–68.

WINDOWS AND DOORS AT PTUJ CASTLE AND AN ATTEMPT TO RECONSTRUCT A 17TH CENTURY WINDOW

Historic windows and doors are rarely preserved, mainly due to their function and exposure. This pertains to Ptuj Castle as well, where only a few pieces of original windows and doors have been preserved. Windows and doors in rooms are the best preserved, and even those have undergone some adaptations over time. The panel shutters of Karl's and Leslie's portal have been preserved mainly due to their robustness. In the past, windows and doors were not restored, and exact copies were not made; worn-out windows and doors were simply replaced with modern ones. An attempt at a precise reconstruction of a 17th-century window on the first floor of Ptuj Castle is one of the few, if not the only, examples of such a studied approach to the production of historic windows and doors in Slovenia.

.....
38 Rekonstrukcija tovrstnih historičnih oken je smiselna le v primeru celovite muzejsko zasnovane prezentacije historičnih interierjev. Za historične objekte, ki imajo bivalno funkcijo, taka okna zaradi neizolativnosti, dragega vzdrževanja in čiščenja niso primerna.

STANKA GAČNIK

Muzejska svetnica

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

stanka.gacnik@pmpo.si

Slikarske pripovedi nekega življenja

**Likovna zapuščina Janeza Šibile v
Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož**

I.

Mesto Ptuj in ptujski muzej sta že več stoletij stičišče bogate zgodovine in dragocene kulturne dediščine, med katero prištevamo tudi sodobno likovno zbirko umetnin domačih in tujih umetnikov, ki izvirajo iz tega okolja ali so kako drugače povezani s starodavnim Ptujem in njegovo slikovito okolico. V Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož hranimo številčno bogato zbirko umetnin vseh likovnih zvrsti umetnikov, ki so razstavljali v Miheličevi galeriji ali Salonu umetnosti in so po končani razstavi muzeju podarili svoje likovno delo kot zahvalo za sodelovanje. Izbrana likovna dela, predvsem t. i. ptujskih umetnikov, smo pridobili s sistematičnimi odkupi, nekatera pa kot darilo umetnikov in posameznikov, ki so podarili del svoje zapuščine. Tako se je oblikovala dokaj obsežna, raznolika in pomembna zbirka

Janez Šibila,
Ciglarjevi težaki,
1989, tempera, les

sodobne likovne umetnosti, ki je ne smemo spregledati ter jo moramo enakovredno upoštevati in vrednotiti na področju likovne umetnosti 20. in 21. stoletja na Slovenskem.

II.

Med likovno zapuščino 20. stoletja hranimo v ptujskem muzeju tudi dela slikarja Janeza Šibile, ki je bil rojen 24. decembra 1919 v Novi vasi pri Markovcih v kmečki družini kot najstarejši izmed sedmih otrok. Po končani osnovni in meščanski šoli na Ptujju so mu razumevajoči učitelji, ki so prepoznali njegovo nadarjenost za likovno ustvarjanje, priskrbeli denarno podporo za nadaljnje šolanje v Zagrebu na državni obrtni šoli, kjer je leta 1940 začel študirati na kiparskem oddelku Akademije likovnih umetnosti v Zagrebu, a je moral že naslednje leto študij zaradi vojne prekiniti. Med letoma 1942 in 1944 je študiral slikarstvo na dunajski akademiji, po koncu druge svetovne vojne pa se je vrnil v Zagreb, kjer je bil leta 1945 sprejet v drugi letnik likovne akademije na oddelku za slikarstvo. Študij je dokončal leta 1948 na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani z diplomo pri profesorju Antonu Gojmirju Kosu, leta 1950 pa je pri profesorju Gabrielu Stupici končal še študij specialke. Potem je služboval kot likovni pedagog na različnih srednjih in osnovnih šolah, najdlje v

Janez Šibila,
Družba slikarjev,
1978, olje, platno

Janez Šibila,
Jasmin, 1988, olje,
platno

Janez Šibila,
Križanje, akvarel

Mariboru, kjer si je ustvaril tudi družino in na OŠ Borisa Kidriča poučeval likovni pouk vse do upokojitve. Bil je član Društva slovenskih likovnih umetnikov (DSLUM) in mariborskega pododbora tega društva, kasneje DLUM. Po upokojitvi je živel in ustvarjal v Podutiku pri Ljubljani. Umrl je v visoki starosti 4. septembra 2017. Pokopan je na pobreškem pokopališču v Mariboru.

Janez Šibila se je, ob poučevanju, povsem posvečal likovnemu ustvarjanju in po njem je ostal obsežen slikarski opus, katerega del hranimo v ptujskem muzeju. Veliko se je udeleževal slikarskih kolonij, med drugim je bil med prvimi pomembnimi slovenskimi slikarji, ki so sodelovali in ustvarjali na znameniti slikarski koloniji Poetovio – Ptuj, ki je potekala med letoma 1969 in 1984 na takrat znamenitem letovišču na gradu Borl v Halozah, znana tudi kot borlska slikarska kolonija. Svoja umetniška dela iz bogatega in raznolikega opusa je redno razstavljala na številnih samostojnih in skupinskih razstavah doma in v tujini. Naj izpostavim veliko retrospektivno razstavo njegovih umetniških del iz obdobja med letoma 1946 in 1976, ki so jo pripravili leta 1977 v Umetnostni galeriji Maribor in za katero je istega leta prejel nagrado Prešernovega sklada. In dve razstavi v Pokrajinskem muzeju Ptuj, kjer je bila leta 1990 na ogled pregledna razstava in leta 2019 spominska razstava vseh del, ki jih hranimo v ptujskem

Janez Šibila, razstava
v Miheličevi galeriji
Ptuj, 2019

muzeju, posvečena umetnikovi 100. obletnici rojstva. Obe razstavi na Ptujju sta bili v Miheličevi galeriji. Umetniška dela Janeza Šibile hranijo v Umetnosti galeriji Maribor, Moderni galeriji v Ljubljani in v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož. Njegova likovna dela pa krasijo tudi številne domove po Sloveniji.

III.

Likovna zapuščina Janeza Šibile, ki jo hranimo v fundusu ptujskega muzeja, obsega skupno 19 del, od tega osem slik v tehniki olje na platno, šest slik v tehniki tempera na platno ali karton in pet akvarelov. Časovno so umetnine razpete med letoma 1964 in 1989, od tega so tri dela (eno olje in dva akvarela) nastala na t. i. borlski

slikarski koloniji med letoma 1971 in 1978. Med njimi izstopa slika Družba slikarjev (1978), ki jo je Šibila upodobil ob 10-letnici kolonije in prikazuje skupino petih slikarjev ob druženju za mizo. Med njimi sedi tudi ženska oseba, za katero smemo trditi, da je upodobljena Mira Brus, takratna uslužbenka občine Ptuj, ki je skrbela za organizacijo in izvedbo znamenite slikarske kolonije. Najzgodnejša dela v zbirki so iz obdobja med letoma 1964 in 1969 in predstavljajo morske motive z otoka Paga ter nekaj krajinskih upodobitev Halož in pohorskih gozdov. Osrednji del slik pa predstavlja slikarjevo močno navezanost na domačo obdravsko ravnico in hrepeneč spomin na rodni kraj ter bližnje haloške griče, kar poudari tudi s poimenovanjem, kot npr. Stari topoli (1978), Materina domovina (1987), Haloze (1988), Ciglarjevi težaki (1989), Opustošena pokrajina – Requiem za Šturmovec (1989). Sledijo umetnine tihožitij in portretov, kjer je umetnik subtilno upodobil svojo družino in se ob tem sprašuje o smislu življenja ter svojega dela: Slikarjeva družina (1986), To je ostalo (1986), Križanje.

Sicer skromen, a slikarsko raznolik Šibilov ptujski »muzejski opus« zajema kakovosten in karakterno prepoznaven avtorski zapis umetnika, ki je izhajal iz slikovitega ptujskega okolja, katerega je sicer zgodaj zapustil in se vanj nikoli ni vrnil, vendar ga je za vedno zaznamovalo s sublimnim občutkom za opazovanje in upodabljanje

LEVO

Janez Šibila,
Slikarjeva družina,
1986, olje, platno

DESNO

Janez Šibila, To je
ostalo, 1986, olje,
platno

skrivnostne obdravske ravnice in njenih skromnih, kmečkih ljudi, ki so tukaj vdano živeli ter ljubili in obdelovali svoj ali tuj kos zemlje. Temu motivu je Šibila verno sledil v različnih likovnih izpovedovanjih in se mu povsem posvetil v svojem dolgoletnem ustvarjalnem obdobju, kjer lahko razberemo t. i. klasične slikarske motive, ki vključujejo krajino, figuro, portret, tihožitje in številne variacije na temo narave. Janez Šibila velja za poeta narave in dinamičnega dogajanja v njej. Njegove krajine in izredno sublimno izpovedna tihožitja so polni pritajene nostalgčnosti in pripovedi o skrivnostnem notranjem doživetju sveta ter za vedno minulemu življenju. Hkrati pa ima v njegovem slikarskem opusu pomembno mesto tudi človeška figura bodisi kot portret bodisi kot bistvena sestavina skupinske forme. Ustvarjal je v številnih slikarskih tehnikah, izjemno dovršenost in mojstrstvo pa je dosegel v akvarelu, saj mu je omogočil ujeti vse subtilno dogajanje in svetlobna razpoloženja v naravi. Šibila se je v svojem ustvarjalnem delu posvečal predvsem realističnemu odkrivanju barvnega bistva narave, predmetov in ljudi v njej, njihove telesnosti in položaja v kompoziciji. Privlačile so ga teme, kot so naravni cikli, svetlobna razpoloženja in barvno doživljanje sveta. V prefinjenih barvnih odnosih in premišljeni kompoziciji, ki sledi toplini zemeljskih barv, je raziskoval svoj notranji slikarski svet in vedno znova iskal odgovore na eksistencialna vprašanja, ki že od nekdaj begajo ter navdihujejo številne umetnike nekoč in danes. Šibila je v svojem ustvarjalnem procesu odkrival predvsem barvno bistvo predmetov, njihovo telesnost in mesto v razgibani dinamiki slikarskega polja v domala vseh likovnih tehnikah. V barvnih nanosih, ki so v enaki meri odsev resničnega sveta in umetnikovega notranjega pogleda hkrati, je nakazal vrsto novih vprašanj in rešitev v likovni umetnosti svojega časa. Njegove vedute, krajine, upodobitve posameznikov ali skupine ljudi in izredno tankočutna tihožitja, polna prispodob, so nostalgčne pripovedi o nekem odmaknjenem življenju, hkrati pa so še kako žive, ekspresivne in brezčasne podobe liričnega razpoloženja čutnega umetnika, kar je sicer prepoznaven atribut slovenskega krajinskega slikarstva nasploh. Bil je eden zadnjih slikarjev stare klasične šole.

Janez Šibila, veliki slikarski poet narave in življenja, je s svojim izraznim likovnim opusom trajno posegel v umetniško dogajanje povojnega slikarstva in se zapisal v likovno umetnost 20. stoletja na Slovenskem za vedno.

SEZNAM DEL JANEZA ŠIBILE V

POKRAJINSKEM MUZEJU PTUJ – ORMOŽ:

1. Pokopališče ribičev (Pag), 1964, olje, platno, 96 x 125 cm, sign. l. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1737 s
2. Pag, 1964, akvarel, 34 x 49 cm, sign. l. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1735 s
3. Pag, 1964, akvarel, 34 x 49 cm, sign. l. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1736 s
4. Pohorski gozd, 1969, olje, platno, 63 x 106 cm, sign. d. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-236 s
5. Haloze I, 1971, akvarel, 44 x 63 cm, sign. d. sp.: J. Šibila 1971, inv. št.: BK 1518 s
6. Lesjak Okički, 1977, olje, platno, 90 x 50 cm, sign. d. sp.: J. Šibila, inv. št. BK-1650 s
7. Družba slikarjev (ob 10-letnici borlske slikarske kolonije), 1978, olje, platno, 72 x 107 cm, sign. d. sp.: J. Šibila 78, inv. št.: BK 1601 s
8. Stari topoli, 1978, olje, platno, 70 x 100 cm, sign. d. sp.: J. Šibila 78, inv. št.: G-1144 s
9. To je ostalo, 1986, olje, platno, 80 x 70 cm, sign. d. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1142 s
10. Slikarjeva družina, 1986, olje, platno, 95 x 70 cm, sign. l. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1143 s
11. Materina domovina, 1987, tempera, les, 70 x 138 cm, sign. sp. sredina: J. Šibila, inv. št.: G-1146 s
12. Jasmin, 1988, olje, platno, 100 x 75 cm, sign. d. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1145 s
13. Haloze, 1988, tempera, platno, 65 x 100 cm, sign. sp. sredina: JŠ, inv. št.: G-1147 s
14. Ciglarjevi težaki, 1989, tempera, les, 70 x 90 cm, sign. l. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1148 s
15. Krajina pri Borlu, 1989, akvarel, 50 x 70 cm, sign. d. sp.: J. Šibila 89, inv. št.: G-1734 s
16. Utrujeni pust, 1989, tempera, platno, 65 x 88 cm, sign. d. sp.: J. Šibila, inv. št.: G-1150 s
17. Opustošena pokrajina (Requiem za Šturmovec), 1989, tempera, les, 70 x 90 cm, ni sign., inv. št.: G-1149 s
18. Križanje, akvarel, 27 x 34,5 cm, ni sign., inv. št.: G-1732 s
19. Pomlad, tempera, karton, 30 x 51 cm, sign. l. sp.: ŠJ, inv. št.: G-1733 s

Janez Šibila, *Utrujeni*
pust, 1989, temepre,
platno

VIRI IN LITERATURA

Borin, Andreja, 2017. *V spomin: Janez Šibila*, Večer, let. 73, št. 218, str. 16.

Gačnik, Stanka, 1996. *Slikarska kolonija Poetovio-Ptuj (1969–1984)*. V: Ptujski zbornik VI (ur. Bojan Terbuc), Zgodovinsko društvo Ptuj, str. 915–928.

Gačnik, Stanka, 2019. *Janez Šibila (1919–2017), Slikarski poet narave in življenja*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

Šibila, Janez, 1977. *Retrospektivna razstava 1946–1976*, Maribor: Umetnostna galerija Maribor.
Šibila, Janez, 1991. *O beata solitudo*, Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj.

PAINTING NARRATIVES OF ONE'S LIFE

THE ART LEGACY OF JANEZ ŠIBILA IN THE PTUJ ORMOŽ REGIONAL
MUSEUM

For several centuries, the city of Ptuj and the Ptuj Museum have been a hub of rich history and invaluable cultural heritage, among which we also include a collection of contemporary works of art by local and foreign artists that originate from this area or are otherwise connected with ancient Ptuj and its picturesque surroundings. The art legacy of Janez Šibila, which is kept at the Ptuj Museum, comprises a total of 19 works, of which eight paintings using the oil on canvas technique, six paintings with the tempera on canvas or cardboard technique and five watercolours. The works of art are dated between 1964 and 1989, of which three works were created at the artists' colony Poetovi - Ptuj between 1971 and 1978. The earliest works from between 1964 and 1969 represent marine motifs from the island of Pag and some landscape paintings of Haloze and Pohorje forests. The middle part of the collection shows the painter's strong attachment to the domestic Drava plain and the longing memory of his hometown and nearby Haloze. He also emphasized this the way he named his works, such as *Old poplars* (1978), *Mother's Homeland* (1987), *Haloze* (1988), *Ciglar's toils* (1989), *Desolate Landscape - Requiem for Šturmovec* (1989). The following are works of art where the artist sublimely portrays his family while asking himself questions about the meaning of life and his work: *The Painter's Family* (1986), *That is what it is left* (1986), *Crucifixion*. Šibila's modest but varied painting "museum opus" includes a high-quality and characteristically recognizable authorial record of the artist, who came from the picturesque Ptuj environment, which he left early and never returned to, but was forever marked by a subtle sense of observing and depicting the mysterious Drava plain and its humble, peasant people, who lived here faithfully and loved and cultivated their own or foreign piece of land. Šibila faithfully followed this motif in various artistic expressions and entirely devoted himself to it over his long creative period, in which we can decipher the so-called classical painting motifs that include landscape, figures, portrait, still life and many variations on the theme of nature. Its landscapes and extremely sensitive confessional still lifes are full of subdued nostalgia, hidden symbols, and narratives about the mysterious inner perception of the world and the past life. He created

using many painting techniques, though exceptional perfection, and mastery, however, he achieved in watercolour. His vedutas, landscape paintings, still lifes, depictions of individuals or groups of people are mysterious, nostalgic tales of some distant life, but at the same time they are still lively, expressive, and timeless images of the lyrical mood of a sensual artist, which is a recognizable attribute of Slovenian landscape painting in general. He was one of the last painters of the old classical school. Janez Šibila, a great poet-painter of nature and life, with his expressive artistic opus, permanently intervened in the artistic works of post-war painting and went down in the history of the fine arts of the 20th century in Slovenia forever.

DR. BRANKO VNUK

Muzejski svetnik

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

branko.vnuk@pmpo.si

Ptujski akademski slikar Alojz Oswatitsch (1874–1959)

**Ob 125. obletnici prve umetnostne razstave
v ptujskem muzeju**

UVOD

V bogatem galerijskem fondu hrani ptujski muzej tudi dela manj znanih oziroma pozabljenih umetnikov, ki so nekoč delovali na Ptuj. Med deponiranimi deli so trije portreti Alojza Oswatitscha s konca 19. stoletja, od katerih sta dva signirana in datirana: portret notarja in arheologa Viktorja Skrabarja kot gimnazijca¹ iz leta 1894 in portret ptujskega župana Ernesta Eckla² iz leta 1895. Portret ptujskega zgodovinarja Ferdinanda Raispa³ sicer ni signiran in datiran, a

1 PMPO, inv. št. G 283 s, sign. l. sp.: A. Oswatitsch 24/1. 1894, o. pl., 53,3 x 40,2 cm.

2 PMPO, inv. št. G 199 s, sign. l. sp.: A. Oswatitsch 1895, o. pl., 75,5 x 39,8 cm.

3 PMPO, inv. št. G 954 s, o. pl., 72 x 57,7 cm.

v zapisniku Muzejskega društva lahko preberemo, da je tudi tega naslikal Alojz Oswatitsch leta 1896.⁴ Znan je še četrti Oswatitschev signirani portret iz leta 1897, in sicer ptujskega prošta Josipa Heržiča, ki ga hrani Župnijski urad sv. Jurija na Ptuju.⁵ Od julija 2021 pa je muzejski galerijski fond bogatejši še za eno Oswatitschevo sliko iz leta 1901: intimno žanrsko sliko *Dekle s cvetjem* (*Blumenmädchen*), ki jo je muzeju podaril gospod Karl Schmutzer iz Železnega/Eisenstadt na Gradiščanskem v Avstriji.⁶

O slikarju Alojzu Oswatitschu je dokaj malo znanega. Mogoče tudi zato, ker je njegovo ime Viktor Skrabar zapisal v slovenjeni obliki, Alojz Osvatič,⁷ v nemško obliko zapisa priimka pa se je včasih prikradla tudi kakšna tipkarska napaka ali pa so napačno zapisali njegovo ime ali priimek.⁸ Predvsem pa zato, ker je takoj po razpadu avstro-ogrske monarhije konec leta 1918 slikar priimek Osvatič/Ozvatič/Oswatitsch, ki je zvenel preveč slovansko, spremenil v Ostwald, saj je živel v Linzu v Zgornji Avstriji, kjer se je že vrsto let posvečal pedagoškemu poklicu in se je prav tedaj tam potegoval za redno zaposlitev: do upokojitve je bil namreč profesor likovnega pouka na deželni realni gimnaziji v Linzu, kjer je leta 1959 umrl in bil na tamkajšnjem pokopališču pokopan.⁹

Do nedavnega je bila edina, ki ga je na kratko obravnavala, Marjeta Ciglencečki. Zapisala je, da je avtor solidnega, a vendar povprečnega portreta ptujskega prošta Josipa Heržiča Alojz Oswatitsch, o katerem ni veliko znanega. »Njegovega imena ne najdemo v Vpisni knjigi meščanov mesta Ptuja,¹⁰ je pa iz dokumentov Mestne občine Ptuj razvidno, da je prejemal štipendijo za študij na akademiji na Dunaju. Zapis o njem najdemo v Skrabarjevem prispevku o Ferdinandu Raispu, v katerem je priobčil tudi Oswatitschev portret ptujskega kronista. V ptujskem tedniku *Pettauer Zeitung* sta bila septembra 1898 objavljena notica in krajši članek

4 SI-ZAP, fond Muzejskega društva, MD–I–6/1, škatla 8, št. 8901 (Zapisnik seje Muzejskega društva z dne 29. januarja 1897).

5 Ciglencečki 1998, str. 246: sign. d. sp.: A. Oswatitsch / 1897, o. pl., 120 x 80 cm.

6 PMPO, inv. št. G 1818 s, sign. d. zg.: A. Oswatitsch / 1901, o. pl., 88 x 66 cm.

7 Skrabar 1924, str. 1 (akademski slikar Alojzij Osvatič). Med dijaki ptujske nižje gimnazije je njegov dve leti mlajši brat Jožef zaveden kot Josef Ozvatič (sic!); gl. Tschanet 1890, str. 18 (*Ozvatič Josef aus Gonobitz); Tschanet 1891, str. 16 (*Ozvatič Josef aus Gonobitz); Tschanet 1892, str. 16 (*Ozvatič Josef aus Gonobitz).

8 Npr.: Franz Oswatitsch, J. Oswatitsch, Oswaititsch.

9 Povzeto po Schmutzer 2020, str. 31–62. Gl. tudi: https://de.wikipedia.org/wiki/Alois_Oswatitsch (stanje 13. 10. 2020).

10 Marija Hernja Masten: *Vpisna knjiga meščanov mesta Ptuja 1684–1917*, Ptuj 1995.

o Oswatitschevi razstavi, ki je bila 11. in 12. septembra 1898 v Ferkovem muzeju, v t. i. lokalnem oddelku. Oswatitsch se je predstavil z menda odlično kopijo Amerlingove Igralke na lutnjo, z dvema lastnima krajinama, štirimi portreti (nepodpisani avtor članka je izpostavil portreta ptujskega vinarja Woldemarja Hinzeja in zgodovinarja Ferdinanda Raispa) in več perorisbami arheoloških najdb s Hajdine. Pisec se je o mladem akademskem slikarju, ki je prodal vse razstavljene slike, izrazil zelo pohvalno. Navaja tudi, da je mladenič po končani akademiji na Dunaju s pomočjo štipendij potoval v München in Rim.»¹¹

Nedavno je Karl Schmutzer iz Železnega (Eisenstadt) na Gradiščanskem (Burgenland) izdal v samozaložbi knjižico o Alojzu Oswatitschu, ki predstavlja dragocen prispevek ljubitelja umetnosti k poznavanju življenja in dela že zdavnaj pozabljenega štajerskega likovnega umetnika.¹² Na slikarja je povsem naključno naletel ob ogledovanju spletne strani dunajske avkcijske hiše Dorotheum, ki je ponujala naprodaj oljno sliko z naslovom *Mati z dojenčkom* (*Mutter mit Baby*), delo Alojza Oswatitscha, doma iz Aflenza oziroma Linz-Urfahrja. Z etikete je bilo razbrati, da je bila slika leta 1908 razstavljena v dunajski Hiši umetnikov (Künstlerhaus).¹³ Nakup omenjene slike je spodbudil Schmutzerja, da se je posvetil iskanju dokumentacije o slikarju, ki mu je bil – kot je navedel – povsem neznan, saj o njem ni bilo najti v običajni strokovni literaturi nobenih izčrpnjših podatkov. Tako je po avstrijskih in slovenskih arhivih ter muzejih skrbno zbral zelo skromno in razpršeno dokumentacijo, vključil pa tudi slikovno in pisno gradivo, ki ga hranijo Oswatitschevi dediči, in vse skupaj smiselno uredil v kronološko zasnovano celoto. Biografske podatke je poljudno povezal s takratnimi aktualnimi političnimi dogodki, ki so spreminjali geografsko-politično in socialno podobo novonastalih držav, zraslih iz ruševin nekdanje skupne države, avstro-ogrske monarhije.¹⁴

11 Ciglencčki 1998, str. 246–247.

12 Schmutzer 2020. Zbrane podatke je v skrajšani obliki objavil tudi na spletu: *Alois Oswatitsch*, dosegljivo na https://de.wikipedia.org/wiki/Alois_Oswatitsch (stanje 19. 10. 2020).

13 Slika je bila sicer prodana 4. 3. 2020; dosegljivo na: <https://www.dorotheum.com/en/l/6624501/> (stanje 17. 11. 2020). Gl. Schmutzer 2020, str. 1.

14 Na tem mestu se prisrčno zahvaljujemo gospodu Karlu Schmutzerju, ki je ptujskemu muzeju dal na razpolago zbrano dokumentarno in slikovno gradivo za potrebe pričujočega prispevka.

DRUŽINA – SLOVENSKE KONJICE, SLOVENSKA BISTRICA, PTUJ IN MARIBOR

Alojz je bil sin krojaškega mojstra Jožefa Oswatitscha (1845–1929) iz Smolincev v Slovenskih goricah in šivilje Frančiške Leben (1848–1899) iz Kovače vasi pri Slovenski Bistrici, ki sta se 9. februarja 1874 poročila v Slovenski Bistrici. Že kmalu po poroki se je 18. junija 1874 mladoporočencema v Slovenskih Konjicah rodil prvi sin Alojz, ki sta mu sledila še brata Jožef leta 1876 in Maks v letu 1881.¹⁵

Osnovno šolo je od leta 1880 sprva obiskoval v Slovenski Bistrici, a so se starši še pred letom 1884 preselili na Ptuj, kjer je Alojz 1888 končal osnovno šolo.¹⁶ Prebivali so v Prešernovi ulici 8 (Herrengasse), kjer je oče odprl krojaško delavnico, na Ptuj pa sta se rodila še sestra Frančiška (1884) in najmlajši izmed bratov, Aleksander (1889).¹⁷ Rodbina je ostala na Ptuj do leta 1899, ko je oče krojaško delavnico preselil v Maribor. Kmalu po preselitvi mu je v Mariboru umrla mama za posledicami trebušne tuberkuloze,¹⁸ oče pa trideset let pozneje v Celju.¹⁹

SLIKARSKI ZAČETKI – DIJAŠKA LETA V GRADCU (1890–1894)

Po končani osnovni šoli je po nekaj več kot enoletnem premoru šolanje nadaljeval na Slikarski in risarski akademiji v Gradcu (Landes-Zeichenakademie). Štajerska deželna štipendija mu je odprla vrata srednje šole za risanje in slikanje v Gradcu, na katero se je vpisal v šolskem letu 1890/1891.²⁰

.....
¹⁵ Schmutzer 2020, str. 2.

¹⁶ Gl. Priloga 1, 3; Schmutzer 2020, str. 2–3.

¹⁷ Schmutzer 2020, str. 2–3. Sicer je zanimiva tudi zgodovina hiše z eno izmed najlepših bidermajerskih fasad v mestu iz sredine 19. stoletja, ki je nastala z združitvijo dveh srednjeveških hiš, saj so se nanju navezovala obrtna pravica do kiparske produkcije in knjigoveštva ter do krojaške obrti; o tem Zadavec 2017, str. 20.

¹⁸ *Pettauer Zeitung*, 15. 10. 1899, str. 6, obvestilo: »P. T. / Da ich mein Schneider-Geschäft von / Pettau nach Marburg, Kärntnervorstadt / Nr. 4, verlege, danke ich dem P.T. Publi- / cum von Pettau für das mir bisher ge- / schenkte Vertrauen. / Hochachtungsvoll / JOS. OSWATITSCH.«; Verstorbene in Marburg, *Südsteirische Post*, 11. 11. 1899, str. 6: »5. November: Oswatitsch Franziska, Kleidermachersfrau, 51 Jahre, Lendgasse, Bauchtuberkulose.«; gl. Schmutzer 2020, str. 13.

¹⁹ Oče je umrl 10. 11. 1929; gl. Schmutzer 2020, str. 50.

²⁰ Gl. Priloga 1, 3; Schmutzer 2020, str. 7.

Ptuj, pogled v
Murkovo ulico,
na levi poslopje
ptujskega gledališča
s trgovskimi lokali v
pritličju, pred 1896,
PMPO, NS-1065.

Ob koncu vsakega šolskega leta so dijaki, kot je bil običaj, javnosti predstavili svoje dosežke in napredek na skupinskih šolskih razstavah v galerijskih prostorih graške likovne akademije. Mladi Alojz se je leta 1891 na tovrstni razstavi ob zaključku prvega letnika predstavil javnosti z risbami s kredo, konec leta pa jih je skupaj z oljnimi slikami že kot dijak drugega letnika ponosno razkazal ptujskim someščanom v izložbenem oknu trgovca Jožefa Kollenza, ki je imel svojo trgovino v pritličnih prostorih ptujskega gledališča, v današnji Murkovi ulici (Bismarckgasse).²¹ Njegova prva javna predstavitev na domačem Ptuj, s katero si je verjetno želel izboljšati tudi svoj skromni dijaški proračun, je naletela na ugoden odmev, saj je o njej na novega leta dan 1892 poročal takratni ptujski lokalni časopis (*Pettauer Zeitung*). Ocena izložbene razstave je bila laskava. Risbe s kredo so se poročevalcu zdele zelo posrečene, oljne slike lepo narejene. Nepodpisani kritik je zabeležil, da si njegove, po naravi posnete šolske študije zaslužijo vse priznanje, zato naj si jih ljubitelji umetnosti ogledajo, in izrazil željo,

.....
21 Kollenzova izložbena okna so očitno tudi pozneje radi uporabljali v razstavne namene. Tako so npr. tik pred ustanovitvijo Muzejskega društva Ptuj aprila 1893 v njegovi izložbi razstavili kos mozaika, ki ga je prof. Jenny »velikodušno« prepustil mestu Ptuj. O tem: (Römische Funde.), *Pettauer Zeitung*, 10. 4. 1893, str. 2: »Der Herr kais. Rath Jenny hat über Ansuchen des Verschönerungs- und Fremdenverkehrs-Vereines einen der aufgefundenen Mosaikböden der Stadt Pettau überlassen. Der Mosaikboden wurde bereits gehoben und ist vorläufig in einem Locale des städt. Transporthauses aufbewahrt worden, ein kleines Stück dieses Bodens, welches Herr Matielo in Cement gelegt hat, ist von heute ab durch einige Tage im Schaufenster des Herrn Josef Kollenz zu sehen.«

Viktor Skrabar, 1894.
Foto B. Farič 2020.

da bo prizadevni mladi mož našel vso nujno podporo za nadaljevanje študija.²²

Ob zaključku drugega letnika akademije je bil leta 1892 na šolski razstavi celo deležen nagrade, leta 1893 pa je v nagradni fond loterije, ki jo je organiziralo Ptujsko olepševalno in tujskoprometno društvo, poleg Aloisa Kasimira prispeval dragoceno, na omenjeni šolski razstavi nagrajeno oljno sliko. Za lepo aranžirano *Tihožitje*, ki je poleg Kasimirjevega pastela predstavljalo glavni loterijski dobitek, je Ptujsko olepševalno društvo prispevalo bogat okvir.²³

Iz njegovega dijaškega obdobja se je ohranil doprsni, že večje v olju naslikani portret mladega dijaka gimnazije v Gradcu, Oswatitschevega ptujskega vrstnika, Viktorja Skrabarja, ki ga hrani

22 (Sehenswerte Bilder), *Pettauer Zeitung*, 1. 1. 1892, str. 4: »Im Auslagenfenster des Herrn Josef Kollenz sind gegenwärtig einige recht gelungene Kreidezeichnungen und schön ausgeführte Ölgemälde des Zeichenakademikers Alois Oswatitsch zur allgemeinen Besichtigung ausgestellt. Diese nach der Natur aufgenommenen Schulstudien verdienen wegen ihrer guten Ausführung alle Anerkennung. Wir machen daher alle Kunstfreunde auf diese Arbeiten aufmerksam und sprechen die Hoffnung aus, dass dieser strebsame junge Mann die für seine weitere Ausbildung nöthige Unterstützung finden wird. Herr Alois Oswatitsch besucht das zweite Jahr die Zeichen- und Maler-Akademie in Graz. Dasselbst sind seine Kreidezeichnungen bereits in der Schüler-Ausstellung der Bildergalerie ausgestellt gewesen.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 7–8.

23 (Kunstvolle Gewinnsspenden zur Lotterie des Pettauer Verschönerungs- und Fremdenverkehrsvereins), *Pettauer Zeitung*, 21. 2. 1893, str. 3: »Die Anzahl der Gewinne hat eine wertvolle Bereicherung erfahren. Unser heimischer Künstler, Herr Alois Kasimir, spendete für den gedachten Zweck ein stimmungsvolles Pastellgemälde, eine »Herrliche Mondnacht über Neapel« und der Kunstschüler Herr Oswatitsch, bekanntlich ein Pettauer, hat dem Vereine ein köstlich arrangiertes »Stilleben« zugewendet, ein fein durchgeführtes Ölbild, welches dem hoffnungsvollen jungen Manne in der letzten Schülerausstellung der Grazer Zeichenacademie einen Preis eingetragen hat. Es ist kein Zweifel, dass die beiden wertvollen Gewinnstobjecte, welchen prächtige Rahmen beigegeben werden, die Kauflust für den Rest der Loose bedeutend anregen werden.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 8.

ptujski muzej.²⁴ Portret mladega intelektualca v rahlem tričetrtinskem zasuku na nevtralnem rjavkastem ozadju, odetega v temen suknjič in telovnik s temnomodro kravato okoli vratu, je prepričljiv in že napoveduje, da se bo mladi umetnik, ki se je v spodnjem levem kotu samozavestno podpisal in sliko datiral s 24. januarjem 1894, že kmalu začel razvijati v prvovrstnega portretista, kar mu bodo v času študija na dunajski Akademiji likovnih umetnosti in po njem priznavali kritični ocenjevalci njegovih likovnih del.

Risarsko akademijo v Gradcu, ki jo leta 1785 kot zasebno šolo ustanovil grafik in bakrorezec Veit Johann Kauperz, od leta 1791 pa so jo vzdrževali štajerski deželni stanovi, da bi se lahko nadarjenim štajerskim umetnikom po temeljnem likovnem usposabljanju omogočilo nadaljnje izobraževanje na pomembnih likovnih akademijah, je uspešno končal 18. julija 1894.²⁵

LIKOVNA AKADEMIJA – ŠTUDIJSKA LETA NA DUNAJU (1894–1903)

Oktobra 1894 se je vpisal na dunajsko Akademijo likovnih umetnosti, smer zgodovinsko slikarstvo. Med letoma 1894 in 1898 je uspešno opravil osem semestrov na splošni slikarski šoli, ki jo je vodil prof. Christian Griepenkerl,²⁶ nato pa v zimskem semestru leta

.....
24 PMPO, inv. št. G 283 s. Viktor Skrabar (14. februar 1877, Ptuj – 12. julij 1938, Ormož) je bil pravnik, notar in arheolog, sin okrajnega zdravnika dr. Viktorja Skrabarja in Otilije, rojene Lešnik. Med letoma 1886 in 1891 je obiskoval nižjo gimnazijo na Ptuj, nato pa šolanje nadaljeval na gimnaziji v Gradcu, kjer je maturiral leta 1895. Nato je vpisal pravo na graški univerzi, poslušal pa je tudi predavanja iz klasične arheologije pri prof. W. Gurlittu, v tem času pomembnem raziskovalcu antične Poetovione, ki pa je bil sočasno tudi eden glavnih spodbujevalcev in zagovornikov moderne likovne ustvarjalnosti v Gradcu in na Štajerskem. Skrabar se je že kot študent zanimal za ptujske arheološke ostaline, bil nato ena gonilnih sil, ki so bile v Muzejskem društvu zaslužne za razvoj ptujskega muzeja, še posebej pa je njegova zasluga v tem, da je muzej dobil nove prostore v ptujskem dominikanskem samostanu, kjer je sam uredil zbirke. Po njegovi smrti leta 1938 je vdova Marija Skrabar muzeju darovala njegovo obsežno knjižnico in delovno sobo, iz katere tudi izvira portret mladega Skrabarja. O tem Baš 1938, str. 209–210; Stele 1938, str. 188; Smodič 1939, str. 142; Alič 1953, str. 13–15; Šteiner 2008, str. 94; Suyr 2013, s. v. Skrabar Viktor; Petrovič 2016, s. v. Skrabar, Viktor.

25 Gl. Priloga 3; Schmutzer 2020, str. 7–8.

26 Christian Griepenkerl (1839–1916), nemško-avstrijski slikar, od leta 1874 profesor na dunajski Akademiji likovnih umetnosti in od leta 1877 vodja specialke za zgodovinsko slikarstvo (alegorične upodobitve z naslonom na antično mitologijo, portret); med njegovimi številnimi učenci je zagotovo najbolj znan Egon Schiele (slušatelj med letoma 1906 in 1908), še bolj pa njegova zavrnitev sprejema Adolfa Hitlerja na Akademijo leta 1907 in 1908.

1898 nadaljeval šolanje na specialki za slikarstvo pri prof. Franzu Rumplerju²⁷ in jo po desetih semestrih julija leta 1903 uspešno zaključil ter si pridobil naziv akademski slikar.²⁸

Muzejsko društvo Ptuj so po nekajletnih predpripravah ustanovili 3. avgusta 1893 z namenom, da vzpostavi in vzdržuje lokalni muzej.²⁹ Muzej je svoja vrata odprl 15. septembra 1895 v pritličnih in nadstropnih prostorih Ordonančne hiše v Gosposki ulici 31 (Herrengasse, današnja Prešernova ulica 31), ki so jo leta 1899 porušili in na njenem mestu zgradili stavbo ptujske gimnazije,

27 Franz Rumpler (1848–1922), avstrijski žanrski in krajinski slikar, profesor na dunajski Akademiji likovnih umetnosti, je od sredine devetdesetih let 19. stoletja vodil specialko za zgodovinsko slikarstvo; med letoma 1871 in 1879 je večkrat študijsko potoval v Italijo in Francijo (1879). Redko, a z velikim uspehom je razstavljal svoje žanrske slike in krajine, ki so nastale pod vplivom barbizonske šole. Bil je soustanovitelj Klosterneuburger zveze umetnikov (Klosterneuburger Künstlerbund) in je v Klosterneuburgu, kjer je živel od leta 1904, organiziral razstave sodobne umetnosti ter spodbujal mlade umetnike, med njimi tudi Egona Schieleja.

28 Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien, Verz.-Einheits-Formular, Oswatitsch, Alois, 1894-1903 (Dokument), akademie.bildendekunst.ac.at/scopeakb-aplkn_archiv_abk-pve datenelemente.rpt, 11.03.2020; Priloga 1, 2, 3. Gl. tudi H. Schwach, Bemerkungen zum Aufsatz »Reform der Zeichenakademie«, *Grazer Tagblatt*, 18. 4. 1900, str. 5: »Eine grössere Schülerzahl begab sich nach vollendeter Studienzeit an die Akademie nach München oder Wien, wo sie anstandslos aufgenommen wurden und jetzt als ausübende Künstler in einer dieser beiden Städte thätig sind. Hier sind unter anderen zu nennen: /.../ Oswatitsch /.../«; Schmutzer 2020, str. 9, 15.

29 O želji po ustanovitvi muzeja, v prvi vrsti z namenom, da se prepreči nadaljnje odnašanje ptujske kulturne dediščine v Gradec in na Dunaj ter tudi prekupčevanje z njo, se je poročalo kontinuirano v ptujskem lokalnem tedniku *Pettauer Zeitung*: (Etwas über das Localmuseum.), *Pettauer Zeitung*, 21. 6. 1890, str. 2–3; (Pettauer Museum.), *Pettauer Zeitung*, 1. 10. 1890, str. 4; Zur Errichtung eines Localmuseums, *Pettauer Zeitung*, 11. 9. 1891, str. 1–2. O sami ustanovitvi Muzejskega društva in muzeja, za katerega je priprave in zbiranje sredstev prevzelo Ptujsko olepševalno in tujskoprometno društvo in bil nato imenovan ustanovitveni odbor (ptujski župan Ernst Eckl, profesor Rudolf Gaupmann, geometer Josef Krupička, Josef Ornig, Max Ott, Paul Petter, Herbersteinov upravitelj posesti Ferdinand Raisp in okrajni glavar Ritter von Scheerer): Die Gründung eines Local-Museums, *Pettauer Zeitung*, 1. 4. 1893, str. 1; (Gründung eines Ortsmuseums.), *Pettauer Zeitung*, 11. 4. 1893, str. 2; (Die Musealfrage.), *Pettauer Zeitung*, 21. 4. 1893, str. 4; (Museums-Frage.), *Pettauer Zeitung*, 1. 5. 1893, str. 2–3; (Gründung eines Musealvereines.), *Pettauer Zeitung*, 21. 5. 1893; (Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 1. 7. 1893, str. 3. O konstitutivni seji, na kateri je bilo imenovano prvo vodstvo Muzejskega društva (predsednik Josef Ornig, namestnik predsednika profesor Martin Zillenscheg (Cilenšek), tajnik Max Ott, blagajnik Josef Gspaltl in odborniki: geometer Josef Krupitschka, Raimund Sadnik, Wilhelm Blanke), in začasnem skladišču za pridobljene predmete v nekdanji transportni hiši: (Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 1. 8. 1893, str. 4; (Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 11. 8. 1893, str. 3; Max Ott, Josef Ornig, An die Bewohner Pettau`s, *Pettauer Zeitung*, 1. 10. 1893, str. 1.

Ptuj, vhod v Mestni muzej v Prešernovi ulici 31, 1899, PMPO, NS, brez št.

v kateri so od leta 1979 prostori osnovne šole Olge Meglič.³⁰ Potem ko sta Muzejsko društvo in Franz Ferk v začetku septembra leta 1895 dokončala ureditev zbirk v obeh muzejskih oddelkih, so v soboto, 7. septembra, k poskusnemu ogledu zbirk povabili ptujski mestni svet, v nedeljo dopoldan veterinarje, popoldan pa še udeležence izleta Društva železničarskih uslužbencev. Obiskovalci so bili navdušeni nad ureditvijo in bogastvom zbirk, zato se je Muzejsko društvo odločilo, da od nedelje, 15. septembra, muzej odpre za javnost.³¹

.....

30 Muzejsko društvo je v letih 1894 in 1895, ko ga je vodil profesor Vinzenz Kohaut, nadaljevalo zbiranje predmetov za ptujski muzej, ki je bil do preoblikovanja razdeljen v dva oddelka: Lokalni muzej in Ferkov muzej. V tem času so pridobili prostore v nekdanji Ordonančni hiši: za potrebe Lokalnega muzeja so bili namenjeni prostori v pritličju, za Ferkov muzej pa v nadstropju. V letu 1895 so potekala intenzivna dela za ureditev novih muzejskih prostorov in zbirk, ki so jih poskusno odprli že v soboto, 7. septembra 1895, ko so si muzej ogledali predstavniki ptujskega mestnega sveta. O tem: Sitzung des Gemeinderathes vom 7. Nov. 1894, *Pettauer Zeitung*, 11. 11. 1894, str. 2; (Museal-Verein.), *Pettauer Zeitung*, 16. 12. 1894, str. 3; (Museum-Verein.), *Pettauer Zeitung*, 13. 1. 1895, str. 3; (General-Versammlung des »Museums-Vereines«.), *Pettauer Zeitung*, 20. 1. 1895, str. 4; (Museums-Verein.), *Pettauer Zeitung*, 27. 1. 1895, str. 2; (Local-Museum.), *Pettauer Zeitung*, 21. 4. 1895, str. 3; (Vom Museum.), *Pettauer Zeitung*, 25. 8. 1895, str. 4.

31 (Vom Museum.), *Pettauer Zeitung*, 15. 9. 1895, str. 5. Ob tej priložnosti je bilo tudi ugotovljeno, da bo treba muzej prostorsko širiti, saj so prostori neustrezni in premajhni, težava, ki je po 125 letih odprtja muzejskih zbirk še zmeraj aktualna; gl. Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 22. 9. 1895, str. 2–3.

Ptuj, vhod v razstavne
prostore Mestnega
muzeja, 1899, PMPO,
NS-1109.

Sočasno z odprtjem zbirk je bila organizirana tudi prva likovna razstava v prostorih ptujskega muzeja, na kateri se je predstavil ptujski študent dunajske Akademije likovnih umetnosti, Alojz Oswatitsch.³² Mladi nadarjeni umetnik je razstavljal v pritličju Ordonančne hiše v prostorih Lokalnega muzeja, kjer so bile na ogled njegove risbe

.....
32 (Museum), *Pettauer Zeitung*, 29. 9. 1895, str. 5: »Wir machen aufmerksam, dass beide Abtheilungen des Museums (Herrengasse, Ordonnanzhaus) nachdem die Sammlungen soweit geordnet sind, dass sie dem Publikum gezeigt werden können, bis auf weiteres jeden Tag von 10 bis 12 Uhr Vormittag und heute ausnahmsweise auch den ganzen Nachmittag bis 4 Uhr zum Besuche geöffnet sind. Die einzelnen Sammlungen sowohl im »Local-Museum«, hier besonders die Münzen- und Antikensammlung, dann die »Exposition Oswatitsch«; im »Ferk-Museum« die Sammlungen aus der Steinzeit, die ägyptische Abtheilung, die Naturaliensammlung ec. sind hochinteressant und hat sich der Bibliothekar Herr Redakteur Felsner bereit erklärt, über einzelne Objekte, oder auch über die verschiedenen Special-Sammlungen die gewünschte Auskunft zu ertheilen.« Oswatitschevo razstavo so omenili tudi še naslednje leto, gl. (Bei den Maturitätsprüfungen), *Pettauer Zeitung*, 5. 7. 1896, str. 4: »/.../ erhielten /.../ das Zeugnis der Reife, darunter die Maturanten /.../ Josef Oswatitsch /.../ die Reifeprüfung mit Auszeichnung bestanden. Herr Josef Oswatitsch ist ein Pettauer und der Bruder des strebsamen Kunstakademikers Franz Oswatitsch, von dem im Vorjahre im Local-Museum eine Kollektion von Kreidezeichnungen und Ölskizzen ausgestellt war, die ein schönes Talent verriethen und auch die Aufmerksamkeit des Herrn Landeshauptmannes und Se. Excellenz Baron Washingtons erregten.«

s kredo in oljne slike (študije), ki so vzbudile pozornost tudi pri štajerskem deželnem glavarju grofu Edmundu Attems, ko si je v spremstvu še nekaterih odličnikov 25. septembra 1895 na Ptuju ogledal pravkar odprti muzej.³³

V letu 1895 je naslikal, verjetno po naročilu ptujskega magistrata, reprezentančni portret Ernesta Eckla, ki je bil ptujski župan med letoma 1885 in 1894, v čas njegovega mandata pa sodi tudi ustanovitev ptujskega muzeja. Dopasni portret osivelega, na videz dobrodušnega moža, s skrbno urejeno belo brado in brki, v tričetrtinskem zasuku v desno, oblečenega v črno obleko in belo srajco s črnim metuljčkom, je dobra karakterna študija posestnika in trgovca, čigar županski mandat je bil zaznamovan z zmerno in popustljivo politikom. Na levi strani prsi ima pripeto odlikovanje, red cesarja Franca Jožefa, ki ga je prejel za opravljeno delo in zasluge leta 1894.³⁴ Predpostavimo lahko, da sta bila tako Skrabarjev kakor tudi Ecklov portret razstavljena na Oswatitschevi že omenjeni samostojni razstavi v prostorih ptujskega muzeja septembra leta 1895.

33 Von der Regionalausstellung, *Pettauer Zeitung*, 13. 10. 1895, str. 2: »Der Besuch des Herrn Landeshauptmanns. Unserem Versprechen getreu, den Verlauf der Ausstellung in einzelnen Skizzen zu schildern, berichten wir heute über den Besuch des Protektors der Pettauer Regionalausstellung, Edmund Graf Attems, Landeshauptmann in Steiermark. Mittwoch den 25. September traf der Herr Landeshauptmann mit dem 10-Uhr-Zuge in Pettau ein. /.../ Sodann besuchte er, begleitet von Sr. Excellenz Herrn Baron Washington und den Herren Bürgermeister Josef Ornig, Gymnasialdirector Hans Tschanet und Obmann des Museal-Vereines, Professor Vinzenz Kohaut, das Museum, wo ihn der Schriftführer des Vereines, Redacteur Felsner, am Thore empfing. Nach Besichtigung der Lapidarien und Torsi in der Thorhalle verfügte sich Herr Graf Attems zuerst in die Abtheilung »Local-Museum«, in welcher die jüngsten Ausgrabungen, besonders die selten schönen Gefässe, dan die Münzensammlung, die Sammlung der Urkunden aus dem Archive der Stadt und das schöne Stadtrichterswurt sein besonderes Interesse erregten. Die hier ebenfalls untergebrachte, über 3000 Bände starke Bibliothek aus dem "Professor Ferk-Museum", dann eine Exposition von Kreidezeichnungen und Ölstudien des talentvollen jungen Kunstschülers Oswatitsch wurden aufmerksam besichtigt. Der Landeshauptmann war über die Sammlungen dieser Abtheilung voll des Lobes. Dann wurde das "Professor Ferk-Museum" im ersten Stockwerke eingehend besichtigt und die Unterbringung, das Arrangement und verschieden Objecte, besonders der Hausindustrie, erregten die Aufmerksamkeit des Besuchers. Beim Weggehen bemerkte der Landeshauptmann, dass Pettau auf dem besten Wege sei, ein sehr reichhaltiges Museum zu haben, auf das die Mitglieder des Vereines viel Zeit und Mühe verwendet hätten, dass aber gerade bei diesen Arbeiten auch die Liebe zur Sache stetig wachse und dass er dem Ganzen das beste Gedeihen wünsche.« Gl. tudi Lešnik 2017, str. 39.; Schmutzer 2020, str. 9.

34 PMPO, inv. št. G 199 s. Gl. Ciglencečki 1998, str. 247, op. 35; Hernja Masten, Majerič Kekec 2006, str. 32–33; Schmutzer 2020, str. 10, 73.

Ptujski župan Ernest Eckl, 1895.
Foto B. Farič 2020.

Ferdinand Raisp, 1896.
Foto B. Farič 2020.

V drugem letniku študija na dunajski Akademiji likovnih umetnosti je Oswatitsch ptujski mestni svet zaprosil za denarno pomoč, da bi lahko nadaljeval študij, ki mu je bila zaradi lepih dosežkov, ki jih je v preteklem letu pokazal, v začetku leta 1896 tudi odobrena, in to v znesku 50 goldinarjev.³⁵ Po zaključenem drugem letniku študija je v zimskem semestru 1896/1897 ponovno zaprosil za občinsko subvencijo in novembra leta 1896 mu je bila odobrena v enakem znesku,³⁶ za kar se je Oswatitsch mestnemu svetu tudi pisno

35 Erste ordentliche Gemeinderaths-Sitzung am 16. Jänner 1896, *Pettauer Zeitung*, 19. 1. 1896, str. 2: »11. Oswatitsch Alois bittet um eine Subvention. Referent G.-R. Sellinschegg.«; *ibid.*, str. 3: »11. Dem Kunstschüler A. Oswatitsch wird der Unterstützungsbetrag per 50 fl. zur Fortsetzung seiner Studien an der Akademie der bildenden Künste gewährt.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 9.

36 Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 15. 11. 1896, str. 1: »6. Ansuchen des Alois Oswatitsch um Studienbeitrag.«; *ibid.*, str. 2: »6. Dem Kunstakademiker Alois Oswatitsch werden 50 fl. Studienbeitrag für das laufende Studienjahr bewilligt.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 9.

zahvalil.³⁷ Prošnjo je januarja 1897 ponovil tudi za poletni semester tretjega letnika in tudi takrat so mu odobrili znesek v višini 50 kron.³⁸

Leta 1896 in 1897 je Alojz Oswatitsch portretiral še dva znana Ptujčana: zgodovinarja in upravitelja posesti ptujske grajske gosposčine Ferdinanda Raispa ter ptujskega prošta Josipa Heržiča. Med Oswatitschevimi portreti prav gotovo izstopa po kakovosti izdelave in dobro ujetimi karakternimi potezami leta 1896 nastala upodobitev ptujskega historiografa Ferdinanda Raispa,³⁹ avtorja prve monografije o Ptuj in njegovi okolici, ki je izšla leta 1858,⁴⁰ bil pa je tudi med zagovorniki ustanovitve ptujskega muzeja. Portret je muzeju podaril portretiranec na večkrat izrečeno prošnjo ptujskega Muzejskega društva leta 1896,⁴¹ sliki pa so odredili vidno mesto v

37 Pettau, 14. December. (Gemeinderath.), *Grazer Tagblatt*, 16. 12. 1896, str. 5: »Unter den Einläufen befanden sich der /.../, und ein Dankschreiben des Akademikers Oswatitsch für den bewilligten Studienbeitrag.«; Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 20. 12. 1896, str. 2: »b) Das Dankschreiben des Kunstschülers Alois Oswatitsch bezüglich der ihm gewährten Unterstützung von 50 fl.«

38 Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 24. 1. 1897, str. 2: »9. Alois Oswatitsch, Akademiker, bittet um eine Studienunterstützung pro II. Semester 1897. (Sect. III)«; *ibid.*, str. 3: »9. Referent Gemeinderath Blanke. Section III. beantragt, dem Alois Oswatitsch per II. Semester 1896/97 eine weitere Studienunterstützung von 50 K. zu gewähren, Angenommen.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 9.

39 O Ferdinandu Raispu (1818–1898) gl.: (Ferdinand Raisp, gräfl. Herberstein-Dietrichstein'scher Verwalter in Pension.), *Pettauer Zeitung*, 30. 1. 1898, str. 2; Skrabar 1924, str. 1–8; Alič 1953, str. 10–12; -bs-, Možje, ki se jih bomo spominjali ob letošnjem jubileju Muzejskega društva, *Ptujski tednik*, 21. 8. 1953, str. 2; Šteiner 1998, str. 7; Baš 2013, s. v. Raisp, Ferdinand; Petrovič 2017, s. v. Raisp, Ferdinand.

40 Ferdinand Raisp: *Pettau Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung, topografisch-historisch geschildert*, Graz 1858.

41 (Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 13. 9. 1896, str. 3: »Die Leitung des Vereines hat sich veranlasst gefunden, zur Erledigung sehr wichtiger Punkte für Montag den 7. d. M. eine ausserordentliche Hauptversammlung einzuberufen. /.../ Zum Schlusse gedachte der Vorsitzende eines um die Geschichtsforschung der Stadt Pettau hochverdienten Mannes, des Herrn Ferdinand Raisp, des Verfassers der Geschichte der Stadt Pettau und beantragt, denselben zu bitten, derselbe wolle sein Porträt zur Aufstellung in den Musealräumen dem Vereine widmen. Ueber Anregung des Vorsitzenden wurden die Herren Professor Ferk, Krupička, Gspaltl und Behrbalk bestimmt, bei Herrn F. Raisp vorzusprechen und die Bitte des Vereines vorzutragen. Herr F. Raisp empfing die Abordnung in der liebenswürdigsten Weise und erklärte sich bereit, dem Wunsche zu entsprechen.«; SI-ZAP, fond Muzejskega društva, MD-I-6/1, škatla 8, št. 8901 (Zapisnik seje Muzejskega društva z dne 29. januarja 1897): »Des weiteren berichtet Her. Gspaltl über den erfreulichen Erfolg der bei Herrn Domänenverwalter Ferd. Raisp vorgebrachten Bitte: das vom jungen Pettauer Künstler Herrn Oswatitsch ausgeführte Bild befindet sich bereits in den Händen der Commission Vereines.«; (Die Hauptversammlung des Museal-Vereines), *Pettauer Zeitung*, 7. 2. 1897, str. 3: »/.../ Weiters erfolgt die Mittheilung, dass Herr F. Raisp sein von ihm erbetenes Bild, ausgeführt durch den Akademiker Herrn Oswatitsch, dem Vereine bereits übergeben hat.«

upravnih prostorih. Od leta 1952 do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko so drugo nadstropje osrednjega grajskega nadstropja zaradi statične sanacije zaprli za javnost, je bil portret stalno razstavljen v delu ptujske grajske galerije, namenjene ptujski slikarski produkciji 19. stoletja. Raispov portret, ki je ob Oswatitschevi drugi samostojni razstavi leta 1898 požel veliko hvale zaradi zelo realistične upodobitve tedaj že pokojnega, a v spominu Ptujčanov še kako prisotnega zgodovinarja,⁴² je prepričljivo delo mladega umetnika, pri čemer še posebej izstopajo obrazne poteze ostarelega možaka z upadlimi lici in utrujenimi očmi v črni obleki ter z velikim črnim metuljčkom okrog belega poškrobljenega ovratnika. Čez prsi mu visi verižica, na katero je na začetku revirja suknjiča pripeta žepna ura, prikriti simbol časa, ki neusmiljeno teče.⁴³

Leta 1897 je naslikal reprezentančni portret konec aprila preminulega ptujskega prošta Josipa Heržiča.⁴⁴ Portret, ki ga hrani Župnijski urad sv. Jurija na Ptuju, je po dimenzijah enkrat večji od že omenjenih treh portretov iz ptujskega muzeja, glede kakovosti izdelave pa je bila Marjeta Ciglencečki mnjenja, da gre za soliden, a vendar povprečen Oswatitschev izdelek.⁴⁵ Cerkevni dostojanstvenik, ki je bil član Muzejskega društva in podpornik ustanovitve ptujskega muzeja, sedi na rdeče oblazinjenem naslanjaču, oblečen v črno moceto in prepasan s širokim svilenim trakom. Desnico naslanja na ročaj naslanjača, na prstancu nosi prstan, z levico pa drži knjigo. Okrog vratu mu na dvojni verigi visi pektorale. Za frontalno naslikanim portretirancem je nevtrarno ozadje, glava je rahlo nagnjena v levo. Okamneli obraz z odločnimi potezami in mimo gledalca navzgor uprtim pogledom priča o tem, da je Oswatitschev portret nastal kmalu po proštovi smrti, najverjetneje s pomočjo fotografske predloge.⁴⁶

42 O razstavi: (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4.

43 Gl. tudi: Skrabar 1924, str. 1; Curk 1975, str. 30; Ciglencečki 1998, str. 247, op. 34; Šteiner 1998, str. 7; Schmutzer 2020, str. 10, 74.

44 O Josipu Heržiču (1843–1897) gl.: Pečko 1861, str. 396–398; Der Propst von Pettau †., *Pettauer Zeitung*, 2. 5. 1897, str. 3.

45 Ciglencečki 1998, str. 246.

46 Gl. Ciglencečki 1998, str. 246–247; Schmutzer 2020, str. 10, 75.

Ptujski prošt Josip
Heržič, 1897.
Foto: zasebni arhiv
K. Schmutzer.

Ob svečani zaprisegi novoizvoljenega mestnega sveta julija leta 1897 je Oswatitsch poskrbel za svečano okrasitev dvorane v Mestni hranilnici, v kateri je potekala slovesnost.⁴⁷

Po dokončani splošni slikarski šoli pri prof. G ripenkerlu v študijskem letu 1897/1898 je Alojz Oswatitsch vpisal slikarsko specialko v zimskem semestru 1898 pri prof. Franzu Rumplerju. Da je bil Oswatitsch resnično zelo nadarjen študent slikarstva, pa priča podatek, da je že v poletnem semestru 1898 bil oproščen plačila šolnine, enako tudi leta 1899, od leta 1900 do dokončanja študija v letu 1903 pa je dobival štipendijo iz sklada za pomoč nadarjenim študentom v znesku 100 do 120 kron letno.⁴⁸

Ptujčanom se je ambiciozni študent še v drugo predstavil 11. in 12. septembra 1898 s študijskimi slikami v prostorih ptujskega

47 Der neue Gemeinderath, *Pettauer Zeitung*, 1. 8. 1897, str. 1: »Für Donnerstag den 29. Juli war die erste Sitzung des neugewählten Gemeinderathes im Sparkassasaale um 11 Uhr Vormittag ausgeschrieben worden. /.../ Zu dem feierlichen Akte der Angelobung, welche der von Sr. Excellenz den Herrn Statthalter in Steiermark hiezu delegirte k. k. Bezirkshauptmann in Pettau, Herr Dr. Alfons Ritter von Scherer, vornahm, war der Saal dem Anlasse entsprechend einfach und geschmackvoll decorirt worden. Die Ausführung besorgten die Beamten unter Mithilfe des Kunstakademikers J. Oswatitsch, die Blattpflanzen stellte der Gärtner J. Topitschnig bei.«

48 Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien, Verz.-Einheits-Formular, Oswatitsch, Alois, 1894–1903 (Dokument), akademie.bildendekunst.ac.at/scopeakb-aplkn_archv_abk-pve datenelemente.rpt, 11. 3. 2020. Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 9, 12.

muzeja (Ferkovega muzeja), in sicer v lokalnem oddelku, kakor izvemo iz napovednika razstave.⁴⁹ Pri tej razstavi naletimo tudi na prvo resnejšo likovno kritiko, ki je bila objavljena v ptujskem tedniku *Pettauer Zeitung*, za mladega Oswatitscha zelo spodbudno.⁵⁰ Lahko bi rekli, da je anonimnega ocenjevalca navdušila nadarjenost mladega ptujkega umetnika, ki se je odražala v njegovih razstavljenih delih, kljub nekaterim manjšim spodrsrlajem. Izpostavil je Oswatitschevo kopijo *Igralke na lutnjo*, ki je bila tako po tehniki kakor po izvedbi odličen posnetek Amerlingove mojstrovine iz leta 1838, hranjene v dunajskem Belvederu.⁵¹ Odlični sta bili tudi dve kopiji po Franzu Defreggerju,⁵² razstavil pa je tudi dve dobro uspeli krajinski sliki.

49 (Studien-Ausstellung), *Pettauer Montag-Zeitung*, 5. 9. 1898, str. 4: »Der Kunstacademiker Herr Alois Oswatitsch stellt im Ferk-Museum in der Localabtheilung am 11. und 12. September von 10 bis 12 Vormittag Studien aus, welche von allen Kunstfreunden besichtigt zu werden, wir wohl empfehlen können, da die erstmalige Ausstellung des jungen Academikers seinerzeit bei Kunstverständigen grosse Anerkennung fand.«; Schmutzer 2020, str. 10.

50 (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4: »Wir haben uns aufrichtig an den Proben des reichen Talenten erfreut, welche uns ein Sohn Pettaus, Herr Oswatitsch, im Museum geboten hat. Die Copie von Amerlings Lautenschlägerin, ist ebenso in der Technik, wie in der Charakteristik eine ausgezeichnete Nachbildung dieses Meisterwerkes, welches wir von Wien aus kennen. Ebenso vorzüglich sind die beiden Defregger und recht gelungen die zwei ausgestellten Landschaften. Was aber ganz besonders die Aufmerksamkeit auf sich lenkt und dem jungen Manne eine schöne Zukunft prognostiziert, dass sind die vier Porträtstudien, von denen die beiden oberen (Herrn Hinze und Domänendirector Raisp darstellend) hier umso mehr gewürdigt werden können, als die beiden Persönlichkeiten allen Pettauern bekannt sind. Auf uns hat besonders der untere männliche Studienkopf sowohl bezüglich des charakteristischen Ausdrucks als der technischen Behandlung des Gesichtes, des Bartes, einen ausserordentlich günstigen Eindruck gemacht, weil es uns von sprechender Ähnlichkeit in der geistigen Wiedergabe scheint. Dagegen kennen wir bei dem weiblichen Studienkopf die einschränkende Bemerkung nicht unterdrücken, dass uns die Kopfumhüllung in der Wiedergabe der Farbe zu pastös und das Gesicht zu kalkig vorkommt, wodurch eine gewisse Monotonie der Farbe den Gesamteindruck des Bildes ungünstig beeinflusst. Recht nett scheinen uns die kleinen Federzeichnungen, deren intimere Details uns jedoch entgingen, da durch die vorlagernden Bruchstücke römischer Funde bei Haidin die kleinen und daher sehr fein ausgeführten Objecte, selbst für unser bewaffnetes Auge zu weit vom Standpunkte des Beschauers entfernt waren.« Gl. tudi Ciglencečki 1998, str. 247; Schmutzer 2020, str. 10–11.

51 Friedrich Ritter von Amerling (1803–1887), zastopnik dunajskega bidermajerja, je bil eden najuglednejših avstrijskih portretistov 19. stoletja. Kopija Amerlingove *Igralke na lutnjo* je bila naprodaj na dražbi leta 1936 (4. 2.) na Dunaju (Fischer Josef). Dosegljivo na: <https://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb#?> (stanje 29. 9. 2020). Naprodaj je bila tudi v novejšem času: dosegljivo na: http://www.artnet.com/artists/friedrich-von-amerling/die-lautenschlaegerin-150r_K5spSW8CDVRR2rNHw2 (stanje 30. 10. 2020). Kdo je avtor kopije, ni znano.

52 Franz Defregger (1835–1921), zastopnik münchenske slikarske šole, ukvarjal se je predvsem z žanrskim in zgodovinskim slikarstvom.

Nepodpisani avtor članka pa je še posebej izpostavil štiri portrete, ki so mlademu slikarju napovedovali bleščečo prihodnost: že omenjeni portret Ferdinanda Raispa⁵³ in portret ptujskega vinarja ter sadjarja Woldemarja Hintzeja,⁵⁴ pod katerima sta na razstavi visela še dva portreta, in sicer moški ter ženski. Vse priznanje si še posebej zaslužita Raispov in Hintzejev portret, je zapisal kritik, saj sta oba zelo dobro znana Ptujčanom. Posebej ugoden vtis je nanj naredila študija moške glave, zaradi osebnostne karakterizacije, kakor tudi tehnične obravnave obraza in brade. Pri študiji ženske glave vendarle ni mogel, da ne bi pripomnil, da se mu dozdeva obroba glave prepastozno nanesena in obraz preveč bel, s čimer barvna monotonost neugodno vpliva na celoten vtis slike. Razstavljene so bile še perorisbe manjšega formata s filigranskimi upodobitvami drobnih predmetov, a so te sličice bile slabo vidne, ker so bile pred njimi razstavljene drobne rimske arheološke najdbe s Hajdine, ki so zastirale pogled nanje.⁵⁵ Vsa razstavljena dela je mladi nadarjeni umetnik, ki si je že pred tem zagotovil dve štipendiji, prodal, po končanem študiju pa je nameraval oditi še na dodatno umetniško izpopolnjevanje v München in Rim.⁵⁶

Igralka na lutnjo,
kopija po Amerlingu,
1898. Dosegljivo
na: <https://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb?>
(stanje 29. 9. 2020).

53 Glej zgoraj.

54 Woldemar Hintze (1844–1909) je bil uspešni ptujski vinogradnik in sadjar, ki si je v Orešju pri Ptuj zgradil hišo z gospodarskimi poslopji in jo po ženi poimenoval Karolinin dvor. Gl. Hernja Masten 2017, str. 33; Brenc 2019, str. 107.

55 Gl. op. 50; gl. tudi Ciglenc 1998, str. 246–247; Schmutzer 2020, str. 10–11.

56 (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4: »Wie bekannt, erwarb sich der junge Künstler ebenso sehr durch seine reiche Begabung, als durch seinen Fleiß bereits zwei Stipendien und gedenkt derselbe nach Beendigung seiner Studien an der kaiserlichen Akademie in Wien nach München und dann nach dem ewigen Rom, zum geheiligten Wallfahrtsorte aller Künste und aller Künstler zu ziehen. Es dürfte dem gereiften Künstler nach seiner Wiederkehr an reichen Erfolgen und allgemeiner Anerkennung dann nicht fehlen. Einen Erfolg hat er schon jetzt errungen, um den ihn viele seiner Wiener Collegen beneiden dürften – seine ausgestellten Bilder sind alle verkauft, was den Malern in Wien nicht so leicht gelingt.« Gl. tudi Ciglenc 1998, str. 247; Schmutzer 2020, str. 11.

Umetnikova družina se je jeseni leta 1899 preselila s Ptuja v Maribor,⁵⁷ slikar pa je še kar naprej marljivo študiral na Dunaju, kjer je leta 1900 ponovno opozoril nase, saj je bil ob zaključni razstavi med izbranimi 21 študenti dunajske Akademije likovne umetnosti, katerih dela je odkupilo avstro-ogrsko Ministrstvo za kulturo in šolstvo.⁵⁸ Iz tega obdobja so znana štiri njegova dela, katerih nahajališča večinoma niso znana: leta 1899 je nastala oljna slika z naslovom *Tihožitje v kotu ateljeja* (*Stilleben in der Atelierecke*), mogoče iz istega časa bi lahko bilo nedatirano *Tihožitje s starimi knjigami* (*Stilleben mit alten Büchern*),⁵⁹ tretja slika pa je njegov *Avtoportret* iz leta 1900, ki priča o umetnikovi volji in izredni želji po ustvarjanju, kakor je nekako zapisal leta 1922 anonimni kritik ob Oswatitschevi predzadnji likovni razstavi v Linzu.⁶⁰

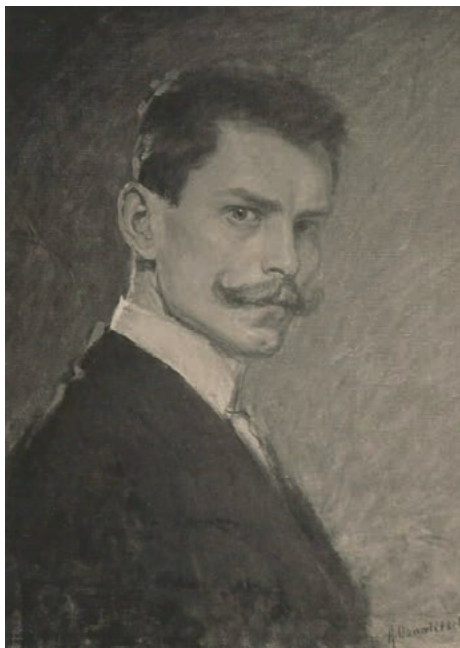
57 Gl. op. 18.

58 Theater, Kunst und Literatur, *Deutsches Volksblatt*, 1. 8. 1900, str. 4: »Die am 29. v. M. geschlossene diesjährige Schulausstellung der k. k. Akademie der bildenden Künste, welche auch von Erzherzog Rainer eingehender Besichtigung gewürdigt wurde, hatte sich eines sehr lebhaften Besuches und des für die Akademie rühmlichen Erfolges zu erfreuen, dass das Ministerium für Cultus und Unterricht 21 der von den Kunstjüngern /.../ Alois Oswatitsch /.../ ausgestellten Arbeiten angekauft hat und auch seitens verschiedener Kunstfreunde zahlreiche Ankäufe gemacht wurden.« Enako: Theater- und Kunstdachrichten, *Neue freie Presse*, 1. 8. 1900, str. 7; Theater, Kunst und Literatur, *Neues Wiener Tagblatt*, 1. 8. 1900, str. 9; Theater und Kunst, *Neues Wiener Journal*, 1. 8. 1900, str. 6; Theater und Kunst, *Das Vaterland*, 1. 8. 1900, str. 6; Kunst, Literatur und Theater. (K. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Zeitung*, 1. 8. 1900, str. 7; (Die Schulausstellung in der Akademie der bildenden Künste), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 2. 8. 1900, str. 7. Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 13.

59 Getty Provenance Index. *Tihožitje v kotu ateljeja*, 1899, o. pl., sign. A. Oswatitsch 1899, 71 x 58 cm, slika je bila na dražbi leta 1931 (7. 11.) in 1933 (20. 2., 11. 5. in 5. 10.) na Dunaju (Dorotheum); *Tihožitje s starimi knjigami*, nedatirano, (F. Oswatitsch), o. pl., 43 x 80 cm, slika je bila na dražbi leta 1942 (20. 5.) na Dunaju (Weinmüller Adolf). Dosegljivo na: <https://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb#> (stanje 29. 9. 2020).

60 h, Ausstellung der Werkstätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer Tagblatt*, 13. 5. 1922, str. 4: »Herr Architekt Schmidhammer hat diesmal seine Ausstellung auch für ihm nahestehende Maler geöffnet. Da müssen wir mit besonderer Freude feststellen, dass ein Heimischer, der still seine Meisterschaft vergrub, Herr Professor Ostwald vom Linzer Bundesgymnasium, nunmehr sich entschlossen hat, vor die Öffentlichkeit zu treten. Ein Selbstporträt aus dem Jahre 1907 und eine Anzahl genialer Charakterskizzen deuten das hohe Künstlertum des bisher wenig bekannten Malers. Das Selbstporträt aus dem Jahre 1900 ist ein Kraftbekenntnis, das gegen die Resignation des zweiten Porträts fühlbar absticht. Stürmendes Wollen und abgeklärtes Sichfügen! Wenn man aber wieder die Skizzen aus jüngster Zeit betrachtet, dann wird man sich mit Genugtuung klar darüber, dass der Wille geblieben ist und die Schaffensfreude. Professor Ostwald darf kein Veilchen bleiben, auch wenn sich im Linzer Künstlergarten schon so viele Prachtgewächse breit gemacht haben, die zwar dauerhaft, aber doch von Stroh sind.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 48, 63.

Avtoportret, 1900.
Foto: zasebni arhiv
G. Oswatitsch.

Risba s svinčnikom na karton se nahaja v zasebni lasti, prikazuje pa dopasni avtoportret mladega slikarja v rahlem tričetrtinskem zasuku v levo na nevtralnem ozadju, odetega v temen suknjič in belo srajco s kravato. Lase ima kratko pristrizene, obrvi so rahlo privzdignjene, ostri, pronicljivi pogled je usmerjen v gledalca, navzgor privihani brki skrbno negovani: kakor, da bi mladi umetnik kar prekipel od ustvarjalne energije.

Ponovno je razstavljal na julijski zaključni skupinski razstavi študentov Akademije leta 1901, o njegovem delu pa je kritik zapisal, da se po eni strani podobno kot Habermann prepušča razkošju barv in prostim potezam čopiča,⁶¹ da bi takoj nato slikal premišljeno in preudarno.⁶² Po končani študentski razstavi je eno izmed del, slikano v »moderni maniri«, razstavil avgusta leta 1901 na Ptuj v Kollenzovem izložbenem oknu, in sicer *Dekle s cvetjem* (*Blumenmädchen*). Sliko je pisec kratke notice o razstavi označil kot odlično pričevanje o

61 Hugo Joseph Anton Freiherr von Habermann (1849–1929), vodilni zastopnik Münchenske moderne ob prelomu stoletja, predvsem figuralik in portretist.

62 f., Die Schul-Ausstellung auf dem Schillerplatze, *Wiener Abendpost*, 23. 7. 1901, str. 2: »Oswatitsch schwelgt bald in der ungebundenen Freiheit des Pinsels, etwa wie Habermann, und dann tritt er wieder stramm gebunden auf. Ebenso ungleich ist noch Baschny.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 13–14.

Dekle s cvetjem,
1901. Foto B. Farič
2021.

umetnikovem napredku. To lepo delo našega ptujskega someščana bi si po njegovem zaslužilo, da najde kupca, s čimer bi se tudi ohranilo mestu Ptuj.⁶³

Slika *Dekle s cvetjem* je nedavno Pokrajinskemu muzeju Ptuj – Ormož, kot je bilo že omenjeno, podaril gospod Karl Schmutzer.⁶⁴ Izvrstno študentsko delo je vpeto, kakor tudi njegove poznejše slike, v tradicijo intimnega realističnega žanrskega slikarstva ob prelomu 19. v 20. stoletje. Osrednji del slike zavzema upodobitev sedeče mlade ženske, odete v temnomodro bluzo in črno dolgo krilo, prepasano z belim predpasnikom s čipkastim robom spodaj. Dolge rjave lase ima spete na zatilju, levico spuščeno v naročje, čez katero je položen pravkar spleteni venec iz hrastovega listja, v privzdignjeni desnici pa drži marjetico, s katere je pravkar odtrgala vse liste cveta, razen enega, v katerega je uprt njen zamišljeni pogled: me ljubi, ne ljubi? Mlado

63 (Ausgestelltes Gemälde), *Pettauer Zeitung*, 4. 8. 1901, str. 3: »In der Auslage der Firma Kollenz ist ein Gemälde unseres Mitbürgers Herrn Alois Oswatitsch ausgestellt. Dasselbe, ein Blumenmädchen, in moderner Manier gemalt, gibt den Fortschritten des jugendlichen Künstlers das beste Zeugnis. Es wäre sehr ehrenfreulich, wenn diese schöne Werk eines Pettauer Künstlers hier einen Käufer fände und dadurch der Stadt Pettau erhalten bliebe.« Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2. Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 67.

64 O tem gl. zgoraj in op. 6. Slika je bila prodana na dražbi leta 2021 (4. 5.) na Dunaju (Dorotheum). Dosegljivo na: <https://www.dorotheum.com/de/l/7150420/> (stanje 22. 4. 2021).

zaljubljeno dekle sedi na taburetu, v ozadju je na pol pregrnjena miza s šopki rož, vazi s cvetjem pa sta tudi ob znožju mize, ob dekletovih nogah. Ozadje v studiu slikane slike je nevtralnno, svetloba pada od spredaj in strani. Ob spodnjem robu slike na tleh ležijo odtrgani listi marjetice. Kakovostno, z nekoliko hladnimi barvami naslikano sliko je slikar uvrstil med svoje boljše dosežke.⁶⁵

Leta 1902 je ocenjevalec zaključne študentske razstave na Dunaju o Rumplerjevih študentih zapisal, da se v njegovem razredu resno in solidno dela, vse priznanje za vloženi trud pa so si zaslužili njegovi študentje Hans Tschelan (1873–1964), Hugo Schubert (1874–1913) in Alojz Oswatitsch.⁶⁶ Tudi tokrat je po zaključeni razstavi svoja dela avgusta 1902 razstavil v Kollenzovem izložbenem oknu na Ptuj, ki se je nahajalo v pritličju ptujskega gledališča, a je to bilo tudi zadnjič, da je Oswatitsch razstavljaj na Ptuj. Anonimni pisec, ki so mu bila Oswatitscheva dela očitno zelo pri srcu, je zapisal, da je ptujski umetnik ponovno dokazal svojo vrhunsko nadarjenost z dvema razstavljenima slikama: *Dekle pred ogledalom* (*Mädchen vor dem Spiegel*) je nadvse prisrčna slika, do zadnjega detajla posneta po naravi, nič manj uspela pa ni druga slika, *Študija* (*Studie*). In zaključil, da naj obetavni mladi ptujski umetnik nadaljuje po zastavljeni poti, naj stremi še k boljšemu, saj je doseženo obrodilo resnično bogate, lepe sadove, in navrgel, da upa, da se bo za nadvse uspele slike kmalu našel kupec, saj je ponujena cena del razmeroma ugodna.⁶⁷

65 Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »*Blumenmädchen*«.

66 Schul-Ausstellung der k. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Abendpost*, 7. 7. 1902, str. 8: »Bei Rumpler wird solid und ehrlich fortgearbeitet. Nur scheint ihm dieses Jahr der Nachwuchs der starken Talente ausgeblieben zu sein. Annerkennenswert tüchtig sind Joh. Tschelan (Näherin), Schubert (alte Frau), Oswatitsch.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 14.

67 (Heimische Kunst), *Pettauer Zeitung*, 10. 8. 1902, str. 3: »Der Pettauer Künstler Herr A. Oswatitsch, welcher längere Zeit auf verschiedenen Kunstanstalten sein bedeutendes Talent ausgebildet hat, hat beim hiesigen Kaufmanne Herrn Kollenz zwei Bilder ausgestellt und hiemit abermals den Nachweis seiner hervorragender Begabung geliefert. Das Mädchen vor dem Spiegel ist ein ganz allerliebste Gemälde, welches bis in die feinsten Nuancen der Natur abgelautet ist. Nicht weniger gelungen ist ihm das zweite Bild, eine "Studie". Wir rufen dem jungen vielverheissenden Pettauer Künstler zu: "Nur weiter auf dem betretenen Wege, frisch auf zum weiteren Streben, das bisherige hat wahrlich reichliche, schöne Früchte getragen." Wir hoffen, dass sich für die überaus gelungenen Bilder, zumal sie um einen verhältnismässig geringen Preis angeboten werden, bald auch ein Käufer finden wird!« Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »*Vor dem Spiegel*«, (*gelangte als eine der ernstesten Arbeiten der Jubiläumsausstellung des Vereines bild. Künstler Steiermarks im Februarhefte 1909 der österr. illustrierten Zeitung zur Publikation*).«

Dekle pred zrcalom,
1902. Objavljeno v
Kunst-Revue, Februar
1910, str. 561.

Odlično študijo svetlobe, ki pada z gledalčeve desne strani, predstavlja Oswatitscheva slika *Dekle pred ogledalom*, ki je žal znana le še po črno-beli reprodukciji, objavljeni leta 1910 v *Kunst-Revue*. Mlado dekle,⁶⁸ oblečeno v belo spodnjo majico brez rokavov in dolgo svetlo krilo, se s komolcema naslanja na visoki predalnik na katerem stoji pravokotno ogledalo. V njem se zrcalijo dekletove obrazne poteze in prsti pridvignjenih rok, v katerih drži ogrlico, ki si jo želi pripeti okoli razgaljenega vratu. Na predalniku je pred zrcalo postavljena odprta šatuljica za nakit, iz katere deloma štrli še ena ogrlica, krašena z jagodnim (bisernim?) nizom. Srednji predal predalnika je deloma odprt, iz njega štrlijo kosi spodnjega perila, čez

68 Morda ist model kot pri sliki Dekle s cvetjem iz leta 1901?

v ospredje slike postavljeni stol visijo nemarno vrženi kosi oblačil, ki si jih mladenka namerava nadeti. Kvalitetno študijo je slikar štel med svoja pomembna dela.⁶⁹

Zadnjič se je Oswatitsch kot absolvent dunajske Akademije likovnih umetnosti predstavil na zaključni študentski razstavi julija 1903, na kateri ga je likovna kritika vnovič izpostavila kot zelo talentiranega slikarja, s tem pa je devetindvajsetletni Alojz Oswatitsch tudi zaključil študij slikarstva na Dunaju in si pridobil naziv akademskega slikarja.⁷⁰

MARIBORSKA LETA (1903–1905)

V letu 1903 se začne novo obdobje v njegovem življenju, saj se je po zaključenem študiju odločil, da se bo povsem posvetil likovnemu ustvarjalnemu delu: za začetek v Mariboru, kjer je živela družina, ki se je s Ptuja preselila tja pred dobrimi štirimi leti.⁷¹

Oče Jožef je imel v Mariboru krojaško delavnico sprva v Koroškem predmestju 4 (*Kärntnervorstadt*), a so verjetno, vsaj na začetku, živeli v Vojašniški ulici (*Lendgasse*), kjer je malo po preselitvi s Ptuja, 5. novembra 1899, umrla Alojzova mama Frančiška.⁷² Oče je potem delavnico preselil v Gosposko ulico 24 (*Herrengasse*), kjer je ostal do konca leta 1902, v začetku leta 1903 pa jo je odprl na novi lokaciji v

69 Slika je bila razstavljena na 10. jubilejni razstavi Društva štajerskih likovnih umetnikov na Dunaju in tudi objavljena v *Kunst-Revue*. O tem: Hans Held, Die Jubiläumsausstellung des »Vereines der bildenden Künstler Steiermarks«, *Kunst-Revue*, Februar 1910, str. 559: »Alois Oswatitsch mit dem guten "Bildniss des Bildhauers K. St.", einer fein beobachteten und geschmackvollen Interieurszene "Vor dem Spiegel", wie auch mit einigen hübschen Zeichnungen.«; ibid. na str. 561 je objavljena Oswatitscheva slika »Dekle pred ogledalom«.

70 Schul-Ausstellung in der k. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Abendpost*, 8. 7. 1903, str. 5: »Die diesjährige akademische Schul-Ausstellung hält sich auf dem seit mehreren Jahren erreichten, etwas erhöhten Niveau. Man verschliesst sich nun nicht mehr ängstlich allen Neuerungen in der Methode und in der Anschauung und gewährt dem Schüler einige Bewegungs- und Entwicklungsfreiheit.«; ibid., str. 6: »Professor Rumpler hat eine Reihe erfreulicher Talente vorzuführen: Baschny, Strenger, W. B. Krauss, Oswatitsch, Johann Jelinek, M. B. Poosch. Hier lernt man Luft und Raum malen, ohne Pedanterie solid zeichnen, hier wird zur Feinheit, zu Grazie und Geschmack erzogen. Die alte Pettenkofen-Tradition, hier ist sie noch lebendig!« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 14–15.

71 O selitvi v Maribor Oswatitsch v življenjepisu zapiše: »Nach Absolvierung der Wiener Akademie begann derselbe in Marburg den Beruf als selbstständiger akademischer Maler auszuüben.«; Priloga 1. Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 16.

72 Gl. op. 19.

današnji Ulici kneza Koclja 10 (*Nagygasse*).⁷³

Sicer trenutno niso znani podatki o usodi njegovih bratov Maksa in Aleksandra ter sestre Frančiške, vemo pa nekaj več o njegovem dve leti mlajšem bratu Jožefu.

Jožef Oswatitsch (1876–1948), ki je leta 1896 maturiral z odliko na celjski gimnaziji,⁷⁴ je študiral pravo na Univerzi v Gradcu. Leta 1900 je začel opravljati pripravništvo na vojaškem sodišču v Mariboru,⁷⁵ leta 1902 pa je doktoriral iz prava na graški univerzi.⁷⁶ Kot sodni prisodnik je bil 1905. iz Sevnice prestavljen v Brežice, kjer se je konec istega leta poročil.⁷⁷ Leta 1909 je bil premeščen kot preiskovalni sodnik v Maribor,⁷⁸ bil leta 1912 imenovan za okrožnega sodnika v Mariboru in predstojnika v Rogatcu,⁷⁹ nato leta 1914 za predstojnika v Mariboru,⁸⁰ kjer je ostal vse do propada avstro-ogrske monarhije leta 1918. Leta 1919 je bil imenovan za deželnega sodnika v Gradcu,⁸¹ kjer je leta 1948 tudi umrl.⁸²

Za mladega akademsko izobraženega slikarja, željnega uveljavitve, je bila nastanitev v Mariboru nekako logična izbira: stran od velemestnega vrveža, ki ga je v času študija doživljal na Dunaju, se je v prebujajočem in razvijajočem se mestu ob Dravi še zmeraj lahko v miru posvečal svojemu poslanstvu. Neokrnjena narava, pristni ljudje

73 *Marburger Zeitung*, 17. 1. 1903, str. 14, obvestilo: »Josef Oswatitsch, Kleidermacher / in Marburg / bisher Herrengasse 24, gibt seinen geschätzten P. T. Kunden be- / kannt, dass er sein Schneidergeschäft in die / Nagygyasse 10 / verlegt hat; dankt bei dieser Gelegenheit für das ihm bisher ge- / schenkte Vertrauen und schliesst hieran die Bitte, ihn auch weiter- / hin mit geschätzten Aufträgen zu beehren. / Hochachtungsvoll / Josef Oswatitsch, Kleidermacher.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 15.

74 (Bei den Maturitätsprüfungen), *Pettauer Zeitung*, 5. 7. 1896, str. 4. Sicer je nižjo gimnazijo, na kateri je bil prav tako odličnjak, zaključil na Ptujju leta 1892. Med dijaki ptujske nižje gimnazije je zaveden kot Josef Ozvatič (sic!); gl. Tschanet 1890, str. 18 (*Ozvatič Josef aus Gonobitz); Tschanet 1891, str. 16 (*Ozvatič Josef aus Gonobitz); Tschanet 1892, str. 16 (*Ozvatič Josef aus Gonobitz).

75 (Ernennungen im Justizdienste.), *Marburger Zeitung*, 4. 9. 1900, str. 4.

76 (Promotion.), *Marburger Zeitung*, 6. 3. 1902, str. 4.

77 Aus dem Justizdienste, *Marburger Zeitung*, 19. 9. 1905, str. 3; Trauung, *Marburger Zeitung*, 30. 12. 1905, str. 3.

78 (Veränderungen und Ernennungen im Rechtsdienste.), *Grazer Tagblatt*, 25. 2. 1909, str. 2; (Veränderungen und Ernennungen im Rechtsdienste.), *Grazer Tagblatt*, 26. 2. 1909, str. 2.

79 Aus dem Justizdienste, *Grazer Volksblatt*, 23. 10. 1912, str. 3.

80 Aus dem Justizdienste, *Grazer Volksblatt*, 17. 6. 1914, str. 4; Vom Justizdienste, *Marburger Zeitung*, 18. 6. 1914, str. 3.

81 Ernennungen, *Grazer Mittags-Zeitung*, 5. 6. 1919, str. 1.

82 Umrl je leta 1948 v Gradcu v 72. letu starosti, kjer so ga tudi pokopali. Gl. Todesfälle, *Neue Zeit*, 8. 4. 1948, str. 3; Osmrtnica, *Dr. Josef Oswatitsch, Neue Zeit*, 10. 4. 1948, str. 5.

ter slikovita pokrajina, ki je obdajala Maribor in Ptuj s širšo okolico, ga je prav gotovo navdihovala pri izbiri motivov, ki jih zasledimo na njegovih slikah. Še pomembnejša pa je bila bližina štajerskega glavnega mesta Gradca, ki je prav v tem času doživljal pravi kulturni preporod, umetnikom pa omogočal uveljavitev, še posebej preko raznovrstnih umetniških združenj.

Že ob koncu leta 1903 se je prvič predstavil graški javnosti v predbožičnem času. Skupaj s slikarko Emilie von Hallavanya (1874–1960) in slikarjem Paulom von Spaunom (1876–1932) je razstavljal v novourejenem izložbenem oknu tvrde Haas z Dunaja, ki je imela trgovsko filialo v samem središču Gradca, in sicer v prostorih nekdanje deželne orožarne – Zeughausu.⁸³

Začetki modernizma v graški umetnosti (*Grazer Zeitkunst*), ki ga leta 1914 prekine prva svetovna vojna, segajo nekako v prelom 19. in 20. stoletja, v čas okoli leta 1900. Vodenje Štajerskega umetnostnega društva (*Steiermärkischer Kunstverein*), ki ga je leta 1863 ustanovil Franc Meranski, sin nadvojvode Janeza, da bi podpiral sodobno umetnost, je leta 1901 prevzel arheolog Wilhelm Gurlitt (1844–1905), vneti zagovornik novih sodobnih umetnostnih tokov, predvsem secesije. Poleg Gurlitta je na graški univerzi v tem času predaval tudi umetnostni zgodovinar Josef Strzygowski (1862–1941), ki je leta 1896 ustanovil Umetnostnozgodovinsko društvo v Gradcu. Leta 1900 so na pobudo Wilhelma Gurlitta v Gradec poklicali slikarja Paula Schad-Rosso (1862–1916), da bi še dodatno spodbudili tamkajšnja modernistična prizadevanja. Schad-Rossa je poleg umetnostne šole decembra 1900 ustanovil še Graško zvezo umetnikov (*Grazer Künstlerbund*), ki pa je delovala le kratek čas (do decembra 1903). Leta 1899 je bilo ustanovljeno tudi Štajersko društvo upodablajočih umetnikov (*Verein bildender Künstler Steiermarks*), ki je v Gradcu organiziralo vsakoletno pregledno likovno prodajno razstavo del članov društva in njihovih gostov.⁸⁴

Ob jubilejni peti društveni razstavi leta 1904, na kateri je sodelovalo štiriinštirideset umetnikov, je kot gost razstavljal tudi

83 O tem priča kratka notica o razstavi v Gradcu, gl. Dr., Theater und Kunst, *Grazer Tagblatt*, 24. 12. 1903, str. 6: »Das neue Schaufenster der Teppichniederlage Haas im Zeughause bietet bei künstlichem Licht eine willkommene Austellungsgelegenheit; man sah dort kürzlich Bilder von Oswatitsch, Paul v. Spaun und Emilie v. Hallavanya.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 16.

84 O tem gl. Danzer 2014, str. 26–67.

Alojz Oswatitsch.⁸⁵ Profesor Ludwig von Kurz (1850–1939) je ocenil, da so prijetno presenečenje nekatere študije in portreti Alojza Oswatitscha, ki prvič razstavlja na društveni razstavi. Njegov kolorit je sicer nekoliko hladen, ki pa ga ob dobrih karakterizacijah (*Študija ostarelega kmeta*, *Mati z otrokom*, *Interier*) zna premišljeno in učinkovito izkoristiti. Nahajališča sedmih slik, ki jih je razstavil, niso znana.⁸⁶

Leta 1905 je bil Alojz Oswatitsch poleg slikark Helene Birnbacher (1859–1923) in Marie Arnsburg (1853–1940), slikarja Lutza Ehrenbergerja (1878–1950) in kiparja Antona von Maitija sprejet kot redni član v Štajersko društvo upodablajočih umetnikov.⁸⁷ Na šesti letni društveni razstavi jeseni (oktober/november) leta 1905, kjer se je predstavilo štiriinpetdeset umetnikov, je Oswatitsch razstavil vsaj pet del, od katerih pa sta poimensko znani le dve: *Portret dr. R. Franza* (*Porträt des Dr. R. Franz*) in *Na poti domov* (*Auf dem Heimwege*), ki ju je posebej izpostavil likovni kritik profesor Ludwig von Kurz. V oceni društvene likovne razstave, ki je gostovala v prostorih graškega Kulturnozgodovinskega in umetnoobrnega muzeja, na kateri je prvič razstavljal mladi, prav tako s Ptujem povezani Luigi Kasimir, je Ludwig Kurz izpostavil Oswatitschev portret dr. R. Franza in tri realistično občutene, emotivno naslikane žanrske prizore. Slika *Na poti domov* mu je zaradi prevelikega formata delovala ponesrečeno; v manjšem

85 Kunstausstellung, *Grazer Volksblatt*, 7. 10. 1904, str. 4: »Die Vorbereitungen zu der am Samstag den 8. d. M. zu eröffnenden fünften Jahresausstellung des Vereins der bildenden Künstler Steiermarks sind beendet und die Besichtigung derselben durch die ausstellenden Künstler hat gestern nachmittags stattgefunden. Ausgestellt haben: /.../ A. Oswatitsch /.../. Am Samstag den 8. d. M. vom 1 Uhr an wird die Ausstellung für das Publikum geöffnet sein.«

86 Ludwig R. v. Kurz, Fünfte Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. 1904, *Grazer Volksblatt*, 4. 11. 1904, str. 1: »Zum ersten Mal, aber recht günstig führt sich Alois Oswatitsch in Marburg mit einigen Studien und Bildnissen ein (20, 37, 72, 110, 111, 116, 118). Sein Kolorit ist etwas hart und kalt, doch weiss er in seiner gut charakterisierten "Studie eines alten Bauern", dann in "Mutter und Kind" und auch im "Interieur" die Farbe wohl abgewogen und gut wirksam zu verwenden.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 17.

87 Verein der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 19. 4. 1905, str. 3: »In der letzten Zeit sind dem Verein der bildenden Künstler Steiermarks die Kunstmalerinnen Frau Professor Helene Birnbacher, Fräulein Marie Arnsburg, die akad. Maler Alois Oswatitsch, Lutz Ehrenberger und der akad. Bildhauer Anton v. Maiti als ordentliche Mitglieder beigetreten.«; Verein der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 21. 5. 1905, str. 4: »Als ordentliche Mitglieder wurden aufgenommen: Malerin Fräulein Marie Arnsburg, Maler J. Amesbauer, Malerin Frau Professor Helene Birnbacher, Maler Lutz Ehrenberger, Malerin Fräulein Hermine von Lattermann, Bildhauer Anton von Maiti, Maler Alois Oswatitsch, Bildhauer Theodor Stundl und Professor Bildhauer Georg Winkler.«

formatu bi bila po njegovem mnenju prijetnejša in bolj živa.⁸⁸

Nahajališče slike *Na poti domov* ni znano, poškodovani portret mariborskega industrialca dr. Rudolfa Franza pa hrani Pokrajinski muzej Maribor.⁸⁹

Svetlolasi moški z rahlo zavihanimi brki in kratko pristrizhenimi lasmi sedi v naslanjaču, oblečen v črno obleko. Izpod suknjiča štrlita le ovrtnik in rokava bele srajce, okoli vratu ima zavezano temnozeleno kravato. Skrbno naslikani, z desne osvetljeni obraz je bil žal med obema svetovnima vojnoma razrezan. Pri portretu je slikar še posebej poudaril prste obeh rok, kar priča o umetnikovem izvrstnem

88 Die sechste Jahresausstellung, *Grazer Tagblatt*, 19. 10. 1905, str. 3: ».../des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks im Landesmuseum in der Neutorgasse wird Sonnabend den 21. d. um 11 Uhr vormittags feierlich eröffnet. Sie ist von 1 Uhr angefangen dem Publikum zugänglich. Die Ausstellung wurde mit etwa 200 gediegenen Werken besichtigt. /.../ Ferner sind folgende Künstler und Künstlerinnen vertreten: /.../ L. A. Kasimir /.../ A. Oswatitsch /.../«; Ludwig R. v. Kurz, Sechste Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 11. 11. 1905, str. 1: »Seit 21. Oktober beherbergen die Ausstellungsräume des Kulturhistorischen und Kunstgewerbe-Museums zu Graz die vom Vereine der bildenden Künstler Steiermarks ausgestellten Schöpfungen seiner Mitglieder und anderer befreundeter steiermärkischer Künstler. Diese heurige Herbstausstellung hat für das Grazer Publikum nicht nur wegen der ihm mehr oder weniger bekannten Aussteller und ihrer Werke erhöhte Bedeutung, sondern auch deshalb, weil bei derselben zum zweiten Male einem heimischen Künstler der Staatspreis von tausend Kronen zugesprochen wird. Der rührige Verein sorgte nun für eine grosse Auswahl, denn 54 Aussteller, darunter 9 Plastiker, sind durch 175 Nummern vertreten, unter welchen manche hervorragende Leistungen enthalten sind.«; ibid, str. 2: »Ein tüchtig aufstrebendes Talent zeigt sich in den achtzehn Landschaftsbildern A. H. Kasimirs. Seine Aquarelle sind trotz ihres etwas stumpfen Tones in den Wiesen und Bäumen sehr ansprechend und gut komponiert; dagegen wirken seine Ölbilder sowohl in der Farbe wie in der ganzen Maltechnik trüb und verschwommen und verlangen noch fleissiges, ausgiebiges und vielseitiges Studium, was den glücklich veranlagten jungen Künstler sicher nicht entmutigen wird. Er versteht es ja bereits ganz trefflich, die Natur mit klarem Blicke zu erfassen und in anspruchsloser und dabei doch eigenartiger Weise wiederzugeben. Und gerade dieser Zug zum Stil, der besonders in seinen Aquarellen zur Geltung kommt, ist das, was man in der Landschaft wieder mehr kultivieren sollte, entgegen den wüsten Farbenorgien, die ohne Zeichnung und Form sich gegenwärtig so gerne hervordrängen und als "modern" ausspielen. /.../ Im Porträt haben überhaupt einige Künstler ganz bedeutendes geleistet. Es sei beispielsweise hingewiesen auf /.../ das "Porträt des Dr. R. Franz" (20) von Alois Oswatitsch, der auch durch einige sehr lebenswahr empfundene uns stimmungsvoll gemalte Genrebilder (20, 22, 146) vertreten ist /.../. Der Fehler, dass ein oft in kleinerem Formate recht angenehm und lebendig wirkender Vorwurf ganz missverstanden und unnötig auf eine übermässig grosse Malfläche versetzt wird, tritt in der gegenwärtigen Ausstellung überhaupt mehrfach hervor. Auffallende Beispiele hierfür wären /.../ Oswatitsch` "Auf dem Heimwege" (84) /.../«

89 Alojz Oswatitsch: Portret dr. R. Franza, o. pl., zač. 20. st., 95 x 127 cm, PMM, inv. št. N. 001089 (13387 – Baševa inv. knjiga). Za posredovani podatek se zahvaljujem kustodinji dr. Tini Bevc Varl iz Pokrajinskega muzeja Maribor.

poznavanju anatomije. Desnico naslanja na ročaj naslanjača, na mezinico nosi zlati prstan, z levico pa pridržuje knjižico z zeleno hrbtno platnico, nad katero se stikata palec in kazalec. Za v rahlem zasuku v levo naslikanim portretirancem je nevtralnno ozadje, glava je rahlo nagnjena v desno. Zagotovo je to, kljub poškodovanosti, eden boljših portretov, ki so nastali v Mariboru na začetku 20. stoletja.

VRNITEV NA DUNAJ (1905–1907)

Jeseni leta 1905 se je Oswatitsch preselil na Dunaj, saj je kljub zaključeni akademski izobrazbi želel opraviti še maturo na realki, ker je menil, da je brez nje njegova pridobljena srednješolska izobrazba pomanjkljiva. Da bi jo lahko opravil, se je od oktobra 1905 do marca 1907 udeleževal maturitetnih tečajev, ki jih je pripravljala J. Adler

Alojs Oswatitsch in
Marija Herzig, 1905.
Foto: zasebni arhiv
G. Oswatitsch.

(*Maturavorbereitungsanstalt J. Adler*), a študij zaradi pomanjkanja finančnih sredstev predčasno prekinil.⁹⁰

Verjetno je okrog leta 1905 spoznal svojo življenjsko sopotnico, učiteljico Marijo Herzig (1874–1969), saj iz tega časa izvira fotografija, na kateri sta skupaj slikana. Fotografija naj bi bila še iz mariborskega obdobja, a je bila zagotovo posneta na Dunaju v ateljeju fotografa Karla Pietznerja.⁹¹

AFLENZ (1907–1910)

Spomladi leta 1907 se je Oswatitsch preselil z Dunaja v Aflenz na Zgornjem Štajerskem, da bi se spet posvetil svoji osnovni poklicni dejavnosti – slikarstvu. V Aflenzu je ostal vse do oktobra 1910, ko se je preselil v Linz.⁹²

Po enoletnem premoru je novembra 1907 na 8. letni razstavi Štajerskega društva likovnih umetnikov ponovno razstavljaval v Gradcu. Sicer drugače uspela razstava je bila deležna dobrohotne kritike Ludvika von Kurza, češ da ni bil opravljen kvalitativni izbor del, ampak se je razstavljalo vsepovprek, ne glede na kakovost del: med njimi so bila razstavljena povprečna dela, če ne že kar šolski izdelki. Takšen pristop je škodljiv za umetnike, kot so na primer Oskar Stöffel, Vilma von Friedrich, Konstantin Damianos, Karl Freiherr v. Gall, Ludwig Ehrenhaft in celo Alois Oswatitsch ter Daniel Pauluzzi kakor tudi kipar Ernst Wagner, ki se predstavljajo s številnimi enakovrstnimi deli, žal tudi manjvrednimi. Če bi se razstavila le najboljša dela omenjenih umetnikov, ki premorejo veliko znanja, bi bili deležni vse hvale in spoštovanja, ki si ga zaslužijo, pa tudi možnost za odkup kakšnega

90 Gl. Priloga 1: »Das Streben, die mangelnde Mittelschulbildung nachzuholen, brachte den Gesuchsteller nach Wien, wo derselbe behufs Vorbereitung zur Ablegung der Realschulmatura die behörl. konzessionierte Maturavorbereitungsanstalt J. Adler vom Oktober 1905 bis März 1907 besuchte. Der Mangel an Mitteln jedoch nötigte denselben, noch vor dem Erreichen seines Zieles die Studien abzugeben.«; Schmutzer 2020, str. 18–19.

91 Glede Marije Herzig gl. Schmutzer 2020, str. 21, 55–58.

92 Gl. Priloga 1: »Vom Jahre 1907 bis zum Oktober 1910 ging der Bittsteller wieder seinem Berufe als selbstständiger akademischer Maler nach, und zwar in Aflenz, Obersteiermark.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 21.

izmed njihovih del bi bila dosti večja.⁹³

Likovni kritik Adalbert von Drasenovich (1868–1936)⁹⁴ je ob oceni društvene likovne razstave zapisal, da je Oswatitsch, podobno kot Oskar von Pistor (1865–1928),⁹⁵ boljši risar kot slikar, saj so njegove narisane figure prepričljive in polne življenja (še posebej *Sedeči deček*), slikane pa učinkujejo nekoliko okorno in flegmatično.⁹⁶ Med razstavljenimi Oswatitschevimi deli je bila odkupljena oljna slika

93 Ludwig Ritt. V. Kurz, Gedanken zur 8. Jahresversammlung des Vereines der bildender Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 15. 11. 1907, str. 1: »Vor langer, langer Zeit war es üblich, dass die Künstler ihre Schöpfungen in ihren Ateliers nur einem ausgewählten, wirklich kunstverständigen Publikum zeigten. Und das war für den einzelnen Künstler entschieden gut, denn er konnte mit dem Beschauerkreise intim verkehren und seine Individualität war durch keine bösen Nachbarn bedroht. – Heute ist es anders. – Eine Ausstellung jagt die andere, ein Künstler überhaftet den andern und man kann es den unruhig dahinrasenden Menschen nicht verargen, wenn ihnen die Zeit mangelt, jedes ausgestelltes Werk nach Verdienst zu würdigen. Und der Künstler von heute? – Die Überproduktion und die vielen Ausstellungen zwingen ihn zu schreien, wenn er in dem grossen Wirrwarr überhaupt noch zu Worte kommen will. – Glücklicherweise drängt sich zur Zeit in massgebenden Kunstkreisen doch langsam die Erkenntnis durch, in wirklich guten Ausstellungen dem Werte jedes einzelnen Bildes Rechnung zu tragen und infolgedessen lieber wenig aber Gutes anstatt vieles mit Schlechtem vermischt auszustellen. /.../ Leider steht die gegenwärtige, im allgemeinen gewiss erfreulich hervortagende Ausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks noch nicht voll und ganz auf dem eben geschilderten Standpunkte, denn sie enthält neben vielen Werken, die höchste Künstlerschaft verraten, auch nicht wenig Minderwertiges und Schülerhaftes, das schon im Interesse des besseren Genusses der Ausstellung und der vorteilhafteren Ausstellung der einzelnen Bildwerke besser weggeblieben wäre. – Es ist ja nicht zu bestreiten und darf deshalb auch nicht übersehen werden, dass die Ausstellungsleitung gewisse Verpflichtungen und Rücksichten gegen unterschiedliche einzelne Personen und ganze Körperschaft hat. Dies erschwert unbedingt die rein fachliche Auswahl aus der grossen Menge der eingeschickten Werke. Trotzdem ist aber nicht gut begreiflich, warum beispielsweise Oskar Stöffel (Graz), Vilma v. Friedrich (Graz), Konstantin Damianos (Graz), Karl Freih. V. Gall (München), Ludwig Ehrenhaft (Graz) und selbst Alois Oswatitsch (Aflenz) /.../ mit so vielen gleichartigen Arbeiten vertreten sind, unter welchen sich leider auch manches Minderwertige findet. Eine richtige Auswahl ihrer besten Arbeiten hätte den genannten Künstlern, die ja gewiss ein bedeutendes Können aufweisen, sicher mehr Ehre und Ruhm eingebracht und wahrscheinlich auch die Verkaufsgelegenheit nicht geschmälert.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 19–20.

94 O Draženoviču gl. Watzenböck 2014, str. 296.

95 O slikarju Oskarju Pistorju, ki je še bil zavezan realizmu 19. stoletja in je imel atelje v Vuzeniškem gradu, gl. Šuler Pandev 2020, s. v. Pistor, Oskar, de, vitez.

96 Dr. v. Drasenovich, Kunstaussstellung. II., *Grazer Tagblatt*, 8. 11. 1907, str. 1: »Alois Oswatitsch zeichnet seine Figuren (besonders den sitzenden Knaben) tüchtig und lebendig, malt sie aber etwas schwer und phlegmatisch, ebenso kommt Oskar v. Pistor, der sichtlich in den Bahnen Defreggers wandelt, mehr als Zeichner denn als Maler in Betracht.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 19.

LEVO

Avtoportret, 1907.
Foto: zasebni arhiv
G. Oswatitsch.

DESNO

Kmečko dekle,
1907. Objavljeno
v Schmutzer 2020,
str. 68.

Kmečko dekle (Bauernmädchen),⁹⁷ pozornost pa so vzbudili tudi njegovi realistični portreti.⁹⁸ Tega leta je naslikal še drugi *Avtoportret*, ki pa v primerjavi s prvim iz leta 1900 prikazuje že resigniranega, v usodo vdanega umetnika.⁹⁹

Avtoportret se nahaja v zasebni lasti. Dopasna oljna slika prikazuje slikarja v rahlem tričetrtinskem zasuku v desno na

.....
97 Kunstausstellung, *Grazer Volksblatt*, 22. 11. 1907, str. 4: »Angekauft aus dieser Ausstellung wurden noch /.../ das Ölbild "Bauernmädchen" von Alois Oswatitsch, Kat. Nr. 28 /.../.« Isto: (Kunstausstellung), *Grazer Tagblatt*, 22. 11. 1907, str. 3. Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 20, 68.

98 Theater und Kunst, *Wiener Abendpost*, 23. 11. 1907, str. 3: »Gleich so mancher ihrer Vorgängerinnen zeigt auch die achte Jahres-Ausstellung unseres Vereines der bildenden Künstler, dass eine österreichische Provinzkunst ohne die Kunsthochstätte Wien nicht bestehen könnte. /.../ Auch von den übrigen ausstellenden Künstlern wurzeln die meisten in Wiener-Traditionen, woher sich auch immer gekommen sein mögen. /.../ Aufmerksamkeit erregt auch Alois Oswatitsch (Aflenz) mit Bildnissen, die trotz einzelner Härten einen bedeutenden Grad von Lebenswahrheit dartun.«

99 h, Ausstellung der Werkstätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer*) *Tagblatt*, 13. 5. 1922, str. 4: »Ein Selbstporträt aus dem Jahre 1907 und eine Anzahl genialer Charakterskizzen deuten das hohe Künstlertum des bisher wenig bekannten Malers. Das Selbstporträt aus dem Jahre 1900 ist ein Kraftbekenntnis, das gegen die Resignation des zweiten Porträts fühlbar absticht. Stürmendes Wollen und abgeklärtes Sichfügen!« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 48, 63.

nevtralnem ozadju, odetega v temen suknjič, glavo pa pokriva s suknjičem barvno usklajeni klobuk s krajci. Izpod suknjiča štrli bel poškrbljen ovratnik s svetlomodrim metuljčkom, pripetim okoli vratu. Obrvi so privzdignjene, ostri, pronicljivi pogled je usmerjen v gledalca, navzgor privihani brki skrbno negovani. V nasprotju s prvim avtoportretom ta prikazuje moškega zrelih let, ki kljub neuspehom v poklicnem življenju še zmeraj kljubuje udarcem usode s pogledom, zazrtim v boljšo prihodnost.¹⁰⁰

Tudi za sliko *Kmečko dekle*, ki je bila še nedolgo nazaj naprodaj na svetovnem spletu, se je izgubila zaenkrat vsakršna sled in je znana le še po barvni reprodukciji, ki jo je uspelo na spletu najti gospodu Karlu Schmutzerju.¹⁰¹ Tudi ta slika je vpeta še v tradicijo intimnega realističnega žanrskega slikarstva, a v nasprotju z Oswatitschevimi starejšimi deli v njej prevladujejo svetle, tople barve. Osrednji del slike zavzema bosonoga sedeča deklica s spetimi svetlorjavimi lasmi, zatopljena v obiranje vejičevja v pleteni košari, ki si jo je posadila na kolena. Sedi na kuhinjskem pultu, v ozadju je stelaža s krožniki. Odeta je v svetlomodro krilo, ki ji sega do gležnjev, prsi ji prekrivata bluza s kratkimi rokavi in večbarvni korzet. Z levim stopalom se opira na pručko, desno ji prosto binglja s pulta. Ob kuhinjskem pultu desno je velika košara z obranimi sadeži (cvetovi?). Na okenski polici stoji cvetlični lonček. Deklica sedi pred odprtim oknom, skozi katero pada svetloba, ki osvetljuje celoten prizor. Tudi to kakovostno, s toplimi barvami naslikano sliko lahko uvrstimo med slikarjeve boljše izdelke.

Leta 1908 so ob 60-letnici vladavine cesarja Franca Jožefa potekale po avstro-ogrski monarhiji številne slovesnosti, ki so se jim pridružila številna društva, med njimi tudi Štajersko društvo upodablajočih umetnikov, ki je septembra 1908 pripravilo v Deželnem muzeju v Gradcu že deveto pregledno društveno letno razstavo, a so jo tokrat v čast visokemu jubileju poimenovali tako kot mnoge druge organizacije *Jubilejna razstava 1908*.¹⁰² Zaenkrat ni znano, ali je na jubilejni razstavi razstavljal tudi Oswatitsch, domnevamo pa lahko, da se je je kot »eden

100 Avtoportret je razstavil še enkrat, in sicer leta 1923 na jesenski razstavi Zgornjeavstrijskega umetnostnega društva v Linzu.

101 Gl. Schmutzer 2020, str. 68. Trenutno slika na spletu ni dosegljiva (stanje 18. 10. 2021).

102 O odprtju razstave gl. Eröffnung der Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks 1908, *Grazer Volksblatt*, 27. 9. 1908, str. 2.

izmed trdnih stebrov graškega umetnostnega ustvarjanja»¹⁰³ udeležil, kakor tudi, da je aktivno sodeloval pri društvenih prizadevanjih, da si likovni umetniki v Gradcu, podobno kot na Dunaju, zgradijo trajno razstavišče: Hišo umetnikov (Künstlerhaus).¹⁰⁴

Novembra 1908 so na Dunaju odprli tradicionalno jesensko razstavo in razstavo v spomin na preminulega hišnega arhitekta, ki je projektiral razširitev dunajskega Künstlerhausa, Friedricha Schahnerja (1841–1907),¹⁰⁵ na kateri je gostovalo tudi Štajersko društvo upodablajočih umetnikov.¹⁰⁶ Alojz Oswatitsch, ki ga je likovni kritik poleg Marussiga, Dieta in O`Lyncha označil za trdni steber graške umetnostne scene, se je na razstavi predstavil z dvema slikama: *Mati* (*Eine Mutter*) in *Preužitkarska hiša* (*Im Ausgedinge*).¹⁰⁷

Slika *Mati* je bila nedavno prodana na dražbi na Dunaju in je v zasebni lasti.¹⁰⁸ Upodobitev je še vpeta v tradicijo intimnega realističnega žanrskega slikarstva, saj prikazuje mlado doječo mati z otročičem v naročju. Interier z leve strani osvetljuje naravna svetloba, padajoča skozi okno, ki ga le slutimo. Slikar je motiv ljubeče matere postavil v osredje rustikalno opremljenega prostora. V ozadju na steni levo in desno visita dve okvirjeni portretni sliki, pod desno sliko je postavljena obstenska miza, na kateri se bohotita vaza z

103 a. fr., Bildende Kunst. (Herbst-Ausstellung im Künstlerhause.), *Wiener Abendpost*, 19. 11. 1908, str. 3: »/.../ Oswatitsch, Marussig, Diet, O`Lynch gehören zu den festen Säulen des Grazer Kunstbetriebes.«

104 O gradnji Künstlerhausa v Gradcu gl.: (Der Bau des Künstlerhauses in Graz.), *Arbeiterwille*, 17. 10. 1908, str. 10; Der Bau des Künstlerhauses in Graz, *Grazer Tagblatt*, 17. 10. 1908, str. 15; Der Bau des Künstlerhauses in Graz, *Grazer Volksblatt*, 18. 10. 1908, str. 3; a. fr., Bildende Kunst. (Herbst-Ausstellung im Künstlerhause.), *Wiener Abendpost*, 19. 11. 1908, str. 3; Schmutzer 2020, str. 23.

105 Gl. Österreichisches Biographisches Lexikon, dosegljivo na <https://apis.acdh.oeaw.ac.at/person/42283> (stanje 31. 8. 2021).

106 a. fr., Bildende Kunst. (Herbst-Ausstellung im Künstlerhause.), *Wiener Abendpost*, 19. 11. 1908, str. 3: »Im ersten Stock hat sich der "Verein bildender Künstler Steiermark" niedergelassen. Eine sehr respektable Gastausstellung. Sie gibt Kunde von dem regen Kunstleben, das sich jetzt in Graz entfaltet. /.../ Eine staatliche Summe von Talent, das sich auf allen künstlerischen Gebieten regt, ist ja hier beisammen. /.../ Oswatitsch, Marussig, Diet, O`Lynch gehören zu den festen Säulen des Grazer Kunstbetriebes.«; Schmutzer 2020, str. 22–23.

107 *Herbstaussstellung und Gedächtnisausstellung Friedrich Schachner. Katalog, Im Künstlerhause, I. Karlsplatz N° 5*, 1908, Wien, 15. November 1908 /raz. kat./, str. 44, št. 350, str. 48, št. 389, str. 63; Schmutzer 2020, str. 22.

108 Slika je bila na dražbi leta 2020 (4. 3.) v St. Pöltnu (Dorotheum). Dosegljivo na: <https://www.dorotheum.com/en/l/6624501/> (stanje 26. 5. 2021). Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 1, 22, 66.

Mati, 1908.
Foto: zasebni arhiv
K. Schmutzer.

rdečim in belim poljskim cvetjem ter košarica s sadjem. Pred mizo sedi na kmečkem stolu mati, oblečena v temnomodro dolgo težko krilo in odeta v kratek obledeli bordordeči suknjič ter belo bluzo. V belo debelo odejico povitega dojenčka mati v naročju pridržuje z levico, pred otrokovo glavico privzdignjena desnica pa zakriva materine prsi pri dojenju. Z glavo se nežno sklanja k otroku, njena leva privzdignjena noga pa sloni na pručki. Na desni strani slike stoji za pručko zibelka z belo mehko blazinico in rjavkasto odejico, ki deloma visi čez prednjo stranico zibelke, deloma pa zgubana leži na lesenem podu v desnem spodnjem kotu slike. Kakovostno, z nekoliko hladnimi barvami naslikano sliko je slikar uvrstil med svoje boljše dosežke.¹⁰⁹

Med dosežke je štel tudi sliko z naslovom *Preužitkarska hiša*.¹¹⁰ Leta 2018 je bila na spletu naprodaj Oswatitscheva krajinska slika, poimenovana *Kmetija s kozo (Bauernhof mit Ziege)*. Slika je signirana

.....
¹⁰⁹ Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Eine Mutter«.

¹¹⁰ Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Im Ausgedinge«.

Preužitkarska hiša,
1908. Foto: zasebni
arhiv G. Oswatitsch.

in datirana, vendar je datacija zaradi majhne resolucije objavljenega posnetka nekoliko nejasna. Zanesljivo lahko preberemo prve tri številke zapisane letnice (190/.../), preostala številka pa nam ponuja tri možna leta nastanka slike: 1900, 1903 ali 1908, ki bi bila še najverjetnejša. Slika je v zasebni lasti.¹¹¹

V pleneristični maniri naslikana krajinska slika prikazuje v prednjem planu večjo s slamo krito kmetijo, ki je razdeljena v dva dela. Ob večje pravokotno sklenjeno poslopje na desni, poudarjeno z dvema visokima dimnikoma, se na levi strani prislanja manjša hiška z ograjenim dvoriščem, v katero vodi skozi odprta vrata lesenega plota shojena steza, ob kateri se na travniku pase koza. Nebo je še prekrito s sivkastimi oblaki, ki pa se že trgajo, kakor da bi pravkar prenehalo deževati. Čisto mogoče je, da predstavlja k osrednjemu delu poslopja prislonjeni, z lesenim plotom ograjeni ločeni del kmetije preužitkarsko hišo, v katero so se po upokojitvi preselili gospodarjevi starši, na kar bi lahko simbolično opozarjala tudi koza v ospredju prizora, saj so preužitkarji za lastne potrebe pogosto gojili drobnico.

Leta 1909 je Štajersko društvo upodablajočih umetnikov ob desetletnici delovanja pripravilo deseto jubilejno razstavo, ki so jo slovesno odprli 16. oktobra v prostorih Deželnega muzeja v Gradcu. Na razstavi je sodelovalo petinosemdeset likovnih umetnikov in

¹¹¹ Slika je bila leta 2018 naprodaj na spletu; dosegljivo na <https://picclick.de/602KL1-%C3%96lgem%C3%A4lde-um-1900-signiert-von-Alois-Oswatitsch-173124649586.html> (stanje 23. 11. 2020).

sedemnajst predstavnikov umetne obrti, vsega skupaj pa je bilo razstavljenih tristo osemindeset del. Med udeleženci je bil tudi Alojz Oswatitsch, ki se je predstavil s portreti, študijami glav in aktov, izvedenih v različnih slikarskih tehnikah.¹¹² Poimensko sta znani samo dve sliki, ki ju je razstavil: *Portret kiparja K. St. (Bildniss des Bildhauers K. St.)* in *Dekle pred ogledalom (Vor dem Spiegel)*. Hans Held, poročevalec z jubilejne društvene razstave, je v *Kunst-Revue*, mesečni prilogi avstrijskega tednika *Illustrierte Zeitung*, februarja 1910 izpostavil Oswatitschev dober portret kiparja K. St. ter precizno opazovan in lepo urejen interier z dekletom, ki se ureja pred zrcalom (fotografija slike je bila tudi objavljena v reportažnem zapisu), opozoril pa je še na nekatere njegove prikupne risbe.¹¹³

Nahajališče slike *Dekle pred ogledalom*, ki jo je Oswatitsch razstavil že na Ptuj leta 1902,¹¹⁴ ni znano, enako ostaja neznana usoda portreta kiparja K. St., ki ga je slikar ponovno razstavil leta 1913 na društveni razstavi Zgornjeavstrijskega umetnostnega društva v Linzu. Znan je le ciničen opis slike izpod peresa sodobnim likovnim tokovom nenaklonjenega likovnega kritika Vinzenza Leicht-Lychdorffa (1853–1926),¹¹⁵ ki pravi, da so portretirančeve noge nenavadno dolge, enako tudi zgornji del telesa. Če bi mladi mož vstal, bi bil visok nekaj metrov. Na tem orjaškem telesu sloni čisto majhna glava, kar daje

112 Ludwig R. v. Kurz, Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks anlässlich seines zehnjährigen Bestandes, 1909, *Grazer Volksblatt*, 29. 10. 1909, str. 2: »Auch /.../ Alois Oswatitsch /.../ bringen mehr oder minder gelungene Bildnisse, Studienköpfe und Aktstudien in verschiedenen Techniken /.../.«

113 Hans Held, Die Jubiläumsausstellung des »Vereines der bildenden Künstler Steiermarks«, *Kunst-Revue*, Februar 1910, str. 559: »Alois Oswatitsch mit dem guten "Bildniss des Bildhauers K. St.", einer fein beobachteten und geschmackvollen Interieurszene "Vor dem Spiegel", wie auch mit einigen hübschen Zeichnungen.«; ibid. na str. 561 je objavljena Oswatitscheva slika »Dekle pred ogledalom«.

114 Gl. op. 67, 68, 69.

115 Podobne Lychdorffove kritike so bili deležni tudi drugi na linški razstavi sodelujoči umetniki: Gotthardt Kuehl (1850–1915), Richard Mauch (1874–1921), Johann Walter-Kurau (1869–1932), Hermann Grom-Rottmayer (1877–1953), Wilma von Friedrich (1869–1963), Alfons Putscher (1885–1962), Emanuel Hegenbarth (1868–1923), Ferdinand Michl (1877–1951) in Ludwig Wieden (1869–1947), le Oswald Grill (1878–1964) in Georg Hänel (1879–1945) sta bila deležna blage hvale. Gl. Lychdorff, Frühlingsausstellung des Oberösterreichischen Kunstvereines im Volksgartensaal. II., (*Linzer Tages-Post*, 4. 5. 1913, str. 1–2). Sicer o Vinzenzu Lychdorffu gl. Krackowizer, Berger 1931, str. 198; Schaffer 2014–2015, str. 560, 562–563, 568, op. 43 (biografski podatki).

Ave Maria, 1909.
Dosegljivo na
spletu: <http://www.ansichtskarten-center.de/betende-frau-auf-dem-feld-abendlaeutensign-a-oswatitsch> (stanje 29. 9. 2020).

videz, da spodnji in zgornji del telesa ne sodita skupaj.¹¹⁶ Vsekakor pa je Lychdorffov zapis dragocen, saj kaže na to, da se je Oswatitsch spogledoval pri kiparjevem portretu (mogoče Karla Stemolaka (1875–1954), ki je leta 1909 tudi razstavljal na deseti jubilejni graški razstavi)¹¹⁷ s takrat modernimi evropskimi umetnostnimi tokovi, najverjetneje z dunajsko in Münchensko secesijo, kakor se je tudi že pred tem spogledoval z realizmom in impresionizmom.¹¹⁸

Konec oktobra leta 1909 je, tako kot leta 1903,¹¹⁹ razstavljal v izložbenem oknu trgovine s preprogami Philipp Haas u. Söhne v Gradcu, ki je imela prodajne prostore v Deželni hiši. Na prodajni razstavi se je predstavil z oljno sliko *Ave Maria*, ki je med mimoidočimi vzbudila – kakor je zabeležil poročevalec – precejšno pozornost. Žanrska slika, ki naredi na opazovalca močan vtis, je zapisal. Kmečko deklo, ki je delalo zunaj na poljih, želi sedaj, ko se je zvečerilo, z

116 Lychdorff, Frühjahrsausstellung des Oberösterreichischen Kunstvereines im Volksgartensaal. II., (*Linzer*) *Tages-Post*, 4. 5. 1913, str. 1–2: »Noch sei auf das Bildnis des Bildhauers K... von Alois Oswatitsch hingewiesen. Der Plastiker, dessen Name nur durch den Buchstaben K. angedeutet ist verfügt über unglaublich lange Beine und einen gleich überbauten Oberkörper. Würde der junge Mann aufstehen, so hätte er eine Länge von mehreren Metern. Auf diesen Riesenkörper sitzt ein ganz kleiner Kopf, es scheint, dass Unter- und Oberleib nicht zusammengehören.« Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 32, 76.

117 Gl. Ludwig R. v. Kurz, Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks anlässlich seines zehnjährigen Bestandes, 1909, *Grazer Volksblatt*, 29. 10. 1909, str. 1; Hans Held, Die Jubiläumsausstellung des »Vereines der bildenden Künstler Steiermarks«, *Kunst-Revue*, Februar 1910, str. 561.

118 Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 32.

119 Gl. op. 83.

vozičkom odhiteti proti vasici, ki se svetlika v mraku tam daleč neke na horizontu. Iznenada zaustavi korak, pusti voziček pred seboj in sklone roke k molitvi, saj iz daljave iz zvonika vaše cerkve doni k večerni molitvi, k avemariji. In deklica moli ... Kompozicija slike s preprostimi linijami, barvami in odlično prikazanim večernim razpoloženjem po mnenju kritika izrazito nagovarja gledalca. In se nadalje sprašuje, ali je Alojz Oswatitsch, umetnik, ki je ustvaril to sliko, kdaj videl sliko *Angel Gospodov*, ki jo je naslikal veliki francoski slikar Jean-François Millet, saj slika spominja nanjo. Vsekakor, je zapisal, bi bilo hvale vredno, da ta impresivna slika najde kupca.¹²⁰ Slika najverjetneje takrat še ni našla kupca, saj jo je Oswatitsch ponovno razstavil leta 1914 v izložbenem oknu knjigarne Pirngruber v Linzu.¹²¹

Med letoma 1909 in 1910 je berlinska grafična založba Vereinigte Kunst-Institute AG pridobila pravico do reproduciranja Oswatitscheve oljne slike *Ave Maria*, ki so jo založili kot barvno razglednico.¹²² Usode originala ne poznamo, zato je toliko bolj dragocena njegova

.....
120 H. P., Ausstellung eines Ölgemäldes, *Grazer Volksblatt*, 31. 10. 1909, str. 5: »Im ersten grossen Auslagefenster der Firma Haas u. Söhne im Landhause ist ein Ölgemälde ausgestellt, das die Aufmerksamkeit der Passanten erregt. »Ave Maria« ist es betitelt. Es ist ein Stimmungsbild von starkem Effekt. Ein Landmädchen, das weit draussen auf den Feldern arbeitete, will nun, da es Abend geworden ist, mit seinem Karren dem Dörflein zueilen, da am fernem Horizont durch die Dämmerung herüberschimmert. Plötzlich hält es seinen Schritt an, stellt den Karren vor sich hin und faltet die Hände zum Gebet, denn vom Turme der fernen Dorfkirche klingt das Glöcklein herüber und ruft zum "Ave Maria". Das Mädchen betet... Das Bild macht durch die grosslinige Einfachheit seiner Komposition, seine Farbe und durch die zusammengefasste Stimmung, Abenddämmerung, entschieden Eindruck auf den Beschauer. Ob der Künstler, Alois Oswatitsch ist sein Name, jemals das "Angelus" des grossen Franzosen Millet gesehen hat? Wenigstens erinnert sein Gemälde an jenes einzigartige "Angelus". Es wäre zu wünschen, dass dieses eindrucksvolle Gemälde eines Grazer Künstlers einen kauflustigen Freund fände. Oswatitsch, der sich gegenwärtig in Aflenz aufhält, hat auch in der gegenwärtigen Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks eine Reihe tüchtiger Arbeiten ausgestellt.«; Ausgestelltes Bild, *Grazer Tagblatt*, 31. 10. 1909, str. 5: »Im Schaufenster der Firma Haas & Söhne ist ein prächtiges Bild "Ave Maria" vom Maler Oswatitsch ausgestellt.«; Schmutzer 2020, str. 24–25, 70.

121 Heimische Kunst, *Linzer Volksblatt*, 18. 6. 1914, str. 5; Schmutzer 2020, str. 32–33.

122 Slika je bila leta 1910 zavedena v kadroviski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Ave Maria«, (die Verlagsrechte dieses Bildes wurden von den vereinigten Kunst-Institute-Aktiengesellschaft in Berlin-Schöneberg erworben).

reprodukcija, ki ustreza opisu slike iz leta 1909.¹²³ V osrednjem planu slike je upodobljeno mlado kmečko dekle z rokama, sklenjenima k molitvi. Oblečeno je v rdečo obleko in moder predpasnik, k prsim ima prislonjene lesene grablje, saj je pravkar prekinilo pospravilo sveže požete trave, deloma naložene na kankole, pred katerimi stoji. Slika je razdeljena v dva vodoravna pasova: zgornjo tretjino zavzema rdečerumeno obarvano večerno nebo, preostanek deloma preorano polje. V levem zgornjem delu so vidni zamegljeni obrisi vasi z zvonikom, iz katerega kliče zvon k večerni molitvi.¹²⁴

UČITELJ PROSTOROČNEGA RISANJA V LINZU (1910–1918)

Tudi drugi poskus, da se uveljavi kot svobodni umetnik, ni bil uspešen. Da bi si zagotovil eksistenco, se je jeseni leta 1910 preselil v Linz-Urfahr, kjer je 22. oktobra nastopil službo pomočnika učitelja prostoročnega risanja na tamkajšnji višji realki. Po nastopu službe je med letoma 1911 in 1912 uspešno opravil vse obveznosti, da je lahko pristopil k strokovnemu izpitu za srednješolskega učitelja prostoročnega risanja, pogoju za pridobitev redne zaposlitve, vendar je bil na mesto provizoričnega učitelja na Državni realni gimnaziji v Linzu imenovan šele novembra leta 1917.¹²⁵

Podatki o njegovem umetniškem ustvarjanju v Linzu so sila skromni. Oswatitsch je še pred preselitvijo v Linz-Urfahr pisal zgodaj jeseni leta 1910 Zgornjeavstrijskemu umetnostnemu društvu v Linzu, da bi želel ob prihajajoči jubilejni društveni razstavi sodelovati z nekaterimi svojimi deli, zato naproša, da mu sporočijo datum, do kdaj je rok za dostavo del.¹²⁶ Ali je razstavljal na jubilejni razstavi leta 1911 (društvo je bilo sicer ustanovljeno leta 1851), ni znano, se pa je udeležil spomladanske društvene razstave leta 1913, a je bil njegov portret kiparja K. deležen nerazumevanja in posmehljive kritike, o

123 Dosegljivo na: <http://www.ansichtskarten-center.de/betende-frau-auf-dem-feld-abendlaeutensign-a-oswatitsch> (stanje 29. 9. 2020); <https://oldthing.de/Kuenstler-Ak-Oswatitsch-Abendlaeuten-Frau-Baeuerin-b-Gebet-a-Feld-Schubkar-0030979604> (stanje 24. 9. 2021).

124 Razglednica je sicer signirana z Oswatitsch in naslovljena *Abendläuten*.

125 Schmutzer 2020, str. 26, 28, 30, 35. Gl. tudi: Ernennungen, *Linzer Volksblatt*, 4. 11. 1917, str. 4: »Zu provisorischen Lehrern wurden folgende Supplenten ernannt: Alois Oswatitsch am Staatsrealgymnasium in Linz /.../.«

126 Gl. Prilogo 4; Schmutzer 2020, str. 31.

čemer je že bilo govora.¹²⁷ Tik pred izbruhom prve svetovne vojne je junija leta 1914 imel v izložbenem oknu knjigarne Pirngruber naprodaj oljno sliko *Ave Maria*, ki je bila deležna pohvalnih besed z željo, da bi se v Linzu zanjo našel tudi kupec.¹²⁸

O njegovem pedagoškem delu pred in med prvo svetovno vojno je znano le, da je ob praznovanju cesaričinega rojstnega dneva leta 1917 aranžiral »živo sliko« iz Grillparzerjeve tragedije *Sreča in konec kralja Otokarja*, ki je med publiko požela veliko odobravanje.¹²⁹

ALOIS OSTWALD (1918–1959)

S propadom avstro-ogrske monarhije in nastankom novih državnih tvorb je povezana tudi Oswatitscheva osebna odločitev, da si spremeni preveč slovansko zveneči priimek v nemškega.

Takoj po sklenitvi premirja med avstro-ogrsko monarhijo in silami antante, ki je stopilo v veljavo 4. novembra 1918, je Alois Oswatitsch 9. novembra 1918 na provizorično zgornjeavstrijsko deželno vlado poslal prošnjo za spremembo priimka Oswatitsch v Ostwald. Sprememba priimka je bila odobrena 16. decembra 1918.¹³⁰ Kot razlog je navedel, da je njegov materni jezik nemščina in je tudi po prepričanju Nemec,

.....
127 Gl. op. 115, 116; Schmutzer 2020, str. 32.

128 Heimische Kunst, *Linzer Volksblatt*, 18. 6. 1914, str. 5: »Im Vorübergehen sehen es nicht viele. Schon gar nicht, wenn es die Menschen eilig und keine Zeit haben, einen Blick in eine Auslage zu werfen und dabei stehen zu bleiben. Und da ist es hie und da gut, von den Eilenden, aber auch von den schlendernd Auf- und Abwandelnden einen Augenblick zu erbitten, diesem oder jenem ein Augenmerk zu schenken. Es kann auch der Alltag vorübergehend Sehenswertes bringen. In Pirngrubers Auslage steht ein Bild – von Professor Oswatitsch herrührend –, das die Stimmung des hereinbrechenden Abends wiedergibt. Eine jener Stimmungen, die Millet so seelich tief empfunden in seinen zwei auf dem Felde sich befindenden Menschen ausdrückt, in deren Andacht der Klang der Abendglocken ausklingt. Es ist dieser Zeilen Aufgabe nicht, das Bild kritisch zu werten. Es sei nur darauf hingewiesen, um auch einen Käufer zu finden. Den Tatsache ist, dass oft für Minderwertiges ein gut Stück Geld ausgegeben wird.«; Schmutzer 2020, str. 32–33.

129 (Festfeier), (Linzer) *Tages-Post*, 12. 5. 1917, str. 4: »Das Staats-Realgymnasium feierte am 9. d. M. im Redoutensaal den Geburtstag unserer Kaiserin durch die Aufführung von ausgewählten Szenen aus Grillparzers "König Ottokars Glück und Ende", die von Schülern und einer Privatschülerin der 5. Klasse der Anstalt überraschend wirkungsvoll dargestellt wurden. /.../ Den Schluss des Abends bildete ein von Professor Oswatitsch sehr schön gestelltes lebendes Bild. Das zahlreiche Publikum zollte den Darbietungen reichen Beifall.«; Schmutzer 2020, str. 34.

130 Schmutzer 2020, str. 43.

z nemško kulturo pa tako zraščena, da je že v preteklosti trpel zaradi nošnje slovanskega priimka, njegovo trpljenje pa se je v teh za Avstrijo usodnih dneh še podvojilo. Zato naproša deželno vlado, da ugodno reši vlogo po spremembi priimka in prepozna željo podpisanega po polni pripadnosti nemštvu ter mu ne odkloni odobritve po nošenju nemškega priimka.¹³¹

Kaj ga je dejansko vodilo k preimenovanju, saj preostali člani družine priimka niso spreminjali, ostaja odprto: ali je to res bila pripadnost nemštvu, ali je to bilo stanje duha v Linzu, ali pa le oportunizem, da bi obdržal solidno službo v teh prelomnih časih? Očitno se mu je sprememba priimka obrestovala, saj ga je strokovni kolegij Državne realne gimnazije že pet mesecev pozneje (10. maja 1919) predlagal v ožji izbor kandidatov za novo uvedeno delovno mesto, ki je pokrivalo kot glavni učni predmet prostoročno risanje in kot pomožni tehnično risanje. Med tremi predlaganimi kandidati ga je kolegij uvrstil na prvo mesto z obrazložitvijo, da izkazuje prof. Ostwald zelo dobre izpitne in praktične rezultate ter vidne umetniške dosežke. Na Deželni realni gimnaziji je v težkih pogojih poučeval šest let in pri tem dosegal lepe uspehe ter si pridobil neomajno zaupanje pri predstojnikih, kolegih, dijakih in starših. Vse to izpričuje njegovo zelo dobro kvalificiranost.¹³² Že naslednji dan, 11. maja 1919, je direktor linške gimnazije posredoval predlog za zasedbo delovnega mesta profesorja risanja v odobritev na Deželni šolski svet, ki je 20. septembra potrdil izbor profesorja Aloisa Ostwalda za učitelja risanja na linški gimnaziji. Redno zaposlitev je nastopil kot državljani nove republike Nemške Avstrije dne 1. oktobra 1919 in je na tem delovnem mestu ostal vse do upokojitve v tridesetih letih prejšnjega stoletja.¹³³

Sicer o njegovem pedagoškem delu med obema svetovnima vojnama ni podatkov, le za leto 1920 lahko zasledimo, da se je ob razstavi likovnih del dijakov realne gimnazije v Linzu recenzent zelo

131 Gl. Prilogo 5.

132 Schmutzer 2020, str. 45.

133 Schmutzer 2020, str. 45–46. Gl. tudi (Lehrstellen an staatlichen Mittelschulen.), (Linzer) Tages-Post, 27. 9. 1919, str. 4: »Der Unterstaatssekretär für Unterricht hat erledigte Lehrstellen an staatlichen Mittelschulen verliehen: /.../ den an Staatsrealgymnasium in Linz in Verwendung stehenden Professor Alois Ostwald eine Stelle an dieser Anstalt /.../«; isto: Lehrstellen an staatlichen Mittelschulen, Linzer Volksblatt, 30. 9. 1919, str. 4.

pohvalno izrazil o pedagoškem delu in pristopu profesorja Ostwalda.¹³⁴

Očitno se je povsem posvetil pedagoškemu delu, ki mu je podredil umetniško in razstavno dejavnost. Leta 1922 je sodeloval na umetnoobrtni razstavi, ki jo je v Linzu pripravil arhitekt Schmidhammer, dopolnjevale pa so jo Ostwaldove oljne slike

Alois Ostwald z
Marie Herzig, 1930.
Foto: zasebni arhiv
G. Oswatitsch.

134 B. Lff., (Ausstellung von Schülerarbeiten im Realgymnasium.), (Linzer) Tages-Post, 16. 5. 1920, str. 3–4: »Im Sparkassengebäude auf der Promenade, rückwärts im Hofgebäude im 2. Stock, ist eine Ausstellung von Schülerarbeiten veranstaltet worden, die wirklich sehenswert ist. Die Methoden des Zeichenunterrichtes sind in den letzten 20 Jahren von Grund auf verändert worden. Ehedem wurde alles vom Ministerium diktiert, der Lehrer war ganz ausgeschaltet – heute ist der Lehrer alles, keine Schranke hemmt ihn, dafür sind auch die Resultate völlig andere wie ehedem. Es ist eine wahre Freude, den grossen Saal des Realgymnasiums zu durchschreiten, der mit Skizzen, Entwürfen, Zeichnungen und Malereien der Schüler angefüllt ist. Der gesamte Unterricht liegt in den Händen des Prof. Alois Ostwald, der mit Selbstaufopferung die ihm anvertraute Jugend von Stufe zu Stufe führt. Von Schematisierung des Unterrichtes ist vollständige Abstand genommen worden, Professor Ostwald behandelt das Schülermaterial vollkommen individuell, das Talent kann sich schon von allem Anfang entwickeln, mit kundiger Hand und mit unermüdlicher Geduld wird es von seiten des Lehrers den richtigen Weg geführt. Die Ausstellung ermöglicht es uns, die ganze Genesis des modernen Zeichenunterrichtes kennen zu lernen, von der Bleistiftskizze angefangen bis hinauf zum Oelbild vermögen wir den Lehrgang zu verfolgen. Es sollen hier nicht einmal Stichproben gemacht werden, das kann der Beschauer selbst tun und er wird dabei voll auf seine Rechnung kommen. Es ist ein wirkliches Vergnügen, die Zeichnungen und Bilder durchzusetzen; was wir in der heutigen Zeit besonders freudig begrüßen, das ist der Ernst der Arbeit, sowohl von seiten des Lehrers wie der Schüler. Die Ausstellung bleibt leider nur Samstag und Sonntag den 15. und 16. d. M. geöffnet.«; Schmutzer 2020, str. 46–47.

(portreti) in risbe z ogljem.¹³⁵ Ocenjevalec razstave se je zelo pohvalno izrazil o Ostwaldovih delih, ki so bila razstavljena. To je bila zadnja likovna kritika del umetnika, ki je izpričeval mojstrstvo, a je že tedaj veljal za manj znanega slikarja.¹³⁶ Leta 1922 ali 1923 je zaprosil za redno članstvo v Zgornjeavstrijskem umetnostnem društvu v Linzu,¹³⁷ kamor je bil verjetno sprejet, saj se je nato leta 1923 udeležil jesenske društvene razstave v Ljudskem vrtu v Linzu.¹³⁸ Iz korespondence s predsednikom društva je razvidno, da je na razstavo poslal sedem

.....
135 D., Kunstgewerbe Ausstellung, *Linzer Volksblatt*, 9. 5. 1922, str. 6: »Heute hat Herr Architekt Schmidhammer die Pforten seiner arbeitsreichen Werkstätten geöffnet, um den Linzern wieder einmal einen Einblick in das kunstgewerbliche Schaffen der Gegenwart zu gewähren. Selbst der bescheidene, glasüberwölbte Arbeitsraum wurde für zwölf Tage geräumt, um einer Schaustellung Platz zu machen. Wieder fällt gleich auf den ersten Blick der feine Geschmack auf, der allen kunstgewerblichen Techniken sein Gepräge gibt. /.../ Die Wirkung des geschickten Arrangements wird noch durch Bilder erhöht. Wir nennen nur Porträts und einzelne flotte Zeichnungen des Professors Ostwald (Linz) und farbefrohe Temperabilder von Malley (Kuffstein).«; (Kunstgewerbliche Ausstellung des Architekten G. Schmidhammer.), (*Linzer*) *Tages-Post*, 9. 5. 1922, str. 5: »Architekt Schmidhammer hat die Erzeugnisse seiner kunstgewerblichen Werstätten, zu einer kleiner Ausstellung geordnet, bis 21. d. M. der allgemeinen Besichtigung zugänglich gemacht. /.../ Von Professor Osterwald (Linz) sind einige Oelgemälde und flotte Kohlenzeichnungen, von Nicodem mehrere Studienköpfe und von Mulley (Kuffstein) Temperabilder sowie ein sehr hübsches Pastellgemälde ausgestellt. Kunstfreunde, die immer gern die Gelegenheit ergreifen, einen Einblick in das Schaffen Schmidhammers zu gewinnen, werden auch dieser Ausstellung wieder lebhaftes Interesse entgegenbringen.« Ker je bil v (*Linzer*) *Tages-Postu* napačno zapisan Ostwaldov priimek, je bil naslednjega dne objavljen popravek. Gl. (Kunstgewerbliche Ausstellung des Architekten G. Schmidhammer.), (*Linzer*) *Tages-Post*, 10. 5. 1922, str. 4: »In unsere gestrige Besprechung über die kunstgewerbliche Ausstellung des Architekten G. Schmidhammer hat sich ein unliebsamer Druckfehler eingeschlichen. Es sollte dort heissen: "vom akademischen Maler Alois Ostwald (nicht Osterwald) sind einige Oelgemälde und flotte Kohlenzeichnungen zu Schau gestellt".«; Schmutzer 2020, str. 48.

136 h, Ausstellung der Werkstätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer*) *Tagblatt*, 13. 5. 1922, str. 4: »Herr Architekt Schmidhammer hat diesmal seine Ausstellung auch für ihm nahestehende Maler geöffnet. Da müssen wir mit besonderer Freude feststellen, dass ein Heimischer, der still seine Meisterschaft vergrub, Herr Professor Ostwald vom Linzer Bundesgymnasium, nunmehr sich entschlossen hat, vor die Öffentlichkeit zu treten. Ein Selbstporträt aus dem Jahre 1907 und eine Anzahl genialer Charakterskizzen deuten das hohe Künstlertum des bisher wenig bekannten Malers. Das Selbstporträt aus dem Jahre 1900 ist ein Kraftbekenntnis, das gegen die Resignation des zweiten Porträts fühlbar absticht. Stürmendes Wollen und abgeklärtes Sichfügen! Wenn man aber wieder die Skizzen aus jüngster Zeit betrachtet, dann wird man sich mit Genugttung klar darüber, dass der Wille geblieben ist und die Schaffensfreude. Professor Ostwald darf kein Veilchen bleiben, auch wenn sich im Linzer Künstlergarten schon so viele Prachtgewächse breit gemacht haben, die zwar dauerhaft, aber doch von Stroh sind.«

137 Gl. Prilogo 6: Nedatirana dopisnica, naslovljena na predsednika društva Kühneja.

138 Radauer 2011, str. 197 (Alois Oswatitsch).

del, od tega štiri oljne slike in tri risbe s kredo,¹³⁹ a so bila, kot je ogorčeno ugotovil, razstavljena samo štiri. In vprašal: »Svojih slabosti se dobro zavedam, a bi vseeno rad vedel, kakšni so razlogi, da ostala (tri) dela niso bila razstavljena?«¹⁴⁰ To so tudi zadnji za zdaj znani podatki o Ostwaldovi umetniški in razstavni dejavnosti.

Zadnja leta življenja akademskega slikarja in profesorja risanja Alojza Ozvatiča oziroma Aloisa Oswatitscha oziroma Aloisa Ostwalda, ki je kljub spremembi priimka leta 1918 svoja dela še zmeraj signaliral kot Oswatitsch, še niso zadovoljivo raziskana, znano je le, da se je s svojo izbranko in življenjsko sopotnico Marijo Herzig, prav tako učiteljico, poročil šele leta 1942.¹⁴¹

Profesor Alois Ostwald je umrl v petinosemdesetem letu starosti dne 23. februarja 1959, njegova soproga Marija pa deset let pozneje, v petindevetdesetem letu starosti, 5. junija 1969. Oba sta bila pokopana na pokopališču v Linz-Urfahrju, a se je z leti sled za njunima grobovoma izgubila, saj nista imela otrok.¹⁴²

LEVO

Alois in Maria Ostwald s pranečakinjama Ruthild in Gerhild Oswatitsch, za njima njuna mama Hedwig Oswatitsch, 1951. Foto: zasebni arhiv G. Oswatitsch.

DESNO

Alois Ostwald v svojem ateljeju s pranečakom Martinom Oswatitschem, 1956. Foto: Zasebni arhiv G. Oswatitsch.

139 Gl. Prilogo 7: Dopis z dne 17. 10. 1923.

140 Gl. Prilogo 8: Dopis z dne 12. 11. 1923; Schmutzer 2020, str. 49.

141 Schmutzer 2020, str. 55.

142 Schmutzer 2020, str. 61–62.

DELA

1. *Tihožitje*, 1892, o. pl., nahajališče neznano.
Lit.: (Kunstvolle Gewinnsspenden zur Lotterie des Pettauer Verschönerungs- und Fremdenverkehrsvereins), *Pettauer Zeitung*, 21. 2. 1893, str. 3; Schmutzer 2020, str. 8, 76.
2. *Portret Viktorja Skrabarja*, 1894, o. pl., 53,3 x 40,2 cm, sign. l. sp.: A. Oswatitsch 24 / 1. 1894, PMPO, inv. št. G 283 s.
Lit.: Ciglencečki 1998, str. 247, op. 35; Schmutzer 2020a, s. p.; Schmutzer 2020, str. 72.
Portret ptujskega župana Ernesta Eckla, 1895, o. pl., 75,5 x 39,8 cm, sign. l. sp.: A. Oswatitsch / 1895, PMPO, inv. št. G 199 s.
Lit.: Ciglencečki 1998, str. 247, op. 35; Hernja Masten - Majerič Kekec 2006, str. 32–33; Schmutzer 2020a, s. p.; Schmutzer 2020, str. 10, 73.
4. *Portret Ferdinanda Raispa*, 1896, o. pl., 72 x 57,7 cm, sign. ni, PMPO, inv. št. G 954 s.
Lit.: (Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 13. 9. 1896, str. 3; (Die Hauptversammlung des Museal-Vereins), *Pettauer Zeitung*, 7. 2. 1897, str. 3; (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4; Skrabar 1924, str. 1; Curk 1975, str. 30; Ciglencečki 1998, str. 247, op. 35; Schmutzer 2020a, s. p.; Schmutzer 2020, str. 10, 74.
Viri: Zapisnik generalne skupščine Muzejskega društva, ZAP, MD, škatla 8, 6/1, Poročila 1894–1900 (29. 1. 1897).
5. *Portret ptujskega prošta Josipa Heržiča*, 1897, o. pl., 120 x 80 cm, sign. d. sp.: A. Oswatitsch / 1897, Župnijski urad sv. Jurija Ptuj.
Napis na svetlem pasu na spodnjem delu slike: Adm. Revd. Dns. Jos. Heržič, pr. ep. cons`` / stor. praep. mitr.* 27. febr. 1843 ad Mag. Domin. / + 29. Apr. 1897 Petovii.
Lit.: Ciglencečki 1998, str. 246–247; Schmutzer 2020a, s. p.; Schmutzer 2020, str. 10, 75.
6. *Igralka na lutnjo*, 1898, kopija po Amerlingu, nahajališče neznano.
Lit.: (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4; Ciglencečki 1998, str. 246; Schmutzer 2020, str. 10–11.
El. viri: Kopija Amerlingove slike je bila na dražbi leta 1936 (4. 2.) na Dunaju (Fischer Josef), dosegljivo na: <https://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb#?> (stanje 29. 9. 2020), pa tudi pozneje, vendar je vprašljivo, ali gre v obeh primerih za Oswatitschevo delo; dosegljivo na: http://www.artnet.com/artists/friedrich-von-amerling/die-lautenschl%C3%A4gerin-15oR_K5spSW8CDVRR2rNHw2 (stanje 30. 10. 2020).
7. *Portret ptujskega vinarja in sadjarja Woldemarja Hintzeja*, 1898, o. pl., nahajališče neznano.
Lit.: (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4; Schmutzer 2020, str. 11, 76.
8. *Študija moške glave*, 1898, nahajališče neznano.
Lit.: (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4; Schmutzer 2020, str. 11.
9. *Študija ženske glave*, 1898, nahajališče neznano.
Lit.: (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4; Schmutzer 2020, str. 11.

10. *Tihožitje v kotu ateljeja*, 1899, o. pl., sign. A. Oswatitsch 1899, 71 x 58 cm, nahajališče neznano.

El. viri: Slika je bila na dražbi leta 1931 (7. 11.) in 1933 (20. 2., 11. 5. in 5. 10.) na Dunaju (Dorotheum); dosegljivo na: <https://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb#> (stanje 29. 9. 2020).

11. *Tihožitje s starimi knjigami*, nedatirano (F. Oswatitsch), o. pl., 43 x 80 cm, nahajališče neznano.

El. viri: Slika je bila na dražbi leta 1942 (20. 5.) na Dunaju (Weinmüller Adolf). Dosegljivo na: <https://piprod.getty.edu/starweb/pi/servlet.starweb#> (stanje 29. 9. 2020).

12. *Avtoportret (Selbstporträt)*, 1900, risba s svinčnikom na karton, sign. d. sp.: A. Oswatitsch, zasebna last.

Lit.: h, Ausstellung der Werkstätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer*) Tagblatt, 13. 5. 1922, str. 4; Schmutzer 2020, str. 48, 63.

13. *Dekle s cvetjem (Blumenmädchen, tudi Kranzbinderin)*, 1901, o. pl., sign. d. zg.: A. Oswatitsch / 1901, 88 x 66 cm, PMPO, inv. št. G 1818 s.

Lit.: (Ausgestelltes Gemälde), *Pettauer Zeitung*, 4. 8. 1901, str. 3; Schmutzer 2020, str. 67.

Viri: Slika je bila leta 1910 zavedena v kadroviski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: "Blumenmädchen".

El. viri: Slika je bila na dražbi leta 2021 (4. 5.) na Dunaju (Dorotheum). Dosegljivo na: <https://www.dorotheum.com/de/l/7150420/> (stanje 22. 4. 2021).

14. *Dekle pred ogledalom (Vor dem Spiegel)*, 1902, o. pl., nahajališče neznano.

Lit.: (Heimische Kunst), *Pettauer Zeitung*, 10. 8. 1902, str. 3; Die Jubiläumsausstellung des »Vereines der bildenden Künstler Steiermarks«, *Kunst-Revue*, Februar 1910, str. 559, 561 (objavljen posnetek slike); Schmutzer 2020, str. 24, 69.

Viri: Slika je bila leta 1910 zavedena v kadroviski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Vor dem Spiegel«, (gelangte als eine der ernstesten Arbeiten der Jubiläumsausstellung des Vereines bild. Künstler Steiermarks im Februarhefte 1909 der österr. illustrierten Zeitung zur Publikation).

15. *Študija*, 1902, o. pl., nahajališče neznano.

Lit.: (Heimische Kunst), *Pettauer Zeitung*, 10. 8. 1902, str. 3.

16. *Študija ostarelega kmeta (Studie eines alten Bauern)*, 1904, o. pl., nahajališče neznano.

Lit.: Ludwig R. v. Kurz, Fünfte Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. 1904, *Grazer Volksblatt*, 4. 11. 1904, str. 1; Schmutzer 2020, str. 17, 76.

17. *Mati z otrokom (Mutter und Kind)*, 1904, o. pl., nahajališče neznano.

Lit.: Ludwig R. v. Kurz, Fünfte Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. 1904, *Grazer Volksblatt*, 4. 11. 1904, str. 1; Schmutzer 2020, str. 17, 76.

Viri: Slika je bila leta 1910 zavedena v kadroviski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Mutter und Kind«.

18. *Interier (Interieur)*, 1904, o. pl., nahajališče neznano.
Lit.: Ludwig R. v. Kurz, Fünfte Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. 1904, *Grazer Volksblatt*, 4. 11. 1904, str. 1; Schmutzer 2020, str. 17, 76.
19. *Portret dr. R.(udolfa) Franza (Porträt des Dr. R.(udolf) Franz)*, 1905, o. pl., 127 x 95 cm, sign. ni, PMM, inv. št. N. 001089.
Lit.: Ludwig R. v. Kurz, Sechste Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 11. 11. 1905, str. 2; Schmutzer 2020, str. 18, 76.
20. *Na poti domov (Auf dem Heimwege)*, 1905, o. pl., nahajališče neznano.
Lit.: Ludwig R. v. Kurz, Sechste Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 11. 11. 1905, str. 2; Schmutzer 2020, str. 18, 76.
21. *Sedeči deček (Sitzender Knabe)*, 1907, risba (?), nahajališče neznano.
Lit.: Dr. v. Drasenovich, Kunstausstellung. II., *Grazer Tagblatt*, 8. 11. 1907, str. 1; Schmutzer 2020, str. 19, 76.
22. *Avtoportret (Selbstporträt)*, 1907, o. pl., 84 x 70 cm, zasebna last.
Lit.: h, Ausstellung der Werkstätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer*) *Tagblatt*, 13. 5. 1922, str. 4; Schmutzer 2020, str. 48, 64.
Viri: Gl. Priloga 7. Sliko omenja Alois Ostwald med deli, ki jih je nameraval leta 1923 razstaviti na jesenski razstavi Zgornjeavstrijskega umetnostnega društva v Linzu (dopis predsedniku društva z dne 17. 10. 1923).
23. *Kmečko dekle (Bauernmädchen)*, 1907, o. pl., nahajališče neznano.
Lit.: Kunstausstellung, *Grazer Volksblatt*, 22. 11. 1907, str. 4; (Kunstausstellung), *Grazer Tagblatt*, 22. 11. 1907, str. 3. Gl. tudi Schmutzer 2020, str. 20, 68.
24. *Mati (Eine Mutter, tudi Mutter mit Baby)*, 1908, o. pl., sign. d. zg.: A. Oswatitsch, 95 x 70 cm, zasebna last.
Lit.: *Herbstausstellung und Gedächtnisausstellung Friedrich Schachner. Katalog, Im Künstlerhaus, I. Karlsplatz* №. 5, 1908, Wien, 15. November 1908 /raz. kat./, str. 44, št. 350; Schmutzer 2020, str. 1, 22, 66.
Viri: Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Eine Mutter«.
El. viri: Slika je bila na dražbi leta 2020 (4. 3.) v St. Pöltnu (Dorotheum). Dosegljivo na: <https://www.dorotheum.com/en/1/6624501/> (stanje 26. 5. 2021).
25. *Preužitkarska hiša (Im Ausgeding, tudi Bauernhof mit Ziege?)*, 1908 (?), olje na les, sign. l. sp. A. Oswatitsch / 1908 (?), 43,3 x 33,6 cm, zasebna last.
Lit.: *Herbstausstellung und Gedächtnisausstellung Friedrich Schachner. Katalog, Im Künstlerhaus, I. Karlsplatz* No. 5, 1908, Wien, 15. November 1908 /raz. kat./, str. 48, št. 389; Schmutzer 2020, str. 22, 71, 76.
Viri: Slika je bila leta 1910 zavedena v kadrovski evidenčni list Državne višje realne šole v Linzu, v rubriko o Oswatitschevih umetniških dosežkih, gl. Prilogo 2: »Im Ausgeding«.
El. viri: Slika je bila leta 2018 naprodaj na spletu; dosegljivo na <https://picclick.de/602KL1-C3%96lgem%C3%A4de-um-1900-signiert-von-Alois-Oswatitsch-173124649586.html> (stanje 23. 11. 2020).

26. *Portret kiparja K(arla?). St(emolaka?). (Bildniss des Bildhauers K(arl?). St(emolak)., tudi Bildnis des Bildhauers K.), 1909, nahajališče neznano.*

Lit.: Hans Held, Die Jubiläumsausstellung des »Vereines der bildenden Künstler Steiermarks«, *Kunst-Revue*, Februar 1910, str. 559; Lychdorff, Frühlingsausstellung des Oberösterreichischen Kunstvereines im Volksgartensaal. II., (*Linzer*) *Tages-Post*, 4. 5. 1913, str. 1–2; Schmutzer 2020, str. 32, 76.

27. *Ave Maria (Ave Maria), 1909, o. pl., nahajališče neznano.*

Lit.: Ausgestelltes Bild, *Grazer Tagblatt*, 31. 10. 1909, str. 5; H. P., Ausstellung eines Ölgemäldes, *Grazer Volksblatt*, 31. 10. 1909, str. 5; Heimische Kunst, *Linzer Volksblatt*, 18. 6. 1914, str. 5; Schmutzer 2020, str. 24–25, 32–33, 70.

RAZSTAVE

1891 – Gradec, Zaključna šolska razstava 1890/91, Landes-Zeichenakademie, Landesbildergalerie, Hans-Sachs-Gasse 1.

Lit.: (Sehenswerte Bilder), *Pettauer Zeitung*, 1. 1. 1892, str. 4; Schmutzer 2020, str. 7–8.

1892 – Gradec, Zaključna šolska razstava 1891/92, Landes-Zeichenakademie, Landesbildergalerie, Hans-Sachs-Gasse 1 (dobi nagrado za *Tihožitje*, o. pl.).

Lit.: (Kunstvolle Gewinnsspenden zur Lotterie des Pettauer Verschönerungs- und Fremdenverkehrsvereins), *Pettauer Zeitung*, 21. 2. 1893, str. 3; Schmutzer 2020, str. 7–8.

1892 – Ptuj, Samostojna razstava, izložbeno okno trgovine Josef Kollenz, Murkova ulica 6.

Lit.: (Sehenswerte Bilder), *Pettauer Zeitung*, 1. 1. 1892, str. 4; Schmutzer 2020, str. 7–8.

1895 – Ptuj, Samostojna razstava, Lokalni muzej Ptuj, Prešernova ulica 31.

Lit.: (Museum), *Pettauer Zeitung*, 29. 9. 1895, str. 5; Von der Regionalausstellung, *Pettauer Zeitung*, 13. 10. 1895, str. 2; (Bei den Maturitätsprüfungen), *Pettauer Zeitung*, 5. 7. 1896, str. 4; Schmutzer 2020, str. 9.

1898 – Ptuj, Samostojna razstava, Ferkov muzej, Prešernova ulica 31.

Lit.: (Studien-Ausstellung), *Pettauer Montag-Zeitung*, 5. 9. 1898, str. 4; (Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4; Ciglencečki 1998, str. 246–247; Lešnik 2017, str. 39 op. 4; Schmutzer 2020, str. 10–11.

1900 – Dunaj, Zaključna študentska razstava 1899/1900, Akademie der bildenden Künste Wien, Schillerplatz 3 (odkupna nagrada Ministrstva za kulturo in šolstvo).

Lit.: Theater, Kunst und Literatur, *Deutsches Volksblatt*, 1. 8. 1900, str. 4; Theater- und Kunstdnachrichten, *Neue freie Presse*, 1. 8. 1900, str. 7; Theater, Kunst und Literatur, *Neues Wiener Tagblatt*, 1. 8. 1900, str. 9; Theater und Kunst, *Neues Wiener Journal*, 1. 8. 1900, str. 6; Theater und Kunst, *Das Vaterland*, 1. 8. 1900, str. 6; Kunst, Literatur und Theater. (K. k. Akademie der bildenden Künste), *Wiener Zeitung*, 1. 8. 1900, str. 7; (Die Schulausstellung in der Akademie der bildenden Künste), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 2. 8. 1900, str. 7; Schmutzer 2020, str. 13.

1901 – Dunaj, Zaključna študentska razstava 1900/1901, Akademie der bildenden Künste Wien, Schillerplatz 3.

Lit.: f., Die Schul-Ausstellung auf dem Schillerplatze, *Wiener Abendpost*, 23. 7. 1901, str. 2; Schmutzer 2020, str. 13–14.

1901 – Ptuj, Samostojna razstava, izložbeno okno trgovine Josef Kollenz, Murkova ulica 6.

Lit.: (Ausgestelltes Gemälde), *Pettauer Zeitung*, 4. 8. 1901, str. 3.

1902 – Dunaj, Zaključna študentska razstava 1901/1902, Akademie der bildenden Künste Wien, Schillerplatz 3.

Lit.: Schul-Ausstellung der k. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Abendpost*, 7. 7. 1902, str. 8; Schmutzer 2020, str. 14.

1902 – Ptuj, Samostojna razstava, izložbeno okno trgovine Josef Kollenz, Murkova ulica 6.

Lit.: (Heimische Kunst), *Pettauer Zeitung*, 10. 8. 1902, str. 3.

1903 – Dunaj, Zaključna študentska razstava 1902/1903, Akademie der bildenden Künste Wien, Schillerplatz 3.

Lit.: Schul-Ausstellung in der k. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Abendpost*, 8. 7. 1903, str. 5; Schmutzer 2020, str. 14.

1903 – Gradec, Skupinska razstava (Oswatitsch, Spaun, Hallavanya), izložbeno okno trgovine s preprogami Haas v Zeughausu, Herrengasse 16.

Lit.: Dr., Theater und Kunst, *Grazer Tagblatt*, 24. 12. 1903, str. 6; Schmutzer 2020, str. 16.

1904 – Gradec, 5. letna razstava Štajerskega društva upodablajočih umetnikov, oktober / november 1904, Kulturhistorisches und Kunstgewerbemuseum zu Graz, Neutorgasse 45.

Lit.: Kunstausstellung, *Grazer Volksblatt*, 7. 10. 1904, str. 4; Ludwig R. v. Kurz, Fünfte Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. 1904, *Grazer Volksblatt*, 4. 11. 1904, str. 1; Schmutzer 2020, str. 16–17.

1905 – Gradec, 6. letna razstava Štajerskega društva upodablajočih umetnikov, oktober / november 1905, Kulturhistorisches und Kunstgewerbemuseum zu Graz, Neutorgasse 45.

Lit.: Die sechste Jahresausstellung, *Grazer Tagblatt*, 19. 10. 1905, str. 3; Ludwig R. v. Kurz, Sechste Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 11. 11. 1905, str. 1–3; Schmutzer 2020, str. 17–18.

1907 – Gradec, 8. letna razstava Štajerskega društva upodablajočih umetnikov, oktober / november 1907, Landesmuseum Graz, Neutorgasse 45.

Lit.: Dr. v. Drasenovich, Kunstaussstellung. II., *Grazer Tagblatt*, 8. 11. 1907, str. 1–2; Ludwig Ritt. V. Kurz, Gedanken zur 8. Jahresversammlung des Vereines der bildender Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 15. 11. 1907, str. 1–2; Kunstaussstellung, *Grazer Volksblatt*, 22. 11. 1907, str. 4; (Kunstaussstellung), *Grazer Tagblatt*, 22. 11. 1907, str. 3; Theater und Kunst, *Wiener Abendpost*, 23. 11. 1907, str. 3; Schmutzer 2020, str. 19–20.

1908 – Gradec, Jubilejna razstava Štajerskega društva upodablajočih umetnikov, september / oktober 1908, Landesmuseum Graz, Neutorgasse 45.

Lit.: Eröffnung der Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks 1908, *Grazer Volksblatt*, 27. 9. 1908, str. 2.

1908 – Dunaj, Jesenska razstava in razstava v spomin Friedrichu Schahnerju 1908, 15. november 1908, Künstlerhaus, Karlsplatz 5.

Lit.: Herbstausstellung und Gedächtnisausstellung Friedrich Schachner. Katalog, Im Künstlerhause, I. Karlsplatz N° 5, 1908, Wien, 15. November 1908 /raz. kat./, str. 44, št. 350, str. 48, št. 389, str. 63; a. fr., Bildende Kunst. (Herbst-Ausstellung im Künstlerhause.), *Wiener Abendpost*, 19. 11. 1908, str. 1–3; Schmutzer 2020, str. 22–23.

1909 – Gradec, 10. jubilejna razstava Štajerskega društva upodablajočih umetnikov, oktober / november 1909, Landesmuseum Graz, Neutorgasse 45.

Lit.: Ludwig R. v. Kurz, Jubiläumsausstellung des Vereines der bildender Künstler Steiermarks anlässlich seines zehnjährigen Bestandes, 1909, *Grazer Volksblatt*, 29. 10. 1909, str. 1–3; Schmutzer 2020, str. 24.

1909 – Gradec, Samostojna razstava, izložbeno okno trgovine s preprogami Haas v Zeughausu, Herrengasse 16.

Lit.: Ausgestelltes Bild, *Grazer Tagblatt*, 31. 10. 1909, str. 5; H. P., Ausstellung eines Ölgemäldes, *Grazer Volksblatt*, 31. 10. 1909, str. 5; Schmutzer 2020, str. 23–25.

1913 – Linz, Spomladanska razstava Zgornjeavstrijskega umetnostnega društva, razstavišče Ljudski vrt (Volksgartensaal).

Lit.: Lychdorff, Frühjahrsausstellung des Oberösterreichischen Kunstvereines im Volksgartensaal. II., (*Linzner Tages-Post*, 4. 5. 1913, str. 1–2; Schmutzer 2020, str. 32.

1914 – Linz, Samostojna razstava, izložbeno okno knjigarne Pirngruber, Landstraße 34.

Lit.: Heimische Kunst, *Linzer Volksblatt*, 18. 6. 1914, str. 5; Schmutzer 2020, str. 32–33.

1922 – Linz, Umetnoobratna razstava, Schmidhammerjeve umetnoobratne delavnice.

Lit.: D., Kunstgewerbe Ausstellung, *Linzer Volksblatt*, 9. 5. 1922, str. 6; (Kunstgewerbliche Ausstellung des Architekten G. Schmidhammer.), (*Linzer*) *Tages-Post*, 9. 5. 1922, str. 5; h, Ausstellung der Werkstätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer*) *Tagblatt*, 13. 5. 1922, str. 4; Schmutzer 2020, str. 48.

1923 – Linz, Jesenska razstava Zgornjeavstrijskega umetnostnega društva, razstavišče Ljudski vrt (Volksgartensaal).

Lit.: Radauer 2011, str. 197; Schmutzer 2020, str. 49.

LITERATURA

Alič, Fran, Štirje ptujski lokalni zgodovinarji, ki so pripravljali, ustanovili in vodili naš muzej, *Ptujski zbornik 1893–1953*, I, Ptuj 1953, str. 8–15.

Baš, Franjo, Viktor Skrabar, *ČZN*, XXXIII, 1938, str. 209–210.

Baš, Franjo, Raisp, Ferdinand (1818–1898). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi482054/#slovenski-biografski-leksikon> (27. oktober 2020). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab-Schmid. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

Brence, Andrej, *Vinogradništvo na ptujskem območju od pojave trtne uši konec 80. let 19. stoletja do leta 1941*, Ptuj 2019.

Ciglencečki, Marjeta, Portreti nadžupnikov, dekanov in prostov v cerkvi sv. Jurija, *Ptajska župnijska cerkev sv. Jurija. Zbornik znanstvenega simpozija ob praznovanju 1150. letnice posvetitve mestne cerkve in 850. obletnice »Konradove cerkve«*, Ptuj 1998, str. 236–250.

Curk, Jože, Ptujski grad in njegove kulturnozgodovinske zbirke, *KNSS*, 57, Ljubljana 1975.

Danzer, Gudrun, Aufbruch in die Moderne? Paul Schad-Rossa und die Kunst in Graz, *Aufbruch in die Moderne? Paul Schad-Rossa und die Kunst in Graz, Neue Galerie Graz, Joanneumsviertel, Universalmuseum Joanneum*, Graz 2014, /raz. kat./, str. 26–67, dosegljivo na https://issuu.com/universalmuseum/docs/schadrossa_kat_web/36 (stanje 26. 5. 2021).

Herbstausstellung und Gedächtnisausstellung Friedrich Schachner. Katalog, Im Künstlerhause, I. Karlsplatz N° 5, 1908, Wien, 15. November 1908 / raz. kat./.

Hernja Masten, Marija, Na Ptujskem se je stoletja vse vrtelo okrog vina, *Od Jurija do Urbana. 20 let poti med vinogradi in sadovnjaki*, Ptuj 2017, str. 6–45.

Hernja Masten, Marija, Majerič Kekec, Nataša, *Prvi med enakimi! Funkcija mestnega sodnika in župana skozi stoletja*, Ptuj 2006 /raz. kat./.

Ferdinand Krackowizer, Franz Berger: *Biographisches Lexikon des Landes Österreich ob der Enns*, Passau und Linz a. Donau 1931.

Valerija Lešnik, Pokopališče pozabljenih predmetov ali usoda ptujskih arheoloških zbirk, *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož* 5, Ptuj 2017, str. 37–57.

Mira Petrovič, Skrabar, Viktor, 2016, dosegljivo na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/skrabar-viktor/> (stanje 22. 10. 2020).

Mira Petrovič, Raisp, Ferdinand, 2017, dosegljivo na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/raisp-ferdinand/> (stanje 28. 10. 2020).

Lena Radauer, Der Maler Hans Franta. Seine Linzer Jahre. Teil II: Leben und Schaffen von 1934 bis 1983, *OÖ. Heimatblätter*, 2011, Heft 3/4, 2011, str. 171–207.

Nikolaus Schaffer, Weltkrieg und Künstlerfehen. Salzburger Kunst und erster Weltkrieg – eine nüchterne Bilanz, *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 154–155, 2014–2015, str. 541–569.

Karl Schmutzer: *Alois Oswatitsch – Alojz Osvatič – Alois Oswald. Ein vergessenes Künstlerleben über zwei Weltkriege*, Eisenstadt 2020.

Viktor Skrabar, Ferdinand Raisp (1818–1898), Življenjska slika iz preteklega stoletja, ČZN, XIX, 1924, str. 1–8.

Anton Smodič, Muzejsko društvo v Ptuj, ČZN, XXXIV, 1939, str. 141–142.

Vaso Suyr, Skrabar, Viktor (1877–1938). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi576359/#slovenski-biografski-leksikon> (22. oktober 2020). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 10. zv. Schmidl–Steklasa. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967.

France Stele, Notar Viktor Skrabar, *Kronika*, 5/3, 1938, str. 188.

Martin Šteiner, Znameniti Ptujčani / Ferdinand Raisp. 100. obletnica smrti, *Tednik*, 15. 1. 1998, str. 7.

Martin Šteiner, Inventar Bibliotheca Skrabariane in nove muzejske knjižnice, *Argo*, 51/2, 2008, str. 94–95.

Simona Šuler Pandev, Pistor, Oskar, de, vitez, 2020, dosegljivo na: <https://www.obrazislovenskipokrajini.si/oseba/pistor-oskar/> (stanje 27. 8. 2021).

Hans Tschanet: *Einundzwanzigster Jahresbericht des Steierm. Landes-Untergymnasiums zu Pettau. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1889/1890*, Pettau 1890.

Hans Tschanet: *Zweiundzwanzigster Jahresbericht des Steierm. Landes-Untergymnasiums zu Pettau. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1890/1891*, Pettau 1891.

Hans Tschanet: *Dreiundzwanzigster Jahresbericht des Steierm. Landes-Untergymnasiums zu Pettau. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1891/1892*, Pettau 1892.

Susane Watzenböck, Protagonisten der Grazer Erneuerungsbewegung, *Aufbruch in die Moderne? Paul Schad-Rossa und die Kunst in Graz, Neue Galerie Graz, Joanneumsviertel, Universalmuseum Joanneum*, Graz 2014, /raz. kat./, str. 296–297, dosegljivo na https://issuu.com/universalmuseum/docs/schadrossa_kat_web/36 (stanje 27. 8. 2021).

Dejan Zadravec, Zajca nad vrati je dal izdelati Haas. Kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 8, *Ptujčan*, 21. 7. 2017, str. 20.

ČASOPISNI ČLANKI IN NOTICE

(Etwas über das Localmuseum.), *Pettauer Zeitung*, 21. 6. 1890, str. 2–3.

(Pettauer Museum.), *Pettauer Zeitung*, 1. 10. 1890, str. 4.

Zur Errichtung eines Localmuseum, *Pettauer Zeitung*, 11. 9. 1891, str. 1–2.

(Sehenswerte Bilder), *Pettauer Zeitung*, 1. 1. 1892, str. 4.

(Kunstvolle Gewinnsspenden zur Lotterie des Pettauer Verschönerungs- und Fremdenverkehrsvereins), *Pettauer Zeitung*, 21. 2. 1893, str. 3.

Die Gründung eines Local-Museums, *Pettauer Zeitung*, 1. 4. 1893, str. 1.

(Gründung eines Ortsmuseums.), *Pettauer Zeitung*, 11. 4. 1893, str. 2.

(Römische Funde.), *Pettauer Zeitung*, 11. 4. 1893, str. 2.

(Die Musealfrage.), *Pettauer Zeitung*, 21. 4. 1893, str. 4.

(Museums-Frage.), *Pettauer Zeitung*, 1. 5. 1893, str. 2–3.

(Gründung eines Musealvereines.), *Pettauer Zeitung*, 21. 5. 1893, str. 2.

(Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 1. 7. 1893, str. 3.

(Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 1. 8. 1893, str. 4.

(Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 11. 8. 1893, str. 3.

Max, Ott, Josef Ornig, An die Bewohner Pettau's!, *Pettauer Zeitung*, 1. 10. 1893, str. 1.

Sitzung des Gemeinderathes vom 7. Nov. 1894, *Pettauer Zeitung*, 11. 11. 1894, str. 2.

(Museal-Verein.), *Pettauer Zeitung*, 16. 12. 1894, str. 3.

(Museum-Verein.), *Pettauer Zeitung*, 13. 1. 1895, str. 3.

(General-Versammlung des »Museums-Vereines.«), *Pettauer Zeitung*, 20. 1. 1895, str. 4.

(Museums-Verein.), *Pettauer Zeitung*, 27. 1. 1895, str. 2.

(Local-Museum.), *Pettauer Zeitung*, 21. 4. 1895, str. 3.

(Vom Museum.), *Pettauer Zeitung*, 25. 8. 1895, str. 4.

(Vom Museum.), *Pettauer Zeitung*, 15. 9. 1895, str. 5.

- Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 22. 9. 1895, str. 2–3.
(Museum), *Pettauer Zeitung*, 29. 9. 1895, str. 5.
Von der Regionalausstellung, *Pettauer Zeitung*, 13. 10. 1895, str. 2.
Erste ordentliche Gemeinderaths-Sitzung am 16. Jänner 1896, *Pettauer Zeitung*, 19. 1. 1896, str. 2–3.
(Bei den Maturitätsprüfungen), *Pettauer Zeitung*, 5. 7. 1896, str. 4.
(Musealverein.), *Pettauer Zeitung*, 13. 9. 1896, str. 3.
Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 15. 11. 1896, str. 1–2.
Pettau, 14. December. (Gemeinderath.), *Grazer Tagblatt*, 16. 12. 1896, str. 5.
Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 20. 12. 1896, str. 2–3.
Gemeinderaths-Sitzung, *Pettauer Zeitung*, 24. 1. 1897, str. 2–3.
(Die Hauptversammlung des Museal-Vereines), *Pettauer Zeitung*, 7. 2. 1897, str. 3.
Der neue Gemeinderath, *Pettauer Zeitung*, 1. 8. 1897, str. 1–3.
(Ferdinand Raisp, gräflich Herberstein-Dietrichstein'scher Verwalter in Pension.), *Pettauer Zeitung*, 30. 1. 1898, str. 2.
(Studien-Ausstellung), *Pettauer Montag-Zeitung*, 5. 9. 1898, str. 4.
(Gemälde-Ausstellung im Museum), *Pettauer Montag-Zeitung*, 19. 9. 1898, str. 4.
Verstorbene in Marburg, *Südsteirische Post*, 11. 11. 1899, str. 6.
H. Schwach, Bemerkungen zum Aufsatz »Reform der Zeichenakademie«, *Grazer Tagblatt*, 18. 4. 1900, str. 5.
Theater, Kunst und Literatur, *Deutsches Volksblatt*, 1. 8. 1900, str. 4.
Theater- und Kunstschnitten, *Neue freie Presse*, 1. 8. 1900, str. 7.
Theater, Kunst und Literatur, *Neues Wiener Tagblatt*, 1. 8. 1900, str. 9.
Theater und Kunst, *Neues Wiener Journal*, 1. 8. 1900, str. 6.
Theater und Kunst, *Das Vaterland*, 1. 8. 1900, str. 6.
Kunst, Literatur und Theater. (K. k. Akademie der bildenden Künste), *Wiener Zeitung*, 1. 8. 1900, str. 7.
(Die Schulausstellung in der Akademie der bildenden Künste), *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 2. 8. 1900, str. 7.
(Ernennungen im Justizdienste.), *Marburger Zeitung*, 4. 9. 1900, str. 4.
f., Die Schul-Ausstellung auf dem Schillerplatze, *Wiener Abendpost*, 23. 7. 1901, str. 1–3.
(Ausgestelltes Gemälde), *Pettauer Zeitung*, 4. 8. 1901, str. 3.
(Promotion.), *Marburger Zeitung*, 6. 3. 1902, str. 4.
Schul-Ausstellung der k. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Abendpost*, 7. 7. 1902, str. 8.
(Heimische Kunst), *Pettauer Zeitung*, 10. 8. 1902, str. 3.
Schul-Ausstellung in der k. k. Akademie der bildenden Künste, *Wiener Abendpost*, 8. 7. 1903, str. 5–6.
Dr., Theater und Kunst, *Grazer Tagblatt*, 24. 12. 1903, str. 6.
Kunstaussstellung, *Grazer Volksblatt*, 7. 10. 1904, str. 4.
Ludwig R. v. Kurz, Fünfte Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. 1904, *Grazer Volksblatt*, 4. 11. 1904, str. 1–2.
Verein der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 19. 4. 1905, str. 3.
Verein der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 21. 5. 1905, str. 4.
Aus dem Justizdienste, *Marburger Zeitung*, 19. 9. 1905, str. 3.
(Die sechste Jahresausstellung), *Grazer Tagblatt*, 19. 10. 1905, str. 3.
Ludwig R. v. Kurz, Sechste Jahresausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks. Herbst 1905, *Grazer Volksblatt*, 11. 11. 1905, str. 1–3.
Trauung, *Marburger Zeitung*, 30. 12. 1905, str. 3.
Dr. v. Drasenovich, Kunstaussstellung. II., *Grazer Tagblatt*, 8. 11. 1907, str. 1–2.
Ludwig Ritt. V. Kurz, Gedanken zur 8. Jahresversammlung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks, *Grazer Volksblatt*, 15. 11. 1907, str. 1–2.
Kunstaussstellung, *Grazer Volksblatt*, 22. 11. 1907, str. 4.
(Kunstaussstellung), *Grazer Tagblatt*, 22. 11. 1907, str. 3.
Theater und Kunst, *Wiener Abendpost*, 23. 11. 1907, str. 3.
Eröffnung der Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks 1908, *Grazer Volksblatt*, 27. 9. 1908, str. 2.
(Der Bau des Künstlerhauses in Graz.), *Arbeiterwille*, 17. 10. 1908, str. 10.
Der Bau des Künstlerhauses in Graz, *Grazer Tagblatt*, 17. 10. 1908, str. 15.
Der Bau des Künstlerhauses in Graz, *Grazer Volksblatt*, 18. 10. 1908, str. 3.
a. fr., Bildende Kunst. (Herbst-Ausstellung im Künstlerhause.), *Wiener Abendpost*, 19. 11. 1908, str. 1–3.
(Veränderungen und Ernennungen im Rechtsdienste.), *Grazer Tagblatt*, 25. 2. 1909, str. 2.
(Veränderungen und Ernennungen im Rechtsdienste.), *Grazer Tagblatt*, 26. 2. 1909, str. 2.
Ludwig R. v. Kurz, Jubiläumsausstellung des Vereines der bildenden Künstler Steiermarks anlässlich seines zehnjährigen Bestandes, 1909, *Grazer Volksblatt*, 29. 10. 1909, str. 1–3.

H. F., Ausstellung eines Ölgemädes, *Grazer Volksblatt*, 31. 10. 1909, str. 5.

Ausgestelltes Bild, *Grazer Tagblatt*, 31. 10. 1909, str. 5.

Hans Held, Die Jubiläumsausstellung des »Vereines der bildenden Künstler Steiermarks«, *Kunst-Revue*, Februar 1910, str. 557–561.

Aus dem Justizdienste, *Grazer Volksblatt*, 23. 10. 1912, str. 3.

Lychdorff, Frühjahrsausstellung des Oberösterreichischen Kunstvereines im Volksgartensaal, (*Linzer Tages-Post*, 4. 5. 1913, str. 1–2.

Aus dem Justizdienst, *Grazer Volksblatt*, 17. 6. 1914, str. 4.

Heimische Kunst, *Linzer Volksblatt*, 18. 6. 1914, str. 5.

Vom Justizdienste, *Marburger Zeitung*, 18. 6. 1914, str. 3.

(Festfeier), (*Linzer Tages-Post*, 12. 5. 1917, str. 4.

Ernennungen, *Linzer Volksblatt*, 4. 11. 1917, str. 4.

Ernennungen, *Grazer Mittags-Zeitung*, 5. 6. 1919, str. 1.

(Lehrstellen an staatlichen Mittelschulen.), (*Linzer Tages-Post*, 27. 9. 1919, str. 4.

Lehrstellen an staatlichen Mittelschulen, *Linzer Volksblatt*, 30. 9. 1919, str. 4.

B. Lff., (Ausstellung von Schülerarbeiten im Realgymnasium.), (*Linzer Tages-Post*, 16. 5. 1920, str. 3–4.

D., Kunstgewerbe Ausstellung, *Linzer Volksblatt*, 9. 5. 1922, str. 6.

(Kunstgewerbliche Ausstellung des Architekten G. Schmidhammer.), (*Linzer Tages-Post*, 9. 5. 1922, str. 5.

(Kunstgewerbliche Ausstellung des Architekten G. Schmidhammer.), (*Linzer Tages-Post*, 10. 5. 1922, str. 4.

h, Ausstellung der Werksätten Architekt Schmidhammer Linz, (*Linzer Tagblatt*, 13. 5. 1922, str. 4.

Todesfälle, *Neue Zeit*, 8. 4. 1948, str. 3.

Osmrtnica, Dr. Josef Oswatitsch, *Neue Zeit*, 10. 4. 1948, str. 5.

-bs-, Može, ki se jih bomo spominjali ob letošnjem jubileju Muzejskega društva, *Ptujski tednik*, 21. 8. 1953, str. 2.

VIRI

PMPO, dokumentacija Kulturnozgodovinskega oddelka: inv. št. G 199 s, G 283 s, G 954 s, G 1818 s.

SI-ZAP, fond Muzejskega društva, MD–I–6/1, škatla 8, št. 8898–8901 (Zapisnik seje Muzejskega društva z dne 29. januarja 1897).

Ludwig Petschko: *Geschichte des Minoritenkloster und von der Pfarre St. Peter u. Paul zu Pettau*, Ptuj 1861, SI-ZAP, R–60.

Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien, Verz.-Einheits-Formular, Oswatitsch, Alois, 1894-1903 (Dokument), akademie.bildendekunst.ac.at/scopeakb-aplkn_archv_abk-pve-datenelemente.rpt, 11. 3. 2020.

Die Grazer Zeitkunst: https://issuu.com/universalmuseum/docs/schadrossa_kat_web/70

PRILOGE

PRILOGA 1 (OKTOBER 1910): CURICULUM VITAE.

Der Gesuchsteller besuchte in den Jahren 1880 bis 1888 die Volksschulen in Wind. Feistritz und Pettau in Steiermark. Ein vom Lande Steiermark verliehenes Stipendium ermöglichte es demselben, seine Künstlerischen Studien im Jahre 1890 an der steierm. Landes-Zeichenakademie in Graz zu beginnen. Nach Absolvierung dieser Anstalt, welche im Jahre 1894 erfolgte, setzte der Bittsteller die Studien an der K.K. Akademie der bild. Künste in Wien fort und brachte sie mit der Absolvierung der Meisterschule des Herrn Prof. Rumpler im Jahre 1903 zu Ende. Nach Absolvierung der Wiener-Akademie begann derselbe in Marburg den Beruf als selbstständiger akademischer Maler auszuüben. Das Streben, die mangelnde Mittelschulbildung nachzuholen, brachte den Gesuchsteller nach Wien, wo derselbe behufs Vorbereitung zur Ablegung der Realschulmatura die behördl. konzessionierte Maturavorbereitungsanstalt J. Adler vom Oktober 1905 bis März 1907 besuchte. Der Mangel an Mitteln jedoch nötigte denselben, noch vor dem Erreichen seines Zieles die Studien abubrechen. Vom Jahre 1907 bis zum Oktober 1910 ging der Bittsteller wieder seinem Berufe als selbstständiger akademischer Maler nach, und zwar in Aflenz, Obersteiermark.

PRILOGA 2 (LINZ, 19. NOVEMBER 1910):
KADROVSKI EVIDENČNI LIST.

Nationale des Bewerbers:

Familien- und Vorname: Oswatitsch Alois

Charakter: Assistent an der K.K. Staatsrealschule

in: Linz

geboren am: 18. Juni 1874

zu: Gonobitz

in: Steiermark

Religion: r.k.

Stand: l.

Gegenwärtige Bezüge: 1440 K

Studien zurückgelegt an a) der Mittelschule, b) der Hochschule:

a) 4 Jahre an der steiermärkischen Zeichenakademie in Graz 90/91–93/94

b) 4 Jahre an der allegem. Malerschule der K.K. Akademie der bild. Künste in Wien unter Hr. Prof. Griepenkerl (94/95–97/98), 5 Jahre an der Maisterschule für Historienmalerei an der K.K. Akademie der bild. Künste in Wien unter H. Prof. Rumpler (98/99–1902/03). Bereitet sich zu Ablegung der sogen. Intelligenzprüfung vor, bzw. sucht um Zulassung zur Lehbef. Prüfung für Zeichnen an.

Kenntnis lebender Sprachen, sonstige Kenntnisse: deutsch

Bisherige Dienstleistung:

als Assistent, Aushilfslehrer oder Supplent:

1. Vom 22. Okt. an der K. Fr. J. St. Realsch. in Linz (9/11 1910 Z. 8122)
L.S.R.

Woch. Stundenzahl: 24

Erteilt Unterricht:

Lehrfach: Freihandzeichnen

Klasse: I., II., III., IV., V., VI.

wöchentliche Stunden: 24 / 1.440 K

Künstlerische Leistungen:

Originalgemälde:

»Blumenmädchen«,

»Einsam«,

»Eine Mutter«,

»Mutter und Kind«,

»Auf dem Heimwege«,

»Vor dem Spiegel«, (gelangte als eine der ernstesten Arbeiten der Jubiläumsausstellung des Vereines bild. Künstler Steiermarks im Februarhefte 1909 der österr. illustrierten Zeitung zur Publikation)

»Mährischer Bauer«,

»Im Ausgedinge«,

»Ave Maria«, (die Verlagsrechte dieses Bildes wurden von den vereinigten Kunst-Institute-Aktiengesellschaft in Berlin-Schöneberg erworben).

Mit den Originaldokumenten in Übereinstimmung.

Linz, 19. November 1910

Reg. R. H. Commenda, Direktor.

**PRILOGA 3 (1911) K.K. PRÜFUNGS-KOMMISSION FÜR DAS LEHRAMT
DES FREIHANDZEICHNENS AN MITTELSCHULEN IN WIEN.**

K.k. Prüfungs-Kommission
für das Lehramt des Freihandzeichnens an Mittelschulen in Wien.
Z. 1288.

Datum 10. Febr. 1911 Z.
Präs. 11. März

APPROBIERT

Beilagen

Beurteilung der Kunstbeilagen: 18. März 1911.

Zugelassen: 18. März 911.

Name: Oswatitsch Alois, Zeichenassistent an der
Staatsrealschule in Linz.

Befürn. Bericht an das Ministerium: 19. März
1911.

Entscheidung des "Ministeriums: 29. März 1911.

Intelligenzprüfung:

Wohnort: Linz. (Urfahr, Riesenhof.)

Verständigung von der Zulassung: 10. April
1911.

Geboren: 18. Juni 1874 Gonobitz, Steiermark

Zahlung der I. Rate: 29. April 911.

Religion: katholisch.

Rückstellung der Zeugnisse 24. März 911.
und Kunstbeilagen

Volks- und Mittelschul-Bildung: Volksschule in
Windisch-feistritz u. Pettau bis 15. Juli 1888

Ausfolgung der Hausarbeiten: 1. Mai 911.

Ablieferungstermin der Hausarbeiten: 1. Nov.
911.

(Termin verlängert: 1. Dezember 911.)

Hausarbeiten abgeliefert am: 1. dez. 911.

Hausarbeiten approbiert u. davon verständigt
am: 20. Jän. 912.

Zahlung der Rate für die Intelligenzprüfung

Kunstbildung: vom okt. 1890 bis 18. Juli 1894
steiermärkische Landeszeichenakad. in Graz, 1894
bis inklusive 1902/3, also neun Jahre, Akad. d. bild.
Künste in Wien (4 Jahre 94-98 Allgem. Malerschule,
1898-1903 Spezialschule Rumpler.
Einladung zur Klausurprüfung:
Zahlung der II. Rate: 30. März 912.
Ablegung der Klausur- und mündlichen Prüfung:
7. – 21. Nov. 912.

Intelligenzprüfung abgelegt am: 13. April 912
bestanden.

Approbiert am: 21. Nov. 912.

Interimszeugnis ausgef. 21. Nov. 912.

Verwendung im Lehrdienste: 1910 Zeichenassistent a.
d. Staatsrealschule in Linz.

Zeugnis ausgefolgt am: 9. Dez. 912.

PRILOGA 4 (OKTOBER 1910): OSWATITSCHJEVO NEDATIRANO
PISMO ZGORNJEAVSTRIJSKEMU UMETNOSTNEMU DRUŠTVU V
LINZU.

An den sehr verehrlichen
oberösterreichischen Kunstverein
in Linz.

Erlaube mir, mitzuteilen, daß ich die Absicht habe, die
Jubiläumsausstellung des verehrlichen Kunstvereines mit einigen
meiner Arbeiten zu beschicken, weshalb ich auch das Ersuchen stelle,
mir den Einsendungstermin für die einzusendenden Werke bekannt
geben zu wollen!

Hochachtungsvoll

Alois Oswatitsch
Assistent an der K.K.
Staatsrealschule in Linz

derzeit
Aflenz,
Obersteiermark

PRILOGA 5 (9. NOVEMBER 1910): OSWATITSCHJEVA PROŠNJA
PROVIZORIČNI ZGORNJEAVSTRIJSKI DEŽELNI VLADI ZA
SPREMEMBO PRIIMKA.

Hohe prov. Landesregierung für Oberösterreich !

Der ergebenst Unterzeichnete bittet, eine hohe Landesregierung
wolle demselben die Führung des Namens »Ostwald« an Stelle seines
bisherigen Familiennamens Oswatitsch bewilligen.

Aus den beigeschlossenen Zeugnissen wolle eine hohe
Landesregierung ersehen, dass der Gefertigte am 18. Juni 1874 in
Gonobitz, Untersteiermark, geboren wurde und nach Smolinzen,
pol. Bezirk Marburg, (Steiermark) zuständig ist.

Der Gefertigte ist dadurch, daß seine Muttersprache Deutsch
und auch seine Gesinnung Deutsch ist, mit Deutscher Kultur so
verwachsen, daß ihm das Tragen eines slavischen Namens schon
in der Vergangenheit Leid bereitete, in diesen schicksalsschweren

Tagen Österreichs aber doppelt schmerzvoll ist. Möge eine hohe Landesregierung in der Bitte des Gefertigten um Namensänderung das Streben desselben nach voller Zugehörigkeit zum Deutschtume erkennen und aus diesem Grunde ihm die Bewilligung zur Führung eines Deutschen Familiennamens nicht versagen.

Urfahr, 9. November 1918.
(Villa Riesenhof)

Alois Oswatitsch,
prov. Lehrer am Staats-
Realgymnasium in Linz.

PRILOGA 6 (NEDATIRANO, 1922 ALI 1923?): OSTWALDOVA
PROŠNJA ZA REDNO ČLANSTVO V ZGORNJEAVSTRIJSKEM
UMETNOSTNEM DRUŠTVU.

An den sehr verehrlichen
Oberösterreichischen Kunstverein
in Linz

zu Handen des Herrn Baudirektor Kühne
Rathaus Urfahr

An den Oberösterreichischen Kunstverein in Linz.

Um Aufnahme als ausübendes Mitglied ersucht

Alois Ostwald
akad. Maler u. Zeichenlehrer
am Bundesrealgymnasium in Linz.

Wohnung:
Urfahr, Auberg Nr. 21

**PRILOGA 7 (17. 10. 1923): DOPIS PREDSEDNIKU
ZGORNJEAVSTRIJSKEGA UMETNOSTNEGA DRUŠTVA.**

Hochgeschätzter Herr Direktor!

Die Werke, die ich im II. Teile der diesjährigen Herbstausstellung des oberösterr. Kunstvereines auszustellen beabsichtige, haben folgende Größen:

1. Bildnis des B., Ölgemälde, 65 cm : 76 cm (unverkäuflich);
2. Selbstbildnis, Ölgemälde, 70 cm : 84 cm (unverkäuflich);
3. Portraitstudie, Ölgemälde, 24 cm : 29 cm (unverkäuflich);
4. Studie, Ölgemälde, 23 cm : 28 cm (unverkäuflich);
5. Studie, Kreidezeichnung, 29 cm : 39 cm (unverkäuflich);
6. Studie, Kreidezeichnung, 33 cm : 47 cm (unverkäuflich);
7. Studie, Kreidezeichnung, 35 cm : 64 cm (unverkäuflich);

Hochachtungsvoll
Alois Ostwald

Linz – Urfahr 17./10.23
Auberg Nr. 21

**PRILOGA 8 (12. 11. 1923): DOPIS PREDSEDNIKU
ZGORNJEAVSTRIJSKEGA UMETNOSTNEGA DRUŠTVA.**

Hochgeschätzter Herr Direktor!

Gelegentlich des Besuches des II. Teiles der Herbstausstellung des oberösterr. Kunstvereines fand ich, dass von 7 von mir eingesandten Arbeiten 4 zur Ausstellung zugelassen wurden.

Meiner Schwächen mir wohl bewußt, erlaube ich mir doch zu fragen, welches die Gründe sind, die zur Zurückstellung der anderen Arbeiten geführt hatten.

In Hochachtung ergebener
Alois Ostwald

Urfahr, 12./11. 23
Auberg Nr. 21

PTUJ ACADEMIC ARTIST ALOJZ OSWATITSCH (1874–1959)

ON THE 125TH ANNIVERSARY OF THE FIRST ART EXHIBITION IN
THE PTUJ MUSEUM

Alojz (Alois) Oswatitsch (Ozvatič, Osvatič), a painter who obtained a complete academic education at the Vienna Academy of Fine Arts, with the help of the Municipality of Ptuj, belongs to the group of «overlooked» artists, as almost nothing was known about him until recently. It was Mr. Karel Schmutzer, who bought a painting by the completely unknown artist Oswatitsch at an auction, who managed to reconstruct the life path of the artist and art pedagogue, with the help of heirs, establishing contacts with cultural institutions in Austria and Slovenia (including the Ptuj Ormož Regional Museum), using the World Wide Web (digitized newspaper), and summarizing his findings in the publication *Alois Oswatitsch - Alojz Osvatič - Alois Ostwald. Ein vergessenes Künstlerleben über zwei Weltkriege* (Eisenstadt 2020), which he kindly forwarded to the author of the present article together with collected archival and photographic material for use in his research work and publication at his discretion.

He was born on June 18th, 1874, in Slovenske Konjice, the first of five children of the tailor Jožef (1845–1929) and dressmaker Frančiška (1848–1899) Oswatitsch. He initially attended primary school in Slovenska Bistrica (from 1880), but the family moved to Ptuj before 1884, where he completed his schooling in 1888. The Styrian Provincial Scholarship allowed him to go to the Graz Drawing Academy (*Landes-Zeichenakademie*), where he enrolled in the 1890/1891 school year and successfully completed his studies on July 18th, 1894. In October 1894, he enrolled at the Vienna Academy of Fine Arts, majoring in historical painting under Professor Christian Griepenkerl, and then, after successfully completing eight semesters in the winter semester of 1898, continued his education in painting with Professor Franz Rumpler; after ten semesters, he successfully completed it in July 1903 and earned the title of academic painter.

Fifteen Oswatitsch paintings are currently known from this period: four of them are kept at the Ptuj Museum (*Portrait of Viktor Skrabar* from 1894, *Portrait of Ptuj Mayor Ernest Eckl* from 1895, *Portrait of Ferdinand Raisp* from 1896 and the latest museum acquisition, *The Girl with Flowers* from 1901, donated to the museum this year by Mr.

Karl Schmutzer), one is located in the Parish Office of St. George in Ptuj (*Portrait of the Ptuj provost Josip Heržič* from 1897), the other is privately owned (*Self-portrait* from 1900), two paintings are known only from photographs (*The lute player after Amerling* from 1898 and *Girl in front of the mirror* from 1902)), but the fate and whereabouts of the rest of the paintings are unknown.

As a student in Ptuj, he was also actively involved in local cultural events, as he repeatedly presented his painting achievements to the people of Ptuj who materially supported his schooling in Vienna: he was the first painter to exhibit in the newly established Ptuj Museum twice (1895 and 1898), and he also held sales exhibitions three times in the shop window of the Josef Kollenz store in today's Murkova ulica 6 (1892, 1901, 1902). And it was here that he acquainted Ptuj citizens with contemporary art trends, with which he became acquainted in Vienna and on study trips (especially realism).

After graduating in 1903, he devoted himself to independent creative work: he began in Maribor, where his family lived, having moved there from Ptuj in 1899. For a young academically educated painter, eager to assert himself, due to the proximity of the Styrian capital, accommodation in Maribor was a kind of logical choice: Graz was experiencing a real cultural renaissance at that time, it offered artists the opportunity to assert themselves, especially through various artistic associations. The beginnings of modernism in Graz art (*Grazer Zeitkunst*), which was interrupted by the First World War in 1914, date back to 19th and the turn of the 20th century, around 1900. Wilhelm Gurlitt (1844–1905), who was ardent promoter of new contemporary art trends, especially Art Nouveau, took over leadership of the Styrian Art Association, founded in 1863. It was on his initiative that painter Paul Schad-Rossa (1862–1916) was called to Graz. In addition to the art school, Schad-Rossa founded the association of Graz artists (*Grazer Künstlerbund*) in 1900 to further stimulate local modernist efforts, but it only worked for a short time (until 1903). In 1899, the Association of Styrian Visual Artists (*Verein bildender Künstler Steiermarks*) was founded, in which Alojz Oswatitsch became a member in 1905.

Oswatitsch, who at that time met his life companion, the teacher Marija Herzig (1874–1969), moved from Maribor to Vienna in 1905 to complete his Realschule diploma there. He thought his acquired high school education was deficient without the diploma. But in 1907,

he was forced to move to Aflenz in Styria due to lack of material resources, where until 1910, he again devoted himself to freelance artistic, creative work.

During this period, he participated in five association exhibitions (1904, 1905, 1907, 1908 and 1909); he also held two solo sales exhibitions in the shop window of the Haas carpet store in Graz (1903, 1909). Twelve more Oswatitsch paintings are known from this period: one is kept by the Maribor Regional Museum (*Portrait of Dr. Rudolf Franz* from 1905), four paintings are privately owned (*Self-portrait* from 1907, *Peasant Girl* from 1907, *Mother* from 1908, *Usufructuary house* from 1908), the fate of the rest is unknown (the painting *Ave Maria* from 1909 was reproduced as a colour postcard between 1910 and 1918).

His second attempt to establish himself as a freelance artist was also unsuccessful. To secure subsistence, he moved to Linz-Urfar in the autumn of 1910, where he first took up the position of assistant teacher of freehand drawing and was appointed to the position of provisional teacher at the Austrian Realgymnasium in Linz as late as in 1917.

Data on his artistic creations in Linz is very modest. In 1911, he wanted to take part in a jubilee society exhibition of the Upper Austrian Art Association in Linz, but it is not known whether he exhibited. It is known he took part in the spring association exhibition in 1913, at which he received, as did the other artists involved, misunderstandings and ridiculous criticism. Just before the outbreak of the First World War, he had an oil painting of *Ave Maria* for sale in the shop window of the Pirngruber bookstore in Linz, which received words of praise with the desire to find a buyer for it in Linz.

The collapse of the Austro-Hungarian monarchy in 1918 and the emergence of new state formations are also connected with Oswatitsch's personal decision to change his overly Slavic-sounding surname to German: Ostwald. Explaining his reasoning, he stated that his mother tongue was German and that he was also a German, and so fused with German culture that he had suffered from wearing a Slavic surname in the past, and his suffering had doubled in Austria's fateful days. What led him to change his surname, as the remaining members of the family did not change it, remains open: Was it really a sense of belonging to German nationality? Was it a state of mind in Linz? Or was it just opportunism to keep a solid job during these

crucial times? Apparently, the change of surname paid off, as he was accepted into full-time employment at the Regional Realgymnasium in Linz as early as 1919, where he remained a professor of drawing until his retirement in the 1930s.

Probably at this time, he began to devote himself entirely to pedagogical work, as the data on his artistic creations are very scarce. In 1922, he took part in an art exhibition organized in Linz by the architect Schmidhammer, and the evaluator of the exhibition praised Ostwald's exhibited works. This was also the last art criticism of the artist's work, which attested true artistry, but was already considered a lesser-known painter at that time. In 1922, he applied for full membership in the Upper Austrian Art Association in Linz, but he quarrelled with it the following year at the autumn exhibition, as only four of the seven sent works were exhibited. He asked the president of the association indignantly: *«I am well aware of my weaknesses, but I would still like to know what are the reasons for the other works not being exhibited?»*

Alojz Ozvatič / Oswatitsch / Ostwald died forgotten in Linz, where he was also buried, on February 23rd, 1959. Every trace of his grave has also been lost.

TATJANA ŠTEFANIČ

Muzejska svetovalka

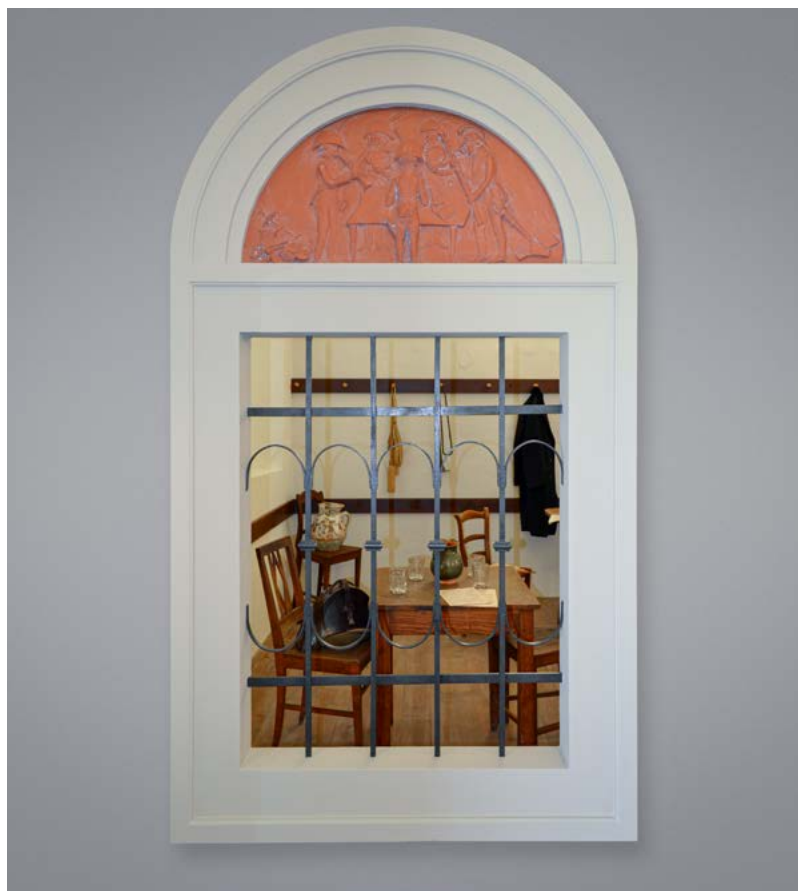
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

tatjana.stefanic@pmpo.si

Potresajoča palica s kraguljčki in turškim polmesecem – nekdaj v službi vojaških godbenikov, danes pa v družbi muzejskih obiskovalcev

V najbogatejši zbirki historičnih glasbil na Slovenskem hranimo raznovrstna glasbila in zvočila, notno gradivo ter orodje in pripomočke za izdelovanje inštrumentov. Pomembnejša glasbila so razstavljena v pritličju Ptujkega gradu in so razdeljena na sklope, ki predstavljajo *ptujsko (z)godbo* z inštrumentalisti v vojaških suknjah; *ptujsko mestno godbo* na krilih večstoletne tradicije; *glasbila in zvočila iz arheološke dediščine* in čarobne zvoke davnin; *pretanjene zvene komorne glasbe* ter živahnost muziciranja v plemiškem, meščanskem in cerkvenem okolju ter *glasbila s tipkami*, ki prikazujejo raznolikost v svetu črno-belih tipk. Muzejski fond glasbil nenehno dopolnjujemo z darili in nakupi,¹ veliko pozornosti pa namenjamo tudi izdelavi kopij izbranih,

1 Tovrstne nakupe bodisi financira muzej iz lastnih sredstev bodisi z namenskimi sredstvi Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

V zbirko historičnih glasbil v Ptujskem gradu umeščena kopija okna na fasadi pivnice v Slomškovi ulici na Ptujju z reliefno upodobitvijo ptujskih vojaških godbenikov pri muziciranju. (Foto: Boris Farič)

za rokovanje ter slušno in taktilno zaznavanje posebej zanimivih glasbil oziroma z glasbo povezanih predmetov, ki jih umeščamo v omenjene vsebinske sklope. Čeprav imamo pri izbiri in izdelavi tovrstnih didaktičnih pripomočkov posebej v mislih ranljive skupine in osebe s posebnimi potrebami, so seveda namenjeni vsem obiskovalcem, s čimer vzpostavljamo sodobni model motivacijskega izobraževanja v muzeju.

Med najnovejšimi kopijami za didaktične namene, s katerimi želimo spodbuditi k še aktivnejšemu odkrivanju zanimivega in pestrega sveta historičnih glasbil v Ptujskem gradu, naj omenim kapelnikovo palico iz prve polovice 19. stoletja, s katero se lahko obiskovalec preobrazi v vlogo »dirigenta« vojaških godbenikov, in potresajočo palico s kraguljčki z nenavadnim zvokom z orientalskim pridihom iz približno istega časa. Oba didaktična pripomočka je v letu 2021 izdelal specializirani zlatar in srebrokovač Christoph

Steidl Porenta po originalih, ki ju hranimo v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož oziroma v Pokrajinskem muzeju Maribor.² Ob tem bi opozorila na razliko med obema kopijama oziroma didaktičnima pripomočkoma: kapelnikova palica je natančna kopija muzejskega predmeta,³ potresajoča palica pa delno rekonstruirana kopija. Originalna potresajoča palica iz mariborskega muzeja namreč ni ohranjena v celoti, zato smo manjkajoče dele na muzejski didaktični kopiji dopolnili v skladu s številnimi primerjavami podobnih – v evropskem prostoru, večinoma iz prve polovice 19. stoletja – ohranjenih primerkov in na podlagi opisa potresajoče palice, ki je bila še na začetku 20. stoletja v ptujskem muzeju.

Potresajočo palico s kraguljčki (nem. *Schellenbaum*, ang. *Turkish Crescent*, *Jingling Johnny*, franc. *Chapeau Chinois*, *Pavillon Chinois*)⁴ namreč omenja obsežni popis predmetov Mestnega Ferkovega muzeja, ki ga je leta 1902 naredil Josef Felsner. V njem je v razdelku zbirke orožja na strani 20 pod zaporedno številko 201 naslednji zapis: »*Schellenbaum Aufsatz für türkische Musik gewöhnlich mit Rossschweiften, Schellen und Glöckchen behängt / M*«. Iz muzejskega popisa je razvidno, da je imela potresajoča palica v zgornjem, iz pločevine izdelanem nastavku pritrjene kraguljčke in zvončke, poleg tega pa, kot je to bilo običajno za tovrstna glasbila »turške muzike«, še daljše okraske iz konjske žime.⁵ Opis potresajoče palice s kraguljčki v Felsnerjevem popisu muzealij z začetka prejšnjega stoletja pa ni edina sled, ki opozarja, da je glasbena dediščina Ptuja tesno povezana s t. i. »turško muziko«. Na podlagi raziskav sicer precej skopih virov o godbeni

2 Ob tej priložnosti se za pomoč in dovoljenje za izdelavo kopije potresajoče palice s kraguljčki z inventarno oznako N. 4119 zahvaljujem direktorici Pokrajinskega muzeja Maribor, dr. Mirjani Koren, in tam zaposlenima kolegicama, dr. Tini Bevc Varl in Ireni Porekar Kacafura. Prav tako sem hvaležna v Ljubljani delujočemu zlatarju Christophu Steidlu Porenti, ki je s svojim znanjem in strokovnostjo znatno pripomogel k funkcionalnosti obeh kopij. H končnemu vtisu didaktičnih kopij je z izdelavo struženih lesenih delov pripomogel tudi mag. Boštjan Roškar, konservatorsko-restavratorski specialist za les, z barvanjem in nameščanjem tekstilnih delov pa ekipa konservatorsko-restavratorskega oddelka za tekstil ptujskega muzeja, dr. Eva Illec, Hermina Golc in Marina Čurin.

3 PMPO, inv. št. GL 61 S.

4 Gl. *Encyclopedia Britannica*, geslo: »Jingling Johnny«. Dostopno na: <https://www.britannica.com/art/jingling-Johnny>.

5 Oznaka »M« v zapisu opozarja, da je bil omenjeni predmet iz fonda ptujskega muzejskega društva in ne iz Ferkove donacije predmetov. Gl. Felsner 1902, str. 20.

Muzejski didaktični kopiji kapelnikove palice in potresajoče palice s kraguljčki, s katerima želimo obiskovalce spodbuditi k še aktivnejšemu odkrivanju zanimivega in pestrega sveta historičnih glasbil v Ptujem gradu. (Foto: Boris Farič)

tradiciji ptujske meščanske garde oziroma konjeniškega korpusa muzikologinje Darje Koter je namreč prav tako znano, da je leta 1790 pri sprejemu cesarja Leopolda II. v Betnavi pri Mariboru s svojo godbo in s t. i. »turško muziko« sodeloval po paradnem nastopanju poznani ptujski »Uniformirani meščanski konjeniški korpus«.⁶

VPLIV »TURŠKE MUZIKE« NA EVROPSKO GLASBENO TRADICIJO

Od 18. stoletja se v povezavi z evropsko glasbeno tradicijo pogosto uporabljata izraza »*turška glasba*«⁷ oziroma »*janičarska glasba*«. Omenjena izraza sicer nista povsem točna, a ju glede na dejstvo, da ju zasledimo že konec 17. stoletja, v naslednjem stoletju pa postaneta uveljavljena po vsej Evropi, uporabljamo še danes.⁸ Zaradi nenehnih vojn proti ozemeljsko precej razširjenemu Osmanskemu cesarstvu so Evropejci z njo večkrat prišli v stik, njen vpliv pa se je odražal tako v opernih in drugih glasbenih delih mojstrov, kot so na primer Gluck, Haydn, Salieri, Mozart idr.,⁹ kot tudi v izvajalskih praksah vojaških glasbenih sestavov, ki so z vključevanjem prvin in inštrumentarija »turške glasbe« odigrali pomembno vlogo pri ustvarjanju povezav

6 Koter 2003, str. 130; Koter 2005, str. 19.

7 Ali tudi »*turška muzika*«.

8 Sadie 1995, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (19), geslo: Turkey – Janissary music, str. 271–273. Še danes ni povsem dorečeno, kaj natančno pomeni izraz »turška glasba« v evropskem razumevanju in kakšen vpliv so dejansko imele otomanske vojaške skupine (»mehter«) na evropsko vojaško glasbo. Po mnenju Mema Schachinerja je izraz »turška glasba« zavajajoč, saj je znano, da je bilo Osmansko cesarstvo multietnična država; izraz »janičarska glasba«, izhajajoč iz poimenovanja elitnih vojakov, ki so bili prisiljeni v spreobrnitev v muslimansko vero, pa je zgodovinsko napačen, saj janičarji sami niso bili aktivni kot glasbeniki. Gl. Schachiner 2007, str. 11; Kotter 2015, str. 25.

9 Zvoki tolkal v janičarski zasedbi so imeli edinstven vpliv na zahodno glasbo, zlasti glasbo dunajskih skladateljev. Gl. Altar 1956, str. 145–146; Koter 1992, str. 185; Stanley 2011. Za seznam del skladateljev, ki so v svoja dela vključevali tovrstna glasbila, gl. tudi Bugg 2003, str. 79–81.

in integracij med Evropo in Osmanskim cesarstvom.¹⁰

Vojaška glasba, ki se je v osnovi razvila iz vojaške signalizacije in se je v stoletjih spontano preobrazila do lastne umetniške oblike, je imela (in še vedno ima) nekaj osnovnih nalog – od prenosa sporočil in ukazov, naznanjanja vrstnega reda vojaških manevrov in psihološke podpore vojaškemu ustroju v bitkah do zabave vojakov in prebivalstva ter spodbujanja identitete in integracije – ki so se v vsakdanjem življenju prekrivale v različnih interakcijah.¹¹

Vse našete lastnosti so imele tudi janičarske godbe, ki so bile znane tudi zunaj območij vojaških spopadov. V 17. in 18. stoletju so lahko v Evropi slišali s strani turških glasbenikov izvajane skladbe ob določenih dogodkih. Še posebej svečani so bili na primer nastopi turških inštrumentalistov, ki so spremljali osmanske odposlance v Evropi ob slavnostnih prihodih v mesta in ob sprejemih pri

10 Turška glasba, ki je bila zaradi svoje uradne ceremonialne in vojaške note seveda precej drugačna od glasbene tradicije in folklore v Osmanskem cesarstvu in so jo lahko sicer slišali nekateri zahodni popotniki ob obisku večjih otomanskih mest, kot na primer v Istanbulu, Edirni, Bursi, Izmirju idr., je dosegla tudi evropske skladatelje. Ti so v svoja dela začeli vključevati prvine turške muzike, poleg tega pa so bili zanje zanimivi in navdihujoči tudi inštrumenti, na katere so igrali janičarski glasbeniki: na t. i. zurno, posebno pihalo s prodornim zvokom, katere najbližji sorodnik v evropski tradiciji je oboa, boru, trobenti podobno glasbilo, in na številna tolkala, kot na primer na pavke v paru in činele, velike podolgovate bobne ter potresajoče palice, okrašene s kraguljčki in konjsko žimo. Vsi našeti inštrumenti so izredno glasni in služijo ustvarjanju čim več zvoka. V nasprotju s tem je turška umetniška glasba, ki jo je bilo mogoče slišati v sultanovi palači, vključevala tudi druge, predvsem strunske inštrumente, kot na primer *ud* (lutnji podoben inštrument), *kanun* in *ceng* (vrsti harf), brenkali *tambur* in *tef* in *rebab* (godalo), *santur* (cimbalam podoben inštrument), *miskal* (panova piščal), *ney* (vrsta flavte), *kudüm* (dva majhna bobna, na katera se igra s tolkačema) itd. Razlika v sestavi glasbil med tema dvema skupinama inštrumentov je razvidna že na prvi pogled. Umetniška glasba je bila namenjena užitkom sultana in njegovega spremstva, pa tudi drugim prebivalcem, ki jim je prav le-ta predstavljala najbolj pogosto vrsto zabave, vojaška glasba pa je povzdigovala in širila slavo ter moč Osmanskega cesarstva. Gl. Kovačević 1977, *Muzička enciklopedija* (3), geslo: »Turska muzika«, str. 615; Sadie 1995, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (19), geslo: »Turkey – Janissary music«, str. 271–273; Bevilacqua, Pfeifer 2013, str. 98–101; Junus Gencer 2014, str. 3–4; prim. Çakmur 2016 str. 11–37; Görtürk-Cary 2017, str. 73–92; Yarkin 2020, str. 2317–2322.

11 Zaradi napredka v tehnikah vojskovanja je prvotno izredno pomemben vidik prenosa signala na začetku 20. stoletja izgubil pomen in danes pripada izključno ohranjanju tradicije, po drugi strani pa so zaradi političnih in družbenih pretresov postajali vse pomembnejši stiki s civilnim prebivalstvom, s čimer je bila vojaška glasba z vključevanjem v zunanji svet vedno bolj osredotočena na promocijo identitete. Gl. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (12), 1995, geslo: »Military band«, str. 310–316; Kotter 2015, str. 15–16; Dolleccek 1896, str. 127; prim. Budal 2006, str. 14.

predstavniki oblasti.¹² Kot nasprotje tovrstnim glasbenim spektaklom, ki so tudi z imenitnostjo in bliščem oblačil ter opreme številnega osebja v spremstvu služili razkazovanju veličine in bogastva Otomanov, je vojaška turška glasba, ki je zvenela pred in med napadi mogočne turške vojske, zbujala povsem drugačna občutja.¹³

Vojaška glasba Osmanskega cesarstva je vsekakor imela močan vpliv za zahodno glasbo. Od srednjega veka, predvsem pa od novega veka, ko se je skladno z nastankom stalnih vojsk v zahodni Evropi resneje začel tudi proces formiranja vojaških godb, so se evropski vojskovodje vseskozi seznanjali s sistematiziranim, dobro opremljenim in izjemno učinkovitim vojaškim glasbenim ustrojem Osmanskega cesarstva.¹⁴ Inštrumentalisti, ki so bili znotraj osmanske vojske zadolženi za izvajanje glasbe, so bili organizirani v skupine, znane pod imenom »mehter«.¹⁵ Ena izmed njihovih nalog je bila na primer ustvarjanje veličastnega ozračja na slovesnostih, kar je bilo povsem v nasprotju z glavno nalogo, ki so jo ti vojaški glasbeniki imeli v bitkah.¹⁶ Med vojaškimi spopadi so namreč z janičarsko godbo, ki je bila stalna spremljevalka bojnih čet Osmanskega cesarstva, z igranjem t. i. namenske glasbe izvajali instrumente psihološkega bojevanja.¹⁷ S svojimi številnimi, strašljivo glasnimi tolkalnimi

12 Bevilacqua, Pfeifer 2013, str. 76–79, 98–101.

13 Kotter, 2015, str. 26; Junus Gencer 2014, str. 3; Weiss 2017, str. 1–6.

14 Evropske vojaške strukture so prišle v stik z naprednejšo vojaško glasbeno tradicijo Otomanov že v času križarskih vojn. Medtem ko so Evropejci na svojih vojaških pohodih uporabljali zgolj rogove in trobente, so muslimanski inštrumentalisti igrali na širši izbor glasbil, predvsem pa so bili v primerjavi z zahodnjaki precej bolj premišljeno organizirani znotraj vojaškega ustroja. A čeprav so se prvi neposredni glasbeni stiki začeli s križarskimi vojnami, pa so evropske države šele na podlagi razmer v 16. stoletju, ko se je Osmanski imperij še razširil, z njim vzpostavile živahnije odnose. Posledično se je povečalo tudi število evropskih popotnikov, ki so obiskali osmanske dežele. Gl. Budal 2006, str. 17–20; Toker 2019, str. 1960–1963.

15 Konec 13. stoletja uvedeno janičarsko godbo oziroma turško vojaško glasbo, kot so jo imenovali v Evropi, so izvorno označevali z izrazom »mehterhâne« oziroma krajše »mehter«. Isto poimenovanje so uporabljali tudi za oznako posameznih glasbenikov izven vojaških glasbenih sestavov. Gl. Farmer 1946, str. 177–182; Sadie 1995. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (9), geslo: »Janissary music«, str. 496–498.

16 Junus Gencer 2014, str. 3–4.

17 Kotter 2015, str. 27.

inštrumenti in drugimi pihali s predirljivim zvokom¹⁸ so namreč ustvarjali nenavadne in divje zvoke ter neizmeren trušč, katerega namen je bil zelo jasen – spodbujanje in ohranjanje morale lastnih vojakov na visoki ravni ter vzbujanje strahu pri sovražniku.¹⁹ Prav ta vojaški vidik glasbe je pustil globok vtis na okcidentalne generale in jih prepričal o pomenu vojaške glasbe.²⁰

Skladno z modo turkerij v 17. stoletju, serijami slik s turškimi motivi, ki so nastale po veleposlaniških potovanjih v Carigrad,²¹ se je v Evropi sočasno pojavilo tudi zanimanje za orientalsko oziroma turško glasbo. Poljski kralj Jan III. Sobieski, ki je v mladosti zaradi obiska Istanbula v sklopu diplomatske misije poleg turškega jezika poznal tudi janičarsko glasbo, naj bi v svoji vojski imel lastno janičarsko kapelo že leta 1683, ko je pomagal pri obrambi Dunaja, enako njegov naslednik Avgust Močni, ki je imel na svojem dvoru lastno sedemindvajsetčlansko kapelo po turškem vzoru.²² Poljska vojska je splošno priznana kot prva v zahodni Evropi, ki je organizirala vojaško godbo v »turškem slogu«, kmalu pa so temu trendu sledili še drugod. Do leta 1770 so bile »turške« vojaške godbe pogoste po vsej zahodni Evropi, ob koncu osemnajstega stoletja pa so inštrumentalisti »turškega tolkalnega odseka« postali del standardnih sestavov evropske vojaške glasbe.²³

Do popolnega prevzema značaja janičarske glasbe, ki so jo vojaški kronisti opisovali kot hrupno in divjo ter čudno, a hkrati navdihujočo

18 Ti so Evropejcem zveneli kot »*hrupno cviljenje mačk*«. Gl. Kotter 2015, str. 29. Prim.: Sulzer 1781, str. 431; Çakmur 2016, str. 23. Evropsko dožemanje oziroma sprejemanje nenavadnega zvoka inštrumentov janičarske godbe v prvi polovici 18. stoletja je mogoče razbrati tudi v pismu zagrebškemu škofu. Po mnenju pisca je godba, ki je spremljala otomanskega sla in je bila sestavljena iz sedmih pihalcev, devetih pavkistov, šestih trobentačev, desetih bobnarjev in štirih činelistov, povzročala nič drugega kot zgolj hrup. Gl. Kos 1998, str. 34; Budal 2006, str. 27.

19 Najpomembnejša naloga glasbe v vojni je vsekakor bila psihološka podpora lastni ekipi, čeprav je imela vojaška glasba tudi cilj zastraševanja sovražnika. A že Werner Friedrich Kümmel je v zvezi s tem opozarjal, da glasba lahko prevzame vlogo psihološkega orožja proti sovražniku le, ko se srečajo različne tuje glasbene kulture, kar je denimo veljalo za turške vojne, v katerih je omenjena »janičarska glasba« naredila velik vtis na evropske generale. Kotter 2015, str. 51. Kümmel 2008, str. 303–321; Junus Gencer 2014, str. 3–4.

20 Mendel, Billert 1875, geslo: »Janitscharen-Musik«, str. 362.

21 Vidmar 2005, str. 78–112; Bevilacqua, Pfeifer 2013, str. 75–118.

22 Gl. Head 2000, str. 58. Tudi sam turški sultan naj bi v znak dobre volje podaril celotne janičarske kapele sosednjim vladarskim hišam, kot sta Poljska in Avstrija. Gl. Kotter, 2015, str. 26.

23 Head 2000, str. 57–58.

glasbo, ki je osredotočena predvsem na ritem in manj na melodijo, v Evropi sicer nikoli ni prišlo, saj je bila kljub občudovanju zaradi eksotičnega značaja z zapletenimi ritmi ter čudnimi melodijami in harmonijami Orienta v popolnem nasprotju z zahodnoevropskim razumevanjem glasbene umetnosti.²⁴ V repertoarju evropskih vojaških godbeniških sestavov so se tako odražali zgolj transformirani odmevi glasbene tradicije janičarskih godb. Navdušenje evropskih vladarjev in generalov nad glasbo janičarskih godb je bilo še posebej očitno po zmagah nad Turki oziroma je bilo premo sorazmerno z upadanjem turške moči²⁵ in je bilo v tem kontekstu vsaj delno povezano s trofejnim kultom, predvsem pa je to bila modna muha in želja po novostih, ki vzbujajo začudenje pri evropskih poslušalcih.²⁶

Tako kot povsod po tedanji Evropi zasledimo težnje po uvajanju eksotičnih elementov turške glasbe tudi v godbenih sestavih različnih polkov avstrijske vojske. V Avstriji naj bi se janičarska glasba prvič naturalizirala leta 1741, ko so čete Pandurjev barona Franza von der Trencka korakale pred cesarico Marijo Terezijo na čelu s »turško glasbo«²⁷ oziroma z vojaško glasbo, ki je bila navdahnjena z elementi glasbe Osmanskega cesarstva.²⁸ Na dejstvo, da je to, kar je bilo na Dunaju in v drugih evropskih mestih predstavljeno kot »turška glasba«, večinoma izviralo iz domišljije evropskih mojstrov godb

24 Pravo vojaško glasbo Turkov so dojemali bolj kot ritmični hrup, ki podžiga »ogenj in jezo« bojevnikov na vojnem pohodu. Gl. Schilling, Fink 1838, geslo: »Türkei – türkische Musik«, str. 711.

25 Eden od bolečih porazov Turkov je bilo na primer neuspešno obleganje Dunaja leta 1683, po katerem je vojaška moč Osmanskega cesarstva v 18. stoletju še nadalje upadala. Gl. Beales 2006, str. 34; Goodwin 1998, str. 233, 245.

26 V Schubartovih idejah o estetiki glasbene umetnosti iz okoli leta 1784 oziroma 1785 na primer piše: »*Turška glasba, ki jo že štirideset let uvajajo različni polki v Nemčiji, je spodbudila študij turških glasbil. Kdor je imel srečo, da je sam slišal janičarje, katerih glasbeni sestavi so običajno močni od osemdeset do sto ljudi, in bojeviti značaj turške glasbe, se lahko zgolj sočutno nasmehne ob posnemanju evropskih glasbenikov. Ko so v čast Achmeta Effendija, turškega veleposlanika v Berlinu priredili turški koncert, je nehote zamahnil z glavo in rekel: „To ni turško!“ Od takrat pa je pruski kralj v službo vzel prave Turke in nekaterim svojim polkom predstavil pravo turško glasbo. Tudi na Dunaju cesar vzdržuje odličen zbor turških glasbenikov, ki jih je veliki Gluck že uporabil v svojih operah [...]*«. Gl. Friedrich, Schubart 1839, str. 330–332; Kotter 2015, str. 27–28. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (9) 1995, geslo: »Janissary music«, str. 497; Budal 2006, str. 25–26.

27 Altar 1956, str. 144; Sadie 1995, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (9), geslo: »Janissary music«, str. 497; Kos 1998, str. 44–45; *Hrvatska enciklopedija* 2021, geslo: »Trenk, Franjo«.

28 Zaradi inštrumentov, na katere so igrali glasbeniki, to ni bila prava janičarska godba. Gl. Kotter, 2015, str. 26.

in skladatelj, ki so v svoja dela vključevali zahodnemu okusu prilagojeno eksotiko, je že leta 1781 opozarjal tudi Sulzer. Zapisal je, da v zadnji četrtini 18. stoletja zelo popularne »janičarske godbe« v avstrijski vojski niso imele z originalno turško vojaško glasbo pravič skupnega.²⁹

PTUJSKI INŠTRUMENTARIJ »TURŠKE MUZIKE«

Leta 1796 najdemo v *Jahrbuch der Tonkunst* za Dunaj in Prago prav tako zanimiv oziroma zgovoren zapis o turški glasbi v povezavi z evropskimi vojaškimi glasbenimi sestavi, kamor vsekakor lahko štejemo tudi instrumentaliste ptujske meščanske garde oziroma instrumentaliste, delujoče v okviru na Ptuj nameščenega uniformiranega meščanskega konjeniškega korpusa. Evropska vojaška glasba je opisana bodisi kot navadna vojaška (»*Harmoniemusik*«) bodisi kot »turška glasba«.³⁰ Za izvajanje slednje so instrumentariju vojaških godbenikov, ki je v tistem času običajno zajemal dva lovska roga, dva fagota in dve oboi, pa tudi dva klarineta in trobento, ponekod pa tudi t. i. basshorn³¹, ter pokončni paradni in veliki vojaški boben, zgolj dodali še instrumente »turške muzike«, kot so triangel, veliki podolgovati boben ter par činel, pa tudi potresajočo palico s turškim polmesecem, kraguljčki in v nekaterih primerih tudi zvončki.³²

Sprva se je »turška glasba« uporabljala samo ob neuradnih priložnostih oziroma prostočasnih dejavnostih, zahtevani dodatni glasbeniki, ki so igrali na prej omenjeni posebni instrumentarij,

29 Kotter 2015, str. 29; prim.: Sulzer 1781, str. 431. Tudi Kosova trdi, da sta se v 18. stoletju oznaki »turški« ali »janičarski« uporabljali za vse vojaške in civilne glasbene zasedbe, kjer so tolkala dominirala nad pihali, kar naj bi bila tudi edina eksotičnost zvoka, saj je glasbena substanca v svojem bistvu ostala evropska. Gl. Kos 1998, str. 44.

30 Head 2000, str. 57–58.

31 V zbirki glasbil v Ptujem gradu razstavljamo poleg nekaterih drugih godbenih glasbil nekdanje ptujske meščanske garde tudi t. i. basshorn, glasbilo z značilnostmi fagota in roga, kar kaže, da so tudi ptujski godbeniki sledili tradiciji in trendom. Gl. Koter 2005, str. 21.

32 Prevzem nekaterih turških instrumentov (veliki boben, triangel, činele, potresajoča palica z zvončki, kraguljčki in turškim polmesecem) in njihovo množično vključevanje v evropske vojaške glasbene sestave konec 18. stoletja prav tako sproža številne dvome o njihovem turškem poreklu. Številni pisci namreč štejejo za nesporno zgolj sprejetje turških činel (*Tschinellen*) in potresajoče palice z zvončki, kraguljčki in turškim polmesecem (*Schellenbaum*) v evropske in avstrijske vojaške glasbene sestave. Več pomislov o izvoru sprožata triangel in veliki boben. Gl. Kovačević 1977, geslo: »Turska muzika«, str. 615; Focht 2010, str. 34; Kotter 2015, str. 29–30.

Ena izmed lunet nad okni pivnice v Slomškovi ulici na Ptujju iz leta 1815 je okrašena z reliefno upodobitvijo ptujskih vojaških godbenikov pri muziciranju. (Foto: Boris Farič)

pa niso bili nameščeni in financirani v sklopu običajnih sestavov vojaških godb, saj je »turška glasba« veljala za hobi lastnika polka ali častniškega zbora. A že kmalu so bili sestavi vojaške godbe z dodatnimi glasbeniki »turške glasbe« nekaj povsem običajnega, saj ni bilo mogoče dolgo ohraniti ločnice med redno vojaško glasbo in »turško glasbo«. ³³

Simon Kotter v svoji knjigi z naslovom *Die k. (u.) k. Militärmusik. Bindeglied zwischen Armee und Gesellschaft?* med drugim izpostavlja starejšo študijo Emila Rameisa o turških vplivih na zgodnjo avstrijsko vojaško glasbo. V njej omenja, da je bilo še posebej imenitno, če je imela vojaška godba za igranje na turška tolkala ali za nošenje potresajoče palice s kraguljčki v svojih vrstah enega ali več resničnih Turkov, Mavrov, temnopoltih Romov in podobnih, zaradi česar je bila bolj opazna, v očeh Evropejcev pa videti bolj pristna. ³⁴

Vojaška godba, ki je delovala znotraj na Ptujju nameščenega konjeniškega korpusa, ki je bil leta 1793 povsem na novo opremljen in je štel devetinsitirideset mož, v svojih vrstah sicer ni imela eksotičnih glasbenikov, vsekakor pa so ptujski glasbeniki enako kot drugod v Evropi igrali na inštrumentarij »turške muzike«. ³⁵ Ta je obsegal

33 *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (9) 1995, geslo: »Janissary music«, str. 497; Kotter 2015, str. 30.

34 Kotter 2015, str. 26; prim. Rameis, Brixel 1978, str. 25.

35 Focht 2010, str. 34–35.

Potresajoča palica s kraguljčki, zvončki in turškim polmesecem iz zgodnjega 19. stoletja, ki izvira iz Nemčije in jo hranijo v Metropolitanskem muzeju umetnosti v New Yorku, ima ohranjene okraske iz konjske žime. Objavljeno v: *Art Treasures of Turkey: The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, v. 26, no. 5 (January, 1968), str. 235, kat. št. 63; dostopno tudi na: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search>.

činele, triangel in veliki podolgovati boben³⁶ ter seveda potresajočo palico s turškim polmesecem in kraguljčki, kar navsezadnje poleg že omenjenih pisnih virov potrjujejo še ohranjena ptujska notna dediščina in reliefna upodobitev v eni izmed lunet na fasadi pivnice v Slomškovi ulici na Ptuj.³⁷

Relief iz leta 1815 prikazuje uniformirane ptujske vojaške godbenike – dva hornista, fagotista in klarinetista ter glasbenika, morda celo kapelnika, ki proti gledalcu kaže hrbet – pri muziciranju ob omizju. Na reliefu upodobljeni vojaški godbeniki so oblečeni v za tisti čas značilne uniforme, in sicer kratke frake in ozke hlače, glave jim pokrivajo klobuki dvorogelniki s čopi oziroma konjeniški šlemi z ukrivljenim grebenom, obuti pa so v škornje z ostrogami.³⁸

V spodnjem levem kotu reliefa v luneti so poleg na tla položenega lovskega roga in pokončnega vojaškega bobna upodobljeni še inštrumenti »turške muzike«, in sicer veliki boben s tolkačem, činele in potresajoča palica s kraguljčki. Kakor je razvidno z reliefne

36 Nanj so igrali po eni opni z velikim tolkačem, po drugi pa s posebnim šopastim usnjenim bičkom. Gl. Sadie 1995, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (5), geslo: »Drum – Bass Drum«, str. 643; Koter 2005, str. 20.

37 Koter 2003, str. 130–131; Koter 2005, str. 20. Kopija okna s polkrožno luneto in reliefom ptujskih vojaških godbenikov pri muziciranju je razstavljena tudi v zbirki glasbil v Ptujskem gradu.

38 Koter 2003, str. 130–131; Koter 2005, str. 21; Koter 2006, str. 62; prim. Hernja Masten 1995, str. 101, 103; Raisp 1858, str. 199.

Na reliefu iz leta 1815 upodobljeni inštrumentarij »turške muzike«, in sicer veliki boben, činele in potresajoča palica s kraguljčki. (Foto: Boris Farič)

upodobitve potresajoče palice s kraguljčki, ima ta dva s kraguljčki okrašena baldahinčka. Večji baldahin je nameščen tik pod vrhom palice, ki se zaključuje s turškim polmesecem, manjši baldahin pa približno na sredini zgornjega dela palice. Zanimiv je tudi spodnji del palice z lesenim ročajem, ki je – podobno kot je to bilo običajno pri meču – pri stiku z zgornjim delom potresajoče palice zamejen z branikom. Ali gre za resnično upodobitev prav tiste potresajoče palice s kraguljčki, ki je bila v uporabi pri ptujskih vojaških godbenikih in na katero so igrali tako, da so jo v ritmu bodisi stresali v vertikalni smeri bodisi sukali s kratkimi sunkovitimi gibi v horizontalni smeri, ali samo za stilizirano upodobitev, je zaenkrat nemogoče ugotoviti.³⁹

Tudi potresajoča palica s kraguljčki in turškim polmesecem, ki jo hranijo v Pokrajinskem muzeju Maribor⁴⁰ in nam je služila kot osnova za izdelavo muzejske didaktične kopije, sodi v sklop t. i. inštrumentarija »turške muzike«. Mariborska potresajoča palica je zanimiva tudi zaradi ohranjenega podatka o njeni provenienci. Znano je namreč, da je bila v rabi v avstro-ogrskem pešpolku številka 47 in da jo je leta 1920 pridobilo Muzejsko društvo v Mariboru.⁴¹

Zgornji del potresajoče palice, ki je običajno izdelan iz medeninaste pločevine, mestoma lahko tudi posrebrene ali celo

39 Morda se bo v prihodnosti našel kakšen arhivski dokument s podrobnejšim opisom potresajoče palice s kraguljčki ptujskih vojaških godbenikov, ki bo to potrdil ali ovrgel.

40 Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. N. 4119.

41 Gl. Dokumentacija Pokrajinskega muzeja Maribor. Za podatek, ki je zapisan v Baševi inventarni knjigi predmetov, se zahvaljujem dr. Tini Bevc Varl.

Originalna
potresajoča palica
s kraguljčki iz prve
polovice 19. stoletja
v lasti Pokrajinskega
muzeja Maribor,
inv. št. N. 4119.
(Foto: Irena Porekar
Kacafura)

pozlačene, je nataknen na leseno palico z umetelno izstruženim ročajem. Potresajoča palica iz prve polovice 19. stoletja, ki jo hranijo v mariborskem muzeju, ima sedemnajst ohranjenih kraguljčkov, vidnih pa je še sedemindvajset luknjic za obešanje kraguljčkov, morda tudi zvončkov.⁴² Šest od osmih originalnih kraguljčkov je nameščenih na medeninasto pločevino v obliki manjšega polmeseca, ki se nahaja pod dvojno osmerokrako zvezdo na vrhu palice, enajst od dvanajstih kraguljčkov pa na pločevino v obliki večjega in v primerni razdalji pod osmerokrakim baldahinčkom umeščenega luninega krajca. Slednji je tako kakor tudi posrebren baldahinček umetelno okrašen s perforiranimi orientalskimi vzorci.⁴³ V nasprotju z obema turškima polmesecema s kraguljčki na mariborskem originalu baldahinček in element zvonaste oblike nad njim nimata ohranjenih zvonečih dodatkov, zato smo jih na muzejski didaktični kopiji dopolnili v skladu s številnimi primerjavami in Felsnerjevim opisom potresajoče palice iz leta 1902. Tako smo na element zvonaste oblike namestili osem kraguljčkov, na obod baldahinčka pa šestnajst zvončkov, od tega osem večjih na zunanjih krakih in osem manjših ob notranjih stičiščih.

Naj v kontekstu vključevanja tradicije turške oziroma janičarske glasbe v evropsko omenim še en zanimiv predmet v hrambi ptujskega muzeja. Tudi klavir dunajskega mojstra Johanna Krämerja iz okoli 1815–1820⁴⁴ lahko zaradi posebnih lastnosti in pedaljera s šestimi nožnimi vzvodi za registre uvrstimo v to skupino. Proti koncu 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja je namreč »turška muzika« postala tudi modni dodatek klavirjev in orgel,⁴⁵ in sicer posebno na prostoru nekdanje Avstrije.⁴⁶ Krämerjev klavir v ptujski zbirki je imel danes sicer uničeni register »turške muzike«, ki so ga sestavljali na spodnji strani ohišja nameščeni leseni tolkač, ki je ob aktiviranju registra z udarjanjem po lesu imitiral veliki boben, in na levi strani tik ob uglaševalni deski nameščen mehanizem z medeninastimi palčkami in obročki, ki je cingljal in imitiral potresajočo palico s kraguljčki.⁴⁷

42 Nekdaj je tako skupno imela štiriinštirideset zvonečih elementov.

43 Gre za vzorce v kombinaciji krogov in devet- oziroma desetkrakih zvezd ter ravne obrobe.

44 PMPO, inv. št. GL 4 S.

45 Za tovrstne inštrumente s tipkami prim. Palmieri 2014, geslo: »Janissary stop«, str. 189; tudi str. 49, 154, 156, 273.

46 Koter 2015, str. 12–13.

47 Prav tam.

ZATON »TURŠKE MUZIKE«

Kakor je mogoče videti tudi na opisanem primeru ptujskih vojaških inštrumentalistov, so se v vojaški glasbi 18. stoletja izražene razvojne težnje in orientalizmi množično nadaljevali tudi v prvi četrtini 19. stoletja. Jeseni 1820, ko je dvorni vojni svet v pismu avstrijskemu cesarju Francu I. – ki je med drugim ob svojem obisku Ptuja leta 1807 v znak zahvale nastopajočim ptujskim vojaškim godbenikom podelil znake oficirskih časti, katerih so bili deležni le redki korpusi⁴⁸ – zelo obsodil takratne vojaške glasbene razmere, sta bili kritik deležni predvsem pretirano povečanje sestavov vojaških godb na celo petdeset ali šestdeset moških članov in z zlatimi ali srebrnimi pletenicami in vezeninami bogato okrašene uniforme, pri katerih se je opazilo veliko neokusnega in nevojaškega.⁴⁹ Podobne razmere so bile tudi na Bavarskem, kjer je kralj Ludwig I. leta 1826 vojaškim godbenikom v bavarskih polkih naročil nakup novih gala, a preprostih uniform, ukazal pa je tudi odpravo uporabe potresajoče palice s kraguljčki, s čimer se je končala zgodovina »turške glasbe« v bavarski pehoti.⁵⁰ Istega leta je tudi sultan Mahmud II. skupaj z janičarskim korpusom ukinil godbo mehterja in jo dve leti kasneje zamenjal z vojaško godbo v evropskem slogu, ki jo je šolal Giuseppe Donizetti.⁵¹

Natančno do kdaj so t. i. »turško muziko« igrali inštrumentalisti ptujske vojaške godbe, sicer ni znano, najbrž pa je ta tradicija izzvenela skladno z evropskimi trendi oziroma najkasneje do leta 1837, ko je bil razpuščen ptujski meščanski korpus.⁵² A morda pomembneje od tega je dejstvo, da je dediščina t. i. »turške muzike« v starodavnem mestecu ob Dravi pustila številne sledi in v tem članku opisana ohranjena materialna pričevanja.

Po zgledih mnogih evropskih muzejev, ki hranijo različne originalne oziroma tudi novejšje inštrumente »turške muzike«,⁵³ se z didaktično kopijo potresajoče palice s kraguljčki – ki je sicer bila

.....
48 Koter 2006, str. 62.

49 Kotter 2015, str. 31.

50 Focht 2010, str. 36.

51 Altar 1956, str. 138; Aichinger 2009, str. 28–29.

52 Prim. Koter 2005, str. 21; Koter 2006, str. 62.

53 Naj omenim zgolj en tak primer: v *St Cecilia's Hall Concert room and Music Museum* hranijo leta 1994 za glasbene nastope izdelano kopijo potresajoče palice s turškim polmesecem, darilo istanbulskega muzeja janičarske glasbe (*Museum of the Janissary Band*). Dostopno na: <https://collections.ed.ac.uk/stceciliass/record/96024>.

narejena po originalu, hranjenem v mariborskem muzeju, saj se tista, ki je bila še na začetku 20. stoletja del inventarja Mestnega Ferkovega muzeja, žal ni ohranila – tudi ptujski muzej vključuje v današnjem času aktualno obujanje tovrstnih historičnih inštrumentov. S tem muzejskim obiskovalcem v zbirki historičnih glasbil v Ptujem gradu ponujamo svojevrstno doživetje in izkustvo.⁵⁴

Vojaške godbenike
v zbirki historičnih
glasbil predstavljamo
tudi z ilustracijami
in silhuetami figur,
ki nosijo različna
glasbila. Ilustracija:
Bibi Erjavec, 2021

54 Štefanič 2020, str. 25–27; Štefanič 2021, str. 55.

VIRI

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

Inventarna kartoteka in dokumentacija
Kulturnozgodovinskega oddelka.

Felsner, Josef. 1902. *Abteilung Waffensammlung*.

LITERATURA

Aichinger, Petra. 2009. *Vom Bläserensemble zur Blasmusik*. Diplomarbeit, Universität Wien. Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät. Dostopno na: <http://othes.univie.ac.at> [citirano 24. avgust 2021].

Altar, Cevad Memduh. 1956. Wolfgang Amadeus Mozart Im Lichte Osmanisch-Österreichischer Beziehungen. V: *Revue Belge De Musicologie / Belgisch Tijdschrift Voor Muziekwetenschap*, vol. 10, no. 3/4, str. 138–148. Dostopno na: www.jstor.org/stable/3686162 [citirano 30. julij 2021].

Beales, Derek. 2006. Geslo: Austria, Austrian, Austrian Monarchy. V: Eisen, Cliff (ur.), Keefe, Simon P. (ur.). *The Cambridge Mozart Encyclopedia*. Cambridge University Press, e-knjiga, 2006, str. 30–34. Dostopno na: www.cambridge.org [citirano 4. avgust 2021].

Bevilacqua, Alexander, Pfeifer, Helen. 2013. *Turquerie: Culture in Motion, 1650–1750*. V: *Past & Present*, Volume 221, Issue 1, November 2013, str. 75–118. Dostopno na: <https://doi.org/10.1093/pastj/gtt019> [citirano 14. avgust 2021].

Bugg, D. Doran. 2003. The role of Turkish percussion in the history and development of the orchestral percussion section. *LSU Major Papers*. 27. Dostopno na: <https://digitalcommons.lsu.edu> [citirano 26. avgust 2021].

Çakmur, Barış. 2016. Ottoman Musical tradition and western Ear. V: *Revista de etnografie și folclor*, n.v. 1–2, str. 11–37. Dostopno na: https://www.academia.edu/30154806/Ottoman_Musical_Tradition_and_Western_Ear [citirano 2. avgust 2021].

Ciglenečki, Marjeta. 1983. Muzejsko društvo v Ptujju in muzejske zbirke. V: *Muzejsko društvo v Ptujju 1893–1956, Zgodovinsko društvo v Ptujju 1956–1983*, Ptuj, str. 10–21.

Dollecsek, Anton. 1896. *Monographie der k. u. k. österr.-ung. Blanken und Handfeuerwaffen, Kriegsmusiken, Fahnen und Standarten seit Errichtung des stehenden Heeres bis zur Gegenwart*. Wien. Dostopno na: <https://archive.org> [citirano 7. avgust 2021].

Encyclopedia Britannica, geslo: »Jingling Johnny«. Dostopno na: <https://www.britannica.com/art/jingling-Johnny> [citirano 2. avgust 2021].

Farmer, Henry Georg. 1946. Turkish influence in military music. V: *Journal of the Society for Army Historical Research*, Vol. 24, No. 100, str. 177–182.

Focht, Josef. 2010. Harmonie und türkische Musik - Militärmusik im jungen Königreich Bayern. V: *Wissenschaftliches Jahrbuch der Tiroler Landesmuseen* – 3, str. 28–37. Dostopno na: URL: <https://www.tiroler-landesmuseen.at> [citirano 6. avgust 2021].

Friedrich, Christian, Schubart, Daniel, Schubart, Ludwig (ur.). 1839. *Ideen zur Ästhetik der Tonkunst*. Stuttgart. Dostopno na: <https://gallica.bnf.fr>. [citirano 7. avgust 2021].

Goodwin, Jason. 1998. *Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire*. Picador. New York.

Görtürk-Cary, Dilek. 2017. Ottoman Music in Travel Books: A Path to Restructure The Forgotten Ottoman Musical Instruments. V: *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXII / 1, str. 73–92. Dostopno na: <https://dergipark.org.tr> [citirano 1. avgust 2021].

Head, Matthew. 2000. *Orientalism, Masquerade, and Mozart's Turkish Music*. Royal Music Association. London. Dostopno na: <https://ug1lib.org/book> [citirano 7. avgust 2021].

Hernja Masten, Marija. 1995. Vpisna knjiga meščanov mesta Ptujja 1684–1917. V: *ZAP, Viri*, 1, Ptuj.

Hrvatska enciklopedija, spletna izdaja. 2021, geslo: »Trenk, Franjo«. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostopno na: <http://www.enciklopedija.hr> [citirano 16. avgust 2021].

Junus Gencer, Ali. 2014. Turkish Music Influences on the 18th Century European Music. Music and Culture in 18th Century Vienna, str. 1–14. Dostopno na: <https://www.academia.edu> [citirano 12. avgust 2021].

Kos, Koraljka. 1998. East and West in military music on the Ottoman-Habsburg border. V: Pettan, Svanibor (ur.). *Music, politics and war: views from Croatia*, str. 29–54. Zagreb, Institute of ethnology and folklore research.

Kovačević, Krešimir (ur.). 1977. *Muzička enciklopedija*, 3, geslo: Turska muzika, str. 615. Zagreb.

Koter, Darja. 1992. Wolfgang Amadeus Mozart: Beg iz seraja (1781). V: Ciglenečki, Marjeta (ur.), Grothaus, Maximilian (ur.). *Srečanje z Jutrovim na ptujskem gradu*. Ptuj: Pokrajinski muzej, str. 185.

Koter, Darja. 2001. *Glasbilarstvo na Slovenskem*. Maribor.

Koter, Darja. 2003. Glasba za pihala. Izdelovanje glasbil in instrumentalna dediščina na Slovenskem v evropskem okviru. V: Brence, Andrej (ur.). *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj*, 1, str. 126–137.

Koter, Darja. 2005. Pihalni sestavi od srednjega veka do leta 1855. V: Koter, Darja (ur.). *Ptujska (z)godba: šest stoletij godbenega igranja na Ptuju in 150 let Pihalnega orkestra Ptuj*, Ptuj, str. 18–29.

Koter, Darja. 2014. Historična glasbila v poustvarjalni praksi: možnosti in perspektive v slovenski glasbeni kulturi. DMD, 10 (2), str. 7–20. Dostopno na: <https://ojs.zrc-sazu.si/dmd/article/info/1077705700/34> [citirano 25. avgust 2021].

Kotter, Simon. 2015. *Die k. (u.) k. Militärmusik. Bindeglied zwischen Armee und Gesellschaft?*, Augsburg. Dostopno na: <https://d-nb.info/1077705700/34> [citirano 13. avgust 2021].

Kümmel, Werner Friedrich. 2008. Das hertz ich weck der unsern und die feind erschreck. Zur psychologischen Funktion militärischer Musik in der Frühen Neuzeit. V: Jutta Nowosadtko (ur.), Matthias Rogg (ur.). *Mars und die Musen: Das Wechselspiel von Militär, Krieg und Kunst in der Frühen Neuzeit*, Berlin 2008, str. 303–321.

Mendel, Hermann (ur.), Billert, Carl (ur.). 1875. Geslo: Janitscharen-Musik. V: *Musikalisches Conversations-Lexikon*, Bd. 5, Berlin, str. 361–363. Dostopno na <https://www.digitale-sammlungen.de> [citirano 6. avgust 2021].

Palmieri, Robert (ur.). 2014. *The Piano. Encyclopedia of Keyboard Instruments*. Second edition. Routledge, New York/London.

Rameis, Emil, Brixel, Eugen. 1978. *Die österreichische Militärmusik. Von ihren Anfängen bis zum Jahre 1918*, Tutzing.

Rice, Eric. 1999. Representations of Janissary Music (Mehter) as Musical Exoticism in Western Compositions, 1670–1824. V: *Journal of Musicological Research*, 19 (1999), str. 41–88. DOI: 10.1080/01411899908574768.

Sadie, Stanley (ur.). 1995. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 5, geslo: Bass Drum, str. 641–644.

Sadie, Stanley (ur.). 1995. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 9, geslo: Janissary music, str. 496–498.

Sadie, Stanley (ur.). 1995. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 12, geslo: Military band, str. 310–316.

Sadie, Stanley (ur.). 1995. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 19, gesli: Turkey – Janissary music, str. 271; Turkish crescent, str. 279.

Schachiner, Memo. 2007. *Janitschareninstrumente und Europa. Quellen und Dokumente zu den Musikinstrumenten der Janitscharen im kaiserlichen Österreich*, Wien.

Schilling, Gustav, Fink, Gottfried Wilhelm (ur.). 1838. *Encyclopädie der gesammten musikalischen Wissenschaften*, Bd. 6, Stuttgart. Geslo: Türkei – türkische Musik, str. 708–713. Dostopno na: <https://www.digitale-sammlungen.de> [citirano 25. avgust 2021].

Stanley, Leonard. 2011. *Janissary band*. C. Alan Publications.

St Cecilia's Hall Concert room and Music Museum. Dostopno na: <https://collections.ed.ac.uk/stceciliass/record/96024> [citirano 21. avgust 2021].

Sulzer, Franz Joseph. 1781. *Geschichte des transalpinen Daciens, das ist: der Wallachey, Moldau und Bessarabiens*, Bd. 2, Wien.

Štefanič, Tatjana. 2020. Odprtje prenovljene zbirke historičnih glasbil v ptujskem gradu v vrtincu epidemije leta 2020 : z nostalgičnim pogledom v preteklost in z upanjem na za muzeje spet »normalno« prihodnost. *ICOM Slovenia*, str. 25–27.

Štefanič, Tatjana. 2021. Kulturna dediščina v muzejih – med hvalo in pozabo? : zakaj je pomembno raziskovanje muzealij in zakaj so nujni kreativni in multidisciplinarni pristopi v podajanju muzejskih vsebin javnosti : primeri dobrih praks oddelka za kulturno zgodovino PMPO. V: Širok Kaja (ur.), Berberih-Slana, Aleksandra (ur.). *III. kongres slovenskih muzealcev*, 3.–4. 6. 2021 : *Museums for diversity and inclusion = Muzeji za raznolikost in vključenost : [spletna izvedba]*. Ljubljana: ICOM Slovenija, str. 55.

Toker, Hikmet. 2019. The musical relationship between England and the Ottoman Empire. V: *Rast Musicology Journal*, 7 (1), str. 1959–1978. Dostopno na: <https://doi.org/10.12975> [citirano 6. avgust 2021].

Yarkin, Nağme. 2020. Instrumentation of Ottoman/Turkish instruments. V: *Rast Musicology Journal*, 8 (1), str. 2317–2329. Dostopno na: https://www.academia.edu/45441918/Instrumentation_of_Ottoman_Turkish_instruments [citirano 8. avgust 2021].

Vidmar, Polona. 2005. Pogum, moč, lepota in razkošje: Vurberška galerija slika 17. stoletja. V: *Podoba Turkov v Evropi 17. stoletja*, razstavni katalog, Muzej Sakipa Sabancija 12. julij – 9. oktober 2005, str. 78–112.

Weiss, Kira. 2017. Janissary music in the western classical idiom: 1775–1824, str. 1–6. Dostopno na: <https://internationalstudies.humboldt.edu> [citirano 16. avgust 2021].

A TURKISH CRESCENT – ONCE IN THE SERVICE OF MILITARY BANDSMEN, TODAY FOUND IN THE COMPANY OF MUSEUM VISITORS

Within Slovenia's richest collection of historical musical instruments, we keep a variety of musical instruments, sheet music as well as tools and accessories used in making instruments. We are constantly updating the museum's collection of musical instruments; we also pay a lot of attention to making copies of selected musical instruments or objects related to music that are particularly interesting for handling and auditory and tactile perception. Although when choosing and making such didactic aids, we especially have in mind vulnerable groups and people with special needs, they are, of course, intended for all visitors, thus establishing a modern model of motivational education in the museum. Among the latest copies made for didactic purposes, with which we want to encourage an even more active discovery of the interesting and varied world of historical instruments in Ptuj Castle, there is also a bandmaster's baton from the first half of the 19th century, with which a visitor can transform into a "conductor" of military bandman, and a bell tree (also known as *Turkish crescent*, *Turkish jingle*, *Jingling Johnny* (Eng.), *Schellenbaum* (Ger.), *chapeau chinois* or *pavillon chinois* (Fr.), a *çevgen* or *çağana* (Tr.)), from about the same time that makes an unusual sound that has a hint of the Orient to it. Both didactic aids are made according to the originals, which are kept at the Ptuj - Ormož Regional Museum or in the Maribor Regional Museum. The original bell tree from the Maribor Museum, which was once an obligatory part of the instruments for the "Turkish music" of Western European military bands, has not been completely preserved. The missing parts on the museum's didactic copy were thus completed in accordance with numerous comparisons of similar specimens preserved in Europe and based on the bell tree's description, which was still at the Ptuj museum at the beginning of the 20th century. A stick bearing small bells and jingling attachments, embellished with a crescent and long horsetail plumes, is mentioned in 1902 in an extensive inventory of objects from the Municipal Ferik Museum. The mentioned museum piece is not the only trace that points out that the musical heritage of Ptuj is closely connected with so-called "Turkish music", as a relief with playing military bandmen from 1815 with a depiction of typical instruments of "Turkish music" as

well as the musical heritage and records of Ptuj's musical tradition have been preserved. Historical sources also mention the appearance of the Ptuj uniformed "Civic Calvary Corps" instrumentalists in 1790 at a reception of Emperor Leopold II in Betnava near Maribor with so-called "Turkish music". The military band, which operated within the Ptuj-based cavalry corps, which was completely re-equipped in 1793 and numbered forty-nine men, thus played the instruments of "Turkish music", which included cymbals, triangles, a bass drum, and of course a Turkish crescent, same as in other places in Europe. In the Ptuj Museum, we keep another interesting object that draws attention to the popularity of "Turkish music" at the end of the 18th and in the first decades of the 19th century, namely the piano of the Viennese master Johann Krämer from around 1815–1820.

MAG. BRANE LAMUT

Muzejski svetnik v pokoju

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

lamutbranko@gmail.com

Ormož pred Ormožem

**Kratka poljudnoznanstvena predstavitev
ormoških arheoloških ostalin od prazgodovine
do zgodnjega srednjega veka***

IME

Kraj ima tri imena. Latinsko se je trg od druge polovice 13. stoletja in kasneje mesto od leta 1331 v srednjem veku imenovalo Holermus.¹ Iz tega imena se je po jezikoslovcu Dušanu Ludviku postopoma razvila oblika Ormož,² v prekmurskem knjižnem jeziku je zapisana kot Ormosd,³ podobno na nekaterih starih zemljevidih.⁴ Poleg tega obstaja cela vrsta poljudnoznanstvenih razlag o nastanku imena Ormož in ljudska razlaga, ki ime izpeljuje iz »Orji mož!«. Nemška verzija imena

.....
* Pregledni članek z osnovnimi podatki je bil napisan za monografijo o Prlekiji, ki pa potem ni izšla. Tu predstavljamo prvi del besedila od začetka poselitve do zgodnjega srednjega veka.

1 Blaznik 1988, str. 33.

2 Ludvik 1956.

3 Novak 2006, str. 403, geslo: Ormošd.

4 Sautter: Hungaria Seraphico-Observans, tisk med 1740–1770 [Moll- 0003.204]. Kartensammlung Moll (mapy.mzk.cz)>Ober- und Niederungarn. [online]. [Citirano, 23. 1. 2017,]. URN <http://mapy.mzk.cz/de/mollova-sbirka/atlas-austriacus/XLII/>.

je Friedau, ime se je preneslo s primestnega gradu Friedau tudi na mesto, grad pa je dobil ime po salzburškem ministerialu Frideriku Ptujskem (nem. Friedrich von Pettau).⁵ Tudi nemška verzija imena gradu in kraja ima alternativno razlago, izpeljujejo ga iz Fried = mir in Au(e) = loka.

PREDHODNIKI

Imena kraja so torej srednjeveška, a arheološke raziskave od konca 19. stoletja dalje so razkrile, da je imelo mesto na isti ali skoraj isti lokaciji več davnih predhodnikov.⁶ Vsako dobo bom predstavil čisto na kratko, ilustrirano z nekaj značilnimi ostalinami.

PRAZGODOVINA

MLAJŠA KAMENA IN BAKRENA DOBA ALI ENEOLITIK

Številne naključne površinske najdbe glajenega kamnitega orodja (Sl. 1) kažejo, da je bilo območje Prlekije v tem obdobju intenzivno poseljeno.⁷ Zgodovinar Fran Kovačič je v svoji monografiji o Središču navedel zanimivo ljudsko vražo o sekirah: *»Ljudje imenujejo te kamenite predmete „gromske strele“ ter mislijo, da v tiste hiše ne vdari strela, v kateri hranijo „gromsko strela“. Pri nekaterih hišah jih rabijo kot uteže pri stenskih urah.«*⁸

SL. 1

Kladivaste sekire, naključne površinske najdbe z območja Slovenskih goric, Zbirka Osnovne šole Sveti Tomaž, zdaj na stalni arheološki razstavi Med Dravo in Muro v visokem pritličju gradu Ormož (Foto: Boris Farič)

5 Pirchegger 1951.

6 Lamut, Mele 2006.

7 Lubšina-Tušek 1993, 2005, Karte razprostranjenosti.

8 Kovačič 1910, str. 69.

LASINJSKA KULTURA

Na območju današnjega Ormoža so arheologi odkrili kar dve lokaciji z naselbinskimi ostalinami iz bakrene dobe in zahodno od njega še tretjo.

V današnjem severovzhodnem primestnem naselju Hardek so bile ob zaščitnih arheoloških izkopavanjih pred izgradnjo ormoške obvoznice pod gomilo iz starejše železne dobe odkrite ostaline bakrenodobnih stavb.

V sterilni ilovici so se nam ohranili v pravokotne tlorise razporejeni sledovi nekdanjih navpično zabitih lesenih stebrov (Sl. 2), med katere so v vodoravni smeri prepletli vejevje in ga oblepili z ilovico, s hišnim lepom. Radiokarbonske analize so razkrile, da so stavbne ostaline stare med 4300 in 4000 let oziroma da spadajo v zadnja tri stoletja 5. tisočletja pred našim štetjem. Najdbe s Hardeka uvrščamo v lasinjsko kulturo,⁹ ki je dobila ime po reki Lasinji v Pokolpju, kjer so bile sorodne najdbe najprej odkrite. Posoda z ročajem z značilno formo in ornamentiko lasinjske kulture s Hardeka je predstavljena na Sl. 3.

SL. 2

Sledovi tlorisov
bakrenodobnih stavb
s Hardeka pri Ormožu,
raziskanih leta 1997,
5. tisočletje pred
našim štetjem.
(Foto: Ivan Tušek)

SL. 3

Keramična posoda
iz bakrenodobne
naselbine s Hardeka
pri Ormožu, 5.
tisočletje pred
našim štetjem (Foto:
Boris Farič, fototeka
arheološkega oddelka
Pokrajinskega muzeja
Ptuj – Ormož)

9 Žižek 2006.

SL. 4

Pogled iz zraka na prostor arheoloških raziskav (desno spodaj) na Hajndlu pri Ormožu pred pripravljalnimi posegi za izgradnjo obdravske ceste leta 2000; zgoraj reka Drava, levo zgoraj Ormož (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

Bakrenodobne najdbe lasinjske kulture so bile odkrite tudi na večperiodnem najdišču Hajndl zahodno od Ormoža, kar pa je že izven današnjega mestnega območja (Sl. 4).

LASINJSKA KULTURA IN KULTURA KERAMIKE Z BRAZDASTIM VREZOM

Bakrenodobna lokacija je bila leta 1974 odkrita tudi na prostoru zahodnega predmestja srednjeveškega Ormoža oziroma Škoršičeve hiše. Arheološke raziskave so med drugim odkrile jamo z bakrenodobnimi, pretežno keramičnimi ostalinami. Po značilnih oblikah in okrasih uvrščamo najdbe pretežno v lasinjsko kulturo (Sl. 5a, b, c),¹⁰ a nekatere najdbe s te lokacije so mlajše od večine s tega najdišča in tistih iz naselbine na Hardeku. Na to kaže nekaj koščkov keramike, okrašenih z motivi v tehniki brazdastih vrezov (Sl. 6)¹¹; po tem načinu ornamentiranja se imenuje cela kultura »kultura keramike z brazdastim vrezom«. Datacije najdišč s keramiko brazdastega vreza z Ljubljanskega barja so dale letnice med 3775 in 3519 pred našim štetjem.¹² Domnevamo lahko torej, da so tudi te najmlajše najdbe z lokacije Ormož – Škoršičev vrt podobno stare.

¹⁰ Tomanič-Jevremov, Tomaž, Kavur 2006.

¹¹ O. c., najdbe št. 45 in 48.

¹² Velušček 2014, str. 634 in op. 59.

5a

5b

5c

SL. 5A, B, C (ZGORAJ)

Keramika z najdišča
Ormož – Škoršičev
vrt: sl. 5a – zajemalka,
2r = 8,3 cm; sl. 5b –
špula, dolž. = 7,5 cm;
5c – vijček, ščitnik za
preslico za prejo,
2r = 5,3 cm, bakrena
doba, lasinjska kultura
(Foto: Boris Farič,
fototeka arheološkega
oddelka Pokrajinskega
muzeja Ptuj – Ormož)

SL. 6 (DESNO)

Fragmenta keramike,
okrašene z brazdastim
vrezom; desni
fragment = 3,3 x 3,4
cm, Ormož – Škoršičev
vrt, bakrena doba,
kultura keramike z
brazdastim vrezom,
verjetno okoli
druge četrtine 4.
tisočletja pred našim
štetjem (Fototeka
arheološkega oddelka
Pokrajinskega muzeja
Ptuj – Ormož)

BRONASTA DOBA

POZNA BRONASTA DOBA, KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ (PRIBLIŽNO 1350–850 PRED NAŠIM ŠTETJEM)

Bakreni dobi sledi bronasta z več kulturami v zaporedju, a na prostoru današnjega Ormoža so bile odkrite stavbne ostaline le iz zadnje od njih, iz kulture žarnih grobišč, tako da med bakreno in bronasto dobo tu ne obstaja kontinuiteta v poselitvi.

Kultura žarnih grobišč se deli na starejšo in mlajšo, pri čemer starejša zavzema nekaj zadnjih stoletij 2. tisočletja pred našim štetjem.

Iz starejšega obdobja kulture žarnih grobišč na območju današnjega mesta ni znanih arheoloških ostalin, pač pa jih je nekaj v bližnji okolici. V Grabah (Središče ob Dravi) je bila še v

19. stoletju povsem naključno odkopana depojska najdba, ki je bila potem shranjena v takratnem Deželnem muzeju Joanneju v Gradcu (Landesmuseum Joanneum Graz) oziroma danes preimenovanem v

Universalmuseum Joanneum. Depo vsebuje nekaj sekir, dele sulic, dleto in kroglaste uteži (Sl. 7).¹³

Druga depojska najdba je bila prav tako odkrita naključno ob popravilih na železniški progi Ormož–Ljutomer pri kraju Pušenci; najditelj jo je posredoval Dolenjskemu muzeju, ta pa jo je leta 2006 posodil za razstavo *Med Dravo in Muro* v ormoškem gradu.¹⁴ Depo Pušenci vsebuje nekaj sekir, šilo in dleto (Sl. 8). Depoje nekateri razlagajo kot najdbe, zakopane v času nevarnosti.

SL. 7 (LEVO)

Zakladna ali depojska najdba iz Grab pri Središču ob Dravi, bronasta doba, starejša kultura žarnih grobišč. Najdbo hrani graški muzej (Univerzalni muzej Joanneum Gradec). Posnetek z razstave *Med Dravo in Muro* v visokem pritličju gradu Ormož.

POZNA BRONASTA DOBA, MLAJŠA KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

Ormoška naselbina se začinja na koncu bronaste dobe, v zaključni fazi mlajše kulture žarnih grobišč,¹⁵ ta faza pa traja nekje med letoma 950 in 850 pred našim štetjem oziroma od srede 10. do srede 9. stoletja pred našim štetjem. Naselje leži na visoki terasi nad reko Dravo, ki ga ščiti z južne strani. Polkrožna zasnova prazgodovinske naselbine je merila v smeri vzhod–zahod 400 metrov in v smeri sever–jug 380 metrov. Na vzhodni in zahodni strani so jo ščitile struge hudourniških potokov, na severni in severovzhodni strani pa so postopoma v več

SL. 8 (DESNO)

Depojska najdba iz Pušencev, starejša kultura žarnih grobišč; hrani Dolenjski muzej Novo mesto. (Foto: Boris Farič)

¹³ Mele 2006, Založna najdba iz Grab, str. 31–32.

¹⁴ Lamut 2006, str. 8.

¹⁵ Dular, Tomanič-Jevremov, 2010; Časovna opredelitev naselja, str. 79.

Sl. 9

Maketa dvodelnega
kalupa za vlivanje
sulične osti in
originalno keramično
jedro kalupa, pozna
bronasta doba
(Foto: Nina Mertik)

fazah izkopali do šest metrov globok obrambni jarek in do pet metrov visok zemljen obrambni nasip. Znotraj nasipa so zgradili naselje pravokotnih hiš, protourbana razporeditev kaže, da so bile stavbe razporejene v pravokotno mrežo z vmesnimi ulicami, tlakovanimi z rečnimi oblicami in dvorišči z ognjišči.

Pri gradnji hiš so uporabljali podobno tehniko kot že v bakreni dobi. Za stene pravokotnih hiš so nanizali linije navpično zabitih nosilnih kolov, med katere so v vodoravni smeri nanizali od tal do roba strehe veje, ki so jih potem oblepili z glino oziroma hišnim lepom. Oporo za slemo ostrešja so na notranji strani izvedli na različne načine glede na velikost zgradbe; pri najmanjših so zabili le dva vertikalna stebra, pri tistih srednje velikosti cel niz stebrov po dolžini hiše za oporo slemena, pri največjih pa celo dva niza navpičnih stebrov.

V hišah in na dvoriščih so delali različni obrtniki. Livarji so vliвали bron v dvodelne kalupe za sulice, sekire, igle za spenjanje obleke itd. (Sl. 9). Poleg ulivanja brona so izpričani še izdelava koščenih in kamnitih izdelkov, preja in tkanje različnih tkanin, lončarstvo itd.¹⁶

Ostanki živalskih kosti kažejo, da so se prehranjevali pretežno z domačimi živalmi, kot so govedo, ovce in koze; kosti lovnihi živali, npr. jelenjadi, so znane v manjšem odstotku.¹⁷ Poleg tega votivne keramične figurice kažejo, katere domače in divje živali so poznali. Ukvarjali so se torej poleg obrti tudi z živinorejo in poljedelstvom. V

¹⁶ Lamut 1987.

¹⁷ Bartosiewicz 1987.

SL. 10 (LEVO)

V ormoški prazgodovinski naselbini je bilo odkritih več primerkov preprostih žrmelj, ki kažejo na uporabo žitaric v prehrani. (Foto: Nina Mertik)

SL. 11 (DESNO)

Skupina shrambnih posod iz ormoške prazgodovinske naselbine na razstavi *Od igrache do žare* v nekdanji pristavi gradu Ormož (Foto: Boris Farič)

prehrani so uporabljali med drugim žitarice, na kar kaže raba žrmelj (Sl. 10), pridelke pa so hranili v shrambnih posodah, ki so jih zakopali do vratu globoko v sterilno ilovico, da so bila živila stalno na hladnem (Sl. 11).

Grobišče žarnih grobov je ob koncu kulture žarnih grobov in na prehodu v železno dobo nastalo zahodno od naselbine, onkraj hudourniškega potoka. Raziskan je bil verjetno le del, od odkritih 20 pokopov niso imeli vsi pridatkov.¹⁸ V tem času je bilo v navadi, da so v moške grobove poleg žare za pepel pokojnika in posodja za hrano ter pijačo, ki jo bodo potrebovali v onstranstvu, začeli pridajati tudi orožje. Deveti moški grob iz Ormoža je imel tako kot pridatke poleg keramičnih posod tudi bronasto sulično ost in sekiro, na ogled je na razstavi *Od igrache do žare* v pristavi ormoškega gradu (Sl. 12).

SL. 12

Moški grob 9 z ormoškega planega žarnega grobišča je vseboval žaro, posode za hrano in pijačo za popotnico v onstranstvo ter bronasto sulično ost in sekiro. Predstavljen je na razstavi *Od igrache do žare* v pristavi gradu Ormož. (Foto: Boris Farič)

18 Tomanič-Jevremov 1989.

ŽELEZNA DOBA (850–15 PRED NAŠIM ŠTETJEM)

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA, HALŠTATSKA KULTURA (DO 5. STOLETJA)

Za razliko od prehoda med bakreno in bronasto dobo je prehod med bronasto in železno dobo kontinuiran, ormoško protourbano naselje se nadaljuje brez prekinitve, ob starejših stavbah zrastejo v železni dobi nove, mreža hiš se zgosti, poleg tega pa so poseljeni še novi predeli znotraj obrambnega sistema. Nova kultura starejše železne dobe se imenuje halštatska, po mestu Hallstatt na Solnograškem, kjer so najprej odkrili tovrstne najdbe in jih poimenovali.

Iz železa je zdaj orodje, iz ormoške naselbine je znan na primer nožiček. Eno generacijo izdelujejo iz železa tudi ženske nakitne predmete, kot so ovratnice rombičnega preseka in spiralne zapestnice, dokler ne ugotovijo, da železo rjavi, potem se vrnejo k bronastemu nakitu (Sl. 13).

SL. 13

Železna spiralna zapestnica in bronasta fibula očalarka iz ženskega groba 7 v Ormožu, začetna faza železne dobe, 9./8. stoletje pred našim štetjem (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

Še vedno vlivajo izdelke iz bronu, kositer pa uporabljajo tudi za krašenje keramike, prav tako grafit. Tudi obrt izdelave raznih kamnitih predmetov je še živa, pogosti so brusi, na eni strani preluknjani, ker so jih nosili privezane z vrstico za pas. Iz kamna so tudi gladila za kožo iz mehkega amfibolita (Sl. 15), prvič se pojavijo koščki stekla modro turkizne barve (Sl. 14).

SL. 14

Koščki stekla iz ženskega planega žganega groba št. 7 v Ormožu (povečano), zgodnja železna doba (Foto: Nina Mertik, povečano)

SL. 15
Raznovrstno kamnito orodje iz ormoške prazgodovinske naselbine iz pozne bronaste in starejše železne dobe:
a – vretenci oziroma ščitnika za preslice,
b – brusa z odprtino za obešanje za pas,
c – jedro dvodelnega kalupa, d – dleto,
e – ploščate trapezaste sekire,
f – gladilo,
g – fragmenta kladivastih sekir,
h – izvrtke kladivaste sekire (Foto: Nina Mertik)

Za pozno bronasto dobo, ko je pri uporabni umetnosti v modi razno geometrijsko krašenje keramike – šrafirani trikotniki, cikcaki, strešice itd. – se po daljšem obdobju v železni dobi pojavi tudi antropomorfno in zoomorfno oblikovanje. V glini oblikujejo razne živalske figurice, kot so konj, ovca, riba, pes, vidra itd. Gre za poenostavljeno oblikovanje figuric, ki jih nekateri razlagajo kot otroške igrače, drugi pa kot votivne darove takratnim bogovom (Sl. 16).

SL. 16
Votivne keramične živalske figurice iz prazgodovinske naselbine v Ormožu, pozna bronasta in železna doba. Na ogled so v nekdanji pristavi gradu Ormož, na razstavi *Od igrافة do žare*. (Foto: Boris Farič)

SL. 17

Oblečena ženska figurica, prikazana z vsemi detajli noše; levo pogled od spredaj, desno pogled od zadaj (viš. = 4,7 cm), zgodnja železna doba. (Foto: Nina Mertik)

Ženske figurice, izdelane v glini, so dveh vrst. Prve so prikazane v obleki, spodaj trapezaste oblike, brez nog, tako da je bila spodnja stranica trapeza stojna ploskev figurice. Oblačilo je lahko prikazano z vsemi detajli, kot nalegano krilo, preko katerega so nosile manjši pravokotni predpasnik, pikasto okrašen na bordurah. Okrog ramen je ruta, prav tako pikasto okrašena, okrog vratu je včasih nakazana ovrtnica in rob zgornjega dela oblačila (Sl. 17). Lahko pa so oblečene figurice tega tipa nekajkrat prikazane s trapezasto formo skrajno shematično, brez oblačilnih detajlov (Sl. 18).

SL. 18

Shematično oblikovana keramična ženska figurica (Foto: Boris Farič)

Drugi tip antropomorfnega oblikovanja so gole ženske in moške figure, prikazane z nakazanimi očmi, nosom, usti in znaki spola. Te figurice razlagamo kot upodobitve takratnih božanstev. Kratkonoga moška figurica bi utegnila predstavljati podobno božanstvo, kot je bil

SL. 19

Ormoški glineni idoli, gola figurica verjetno predstavlja boginjo Afrodito (levo, viš. = 6,1 cm), moška pa njen par, boga kovačev in livarjev Hefajsta (desno, viš. = 6,4 cm); zgodnja železna doba. (Foto: Nina Mertik)

v Grčiji antični bog kovaštva (in livarstva) Hefajst (Sl. 19 – desno). Par mu je verjetno predstavljala gola boginja (Sl. 19 – levo), ki odgovarja grški boginji ljubezni Afroditi.

HALŠTATSKA HIŠA S HAJNDLA PRI ORMOŽU

Poleg Ormoža je bila iz časa starejše železne dobe odkrita poselitev tudi na Hajndlu zahodno od Ormoža. V tlorisu so se nam ohranili sledovi halštatske hiše (Sl. 20), po konstrukciji nekoliko drugačni od ormoških, ki so bile grajene iz vertikalnih lesenih stebrov in vmesnega horizontalnega prepleta iz vejevja, oblepljenega z ilovico oziroma hišnim lepom.¹⁹

SL. 20

Hajndl 2000, sledovi temeljev hiše iz starejše železne dobe (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

¹⁹ Za poljuden prikaz ormoške hiše glej npr. Lamut 1987.

GOMILE IZ ŽELEZNE DOBE

Zgodnje žgane grobove s pridatki iz železa z žarnega grobišča nasledijo v razviti železni dobi gomilna grobišča z žarnimi grobovi. Omembe gomil so znane iz samega Ormoža, Hajndla in s Hardeka. Tiste s Hardeka je proti koncu 19. stoletja raziskal gimnazijski profesor iz Gradca Franc Ferk (Sl. 21a, b), preostanke zadnje pa ptujski muzej leta 1997 pred izgradnjo ormoške obvoznice. Našli smo le fragmente keramike, med njimi dele lonca, ki je nekoč po vsej verjetnosti služil kot žara (Sl. 22).

SL. 21A

Železnodobno gomilo na Hardeku pri Ormožu je leta 1899 raziskal Franc Ferk. Kopijo originalne fotografije hrani Pokrajinski muzej Maribor, A 912 oziroma A 913, original pa Univerzalni muzej Joanneum iz Gradca.

SL. 21B

Bronasti portret prof. Franca Ferka je delo akad. kiparja Viktorja Gojkoviča in je postavljen v Sončnem parku na Ptujju pred nekdanjim dominikanskim samostanom. Zgradba samostana je bila med obema vojnoma muzej, ki se je zaradi Ferkovih donacij imenoval Mestni muzej Ptuj. (Foto: Boris Farič)

SL. 22

Sodčast keramični lonec s štirimi držaji iz halštatske gomile na Hardeku, odkrit leta 1997. (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

Poleg Ormoža je bila iz časa starejše železne dobe odkrita poselitev tudi na Hajndlu zahodno od Ormoža. V tlorisu so se nam ohranili sledovi halštatske hiše, ki je bila po konstrukciji nekoliko drugačna od ormoških.

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA, LATENSKA KULTURA (DO LETA 15. PRED NAŠIM ŠTETJEM)

Halštatske najdbe v samem Ormožu so prisotne do vključno 6. stoletja pred našim štetjem, potem sledi nekajstoletna cenzura. Ostalin zgodnje latenske kulture v samem Ormožu ni, pač pa poznamo najdbe poznega 2. in 1. stoletja pred našim štetjem, ki segajo vse do rimske zasedbe leta 15 pred našim štetjem. Latenska kultura je sicer imenovana po kraju La Tene v francoskem delu Švice, kjer so bile tovrstne najdbe prvič odkrite. Prvič so v tem obdobju po imenih znana tudi ljudstva. To je v starejšem delu latenske dobe v širši regiji plemo Tavriskov, v mlajšem delu pa so v Podravju poznana manjša regionalna plemena, kot so Ambidravi (= tisti, ki prebivajo na obeh bregovih reke Drave), in sicer v Noriškem kraljestvu in kasneje v provinci Norik na današnjem avstrijskem Koroškem; v naši regiji so to Serreti (lat. Serretes) in Serapilli, vzhodno od nas pa Jasi (Iasi); današnje Varaždinske toplice so se v rimski dobi po njih imenovali Aquae Iasae.

Kelti so izdelovali lončene posode na hitro vrtečem se lončarskem kolesu. V ormoški muzejski arheološki zbirki sta razstavljena redukcijsko sivočrno žgana posoda z dodatkom grafita in druga oksidacijsko rjavordeče žgana posoda (Sl. 23 – levo). V severovzhodnem delu naselbine na notranji strani starejšega obrambnega nasipa so arheologi odkrili deset glinenih peči, ki so služile za različne namene, morda tudi za žganje keramike. Ostanki najboljše ohranjene so prikazani ob omenjeni keramiki. Od peči sta se ohranila le kurišče in plošča, kamor so polagali predmete za žganje, visoka, banjasto obokana kupola pa se ni ohranila (Sl. 23 – desno). Med bronastimi izdelki je zanimiva sponka za obleko, fibula tipa Nauhaim (Sl. 24)

SL. 23A, B

Latenske ostaline iz prazgodovinskega Ormoža: na levi v vitrini keramika, izdelana na lončarskem kolesu, na desni peč s kuriščem, a brez ohranjene kupole; mlajša železna doba, 2. in 1. stoletje pred našim štetjem. Posnetek z razstave Od igrače do žare v pristavi gradu Ormož. (Foto: Boris Farič)

SL. 24

Latenska fibula tipa Nauheim iz ormoške naselbine (Foto: Nina Mertik)

ZGODOVINSKA OBDOBJA

RIMSKA DOBA (OD LETA 15 PRED NAŠIM ŠTETJEM DO 476)

Velik del rimske dobe je naše območje spadalo v provinco Zgornjo Panonijo (Prov. Pannonia Superior), ta pa je bila razdeljena še detajlneje na mestna območja večjih mest s statusom municipija ali provincialnega mesta. Območje današnje Prlekije je spadalo pod ptujski/petovionski ager (lat. ager = polje, tu v pomenu ruralno zaledje, ki je spadalo pod mestno upravo), v mestno območje, ki se je v originalu imenovalo »Colonia Ulpia Traiana Poetovio«, pri čemer je Ulpia rodbinsko ime cesarja Trajana, ki je dal naselbini ob nekdanjem vojaškem taboru (legiji, kot sta VIII. Avgusta, XIII. Gemina) na prehodu iz 1. v 2. stoletje mestne pravice oziroma status kolonije, v

SL. 25A, B

Ulita bronasta
oljenka iz rimske
vile v Pavlovcih,
sedemdeseta leta
3. stoletja našega
štetja (Foto: Davorin
Ciglar Milosavljević)

kateri so bili njeni prebivalci polnopravni rimski državljani; Poetovio pa je predrimsko ime kraja. Nekateri med njimi so imeli na podeželju tudi svoja posestva, vile rustike (*villae rusticae*). V Spodnjem Podravju jih je dokumentiranih več, dve pa sta vsaj delno raziskani: prva je bila odkrita tista v Grabah pri Središču ob Dravi, ki jo je raziskoval že Fran Kovačič,²⁰ druga pa v Pavlovcih.²¹ Iz vile v Pavlovcih izvira na primer ulita bronasta oljenka z reliefom gledališke maske (Sl. 25), datirana je z bronastim novcem SEVERINE AVG(ustae), žene cesarja Avrelijana, ki je vladal v letih 270 do 275.²²

Prostor današnjega Ormoža pa v rimski dobi ni bil poseljen. Nekateri so želeli sem locirati v virih izpričano cestno postajo »in medio Curta«²³, vendar do zdaj niso bili najdeni nikakršni naselbinski ostanki iz te dobe, odkrite so bile le naključne najdbe. Dokazano pa je severno od današnjega mesta in južno od primestnega naselja Hardek tekla magistralna cesta,²⁴ ki je iz Italije skozi današnje slovensko ozemlje vodila vse do meje Rimskega cesarstva na Donavi. En njen krak je bil usmerjen proti severovzhodu, proti Akvinku (lat. *Aquincum*), ki je bil najprej legijski tabor, kasneje municipij in kolonija, del današnjega Budima na desnem bregu Donave. Drugi krak pa je vodil proti severu, Karnuntu (lat. *Carnuntum*), najprej prav tako legijskemu taboru ob Donavi in kasneje glavnemu mestu province Zgornje Panonije. Ostanke te magistralne rimske ceste so razkrile

20 Kovačič 1908.

21 Šubic 1973, Tušek 2010.

22 Tušek 2010, fot. na str. 113.

23 Pahič 1975, str. 320.

24 Ibidem.

SL. 26

Arheološka
izkopavanja leta 2000
na Hajndlu pri Ormožu
so med drugim
razkrila tudi sledove
rimskodobne ceste,
tlakovane z rečnimi
oblicami. (Fototeka
arheološkega oddelka
Pokrajinskega muzeja
Ptuj – Ormož)

SL. 27

Ostaline rimskodobnih
peči, odkrite med
arheološkimi
raziskavami leta
2000, Hajndl pri
Ormožu. (Fototeka
arheološkega oddelka
Pokrajinskega muzeja
Ptuj – Ormož)

arheološke raziskave leta 2000 na Hajndlu zahodno od Ormoža; cesta je bila tlakovana z rečnimi oblicami (Sl. 26), nedaleč od nje so našli še peči za žganje apna (Sl. 27).²⁵

Na območju Ormoža so pri gradu našli novce, med katerimi je najdragocenejši zlatnik cesarja Karina (lat. Carinus, 283–385, sočesar in konzul), ki ga hrani graški muzej (Univerzalni muzej Joanneum iz Gradca).²⁶

Z ormoškega območja pa je še rimskodobni zlatnik cesarja Nerona; leta 1840 ga je našel dr. Gottweiss, težak je 7,20 grama in meri v premeru 18 mm; najdba je romala v graški muzej.²⁷

Na averzu je prikazan cesarjev portret v desnem profilu, na reverzu pa kot nam pove napis boginja zdravja SALUS. Upodobljena je v levem profilu, sedeča na prestolu, v rokah drži patero (posodico za daritev) (Sl. 28a, 28b).

25 Žižek 2003.

26 Pahič 1975, str. 320.

27 Lamut 2015, str. 310–312.

SL. 28A, B

Averz in reverz
zlatnika cesarja
Nerona iz Lahoncev,
hrani Numizmatični
kabinet Univerzalnega
muzeja Joanneum
iz Gradca. (Fototeka
Numizmatičnega
kabineta v
Univerzalnem muzeju
Joanneum iz Gradca)

Med rimskodobnimi najdbami iz okolice mesta sta znani dve marmorni pepelnici z napisi o pokojnikih in trije miljniki, valjasti stebri, na katerih je bila zapisana razdalja med kraji. Od miljnikov je bil eden upodobljen skupaj s pepelnico iz Savcev (najdena leta 1796) že leta 1801 na ročno narisanim načrtu (ledinski karti) omoškega gospostva kot dekoracija ob robu napisnega polja (Sl. 29).²⁸

SL. 29:

Rimske ostaline iz
ormoškega gospostva,
upodobljene leta 1801
kot dekorativni motiv
na ročno slikanem
zemljevidu. Zemljevid
je razstavljen v gradu
Ormož. Skeniran
detajl.

Pepelnica, upodobljena na istem načrtu, se danes hrani v antičnem lapidariju graškega muzeja ob gradu Eggenberg (Univerzalni muzej Joanneum iz Gradca), kopija pa v arheološki zbirki

28 Karta je na ogled v prvem nadstropju gradu Ormož.

Sl. 30

Bočna stranica
marmornate
rimskodobne
pepelnice iz Savcev,
hrani graški muzej v
antičnem lapidariju
ob gradu Eggenberg,
Univerzalni muzej
Joanneum iz
Gradca. (Fototeka
arheološkega
oddelka
Univerzalnega
muzeja Joanneum iz
Gradca)

Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož. Na čelni stranici je v pravokotnem profiliranem polju izklesan napis v latinščini, ki nam v svobodnem prevodu pove: »Valerij Valens je za življenja dal izdelati (to pepelnico) zase, za svojo najdražjo ženo Ulpijo Licinijo, ki je (do)živela 25 let in (sinu) Titu Valeriju Valentinu ter nečakoma Valerijanu in Justinu.« Na levi strani čelne stranice pepelnice je v reliefu upodobljen (pod za našo regijo v 2. in 3. stoletju karakteristično dekoracijo – noriško panonsko voluto) pokojnik s svitkom v roki. Morda je bila mišljena pri tem njegova oporoka ali pa je nakazan njegov poklic oziroma funkcija, utegnil bi biti pisar ali računovodja. Na desni strani čelne stranice je upodobljena pokojnikova žena, bočni stranici pa sta okrašeni z dekorativnima reliefoma. Na desni stranici je relief trte z grozdi, ki raste iz posode, na levi stranici pa krilati deček ponuja posodo z mano pavu, ki je bil v pozni antiki simbol večnosti (Sl. 30).²⁹

Podobna, a precej večja pepelnica je bila leta 1894 odkrita v gradu nemškega viteškega križarskega reda v Veliki Nedelji, zdaj je shranjena v depozu Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož na Ptuj (inv. št. Rimski lapidarij 104). Podobno ima na čelni stranici izklesan napis z navedbo pokojnikov, moža, žene in štirih otrok, levo je relief pokojnice, desno pa moža v vojaški opreми. Oba reliefa imata na vrhu izklesano kot dekoracijo noriško-panonsko voluto, prav tako je enak okrasni motiv

29 Lamut 2015, str. 312–319.

SL. 31

Ena od bočnih stranic rimskodobne marmornate pepelnice, nekoč v gradu Velika Nedelja, hrani antični lapidarij arheološkega muzeja Ptuj – Ormož. (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

nad reliefoma obeh bočnih stranic. Na levi stranici so pod girlando upodobljeni vsi štirje pokojni otroci, na desni stranici pa par ob okrogli trinožni mizi (Sl. 31). Pepelnica je datirana v 2. stoletje.³⁰

V 19. in prvi polovici 20. stoletja so bile tudi pri nas v gradovih in dvorcih pogoste zasebne zbirke rimskih starin. Tako je dvorec Apače ob Muri krasil doprski kip rimskega cesarja Hadrijana. Sama marmorna glava je original, oklep pa je bil dodan kasneje (Sl. 32).³¹

Na začetku druge svetovne vojne so doprsje prepeljali na Ptuj (Sl. 34)³² in ga razstavili v muzeju.

SL. 32:

Doprski marmornati kip rimskega cesarja Hadrijana je bil do druge svetovne vojne v gradu Apače ob Muri. Zdaj je v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož in nosi oznako R(imski) (L) apidarij 104. (Foto: Boris Farič)

30 Jevremov 1988, str. 86–87, zap. št. 75, RL 104.

31 Jevremov 1988, str. 117, zap. št. 134, Rimski lapidarij 440.

32 Arheo 1, iz fototeke PM Ptuj, 1981, str. 47–48 in fot.

SL. 33

Dovoz Hadrijanovega kipa leta 1941 v takratni Mestni muzej Ptuj. Stoji univ. prof. dr. Balduin Saria. Fotografija na steklu. (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

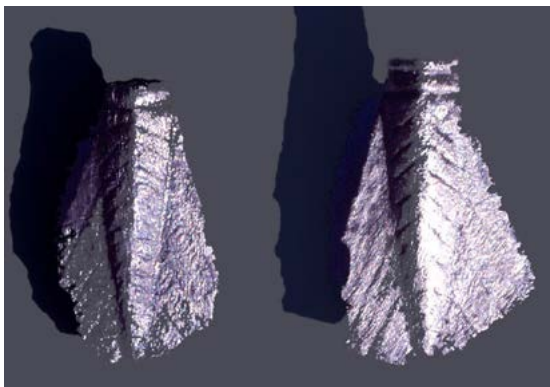

**POZNA ANTIKA, ČAS PRESELJEVANJA LJUDSTEV IN
ZGODNJI SREDNJI VEK (OD LETA 476 DO 9. STOLETJA)**

Iz tega večstoletnega obdobja arheoloških najdb z območja kasnejšega samega mesta praktično ni. Ob arheoloških raziskavah na primestnem naselju Hardek so bili najdeni par aplik v obliki škržata (Sl. 34), ki sta bili verjetno del dekoracije konjske oprave, in par igralnih kock. Naselbinske ostaline niso bile najdene, zato lahko domnevamo, da najdbe izvirajo iz kakšnega posameznega germanskega groba iz časa preseljevanja ljudstev, natančnejša etnična opredelitev pa ni možna.³³

SL. 34

Aplika v obliki škržata, Hardek pri Ormožu, raziskave leta 1997, čas preseljevanje ljudstev (Fototeka arheološkega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož)

33 Opredelitev Ivan Žižek.

Kot naključno najdbo literatura navaja zgodnjesrednjeveški oziroma bizantinski novc iz vasi Savci, in sicer zlatnik cesarja Herakleja I. (Flavius Heraclius, vzhodnorimski-bizantinski cesar, vladal 610–640), ki pa ni bil fotografiran in se ni ohranil (baje je bil pretopljen za zobno krono). Konec 6. in v začetku 7. stoletja (vsaj do leta 623/626 in dalje v 8. stoletje) so bili naši kraji v okviru avarskega kaganata, bizantinski cesarji pa so morali v zameno za mir avarskim kaganom včasih plačevati tribut, in tako je Heraklejev zlatnik lahko prišel do naših krajev.³⁴

Arheološke najdbe iz sledečega 8. stoletja na kasnejšem območju Ormoža in ormoškega gospostva niso poznane. V čas vključenosti območja v Spodnjo Panonijo in Salzburško nadškofijo v 9. stoletju je jezikoslovec Dušan Ludvik umestil domnevni nastanek Holermusa/Ormoža,³⁵ kar pa ostaja le hipoteza, saj kljub veliki arheološko raziskani površini v srednjeveškem mestu materialne ostaline tega časa niso ohranjene.

Drugi del članka o srednjeveških in novoveških arheoloških najdbah bo predstavljen predvidoma v naslednji številki zbornika.

LITERATURA

Blaznik, Pavle, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500, 2. del: N–Ž, *Historična Topografija Slovenije II*, Maribor 1988.

Bartosiewicz, László, Ormož, vloga živali v kmečkem gospodarstvu = Ormož, an exemple of animal exploitation. V: Gombač, Boris M. (ur.), et al. *Bronasta doba na Slovenskem* : 18.–8. st. pr. n. š. Ljubljana: Narodni muzej, 1987. Str. 58–60, risbe [COBISS.SI-ID 21742136].

Curk, Jože, *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem: urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*, Maribor 1991, Ormož – str. 107 s.

Dular, Janez, Tomanič-Jevremov, Marjana: Ormož. Utrjeno naselje pozne bronaste in starejše železne dobe. *Opera instituti archaeologici Sloveniae* 18, Ljubljana 2010.

Hajdinjak, Boris, Rodbina. Deset generacij gospodov Ptujskih. V: Vidmar, Hajdinjak: *Gospodje Ptujski. Srednjeveški vitezi, graditelji in mecen*. Publikacija k razstavi (ur. Polona Vidmar, Pokrajinski muzej Ptuj), Ptuj 2008, Rodovnik gospodov Ptujskih, str. 7–8.

Jevremov, Blagoj, Vodnik po lapidariju, Pokrajinski muzej Ptuj, Zbirka vodniki, 1988.

Knific, Timotej, Tomanič-Jevremov, Marjana, Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi, *Ormož skozi stoletja V / 1. knjiga* (ur. Marija Hernja Masten, Občina Ormož), Ormož 2005, str. 160–177.

Kos, Franc, Kos, Milko: *Viri za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V. knjiga, 1201–1246*, Ljubljana 1928.

Kovačič, Fran, Izkopavanja v Središču, Časopis za zgodovino in narodopisje 5, str. 176–186.

Kovačič, Fran, *Trg Središče*. Maribor 1910.

Krempl, Anton, *Dogodivšine Štajerske zemle z posebnim pogledom na Slovence*. V Gradci 1845.

Lamut, Brane, Ormož – podoba prazgodovinskega naselja = The settlement at Ormož. V: Trampuž-Orel, Neva (ur.), Teržan, Biba (ur.), Svoljšak, Drago (ur.). *Bronasta doba na Slovenskem* : 18.–8. st. pr. n. š. Ljubljana: Narodni muzej, 1987, str. 46–57.

34 Lamut 2015, 319–320.

35 Ludvik, 1956.

Lamut, Brane, Mele, Marko: *Med Dravo in Muro. Predstavitev arheološke dediščine obmejnih občin Prlekije in Medžimurja*. Katalog razstave (Muzej Ormož), Ormož 2006.

Lamut, Brane, Arheološke ostaline z območja Občine Sveti Tomaž, *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož* 4, 2015, str. 303–326.

Lamut, Brane, Arheološke ostaline srednjeveškega Ormoža. Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož 5 (ur. Martin Šteiner, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož), Ptuj 2017, str. 275–301.

Lamut, Brane, Arheološke ostaline novoveškega Ormoža. Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož 5 (ur. Martin Šteiner, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož), Ptuj 2017, str. 303–331.

Lubšina-Tušek, Marija, Kamnito orodje v severovzhodni Sloveniji, v: Brane Lamut (urednik), *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in muzejskega društva*, Ptuj 1993, str. 31–158, Šalovci na str. 92 in na Tab. 3 na str. 55; z navedbo starejše literature.

Lubšina-Tušek, Marija, Ormoško območje v arheoloških obdobjih in prostorska arheologija, v: Marija Hernja Masten (urednica), *Ormoški zbornik V*, Ormož 2005, str. 178–225, omemba Šalovcev na str. 199.

Ludvik, Dušan, Nekaj krajevnih in vodnih imen, v: *Slavistična revija*, IX. letnik, Ljubljana 1956, str. 189–194.

Novak, Vilko, Slovar stare knjižne prekmurščine, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2015, s. v.: Ormožd.

Pahič, Stanko, K predslovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja, v: *Svet med Muro in Dravo. Ob 100-letnici I. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968*, Maribor 1968, str. 158–255.

Pahič, Stanko, Ormož. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975.

Perc, Bernarda, K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu. V: *Arheološki vestnik* 13–14, 1962–63, str. 375–381.

Skrabar, Viktor, Stara ledinska karta v ormoškem gradu, Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 30, snopič. 1–2, Maribor 1935, str. 30–44.

Stopar, Ivan, Poznogotske pečnice s celjskega območja, *Varstvo spomenikov* 20, Ljubljana 1975 (1976), str. 175–306.

Šubic, Zorka, Antična stavba v Pavlovcih pri Ormožu. V: Curk, Jože (ur.), *Ormož skozi stoletja* 1. Maribor: Obzorja. 1973, str. 32–50.

Tomanič-Jevremov, Marjana, Žarno grobišče v Ormožu, *Arheološki vestnik* 39–40, 1988–1989, str. 277–322.

Tomanič-Jevremov, Marjana, Ormož. V: Drobci nekega vsakdana. *Archaeologia historica Slovenica* 2 (Filozofska fakulteta univerze v Ljubljani, Oddelek za arheologijo), Ljubljana 1997, str. 107 ss.

Tomanič-Jevremov, Marjana, Tomaž, Alenka, Kavur, Boris, Ormož – Škoršičev vrt, bakrenodobna jama; v: *Od Sopota do Lengyela. Prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo* (ur. Alenka Tomaž), str. 155–174.

Tušek, Ivan, Sondiranje na rimski vili rustici v Pavlovcih pri Ormožu. *Zgodovinski zapisi* 7, 2010, str. 110–113.

Velušček, Anton, Absolutna kronologija slovenskega neo- in eneolitika : prispevek za razpravo = Absolute chronology of the Slovenian Neo- and Eneolithic : contribution to discussion. V: TERŽAN, Biba (ur.), et al. *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem = Absolute dating of Bronze and Iron Ages in Slovenia*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Narodni muzej Slovenije, 2014. Str. 629–644, ilustr., zvd. Katalogi in monografije, 40. ISBN 978-961-237-651-2 [COBISS.SI-ID 37603629].

Vidmar, Polona, Graditelji in meceni. Dominikanski samostan na Ptuju. Vidmar, *Gospodje Ptujski. Srednjeveški vitezi, graditelji in meceni*. Publikacija k razstavi (ur. Polona Vidmar, Pokrajinski muzej Ptuj), Ptuj 2008, posebno str. 50–54.

Žižek, Ivan, Eneolitska naselbina Hardek; v: *Od Sopota do Lengyela. Prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo* (ur. Alenka Tomaž), str. 129–140.

Žižek, Ivan, Hajndl pri Ormožu, naselje bakrene dobe, v: *Od Sopota do Lengyela. Prispevki o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Donavo* (ur. Alenka Tomaž), str. 141–153.

ORMOŽ BEFORE ORMOŽ

A BRIEF POPULAR SCIENCE PRESENTATION OF ORMOŽ ARCHAEOLOGICAL REMAINS FROM PREHISTORY TO THE EARLY MIDDLE AGES

A comprehensive popular science article about archaeological remains from Ormož was originally written for a monograph on Prlekija, which was not published. Here we present the first part of the text, which covers the period from the beginning of settlement to the early Middle Ages. From each period, only the culture of the material and some random finds were listed.

For individual random finds of the Neolithic and Copper Age from the Ormož area (Fig. 1), sites of the Lasinja culture from locations near Ormož are listed, the remains of prehistoric architecture from Hardek (Fig. 2) and a cup with a characteristic shape and decoration of the Lasinja culture (Fig. 3). and a multi-period settlement on Hajndl (Fig. 4) also with finds from the Lasinja culture. The third Copper Age location is Škoršičev vrt within the area of the former medieval western Ormož suburb. Ceramics of the Lasinja culture (Figs. 5a, b, c) and fragments of a younger groove cut culture (Fig. 6) were discovered here.

Of the Bronze Age cultures, only the youngest of them, the Urnfield culture is known to be from Ormož. Its older age is represented by depots from Grabe pri Središču (Fig. 7) and Pušenci (Fig. 8); from the younger age, when at the turn of the 1st millennium BC, a fortified settlement was formed with banks of earth, a type of settlement material (Figs. 9–11) and burial material (Fig. 12) is presented. The Late Bronze Age younger Urnfield culture in the Ormož settlement continues into the Old Iron Age, or the Hallstatt culture, the finds dating back to the 6th century BC (Figs. 13–19). Settlement remains of the Hallstatt period were also discovered at the nearby multi-period site of Hajndl (Fig. 20). New at this time were urn burials (Fig. 22) under tumuli (Fig. 21a, b).

After a long break between finds, remains of a settlement from the 2nd and 1st century BC from the Early Iron Age, from the La Tène culture, were found in the area of Ormož, the remains of a kiln (Fig. 23 - right) and pottery, made on a rotating potter's wheel

(Fig. 23 - left), and two metal clasps for clothing, one of which is bronze (Fig. 24), were discovered.

During the Roman period, Ormož was not a settlement; it was a peripheral area of the Petoviona ager along the road leading to the east (Fig. 26); next to it, lime kilns were discovered on Hajndl (Fig. 27). Further to the east, rural villas stood near the roads: the first in Središče ob Dravi and the second in Pavlovci. In the latter, a bronze oil lamp with a relief of a theatrical mask was discovered (Figs. 25a, b). The remaining random finds from this area are presented in the following images, including one of the gold coins and two stone cinerary urns (Figs. 28–31); of finds from former private collections, the marble portrait of Emperor Hadrian is interesting (Figs. 32, 33).

From the time of late antiquity, a coin of Emperor Heracles I is mentioned, and from the Migration Period, only a couple of bone dice and two metal appliques in the shape of a cicada are known from our area (Fig. 34), which were probably part of horse tack.

IZR. PROF. DR. BORIS KAVUR

Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične študije Koper
boris.kavur@upr.si

IVA BAČIĆ CIGLAR

Kustodinja arheologinja
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
iva.ciglar@pmpo.si

Brengova: Esej o okrasu srednjebronastodobne amforice

UVOD

Pred več kot pol stoletja je obsežni vseslovenski projekt *Arheološka topografija Slovenije* prisilil lokalne raziskovalce, da so zbrali vse do tedaj poznane topografske in zgodovinske podatke o arheoloških najdbah z območja Slovenije. Seveda se moramo zavedati, da je sam koncept izhajal iz razprave oziroma osebnega prepričanja Stanka Pahiča, da je primerno za strokovno in kreativno delo dobro poznati prostor, v katerem deluješ, in njegove arheološke spomenike, s tem pa poznati tudi zgodovino raziskav posameznih kulturnih fenomenov (Pahič, 1968).

Posledično se je ob zaključku projekta, ki je prvič združil slovensko arheologijo, in izidu zbornika *Arheološka najdišča Slovenije* (kot tudi obsežnega prispevka v zborniku *Svet med Muro in Dravo* (Pahič, 1968))

zdelo, da sta prav Pahičeva sistematičnost in vztrajnost razlog, da podatki za Slovenske gorice kažejo prisotnost neizmerne količine arheoloških ostankov. Nikoli prej regija med Dravo in Muro ni bila tako kvantitativno potisnjena v ospredje slovenske arheologije, kar se je odražalo v številnih prispevkih Pahiča v reviji *Varstvo spomenikov*, njegovi popularizacijski dejavnosti arheologije v regionalnih medijih, predvsem pa v njegovem sistematičnem prizadevanju, da bi naredil dostopne svoje terenske dnevnike in topografska opažanja. Kljub temu pa so številni podatki ostali nepreverjeni oziroma regija kljub dolgoletnemu delovanju prej omenjenega ni nikoli v številnih pogledih izplavala v ospredje zanimanja slovenske in mednarodne arheologije. Poleg k številnim pomembnim prazgodovinskim najdiščem in najdbam se je pozornost usmerila predvsem v paradne discipline, med katerimi je osrednje mesto prevzelo preučevanje kulture žarnih grobišč oziroma grobišč ob Dravi. Iz celotne retorike preglednih člankov na začetku zbornika se je pokazalo, da obdobje srednje bronaste dobe prednjači kot najslabše poznano oziroma tisto obdobje, iz katerega so arheološki podatki na območju vzhodne Slovenije najbolj skromni (Pahič, 1975, str. 50).

Tudi v desetletju, ki je sledilo, velika sinteza izpod peresa Staneta Gabrovca ni bila veliko bolj optimistična o interpretativnem potencialu srednjebronzastodobnih najdb. Pri pregledu v IV. zvezku *Praistorije jugoslavenskih zemalja* je kot značilne oblike keramike tega obdobja izpostavil zgolj posode z izboklinami in navedel, da do tedaj skromno poznano keramično gradivo ne dopušča preciznejše kulturne determinacije redkih naselbinskih kontekstov (Gabrovec, 1983, str. 42). Kasneje je v uvodnem besedilu ob objavi rezultatov kolokvija o bronasti dobi v *Arheološkem vestniku* napovedal, da bodo nekatera vprašanja lahko razrešena prav na osnovi ugotovitev sistematičnih izkopavanj naselbine v Olorisu v Prekmurju. Pri tem je tudi opozoril, da se večina najdb s tega območja lahko povezuje z mlajšo žarnogrobiščno virovitiško skupino (Gabrovec, 1989, str. 117).

Ob koncu stoletja je Janez Dular v pregledu stanja poznavanja srednje bronaste dobe še vedno bil prisiljen izraziti, da imamo iz tega obdobja le malo najdb (Dular, 1999, str. 95), vendar se je v naslednjih dveh desetletjih količina poznanega gradiva radikalno spremenila. Ključnega pomena, seveda, za zagon razprav je bila njegova objava ugotovitev izkopavanj v Olorisu (Dular, Šavel in Tecco Hvala, 2002) in primerjalna analiza odkritega gradiva (Dular, 2002).

Poglavitne spremembe oziroma kvalitativni in kvantitativni obrat v razumevanju pretekle poselitve se je zgodil šele v zadnjem času, ko so se pokazali učinki drugega velikega skupnega projekta slovenske arheologije. Takrat je Slovenske gorice presekala trasa današnje avtoceste in nenadoma se je razprla temeljito drugačna poselitvena slika ter v ospredje postavila veliko količino v preteklosti topografsko nevidnih najdišč, ki so poselitveno dinamiko prostora prikazali v popolnoma drugačni luči. In če se je poznavanje katerega obdobja prazgodovine resnično temeljito spremenilo, potem moramo na tem mestu izpostaviti predvsem nove podatke o naselbinah iz bronaste dobe. Poleg več naselbin iz starejše in mlajše bronaste dobe so bile odkrite tudi mnoge srednjebronastodobne. Do tedaj je bila srednja bronasta doba poznana zgolj na podlagi nekaterih gomilnih pokopov in naključnih najdb z višinskih naselbin oziroma sistematičnih raziskav najdišča Oloris (Dular, 2002). Objave najdišč, katerih raziskave so potekale v zadnjem desetletju 20. in prvem desetletju 21. stoletja, pa so pokazale popolnoma drugačno sliko oziroma poselitveno dinamiko (Kavur, 2007). Odrzile so na eni strani izjemno gostoto bronastodobnih naselbin v prostoru, predvsem pa so zaradi sodobnih raziskovalnih terenskih in datacijskih metod omogočile vpogled v trajanje teh naselbin in njihovih faz poselitve. Izkazalo se je, da so ideje o dolgotrajnih poselitvah posameznih lokacij napačne, oziroma da so tradicionalne razprave o kronologiji naselij konceptualno zastarele. Naenkrat so najdišča postala prostorski atraktorji, na katere so se ljudje vedno znova kratkotrajno vračali in tam puščali ostanke svojega delovanja. Pri večini večjih raziskanih bronastodobnih naselij je bilo mogoče rekonstruirati več obdobji poselitve in natančneje ločiti ostanke materialne kulture.

AMFORA

Arheološko najdišče Brengova je bilo odkrito na trasi avtoceste severno od glavne ceste Brengova–Cerkvenjak v osrednjem delu Slovenskih goric. Raziskani so bili ostanki iz prazgodovine in rimskega obdobja, sledi manjše bronastodobne naselbine pa so bile odkrite na severovzhodnem delu raziskanega območja. Ohranjene različne jame, kurišča in ostanke vkopov za nosilne konstrukcije stavb se je dalo rekonstruirati v delno ohranjene tlorise petih stavb. Nekoliko odmaknjeno od naselbine je bil odkrit vkop, pojasnjevan

kot ostanek groba. Žal je bila večina odkritega keramičnega gradiva močno fragmentirana. Na podlagi le redkih odlomkov je bilo mogoče rekonstruirati nekatere oblike loncev, skodel in skled, izpostavimo pa lahko tudi posode na nogi. Okras ostenij je poznan v obliki apliciranih členjenih in nečlenjenih reber, pogost je vrezani okras – gre za motive visečih šrafiranih trikotnikov, cikcak linij in pasov oziroma šrafiranih pasov. Ugotovitve izkopavanj so bile leta 2021 predstavljene v obliki monografije v seriji *Arheologija na avtocestah Slovenije* (Janežič, Ciglar in Žižek, 2021), v kateri je avtorica ostanke datirala v srednjo bronasto dobo (Ciglar, 2021). Žal pa se je v času med izkopavanjem in objavo gradivo premešalo. Eden izmed najbolj reprezentativnih predmetov materialne kulture – amforica, okrašena z vrezanimi ornamenti – se je tako znašla v napačnem kontekstu (Ciglar, 2021). V katalogu je opisana kot posoda iz žganega groba SE 400, kar pa je žal zmotno, saj se je v veliko mlajšem kontekstu nahajal lonček, ki v monografiji sploh ni bil prikazan (Ciglar in Kavur, 2022).

Amforica ima stojno površino, ovalen trebuh in le malo podaljšan vrat. Ustje je kratko in neznatno izvihano. Dva trakasta ročaja se začenjata na ramenu posode in se zaključujeta malo pod ustjem. Rekonstruirana višina posode znaša okoli 18 cm, premer ustja pa 11 cm. Njeno poglavitno značilnost predstavlja, poleg oblike, vrezani okras. Izveden je kot kombinacija vodoravnih in navpičnih črt, visečih in šrafiranih stoječih trikotnikov (Ciglar, 2021, str. 17).

Zgornjo mejo krasnega polja predstavljajo tri vrezane vodoravne črte na vratu posode, ki tvorijo dva pasova in med seboj povezujejo oba ročaja. Pod ročajema, izdelanima s štirimi vrezanimi črtami, visijo štirje vrisani trikotniki. Konica največjega se stika s konico stoječega poševno šrafiranega trikotnika. Zunanji črti obeh trikotnikov sta neprekinjeni – liniji tvorita velik križ oziroma znak v obliki črke X, katere zgornja in spodnja stran sta zapolnjeni z dvema različnima načinoma likovnega polnjenja prostora. Glede na ohranjene dele posode ter njeno simetrično in zrcalno rekonstrukcijo lahko predvidevamo, da je ostenje krasilo šest tovrstnih kompozicij, ki so se nekoliko razlikovale po velikosti. Zdi se, da so bili štirje viseči trikotniki na sprednji in zadnji strani nekoliko širši od visečih trikotnikov pod ročajema.

Na najdišču je bilo odkritih še več na podoben način okrašenih odlomkov keramike. Prednjačijo okras v obliki visečih in stoječih trikotnikov, ki so vpisani ali pa poševno šrafirani, prisotni pa so

tudi okraši vodoravno in poševno šrafiranih pasov oziroma mrež. Vsekakor je kot posebno najdbo v regiji treba omeniti še skledo z okrašenim dnom iz SE 20, ki pa prav tako ne omogoča rekonstrukcije (Ciglar, 2021, str. 137, G104). Žal največja količina tovrstno okrašenih odlomkov ni bila odkrita v jamah, ampak v plasti (SE 700), kjer pa najdbe zaradi fragmentacije ne omogočajo rekonstrukcije celotnih oblik posod.

O OKRASU

Iz same neposredne bližine Slovenije je prve tovrstne amforice z vrezanim okrasom že sredi devetdesetih let objavil László Horváth (1994). V preliminarni objavi naselbinskih kontekstov z najdišč Balatonmagyaród-Hídvégpuszta in hiše z najdišča Gelsesziget jih je uvrstil v okvir Kulture grobnih gomil in datiral v Bd C po srednjeevropski kronologiji (Horvath, 1994, str. 225–226, 4. kép., 7; 5. kép., 7; Kiss, 2007, str. 22).

V slovenski literaturi je na bronastodobni vrezani okras prvi opozoril Janez Dular v razpravi o keramičnem gradivu iz Olorisa, kjer je navedel, da so takšni ornamenti maloštevilni in omejeni večinoma na snope poševnih in ravnih linij ter šrafirane trikotnike (Dular, 2002, str. 159).

Leta 2007 je v zborniku Georg Tiefengraber predstavil novoodkrita bronastodobna najdišča iz avstrijskega dela Štajerske, ki so vsebovala številne z vrezi okrašene odlomke keramike (Tiefengraber, 2007a). Prav tako je v isti knjigi, povzemajoč objave, predstavil predlog kronološke in kulturne delitve srednje- in poznobronastodobnih najdišč obravnavanega območja (Tiefengraber, 2007b). Večji obseg odlomkov keramike, okrašenih z vrezanimi črtami, trakovi in trikotniki, je bil objavljen leta 2009 s skrajnega zahodnega roba Štajerske, z najdišča Šiman pri Gotovljah (Tomažič in Olić, 2009), kjer je tovrstne amforice avtorica prvič prikazala na tipološki tabeli kot poseben oblikovni tip in opisala njihov okras (Tomažič, 2009, str. 20–21).

Razpravo, ki je kot kronološke argumente vključevala tudi navedbe vrezanega okrasa na srednjebronastodobni keramiki, je v diskusiji o kronološki poziciji Olorisa prispevala Biba Teržan. Povezala je najdbe iz najdišč Slovenije, Avstrije in Madžarske, ter na podlagi kulturnozgodovinskih primerjav in absolutnih datacij pokazala, da

vrezani okras z motivi snopov poševnih, vodoravnih in navpičnih črt ter šrafiranih trikotnikov lahko najdemo zgolj na oblikovnem spektru keramike, značilni za »klasično« srednjeevropsko kulturo gomil (Teržan, 2010, str. 154–156). Absolutno kronološko je tovrstne najdbe uvrstila v 15. in 14. stoletje pr. n. št. (Teržan, 2010, str. 157), čeprav je že Tiefengraber pokazal, da bi najdbe na območju avstrijske Štajerske lahko bile še starejše (Tiefengraber, 2007b, str. 98). Drugo, prav tako predvsem kronološko razpravo je leta 2012 prispeval Boris Kavur, ki je na podlagi datacij najstarejše plasti v jarku (SE 164) in številnih keramičnih najdb, okrašenih z vrezi, na najdišču Sodolek v Slovenskih goricah pokazal, da lahko morda najstarejše kontekste s tovrstnimi najdbami datiramo že v 17. stoletje pr. n. št. (Kavur, 2012, str. 76–79).

Objave raziskanih bronastodobnih najdišč s keramiko, okrašeno z vrezi, so si sledile v zadnjem desetletju – prva je bila Podsmreka pri Višnji Gori v osrednji Sloveniji (Murgelj, 2013), sledili so ji Sodolek (Kavur, 2018) in Pod Grunti - Pince (Kerman, 2018) ter Bregova (Janežič, Ciglar in Žižek, 2021) in Malečnik (Kramberger, 2021) z vzhoda. Ponovno se je pri objavi gradiva iz Bregove vrezani ornamentiki posvetila Iva Ciglar, ki pa se je prav tako omejila na navajanje primerjav za posamezne elemente okrasa in datacije primerjav (Ciglar, 2021, str. 18–19).

Danes lahko zaradi količine objavljenih najdb z območja vzhodne Slovenije opazujemo vsaj pet najdišč z večjim številom in še vsaj pet najdišč z manjšim številom odlomkov z vrezi okrašene srednjebronastodobne keramike. Kljub številčnosti je izdelava vrezanih okrasov na keramiki omejena na redke osnovne likovne elemente – redke vbode, predvsem pa črte in trikotnike, ki sestavljajo kompleksnejše geometrične kompozicije. Črte tvorijo vodoravne in navpične črte, snope črt in trakove, ki so včasih navpično ali poševno šrafirani, včasih pa zapolnjeni z okrasom v obliki črke V. Trikotniki pa sestavljajo dve kompleksnejši obliki – vrisane in šrafirane trikotnike. Ti tvorijo samostojne, a kompleksnejše kompozicije, ki so v vizualni umetnosti ključni elementi za prikazovanje dimenzije – na podoben način se odražajo tudi na okrašeni keramiki. Kljub podobni obliki s svojim okrasom ustvarjajo različne vizualne učinke. Vrisani trikotniki, ki se v notranjosti manjšajo, ustvarjajo učinek globine – direktno nagovarjajo naš izšolani pogled na triangularno vizijo, kjer zmanjševanje ter stikanje v točki v sredini pričara učinek globine.

SLIKA 1

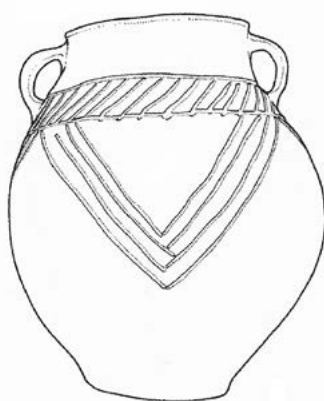
Amforica iz Bregove
(povzeto po Ciglar,
2021, str. 145, G 151)

Na drugi strani pa šrafirani trikotniki ustvarjajo drugačen vizualni učinek – s široko bazo dajejo vtis stabilnosti in šrafirane linije vodijo pogled iz ene v drugo stran, ustvarjajo učinek ponavljanja, ki se kljub koničasti obliki ne zaključuje v sami konici. Zaradi svoje polnosti vizualno oblike skoraj plastično izstopajo s površine.

Kljub dejstvu, da izrazita fragmentacija najdb omogoča rekonstrukcijo le redkih oblik posod, na območju vzhodne Slovenije med okrašenim posodjem količinsko izstopajo prav manjše trebušaste amforice. Gre za oblike, ki so kot neokrašene pogoste na številnih najdiščih. Amforico iz Bregove pa lahko glede na izdelavo in motiv okrasa primerjamo še se podobnima iz omenjenih Geleszigeta na Madžarskem in Šimana pri Gotovljah.

Tako okras amforice iz Bregove (Ciglar, 2021, str. 17, str. 145) (Sl. 1) v kombinaciji z njeno obliko ustvarja celo serijo vizualnih učinkov. Vodoraven trak jasno loči okrašeno telo od neokrašenega vratu, preko katerega se zgolj vzpenjata funkcionalna ročaja – pravzaprav loči med sabo dva oblikovno simetrična elementa, iz katerih je sestavljena posoda. Vbočen cilindrični vrat je simetričen od traku do ustja, izbočeno sodčasto telo pa je simetrično od traku do stojne površine. Viseči trikotniki se spuščajo z zoženega vratu in v zgornjem delu posode ustvarjajo učinek, ki je v nasprotju z obliko posode. Ko se posoda razširi, okras pa ustvarja učinek globine, se še bolj pogreza v materialnost posode in ustvarja učinek plastičnosti, ki ga v resnici na popolno zaobljeni površini ni. Nasprotno pa se od stojne površine dvigajoči se trikotniki kljub skritosti pod trebuhom širijo v prostor in ustvarjajo vizualni učinek težke ter stabilne osnove

SLIKA 2

Amforica iz
Geleszigeta (povzeto
po Horváth, 1994,
str. 225, 4. kép., 7 in
Dular, 2002, str. 185,
Sl. 25, 1)

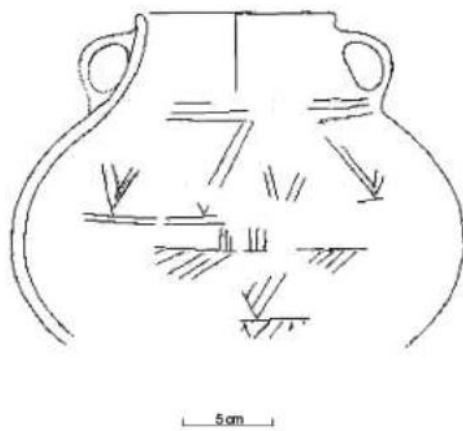
posode. Prav na sredini trebuha se v točki stika obeh trikotnikov srečata dva različna vizualna koncepta: na mestu simetrije keramične forme, izhajajoče iz popolno ovalne oblike trebuha, se okras, ki ustvarja izstopajoči učinek, prevesi v tistega, pogreznjenega v globino. Stik obeh trikotnikov deluje tako kot osrednja točka okrasa celotne posode, točka, ki privlači pozornost in od koder izdelani okras opazovalca vodi po kompleksni poti prepoznavne okrasa navzgor in navzdol po posodi.

Upoštevajoč ohranjeno lahko domnevamo, da se okrasni elementi v obliki klepsidre, sestavljeni iz dveh različno okrašenih trikotnikov, simetrično ponavljajo šestkrat okoli posode – pod obema ročajema, dvakrat na sprednji in dvakrat na zadnji strani. Zaradi minimalne okrašene površine na točki stika obeh trikotnikov so med posameznimi elementi preko osrednjega dela trebuha vrezani trak iz dveh črt in z njim zapolnjen večji neokrašeni prostor na vizualno najbolj izstopajočem delu posode. S tem so praznemu prostoru vdahnili plastičnost in trak s svojo vzporednostjo črt vključili v kompozicijo kot vezni element, ki povezuje zgornji in spodnji del trebuha posode.

Okras na amforici iz Geleszigeta (Horváth, 1994, str. 225, 4. kép., 7) (Sl. 2) je bolj reduciran kot tisti na amforici iz Bregove. Kljub podobni obliki posode je njeno ustje manj izvihano in zato je tudi njena simetričnost manj izrazita. Vrat pa ni samostojen element, ampak samo nekoliko preveč podaljšan del zgornjega dela telesa posode. Ponovno neokrašen vrat in okrašeno telo posode loči trak, izdelan z dvema vrezanima črtama. Tokrat je trak nekoliko širši, v

SLIKA 3

Amforica iz Šimana
pri Gotovljah
(povzeto po Tomažič,
2009, str. 137, G 373)

celoti okrašen s poševnimi vrezanimi črtami, ki ustvarjajo vizualni učinek konstantnega gibanja ornamenta – vrtenja posode. Poglavitni okrasni element v obliki visečih trikotnikov se tokrat ponovi zgolj dvakrat – enkrat na sprednji in enkrat na zadnji strani posode.

Tudi tukaj je izdelan iz štirih vrisanih trikotnikov, ki pa so veliko večji in širši, pravzaprav kraki trikotnikov povezujejo ročaja. Zaradi velikosti vrh trikotnikov presega najširšo točko trebuha in se spušča na spodnjo stran posode. Učinek globine jih še globlje spušča pod vizualno najbolj izpostavljeni del posode, vendar zaradi prostorsko omejenega okrasa ostaja večji del posode neokrašen.

Amforica iz Šimana pri Gotovljah (Tomažič, 2009, str. 21, str. 137, G 373) (Sl. 3) je še najbolj fragmentirana, toda ohranjeni deli omogočajo rekonstrukcijo oblike posode in njenega okrasa. Dve vodoravni črti, ki povezujeta spodnji del ročajev, ločita neokrašeni vrat posode od bogato in kompleksno okrašenega telesa. V tem primeru je vrat konično zožen in ustje ravno, tako da je zgolj veliko bolj ovalno oziroma trebušasto telo simetrično od traku do stojne površine. S traku na vratu se spušča serija visečih trikotnikov. Motiv treh vrisanih trikotnikov se ponovi verjetno desetkrat. Na podlagi ohranjenega lahko domnevamo ponovitev štirikrat na sprednji in štirikrat na zadnji strani ter, najverjetneje, tudi dvakrat pod ročajema. Konice trikotnikov se tokrat zaključujejo na vodoravnem traku, vrezanem z dvema črtama. Ta tvori zgornjo obrobo praznega pasu, ki se nahaja na sredini trebuha posode in je na (verjetno) osrednjem delu posode šrafiran z nekaj navpičnimi črtami. S spodnje strani traku se spuščajo viseči šrafirani trikotniki, ki pa so tokrat manjši in krajši ter ne segajo

do stojne površine. Pravzaprav segajo zgolj do druge vodoravne črte, ki deli na polovico spodnjo stran posode. Pod njo so ponovno viseči šrafirani trikotniki, postavljeni naključno in ne simetrično na trikotnike iz zgornje vrste.

NA KONCU

Danes se v arheologiji bolj kot kadarkoli prej zavedamo, da estetike predmeta ne moremo razkriti s sodobno oceno njegove lepote. Ta je namreč vedno bila kulturno specifična in je današnjemu opazovalcu žal nedoumljiva. Zatečemo se lahko bolj k prepoznavanju specifične estetike, ki so jo v svojem delu umetniki v določenem času in prostoru izdelovali oziroma reproducirali – gre za prepoznavanje ponavljajoče se oblike in okrasa oziroma za prepoznavanje kreativnega potenciala in inovativnosti, ki so ju lahko pokazali starodavni mojstri s kombinacijo osnovnih oblik in okrasov. V našem primeru za kombinacije osnovnih likovnih elementov, kot so črte, trikotniki in tudi prazni prostori med njimi. Dalje gre za oblikovanost negativnih, to je neokrašenih prostorov na posodi in posledično za razmerja med okrašenimi ter neokrašenimi deli in za načine njihove uporabe. To pomeni, da moramo v naši oceni opazovati, kako so bili mojstri sposobni sestavljati posamezne elemente v kompleksne kompozicije, jih razvrščati po površini posode glede na njihovo uravnoteženost (simetrično ali asimetrično postavitve okrasov), ritmično variacijo (ponavljanje ali zamenjevanje elementov, ki ustvarjajo vzorce in učinke globine), proporce (različna velikostna razmerja med upodobljenimi motivi), dominanco (vizualno težo, ki usmeri oko na prvo točko, s katere opazovalec začne opazovati okras) in samo vizualno enotnost okrasa (Sofaer, 2015, str. 59). Seveda je tak pristop podoben tradicionalni arheološki opredelitvi sloga. Vendar gre tu bolj za teorijo vizualne percepcije, ko se v kompoziciji ocenjujejo razmerja med obliko in okrasom, med celoto in posameznimi deli, ki jo sestavljajo (Behrens, 1998).

Upoštevaajoč navedene kriterije in primerjajoč vse tri amforice lahko zelo hitro postavimo na piedestal kreativnost mojstra, ki je izdelal in – domnevno – okrasil amforico iz Bregove. Ustvaril je obliko posode, ki je sestavljena iz dveh različno velikih, toda v svoji obliki simetričnih in v razmerjih uravnoteženih elementov – vratu in telesa posode. Iz spektra okrasnih elementov je izdelal kompozicijo,

kjer sta dve osnovni obliki okrašenih trikotnikov logično povezani, se prelivata ena v drugo in tvorita kompleksni motiv, simetrično postavljen na ostenje posode, pri čemer še ustvarjalno inkorporira položaj obeh ročajev. Element dveh trikotnikov se potem pravilno ritmično ponavlja na ostenju posode ter ustvarja učinke globine in teže. Prav tako je izdelovalec uravnoteženo uporabil proporce, saj je upodobil oba trikotnika enako velika in tako umestil njuno stičišče na trebuh posode ter s tem tudi ustvaril v kompoziciji in celotnem okrasu dominantno točko. Vendar ne gre za točko z učinkom teže, temveč zaradi bežnosti stika prav nasprotno – uspel je ustvariti lahkotno, skoraj fluidno mesto, s katerega pozornost zdrsi po površini posode ter zaobjame vizualno enotnost oblike in motivov, ki jo pokrivajo.

Pri obravnavi umetnosti v prazgodovini smo navajeni pozornost posvečati redkim, izjemnim in večinoma iz kovine izdelanim predmetom. Včasih našo pozornost pritegnejo še večje oziroma večinoma v grobovih odložene ter namensko bolj izdelane in okrašene posode. Naselbinska keramika, ki sicer tvori večino najdb, pa predstavlja zgolj predstavitev oblikovnih variacij posameznih tem, ki naj bi zaznamovale krajša časovna obdobja preteklosti. Opisi okrasov so večinoma iztrgani iz konteksta, dekonstruirani oziroma odtujeni s posode, na kateri so, tehnično opisani in zasuti s formalnimi primerjavami. V pričujočem članku sva želela pokazati nekoliko drugačen pristop. Na podlagi odlomkov in rekonstrukcije manjše okrašene amforice iz Brengove sva poskušala predstaviti, da izjemnost najdb in hierarhizacija pomena naselbine, rekonstruirana iz njene lege, strukture in velikosti, ne gresta vedno skupaj. Včasih lahko tudi naključno raziskane in manj pomembne naselbine skrivajo izdelke lončarja, ki je bil, upoštevajoč kompleksnost svojih izdelkov, izjemen umetnik obrtnik v svojem času. Umetnik, ki je bistveno prispeval k našemu poznavanju srednjebronastodobne obrti, estetike in umetnosti.

ZAHVALA

Zahvaljujeva se Martini Blečić Kavur za njeno potrpljenje, pripombe in kritike, brez katerih besedilo ne bi moglo nastati, in tudi za njegovo likovno opremo. Predvsem pa se želiva zahvaliti Ivanu Žižku, izkopavalcu Brengove, ki nama je omogočil obdelavo in revizijo gradiva. Prispevek je nastal na podlagi raziskav, sofinanciranih iz

projekta ARRS J6-9363 »Skupnosti mrtvih, družbe živih. Pozna bronasta doba vzhodne Slovenije«.

LITERATURA

- Behrens, R. 1998. Art, Design and Gestalt Theorie. Leonardo 31 (4), str. 299–303.
- Ciglar, I., 2021. Prazgodovina. V: M. Janežič, I. Ciglar, I. Žižek *Bregova*. Arheologija na avtocestah Slovenije 87, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2017, str. 9–20.
- Ciglar, I., Kavur, B., in press. Bregova. Najstarejši žarnogrobišni pokop v Slovenskih gorah. V: M. Blečič Kavur, B. Kavur, ur. *Od morja do morja. Življenje in smrt v pozni bronasti dobi med Panonskim in Jadranskim morjem*. Koper, Založba Univerze na Primorskem, 2022.
- Dular, J., 2002. Dolnji Lakoš in mlajša bronasta doba med Muro in Savo. V: J. Dular, I. Šavel, S. Tecco Hvala, *Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 5, Ljubljana: Založba ZRC, 2002, str. 13–139.
- Dular, J., Šavel, I., Tecco Hvala, S., 2002. Oloris pri Dolnjem Lakošu. V: J. Dular, I. Šavel, S. Tecco Hvala, *Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 5, Ljubljana: Založba ZRC, 2002, str. 143–228.
- Gabrovce, S., 1983. Srednje brončano doba. V: A. Benac, ur. *Praistorija jugoslovenskih zemalja IV*, Bronzano doba. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, str. 40–51.
- Gabrovce, S., 1989. Bronasta doba v Sloveniji – stanje raziskav in problemi. Arheološki vestnik 39–40, str. 15–126.
- Horváth, L., 1994. Adatok Délnyugat-Dunántúl későbronzkorának történetéhez. Zalai múzeum 5, str. 219–235.
- Janežič, M., Ciglar, I., Žižek, I., 2021. *Bregova*. Arheologija na avtocestah Slovenije 87, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Kavur, B., 2012. Sodolek: još jedno nalazište s prijelaza srednjeg u kasno brončano doba. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 29, str. 135–153.
- Kavur, B., 2018. *Sodolek*. Arheologija na avtocestah Slovenije 54, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Kerman, B., 2018. *Pod Grunti – Pince pri Pincah*. Arheologija na avtocestah Slovenije 55, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Kiss, V., 2007. The Middle Bronze Age in the western part of Hungary (An overview). V: G. Tiefengraber, ur. *Studien zur Mittel- und Spätbronzezeit am Rande der Südostalpen*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie Band 148, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt, str. 15–35.
- Kramberger, B., 2021. *Malečnik*. Arheologija na avtocestah Slovenije 89, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Murgelj, I., 2013. *Podsmreka pri Višnji Gori*. Arheologija na avtocestah Slovenije 42, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Pahič, S., 1962. Arheološka topografija Slovenije: navodila. Argo 1, str. 93–120.
- Pahič, S., 1968. K pr edoslovenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja. V: V. Vrbnjak, ur. *Svet med Muro in Dravo*. Maribor: Založba Obzorja, 1968, str. 158–255.
- Pahič, S., 1975. Obdobje bronaste dobe. V: *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975, str. 51–55.
- Sofaer, J., 2015. *Clay in the Age of Bronze. Essays in the Archaeology of Prehistoric Creativity*. New York, Cambridge University Press.
- Teržan, B., 2010. Diskusijski prispevek o srednji bronasti dobi v Prekmurju. Zbornik soboškega muzeja 15, str. 151–171.
- Tiefengraber, G. (ur.), 2007a. *Studien zur Mittel- und Spätbronzezeit am Rande der Südostalpen*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie Band 148, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt.
- Tiefengraber, G., 2007b. Zum Stand der Erforschung der Mittel- und Spätbronzezeit in der Steiermark. V: G. Tiefengraber, ur. *Studien zur Mittel- und Spätbronzezeit am Rande der Südostalpen*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie Band 148, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt, Bonn, 2007, str. 67–113.
- Tomažič, S., 2009. Keramika. V: S. Tomažič, S. Olič, Šiman pri Gotovljah. Arheologija na avtocestah Slovenije 9, Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2009, str. 19–36.
- Tomažič, S., Olič, S., 2009. Šiman pri Gotovljah. Arheologija na avtocestah Slovenije 9, Ljubljana, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

BRENGOVA: ESSAY ON THE DECORATION OF THE MIDDLE BRONZE AGE AMPHORA

Most of the prehistoric settlements dating back to the Middle Bronze Age that has been published in the area of eastern Slovenia were in the last two decades. Our knowledge of material culture has increased and enabled us to identify many typological characteristics of ceramic vessels and how they were decorated. Among these findings are small, though still of culturally historical significance and important for the understanding of the use of the artistic expression of the potters of the time, remains of a group of pottery decorated with incisions. They contain decoration consisting of lines, bundles of lines, strips, and drawn and hatched triangles that form various combinations of complex motifs. A short paper will be devoted to the presentation of three amphorae decorated with incisions. On all three, as the main motif, incisions of hanging triangles descend from the neck of the vessel, and among them, according to the complexity of the motifs, the vessel discovered in the Middle Bronze Age settlement Brengova in Slovenske gorice stands out with its balance and rhythmicity of images and their symmetry.

ALEKSANDRA NESTOROVIC

Muzejska svetovalka
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
aleksandra.nestorovic@pmpo.si

DR. EVA ILEC

Konservatorsko-restavratorska svetnica
Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
eva.ilec@pmpo.si

Rekonstrukcija kostumov mladenke in bojevnika s prehoda iz bronaste v železno dobo

Prostor med Grajskim gričem in središčem Ptuja je območje z dolgo poselitveno tradicijo. Arheologi so tukaj¹ odkrili dva prazgodovinska žgana grobova, ki predstavljata izjemno najdbo in eno najpomembnejših odkritij zadnjih desetletij (Lubšina Tušek 2001, 291–297; Dular, Lubšina Tušek 2014, 9–33). Grobova iz 9. stoletja pred našim štetjem sta pripadala grobišču, ki je najverjetneje sodilo k naselbini na Grajskem griču. V njiju sta pokopana veljaka, ki imata ključno vlogo za razumevanje prehoda iz bronaste v železno dobo. Ta ne predstavlja le časovne ločnice, temveč tudi prehod iz kulture žarnih

1 Ulica Viktorina Ptujskega.

grobišč v halštatsko kulturo in za katerega je značilna sprememba v materialni kulturi. Podravje je doživelo razcvet – od Ruš, kjer se dravska soteska razširi v plodno ravnico, do Varaždina so se vrstile naselbine. Največja je bila v Ormožu, najgostejše poseljen pa je bil Ptuj z okolico, kjer je prehod potekal kontinuirano (Lubšina Tušek, Dular 2014, 28, 29; Nestorović, Preložnik 2016, 2, 4, 16, 17).

Družba, kot se kaže skozi grobove tega časa, je bila precej egalitarna. Ženske višjega statusa lahko prepoznamo po bolj bogati noši, vendar so še vedno pokopane na skupnem grobišču. Moški so pokopani skromno, le s predmeti, ki predstavljajo del osebne oprave. Prilaganje orožja je tabu. Na začetku železne dobe opazimo veliko spremembo v družbi in dojemanju smrti, ki se zrcali tudi v grobnih pridatkih. Grobovi kažejo na prilaganje orožja in izkazovanje prestiža ter socialno razslojenost (Teržan, Črešnar 2021 s citirano literaturo).

Te družbene spremembe zrcalita tudi grobova, odkrita pod Grajskim gričem. Zaradi tako pomembnega odkritja in razmeroma dobre ohranjenosti najdb smo skušali veljaka za arheološko razstavo *Gospodariji prehodov* rekonstruirati čim bolj celovito. Kajti ob zbiranju, hrambi, dokumentiranju in varovanju arheoloških najdb je ključna naloga muzejev tudi predstavljanje dediščine javnosti. Temeljna oblika muzejske komunikacije pa je razstava (Perko 2013, 1–5). Arheološkim razstavam je najpomembnejši cilj predstaviti zgodbo ljudi, ki so te predmete izdelovali, posedovali in uporabljali. Vendar je to težka naloga, kajti bolj ko se pomikamo nazaj skozi čas, manj imamo virov; ključni so podatki, ki jih ponujajo arheološke najdbe. V njih se skrivajo znanja in modrosti, ki so sodobnemu človeku znanosti in tehnologije največkrat že povsem tuja. Bistveno je, kako izluščiti podatke iz arheoloških najdb in kako jih na razumljiv ter privlačen način posredovati javnosti, da bo prepoznala kulturno dediščino kot vrednoto življenja (Perko 2014, 166–169).

Ob originalih imamo pri interpretaciji na voljo še različne razstavne pripomočke – kopije oz. replike predmetov, rekonstrukcije ali virtualne predstavitev, ki omogočajo vpogled v sicer nedostopne vsebine. Tudi če se odločimo za več interpretativnih možnosti, navkljub najnovejši tehnologiji ne moremo zanesljivo vedeti, katera možnost je bila v preteklosti dejansko udejanjena.

Najbolje bi bilo, če bi bile rekonstrukcije izdelane iz istih materialov in na enak način kot originali. Vendar je to težko zaradi omejenosti arheoloških podatkov. Kljub sodobni tehnologiji je težko

doseči stare tehnike izdelave predmetov – tako zaradi izgubljenih obrtnih znanj kot zaradi eksperimenta in dolgotrajnega dela, ki posledično precej podraži postopke. Zato smo se pri rekonstrukcijah omejili na sredstva in čas, ki smo ju imeli na razpolago. To pomeni, da replike – če se le da – izdelujemo iz podobnih materialov in na podobne načine, eksperimentalno skušamo narediti replike tudi na enake načine. Predvsem pa smo rekonstrukcije skušali čim boljje utemeljiti (Nestorović, Preložnik 2016, 2, 4, 16, 17).

Sežiganje trupla s pridatki velikokrat uniči ali močno poškoduje predmete, ki so spremljali pokojnika na grmado. Deloma so staljeni, polomljeni in nerazpoznavni ali povsem uničeni. Čeprav v grobovih ni bilo ohranjenih tkanin, smo na podlagi pridanih predmetov in različnih podatkov z drugih sočasnih najdišč v muzeju skušali narediti hipotetično rekonstrukcijo kostumov veljakov. Tkanine so imele pomembno vlogo pri obredu pokopa, le da so redko ohranjene. To so oblačila pokojnika in mrliški prt, v katerega so lahko truplo zavili. Prav tako so predvsem v železni dobi s tekstilom ovili pridatke, ki so jih priložili v grobove, predvsem orožje. V Mediteranu so premožni v te namene uporabljali predvsem lanene tkanine, kar opisuje tudi Homer² (Grömer 2016, 297).

V grobovih veljakov se niso ohranili ostanki tkanin, zato smo se pri hipotetični rekonstrukciji noše in izboru tkanine posredno oprli na debelino igle sponk za obleko ter najdbe in upodobitve iz sorodnih ter sočasnih najdišč. Ob krojih takratnih oblačil smo uporabljali naravne materiale in načine izdelave, ki so kar najbližje tedanjim.

Primerjave najdemo med ohranjenimi ostanki oblačil iz regije in preostale Evrope ter iz sočasnih upodobitev, o nekaterih lastnostih pa lahko sklepamo tudi iz drugih delov noše, predvsem sponk za spenjanje oblačila. Čeprav ostaja odprto vprašanje, ali so pridatki, ki jih najdemo v grobovih, odraz vsakodnevnega kostuma ali pa so pokojnike odeli v posebno mrliško opravo (Črešnar 2006, 147; Grömer, Rösler-Mautendorfer, Bender Jørgensen 2013, 222). Na osnovi takšnih podatkov smo pripravili nošo, ki je sicer hipotetična, vendar bi bila na prehodu iz bronaste v železno dobo verjetna tudi na Ptuj.

Največ podatkov o tkaninah se je ohranilo posredno, preko orodij, ki so jih uporabljali v procesu nastajanja. V hišah, verjetno grobišču pripadajoče naselbine na gradu, so se ohranile glinene uteži za statve,

2 Homer, Iliada, 34.796 in 23.254.

SLIKE 1–3:

Glinene uteži, tkalska ploščica, predilno vretence, Ptujski grad

glinena tkalska ploščica (Korošec 1951, sl. 4, 212, sl. 328). V ženskem grobu je bilo pridano predilno vretence (Lubšina Tušek 2001, 293, T 2: 6).

Za izdelavo tkanin so v prazgodovini uporabljali različna rastlinska in živalska vlakna, najpogostejše lan in ovčjo volno. Volneno tkanino je bilo lažje pridelati kot laneno. Obdelava vlaken in izdelava tkanin sta imeli tedaj že dolgo tradicijo.

Prav tako so za izdelavo tkanin uporabljali konopljo in koprivo, vendar manj pogosto. V prazgodovini v Evropi nimamo ohranjenih pričevanj o uporabi bombaža.³ V centralni Evropi je še posebej pomemben lan. To je vsestransko uporabna rastlina, saj poleg vlaken, ki so v stebelu, iz njega pridobivamo tudi olje iz semen. Divji lan raste v Mediteranu in zaradi odpornosti uspeva tudi v manj ugodnih razmerah. Gojeni lan je prišel v Evropo z juga. Poznali so ga že v mlajši kameni dobi, uporabljali so ga tudi v bronasti in zgodnji železni dobi. Tudi etnološko je dobro izpričan, saj so ga na območju centralne Evrope in Slovenije pridobivali in tkali na tradicionalen način do sredine 19. stoletja (Makarovič 1967, 109, 110; Makrun, A. 1963/1964, 107–111). Lanena tkanina ima hladilni učinek, saj so lanena vlakna visoko termalno prevodna. Svetlo siva ali rjavkasta lanena vlakna lahko belimo (Grömer 2010, 69; Grömer 2016, 42–50, 63).

Ovčja volna se je v srednji Evropi verjetno začela uporabljati v poznem neolitiku, v času starejše železne dobe so bile tkanine iz ovčje volne razmeroma pogoste; iz kozje volne in volne drugih živali jih je

3 Bombaž se pojavi šele s prihodom Rimljanov (Grömer 2016, 46).

bilo manj. Volna prijetno greje, saj nudi toplotno zaščito. Uporabljali so tudi krzno in usnje. Nosili so različne krznene kape in pokrivala (Grömer 2010, 61–63, 372; Grömer 2016, 54–61).

Organski materiali, kot sta tkanina in usnje, se v Evropi v večjih kosih navadno ohranijo le v izjemnih pogojih, predvsem v močvirjih, ledenikih in rudnikih. Iz centralne Evrope zgodnje železne dobe je ohranjenih le nekaj kosov takšnih oblačil – fragmentov delovnih oblačil, različne kape in čevlji. Ohranili so se v rudnikih soli v današnji Avstriji (najdišči Hallstatt in Dürrenberg). Za prazgodovinsko obdobje so ohranjena oblačila in kosi tekstila neprecenljivi (Grömer 2016, 387).

Manjše ostanke najdemo tudi v grobovih, v primeru oksidacije tkanine in korozije kovine, kjer se je tkanina sprijela s kovino in se deloma ohranila. V Sloveniji imamo ohranjene redke sledove tkanin, ki so se sprijele s kovinskimi predmeti (Djura Jelenko, Božič, 2015, 35–37). V ženskem grobu iz Ormoža z izjemno razkošnimi pridatki, ki je prostorsko, časovno in kulturno soroden ptujskima, so ohranjeni deli tkanine prijeti na železno ovratnico (Jevremov 1988–1989, 281–284, T. 13:1).

V bronasti in železni dobi so poznali krojena in nekrojena oblačila iz kosa blaga, ki na telesu visi. Takšno oblačilo je treba pritrditi s sponkami, iglami, pasovi, trakovi in gumbi (Grömer, Rösler-Mautendorfer, Bender Jørgensen 2013, 226). Tkanino, usnje ali krzno so šivali s kovinskimi iglami, s podobnimi, kot jih poznamo še danes. Šivanje ni služilo le združevanju kosov tkanine ali robljenju, ampak je bilo tudi okrasno, to so dosegli z okrasnimi šivi in vezanjem (Grömer 2016, 216, 217).

SLIKA 4:
Šivanka, Ptujski grad

Oblačila lahko rekonstruiramo na podlagi grobnih pridatkov, ki sodijo k obleki, in sočasnih likovnih upodobitev. Opisana grobova sta žgana, zato ne vemo natančno, na katerem delu telesa so bili različni elementi, ki se nanašajo na oblačila. Virov za celovit pregled oblačil v predrimskem času pa nimamo. Prav tako ne moremo rekonstruirati vsakodnevnih oblačil ali oblačil revnejših ljudi, ki so bili pokopani z malo pridatki ali celo brez njih. Lahko pa skušamo rekonstruirati primerke oblačil, ki izhajajo iz podravske regije, ki je kulturno enotna, in v našem primeru oblačila višjega socialnega razreda, katerega pripadniki so pokopani z razkošnimi pridatki.

ŽENSKI GROB IN REKONSTRUKCIJA OBLEKE

Predmeti v ženskem grobu⁴ in datacija, določena z radioaktivnim ogljikom, pričajo, da je grob s konca pozne bronzodobne kulture žarnih grobišč (začetek 9. stoletja) (Lubšina Tušek 2014, 203; Teržan, Črešnar 2014, 201–203). Antropološka analiza je poleg tipičnih ženskih predmetov v grobu potrdila, da je bila v njem pokopana mlada ženska, ki je umrla med 16. in 19. letom (Hincak 2015, 1–7). Pripadala je zgornjemu sloju družbe, saj je bila pokopana z obilno popotnico, shranjeno v lončenih posodah, in z dragocenim nakitom. Nakitni predmeti pripadajo tradicionalni noši in imajo statusni pomen. Kažejo na povezave v različnih smereh od jugovzhodne in južne Panonije, Podravja do Bavarske, kar potrjuje ustaljene stike ljudi ob Dravi in Donavi (Lubšina Tušek, Dular 2014, 28, 29; Nestorović, Preložnik 2016, 12, 13).

Kovinski pridatki so značilni za kulturo žarnih grobišč. Pokojnica je imela s sponkami speto oblačilo. V grobu sta bili najdeni dve različni sponki. Imela je tudi bronasti zapestnici in nagležnici, manjka ji le še značilni torkves (kovinska ovratnica). Morda je bil uničen ali pa ji ni pripadal po statusu.

V grobu je bilo najdeno tudi predilno vretence, ki ima pomembno sporočilo, saj označuje vlogo ženske znotraj družine – predenje in tkanje kot temelj blagostanja družine in simbolno vlogo rojevanja kot predenja družinske niti (Nestorović, Preložnik 2016, 8, 12). Simbolno pa so predice od nekdaj predstavljene kot Parke oz. sojenice, ki

4 Bronasti zapestnici, bronasti nagležnici, bronasta sedlasta fibula, bronasta fibula očalarka, odlomki brona, predilno vretence, lončene skledice in skodelice, lončen vrč z ročajem, odlomki lončenine.

SLIKA 5:

Antropomorfna
figurica iz Ormoža

predejo, odmerjajo in režejo življenjsko nit (Wilkinson, Philip 2007, 318; Slapšak 2014, 241–243; Grafenauer 1944, 36–38).

Ženski kostum smo skušali rekonstruirati tudi s pomočjo sočasnih glinenih kipcev iz Podravja (Maribor, Brinjeva gora, Ormož) s shematično upodobitvijo žensk oz. boginj, ki kažejo detajlno upodobljen in enoten kostum.

Figurica iz Maribora je ohranjena od vratu do spodnjega roba dolgega oblačila in je bila najdena v grobu (Müller-Karpe 1959, Tafelband, Taf. 120: 45). Nakazane ima ovratnice, nagubano dolgo oblačilo in širok pas. S trakom ima prevezan zgornji del oblačila v obliki črke X, kar je ena od variant pritrdjevanja visečega, nekrojenega, drapiranega oblačila. Tak način prevezovanja obleke poznamo iz antične Grčije (Ancient Greek Dress, 2003). Tkanina se je tako pritrdila na telo in dodatno nabrala v gube. Prevez je bil lahko narejen tudi s trakom v obliki ležeče osmice. Takšni trakovi so bili včasih pisani, da so bili v kontrastu z oblačilom (Perkridou-Gorecki 1989, 97).

Figurica z Brinjeve gore je ohranjena le v spodnjem delu. Najdena je bila v naselbini (Oman 1981, t. 30: 4). Ima dolgo oblačilo s predpasnikom, ki je okrašen z linijo vbodov na obodu.

Figurica iz Ormoža je ohranjena od vratu do spodnjega roba oblačila, najdena je bila v naselbini (Tomanič Jevremov 1989, 30, sl. 17). Okoli vratu ima verjetno ovratnice. Ima dolgo drapirano oblačilo, prepasano z okrašenim predpasnikom v centralnem polju in poudarjenim robom. Na glavi je imela verjetno ruto. Rekonstrukcijo ženske noše smo naredili predvsem na podlagi te plastike.

SLIKA 6:
Rekonstrukcija statev

Obleke s podravske kipce lahko primerjamo s peplosom, tipičnim antičnim oblačilom, ki je poznano v več variantah. Dorski peplos je drapirano oblačilo, speto na ramenih. S pasom ali trakom so oblačilo drapirali in gube uredili. V centralni Evropi datira podobno oblačilo, speto na ramenih, v drugo tisočletje pred našim štetjem, torej v bronzasto dobo. Domneva se celo, da naj bi tovrstno oblačilo prispelo v Grčijo prav iz centralne Evrope z dorskimi migracijami med 1200 in 1000 pr. n. š. (Grömer, Rösel-Mautendorfer, Bender Jørgensen, 2013, 233, 234).

Dolžino ženske obleke smo določili na podlagi v grobu najdenega nakita. Nakit je bil viden in je poudaril podlahti (zapestnice), gležnje (nanogvice) in ramena oz. prsni del (sponke). Temu smo prilagodili dolžino dolgega oblačila. Uporaba fibul kaže na drapirano, torej nekrojeno obleko (Grömer, Rösel-Mautendorfer, Bender Jørgensen, 2013, 226). Zato smo izdelali peplos. Peplos je v osnovi zelo preprosto

SLIKA 7:
Hipotetična
rekonstrukcija
ženskega kostuma

oblačilo – pravokoten kos blaga, ki ga ni treba niti šivati niti krojiti, ampak samo pritrditi na telo.

V grobu sta bili najdeni dve različni sponki, vendar smo se odločili, da obleko opremimo z dvema enakima, velikima fibulama očalarkama, kot jih poznamo z drugih najdišč (E.g. Miklavž, grave 5. Črešnar, Murko 2014, 212). Kajti obstaja tudi možnost, da je bilo v grobu več fibul, vendar so bile uničene, bodisi na grmadi, ko so pokojnico sežgali, bodisi ob gradnji mestne infrastrukture, ko so grobove poškodovali. Za nagubano viseče oblačilo je potrebno razmeroma fino blago, ki še prenese debelino igle sponke, ne da bi poškodovala tkanino. Tem zahtevam po kakovosti dobro ustreza lanena tkanina.

Pogoste najdbe iz hiš so tkalske uteži, običajno edini ostanek stavev, ki so bile prisotne v vsakem gospodinjstvu. V prazgodovini so uporabljali pokončne statve, na katerih so osnovne niti napete s pomočjo uteži. Na takšnih statvah so tkali večje kose tkanine.⁵

Obleko smo pritrdili s fibulama in predpasnikom, kot je upodobljen na glinenih figuricah. Predpasnik je ročno tkan in barvan z naravnimi barvili. Ima okrasno obrobo, ročno tkano s tkalskimi ploščicami. V predindustrijskem času so ljudje posvečali veliko pozornost detajlom obleke, ki ji je dala unikatnost in individualnost. Večbarvni tkani trakovi, barvani z naravnimi rastlinskimi in kovinskimi pigmenti, so bili pogosti tudi na začetku železne dobe (Hartl, A. and Hofmann-de Keijzer, R. 2005, 162; Grömer 2005, 81; Grömer 2010, 157–162). Okrasne trakove so tkali s tkalskimi ploščicami. Tanke, gladke ploščice, preluknjane v vogalih, so bile običajno narejene iz lesa, kosti, gline ali trdega usnja. S to tehniko tkanja je bilo mogoče stkati zelo čvrste trakove, ki so jih uporabljali kot pasove, trakove ali obrobe oblačil. Z njimi so utrdili robove oblačil. Ta preprosta dekoracija oblačil se je uveljavila v Evropi konec srednje bronaste dobe (Grömer 2005, 83; Grömer 2016, 179, 180). Podobni umetelno dodelani barvni trakovi pa so se ohranili do danes na narodnih nošah (Matkovič, 2012). Število in debelina niti določata širino tkanega traku. Obroba predpasnika je stkana na enak način. Za na glavo smo ženski izdelali ruto, po vzoru glinene figurice iz Ormoža.

Upodobljene detajle oblačil smo skušali razvozlati tudi s pomočjo

.....
5 Tkanje spominja na prepletanje besed v besedilu, zato ni presenetljivo, da iz latinskega izraza za tkanino izhajata besedi tekstil in tekst (Slapšak 2001).

kostuma klasične antike in z elementi etnološko dokumentiranih narodnih noš. Medtem ko so moški hitreje prevzemali nove kostume (Matkovič 2012, 9), običaje in tehnologije, so ženske v različnih kulturah ohranjale tradicijo, kar se kaže tudi v kostumu (Matkovič 2012, 31; Šajn 2012, 372, 373, 383, P 14, P 16). Ne vemo, koliko so bili kostumi v detajlih individualni (tkani in vezeni okraši) in v kolikšni meri vezani na stan, socialni status ali etnično pripadnost posameznika.

MOŠKI GROB IN REKONSTRUKCIJA OBLEKE

Predmeti v moškem grobu⁶ in datacija, določena z radioaktivnim ogljikom, pričajo, da je grob iz časa zgodnje železne dobe (druga polovica 9. stoletja) (Teržan, Črešnar 2014, 198–201). Antropološka analiza je potrdila, da je v grobu pokopan moški – bojevnik, ki je umrl star okoli 40 let (Hincak 2015, 1–7).

Nekateri pridatki v moškem grobu so izjemni in prvič izpričani pri nas. Oprava veljaka odseva novosti železne dobe. Komplet orožja kaže na pomen, ki ga v nemirnih časih pridobi vojaška aristokracija. To je povezano z vplivi nomadskih ljudstev z vzhoda. Staroselci, ki pridejo v stik z njimi, začnejo prevzemati in posnemati njihovo opravo, konjsko opremo in železno orožje. V grobu bojevnika sta taka vsaj dva predmeta: bodalo z železnim rezilom in sulica. Predmeta imata primerjave med Kavkazom in Poljsko. Drugi kovinski predmeti in lončenina ga povezujejo z domačim okoljem. Zato sklepamo, da je v grobu pokopan domači veljak, ki se je prilagodil spremembam ob nastopu nove, železne dobe – na samo z orožjem, ampak tudi z načinom življenja (Metzner-Nebelsick 2002, Fig. 129: 1, 277, Fig. 167, 370–375; Stegmann-Rajtar 1984, 211–219, T: 3, T: 5; Nestorović, Preložnik 2016, 14, 15).

Za moško nošo imamo izpričane razmeroma skope podatke. Oblekli smo ga v volneno tuniko, ki je pogosto oblačilo starega sveta, nosili so jo tako moški kot ženske. Obroba tunike je narejena iz ročno tkanega traku. Stkan je bil na tkalske ploščice in barvan z naravnimi barvili. Oblačilo je poznano tudi iz nekoliko mlajših situlskih upodobitev (Turk 2005, 14, sl. 8, 35, sl. 52, 36, sl. 53). V Sredozemlju prevladuje tunika, konjeniški nomadi na vzhodu pa so nosili hlače

6 Kovinsko bodalo, bronasti nož, železna sulična ost, bronasta obeska – razdelilca, delci brona, železna tulasta sekira, odlomki bronaste posode, kamnit brus, lončena skledica, dvoročajna lončena posoda, lonec s stožčastim vratom, odlomki lončenih posod.

SLIKA 8:
Hipotetična
rekonstrukcija
moškega kostuma

(Kločko, Vasina 2004, 192, 193). Pri nas so hlače prvič izpričane v upodobitvi na pasni sponi z Molnika, okrašeni v situlskem slogu (Turk 2005, 57, sl. 87). V času starejše železne dobe so v Evropi izpričane tudi visoke gamaše (Bazzanella, Dal Rì, Maspero, Tomedi 2005). Zato smo rekonstruirali visoke gamaše, ki so narejene iz ročno tkanega lanu.

Edina predmeta iz moškega groba, ki ju morda lahko povežemo z nošo, sta dva bronasta konična priveska, ki sta verjetno igrala vlogo pri zapenjanju – bodisi osebne oprave ali konjske opreme. Interpretirali smo ju kot zaključek pasu, ki ga je veljak gotovo nosil prevezanega preko obleke, za pas pa pripete oz. zataknjene nekatere osebne predmete: brus, nož in bodalo. Pas je narejen iz naravno strojenega mehkega usnja.

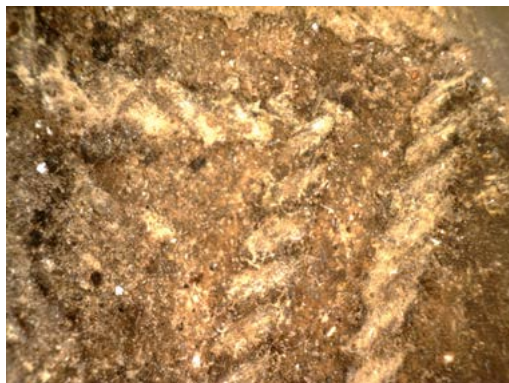
Moškemu smo dodali še kožuhovinasto baretko⁷, podobna je bila odkrita v halštatskem rudniku soli (Grömer, 2012, 49) in je nekoliko pozneje pogosto upodobljena na situlah (Turk 2005).

Oba imata usnjeno obutev, prirejeno po vzoru arheološko izpričanih obuval iz prazgodovinskega rudnika soli v avstrijskem Hallstattu (Kern, Lammerhuber 2010, 126–127; Grömer 2016, 415). Obutev in dodatki so bili narejeni ročno iz naravno strojenega usnja.⁸

Edini posredni podatek o tekstilu se je ohranil v moškem grobu. Na večjem prostoročno izdelanem loncu s stožčastim vratom je izveden okras z odtisom niti, okras je bil odtisnjen pred žganjem gline. Nit oz. preja, ki je spredena tako, da ima Z-zavoje, je debela 2 mm.

SLIKA 9:

Detajl odtisa preje na
lončeni posodi

7 Kapa je izdelana iz jagnječjega krzna.

8 Sodobni proces naravnega, rastlinskega strojenja usnja je časovno tri mesece daljši kot pri kemično obdelanem usnju, ki ga uporabljamo danes. Zato pa je naravno strojeno usnje mehko in voljno ter ima prijeten vonj. Usnje je goveje in sintetično barvano.

Glede na način preje, Z ali S, le-ta različno odseva svetlobo. Pri pripravi preje za tkanje dosežemo bolj čvrsto in gladko strukturo tkanine, če so vlakna počesana in zato bolj paralelna ter čvrsto spredena v prejo. Daljša priprava preje daje bolj kompaktno in sijočo tkanino, v nasprotju s krajšo pripravo brez večjega česanja, ki daje mehko in kosmato tkanino, brez leska (Grömer 2016, 70).

TEHNIČNI PODATKI TEKSTILNEGA MATERIALA ZA REKONSTRUKCIJO OBLAČIL

Pri iskanju tkanin smo bili časovno in finančno zelo omejeni. V danih okoliščinah smo lahko uporabili ročno tkani lan iz Bele krajine (moške gamaše) in ročno predeno volneno prejo, pobarvano z naravnimi barvili ter ročno tkano tkanino na statve oz. tkalske ploščice (ženski predpasnik, dekorativni oz. obrobni trakovi). Želene barvne odtenke smo dobili z naslednjimi barvili: indigo (modra), barvilni brošč (rdeče oranžna), korenina navadne lakote (roza), orehovi olupki in listje (rjava) ter korenina rabarbare (oker rumena).

Pri drugih tkaninah smo glede surovinske sestave naravnih vlaken in gostote tkanja našli primerne tkanine, vendar strojno tkane. Vsa oblačila so ročno šivana.

V muzeju nimamo izkušenj z barvanjem z naravnimi barvili. Zaradi slabih svetlobnih in mokrih obstojnosti jih pri konserviranju-restavriranju tekstilij ne uporabljamo, zato smo druge tkanine za rekonstrukcijo pobarvali s sintetičnimi barvili. Za barvne odtenke smo se odločili na podlagi virov. Lan smo pobarvali z direktnimi barvili Solophenyl, volneno tkanino pa s kovinsko kompleksnimi barvili Lanaset, proizvajalca Ciba-Geigy iz Švice. Barvila imajo dobre mokre in svetlobne obstojnosti, tekstilna industrija jih uporablja pri pripravi novih tkanin za konserviranje in restavriranje zgodovinskega tekstila.

Ženski peplos in ruta sta narejena iz strojno tkane lanene tkanine v platno vezavi (peplos surova barva lanu), kjer je gostota niti po osnovi in votku enaka, 16–17 niti/cm. To je zelo fina tkanina, ki so jo že poznali v bronasti dobi. Lan za ruto je pobarvan v modri odtenek. Predpasnik je ročno tkan na statve iz naravno barvane volnene preje v modri barvi, gostota niti po osnovi je 3 niti/cm, gostota niti po votku pa 4 niti/cm. To je groba tkanina, ki je bila pogosta v bronasti dobi in redka v železni dobi. Predpasnik je iz treh strani obrobljen z resami in

dekorativnim ročno tkanim trakom na tkalske ploščice. Vzorec traku tvori ročno izdelana volnena preja, pobarvana z naravnimi barvili. Gostota niti po osnovi je 6 niti/cm, gostota votka pa 3 niti/cm, kar uvrščamo med grobo tkanino. Obuvalo ženske je narejeno ročno iz naravno strojenega govejega usnja.

SLIKA 10 (LEVO):
Predpasnik, okrašen
z obrobnim trakom

SLIKA 11 (DESNO):
Tunika, okrašena z
obrobnim trakom

Moška tunika je zašita iz strojno tkane volnene tkanine v platno vezavi, pobarvane v rjavo barvo. Gostota niti po osnovi je 13 niti/cm, gostota votka pa 11 niti/cm. Takšno fino tkanino so že poznali v bronasti dobi. Tunika je na spodnjem robu in pri ovratniku okrašena z dekorativnim oz. obrobnim trakom, ročno tkanim na tkalske ploščice iz volnene preje v rumeni, rjavi in roza barvi. Volnena preja je izdelana ročno in pobarvana z naravnimi barvili, gostota niti po osnovi je 6 niti/cm, gostota votka pa 3 niti/cm, kar uvrščamo med grobo tkanino.

Visoke gamaše so skrojene iz ročno tkanega lanu v platno vezavi, pobarvanega v peščeno sivo barvo. Gostota niti po osnovi je 13–14 niti/cm, kar uvrščamo med fino tkanino. Takšna tkanina je bila redka v bronasti dobi in pogosta v železni dobi (Grömer 2016, 115). Kapa v obliki baretke je iz jagnječevine, obuvalo in pas z zaključki sta prav tako narejena ročno iz naravno strojenega govejega usnja.

Če bi za zaključek skušali vlogo protagonistov razstave – mladenke in bojevnika – bolje opredeliti, bi to lahko storili s pomočjo sočasnih literarnih del, Iliade in Odiseje. Sklepamo lahko, da je bil moški arhetip bojevnik, junak in pustolovec, ženski arhetip pa je predstavljal varuhinjo domačega ognjišča, katere poglavitno opravilo je bila skrb za dom. Tem vzorom so sledili moški in ženske tedanjega časa, globoko zakoreninjen arhetip patriarhalne družbe pa se je ohranil do danes. Veljaka sta pripadala eliti, ki je z gradišča na Grajskem griču obvladovala najpomembnejši prehod čez reko Dravo ter s tem prehod iz Panonske nižine v predalpski in mediteranski svet.

Pri analizah in izvedbi rekonstrukcij prazgodovinskih kostumov so sodelovali številni specialisti, ki se ukvarjajo z obujanjem starih znanj in obrti:

- barvanje z naravnimi barvili, predenje in tkanje: Bojana Ažman, Majda Cerjak
- izdelava usnjenih rekonstrukcij: Jelena Vučković Marin
- izdelava replik kovinskega nakita: Martina Obid Mlakar
- analize odtisov tekstila – digitalno mikroskopiranje, rekonstrukcija kostumov: Hermina Golc, Marina Čurin, dr. Eva Ilec, vse Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož
- analiza kovin PIXE: dr. Žiga Šmit, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za matematiko in fiziko
- antropološke analize: dr. Zdravka Hincak, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- fotografije: Boris Farič, Nina Mertik, Hermina Golc

LITERATURA

- Bazzanella, M., Dal Ri, L., Maspero A., Tomedi, I. 2005, Iron Age Textile artefacts from Riesenferner/Vedretta di Ries (Bolzano/Bozen – Italy). V: Bichler, P., K. Grömer, R. Hofmann-de Keijzer, A. Kern, H. Reschreiter (ur.), »Hallstatt Textiles«, *Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment on Iron Age Textiles*, BAR, 151–160.
- Črešnar, M. 2006, Novi žarni grobovi iz Ruš in pogrebni običaji v ruški žarnogrobiščni skupini, *Arheološki vestnik* 57, 2006, 97–162.
- Črešnar, M., M. Murko 2014, Miklavž na Dravskem polju. V: B. Teržan, M. Črešnar (ur.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem*, Katalogi in monografije 40, 205–214.
- Department of Greek and Roman Art. »Ancient Greek Dress«, 2003. V: *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art. Dostopno na naslovu: http://www.metmuseum.org/toah/hd/grdr/hd_grdr.htm (October 2003).
- Djura Jelenko, S., Božič, D. 2015, Kramarškov grob z Legna, Opis predmetov. V: Djura Jelenko, S. (ur.): »Sokličeva zbirka: Tu mam pa ilirskega poglavarja« : arheologija in numizmatika : katalog stalne razstave 19–41.
- Dular, J., M. Lubšina Tušek 2014, Dva grobova z žganim pokopom s Ptuja, *Arheološki vestnik* 65, 9–33.
- Grafenauer, I. 1944, Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah, *Etnolog* 17, 34–51.
- Grömer, K. 2005, Tablet-woven Ribbons from the prehistoric Salt-mines at Hallstatt, Austria – results of some experiments. V: Bichler, P., K. Grömer, R. Hofmann-de Keijzer, A. Kern, H. Reschreiter (ur.), »Hallstatt Textiles«, *Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment on Iron Age Textiles*, BAR, 81–90.
- Grömer, K. 2010, *Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa, Geschichte des Handwerkes und Kleidung vor den Römern*, Wien.
- Grömer, K. 2012, Austria: Bronze and Iron Ages. V: Gleba M., U. Mannering (ur.), *Textiles and Textile Production in Europe: From Prehistory to AD 400*. Oxford, Oxbow Books, 27–64.
- Grömer, K., Rösel-Mautendorfer, H., Bender Jørgensen L. 2013, Visions of Dress: Recreating Bronze Age Clothing from the Danubian Region, *Textile: Cloth and Culture*, Volume 11, Issue 3.
- Grömer, K. 2016, *The Art of Prehistoric Textile Making, The development of craft traditions and clothing in Central Europe*, Vienna.
- Hartl, A. and Hofmann-de Keijzer, R. 2005, Imitating ancient dyeing methods from the Hallstatt period – dyeing experiments with weld, indigo and oak bark. V: Bichler, P., K. Grömer, R. Hofmann-de Keijzer, A. Kern, H. Reschreiter (ur.), »Hallstatt Textiles«, *Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment on Iron Age Textiles*, BAR, 91–96.
- Hincak, Z. 2015, *Antropološka analiza kostnih ostankov*, poročilo, arhiv PMPO.
- Kern, A., L. Lammerhuber 2010, *Hallstatt 7000*. 126–127.
- Kločko, L., S. Vasina, S. A. 2004, Tracht vorskytischer Zeit auf dem Territorium der Ukraine. V: Chochorowski, J. (ur.) *Cimmerians Scythians Sarmatians*, 185–198.
- Korošec, J. 1951, *Predzgodovinska naselbina na ptujskem gradu*, Opera 6.
- Lubšina Tušek, M. 2001, Letno poročilo ZVNKD Maribor, 291–297.
- Lubšina Tušek, M. 2014, Ptuj. V: B. Teržan, M. Črešnar (ur.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem*, Katalogi in monografije 40, 197–203.
- Lubšina Tušek, M., J. Dular 2014, Dva grobova z žganim pokopom s Ptuja, *Arheološki vestnik*, 9–33.
- Makrun, A. 1940, Platnarstvo v Dobrépoljski dolini, *Etnolog* 13, 107–115.
- Matkovič, A. 2012, *Ljudska noša uskoškega prebivalstva Bele krajine s poudarkom na ljudski noši pravoslavne prebivalstva Bele krajine* (v vaseh Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči).
- Makarovič, M. 1967, Glavna gibalna v razvoju slovenske kmečke noše v 19. in 20. stoletju. *Slovenski etnograf* 20, 92–119.
- Metzner-Nebelsick, C. 2002, *Der »Thrako-Kimmerische« Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien Teil 1 – Text*, Berlin.
- Müller-Karpe, H. 1959, *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Römisch-germanische Forschungen*, Band 22, Berlin.
- Nestorović, A., A. Preložnik 2017, *Gospodarji prehodov*, Ptuj.
- Oman, D. 1953, Brinjeva gora, Obdelava prazgodovinske keramike, *Arheološki vestnik* 32, Ljubljana 1981, 144–153.
- Perko, V. 2013, Razstava, temeljna oblika muzejske komunikacije, SMD elektronski vir, 1–13. Dostopno na naslovu: <http://www.smd-drustvo.si/Arhiv%20dokumentov/9b%20Regijska%20izobrazevanja/2013%20RI%20-%20Razstava-temeljna%20oblika%20muzejske%20komunikacije.pdf>.
- Perko, V. 2014, Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasa, Ljubljana.
- Perkridou-Gorecki, A. 1989, *Mode im antiken Griechenland*, München.
- Stegmann-Rajtar, S. 1984, *Hallstatt-Kolloquium Veszprém*, Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Beiheft 3, 211–219.

Slapšak, S. 2014, Erinje, Evmenide, Mojre, *Antična miturgija*, Ljubljana, 241–243.

Šajn, M. 2012, *Upodobljena oblačila na rimskih nagrobnih spomenikih iz območja mest Petovione in Celeje ter njunih agrih*. V: Migotti, B. et al. (ur.), *Scripta in honorem Bojan Djurić*, 361–385.

Teržan, B., M. Črešnar, 2014, *Absolutno datiranje bronzaste in železne dobe na Slovenskem*, Katalogi in monografije 40.

Teržan, B., M. Črešnar 2021, Pohorsko Podravje v pozni bronzasti in starejši železni dobi. V: B. Teržan, M. Črešnar (ur.) *Pohorsko Podravje pred tremi tisočletji. Tradicije in inovativnost v pozni bronzasti in starejši železni dobi*, Katalogi in monografije 44, 561–584.

Tomanič Jevremov, M. 1989, Ormož v prazgodovini, *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije* 133.

Tomanič Jevremov, M. 1988–1989, Žarno grobišče v Ormožu, *Arheološki vestnik* 39–40, 277–322.

Turk, P. 2005, *Podobe življenja in mita*, Ljubljana.

Wilkinson, P., N. Philip 2007, *Mythology, Eyewitness Companions*, New York.

RECONSTRUCTION OF THE OUTFITS OF A YOUNG WOMAN AND A WARRIOR FROM THE BRONZE AGE TO IRON AGE TRANSITION

The area between Castle Hill and the Ptuj centre is an area with a long settlement tradition. In this area, archaeologists have discovered two prehistoric cremation graves from the 9th century BC, which represent one of the most important discoveries of recent decades. In them are buried dignitaries who play a key role in understanding the transition from the Bronze Age to the Iron Age.

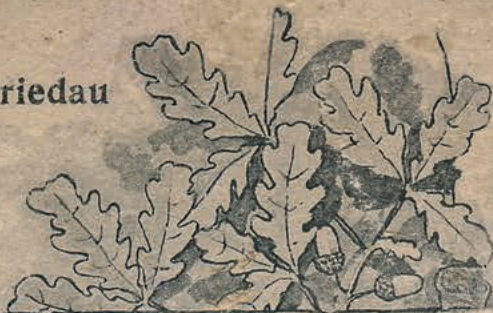
Due to the importance of the discovery and the relatively good preservation of the finds, we tried to reconstruct the dignitaries for the archaeological exhibition *Lords of the crossroads*. Although no fabrics were preserved in the graves, we made a hypothetical reconstruction of the costumes based on the added objects and various data from concurrent sites. In the reconstructions of the outfit of dignitaries, which we tried to justify as best we could, we limited ourselves to the means and time at our disposal.

The fabrics that played an important role in the burial ceremony are rarely preserved. In Slovenia, we have preserved rare traces of fabrics that have corroded to metal objects. Most of the data on fabrics was preserved indirectly through the tools used in the process of making it: clay weights for looms, spindle whorls used in spinning, weaving tablets. In prehistoric times, various plant and animal fibres were used to make fabrics, most commonly flax and sheep wool. Hemp and nettle were also used to make fabrics, but less often. Flax was especially important in Central Europe. Wool and flax have been used since the Neolithic Age.

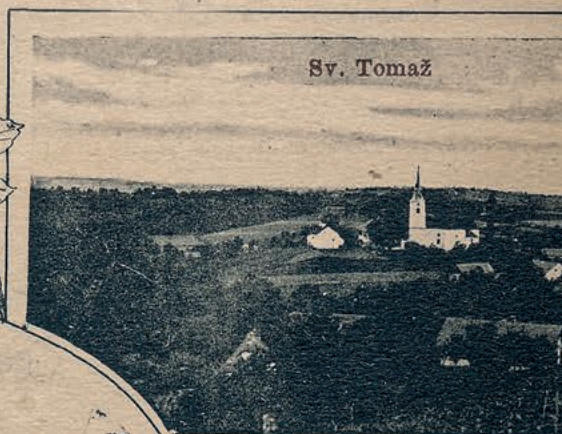
In the Bronze and Iron Ages, they had fitted, and unfitted clothes made from a piece of cloth draped around the body. Such clothing had to be affixed to the human body. Reconstructing the outfit of the young woman, we also used female clay statuettes from the Podravje region from that time, which show a detailed depiction of an unfitted, draped one-piece outfit. We dressed the young woman in such a peplos, fastened it with two brooches and an apron. We dressed the warrior in a fitted short tunic and high gaiters. The fabrics are partly spun and woven by hand, partly by machine. Hand-woven fabrics are dyed with natural dyes, and machine-woven fabrics dyed with synthetic.

Sv. Tomaž

St. Thomas bei Friedau

Trgovina: Fr. Antolič

Sv. Tomaž

Sv. Tomaž (pri Or

MAG. NATAŠA KOLAR

Muzejska svetnica

Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož

natasa.kolar@pmpo.si

Utrinki o razvoju in društveni dejavnosti Tomaža pri Ormožu med letoma 1800 in 1941

UVOD

Ob zamisli zasnove prispevka smo si zastavili vprašanje, kako ga pripraviti, saj se je med raziskovanjem izvirnih virov pokazalo, da je arhivsko gradivo za obravnavano obdobje v Zgodovinskem arhivu na Ptuj zelo slabo ohranjeno. Podatke iz pisnih virov smo poskušali dopolniti z objavljenimi informacijami o dogodkih, ki so se zgodili v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja pri Svetem Tomažu, iz časopisa *Slovenski gospodar*. Ugotovili smo, da so prebivalci Svetega Tomaža zelo redko poročali o dogodkih v kraju. V drugi polovici 19. stoletja so največ pisali o letinah, vremenskih prilikah in nastali škodi, manj

o upravni ureditvi in s tem povezanimi volitvami, v prvi polovici 20. stoletja pa o dejavnosti društev. Pričujoči prispevek o razvoju Svetega Tomaža je opisan na osnovi podatkov iz razpoložljivih arhivskih virov v ptujskem arhivu. Pisne in tiskane vire smo dopolnili še z objavljenimi izsledki, ki jih obravnavajo prispevki v dostopni literaturi.

HABSBURŠKA MONARHIJA

V sklop splošnih upravnih reform, ki jih je izvedla Marija Terezija, je spadala tudi ustanovitev posameznih deželnih organov. Zaradi krepitve deželnoknežje oblasti je ustanovila v posameznih deželah organe, ki bi bili odvisni le od vladarja. Splošne upravne reforme v avstrijskih deželah so bile povezane s splošno vojaško in davčno reformo. V deželah so ustanovili posebne deželne urade, deputacije, ki so skrbeli za upravo kameralnih, kontribucijskih¹ in mešano vojaško-upravnih zadev. Da bi ti uradi lahko bili uspešni, so hkrati z njimi ustanovili okrožne urade pod vodstvom okrožnih glavarjev. Na Štajerskem je bilo pet okrožnih uradov: Judenburg, Bruck na Muri, Gradec, Celje in Lipnica, ki jo je leta 1750 zamenjal Maribor.²

Jožef II. je okreplil pomen okrožnih uradov. Njihov obseg dela so nekoliko razširili. Ob dotedanjem vodenju davčne, vojaške, zdravstvene in šolske uprave so dobili še zadeve zemljiškokogospodarskih podložnikov, nadzor nad gospodvi in mesti, pospeševanje gospodarstva, policijski nadzor in drugo.³ Zaradi povečanega obsega dela oziroma dejavnosti so okrožni uradi prenašali vedno več nalog na zemljiška gospodstva, ki so morala opravljati po navodilih okrožnih uradov lokalne upravne posle.⁴ V notranjeavstrijskih deželah so bile *okrajne gosposke* zelo razdrobljene, zato so zaradi lažjega poslovanja in za potrebe nabornega sistema na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem ustanovili naborno okrajne gosposke. Za teritorialno osnovo oblikovanja nabornih okrajev so vzeli velikost župnij. Najpomembnejše zemljiško gospodstvo ali mesto v nabornem

.....

1 Kontribucija je bila v habsburški monarhiji podložnikova dajatev zemljiškemu gospodu, zlasti za vojne namene. [elek. vir]. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=kontribucija>. [9. 8. 2021].

2 Žontar, Cova, 1988, str. 76 in 77.

3 Isto, str. 80.

4 Žontar, Cova, 1988, str. 88.

okraju je bilo določeno za izvajanje vojaških zadev; postopoma so prenesli nanje tudi vedno več splošnih upravnih zadev. V splošni upravni ureditvi so tako postale najnižji upravni organi in so se na kratko imenovali *okrajne gosposke*.⁵

Naborno okrajne gosposke, pozneje samo okrajne gosposke oziroma okrajni komisariati so morali za območje krajev, imenovali so jih občine, nastaviti okrajnega sodnika in kot pomožne organe rihtarje. Naloga izprašanega in plačanega sodnika je bila urejanje sodnih zadev za podložnike; njegov delokrog je obsegal pravde, sirotinske zadeve in zapuščine. Zemljiškoknjižne zadeve so še naprej izvajali zemljiškokgosposki gospodarski uradi. Občina pa je izvolila občinsko predstojništvo, sestavljeno iz dveh zastopnikov. Občinsko upravo so sestavljali izvoljeni rihtar, dva odbornika in občinski svet. Občinski rihtar je kot izvršilni organ okrajnih gosposkih izvajal svoje delo vse do leta 1849, ko je prišlo zaradi revolucionarnega leta 1848/1849 do sprememb, med drugim tudi na upravnem področju.

Upravno je bil Sveti Tomaž v prvi polovici 19. stoletja občina v okrožju Velika Nedelja, ki je spadalo v mariborski okraj. Župnijska cerkev⁶, imenovana Sveti Tomaž pri Veliki Nedelji, je bila sestavni del dekanije Velika Nedelja;⁷ patronat nad cerkvijo je imela velikonedeljska komenda – nemški križniški red.

Od Velike Nedelje je bil Sveti Tomaž oddaljen eno miljo,⁸ dve milj od Ptuja, pet milj od Maribora. Prebivalci so bili podložniki gospostev Dornava, Ormoža, Velike Nedelje, hiše na Pohorju, Negove.⁹

5 Isto, str. 88.

6 Zaradi velike oddaljenosti krajev Sveti Tomaž, Koračice, Pršetinci, Lahonci, Mala vas, Savci, Rakovci, Rucmanci in Trnovci od Velike Nedelje je bil leta 1717 ustanovljen vikariat in povzdignjen v župnijo leta 1806. Med župniki, ki so tu delovali, omenjamo narodnega buditelja Štefana Modrinjaka (1806–1814). Janisch, 1885, str. 1076. [elek. vir]. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QQOVG1BG>>. [6. 7. 2021]. Primerjaj SI_ZAP/0070_00042 Povoden, 1833, str. 241.

7 V cerkveni ureditvi je prišlo leta 1786 do sprememb, sekovska oziroma graška škofija je prevzela štajerski del salzburške nadškofije. Avstrijska vlada je na tem območju na novo uredila dekanije. Vso škofijo je razdelila na 29 dekanij, ki so bile podrejene eni od sedmih okrožnih dekanij. Za vzhodno Štajersko je bila okrožna dekanija nadžupnija sv. Jurija. Njej so bile podrejene dekanije v Ljutomeru, Veliki Nedelji in Zavrču. Kolar, 2002, str. 79.

8 Ena milja je merila 1,609 kilometra.

9 Schmutz, IV, 1825, str. 183. [elek. vir]. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si> URN=URN:NBN:SI:DOC-Z1CRBOWR. [6. 7. 2021].

Iz topografskih podatkov, ki jih navaja Schmutz v *Historisch Topographisches Lexikon von Stereirmark*, je občina v prvi četrtini 19. stoletja obsegala 191 johov¹⁰ 1015 kvadratnih klafter¹¹, imela je 38 johov 1333 kvadratnih klafter njiv, 3 johe 1397 kvadratnih klafter travnikov, 2 joha 125 kvadratnih klafter vrtov, 2 joha 905 kvadratnih klafter pašnikov, 18 johov 454 vinogradov, 125 johov 1015 kvadratnih klafter gozdov. V 28 hišah je živelo 112 prebivalcev, 54 moških in 58 žensk. Imeli so 24 glav živine.¹² Trivialno šolo je obiskovalo 84 otrok, v letu 1850 pa 240.¹³

Na upravnem in tudi drugih področjih so v letu 1850 nastale nove spremembe, in sicer kot posledica oziroma rezultat zahtev revolucionarnega gibanja v letu 1848/1849. Upravno so Štajersko razdelili na tri dele. Predvideno je bilo, da naj bi se upravna struktura kolikor mogoče naslonila na sodno.¹⁴ Okrajne gosposke in okrajni komisariati so prenehali obstajati. Uvedli so občine kot najnižje upravne enote. Njihovo ozemlje je bilo določeno na podlagi katastrskih občin, lahko je bila ena sama ali so jih združili več.¹⁵ Nosilci krajevne deželno knežje oblasti so postala okrajna glavarstva, ki so prevzela vse delovanje okrožnih, okrajnih in patrimonialnih uradov iz predmarčnega obdobja.¹⁶ Do 1868 so delovanje uprave nekoliko spreminjali, dokončno pa so v tem letu okrajna glavarstva uveljavili kot edini deželno knežji organ lokalne splošne uprave. Na okrajna glavarstva so prenesli zadeve direktnih davkov in gradbene zadeve, nastavili so pokrajinske zdravnike, okrajne živinozdravnike, okrajne inženirje in gozdarske tehnike. Iz splošne uprave so izločili šolstvo. Na področju šolstva so na deželni in lokalni ravni ustanovili okrajni šolski svet ter krajevni šolski svet za vsako šolsko občino.

Državni občinski zakon iz leta 1862 je vseboval okvirna določila v zvezi z delovanjem občinske uprave, ki so jih nato deželni občinski

10 En joh je enako 5,700 kvadratnega metra.

11 Ena kvadratna klaftera je 3595 kvadratnih metrov.

12 Schmutz, IV, 1825, str. 183. [elek. vir]. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si> URN=URN:NBN:SI:DOC-Z1CRBOWR. [6. 7. 2021].

13 Hofrichter, 1850, str. 52.

14 Za Štajersko je bilo pristojno višje deželno sodišče v Gradcu, deželna sodišča pa so bila v Gradcu, Leobnu in Celju. Slednje je delalo kot apelacijsko in porotno sodišče za slovensko Štajersko, obsegalo je območja dvaindvajsetih okrajnih sodišč. Vilfan, 1988, str. 169.

15 Fischer, 2005, str. 23.

16 Žontar, Cova, 1988, str. 102.

redi dopolnili. Najvišji organ krajevnne občine je bil občinski zastop, sestavljen iz voljenega občinskega odbora in občinskega predstojništva, ki je bil upravni in izvršilni organ ter mu je načeloval župan.¹⁷

Pred veliko vojno je bila v uradih in na sodiščih prevladujoča nemščina, slovenščina se je le počasi uveljavila. V medsebojnem dopisovanju so uradi različnih stopenj uporabljali nemščino, v dopisovanju s strankami pa so se načeloma ravnali po jeziku strank, vendar je bilo to zelo odvisno od razmer v deželah in krajih. V izogib številnim konfliktom marsikatera stranka ni vztrajala pri svojih jezikovnih pravicah. V najboljšem položaju je bila slovenščina na Kranjskem, na Štajerskem je bilo slabše.¹⁸

Z razglasom ustave 26. februarja 1861 se je v monarhiji začelo ustavno in narodnostno-politično življenje. Nastopilo je obdobje slovenskega narodnega prebujanja. Razpisane so bile volitve v deželne zборе in po letu 1873 tudi neposredne volitve v državni zbor. Slovensko nacionalno gibanje se je borilo za uvedbo slovenščine v urade, na sodišča, v šole, za nastavljanje slovenskih uradnikov namesto nemških in ustanavljanje kulturnih ustanov.¹⁹ Slovenci so v deželnem in državnem zboru postavljali številne interpelacije za uvedbo slovenščine v javne ustanove. Predstavili so dejansko stanje in protestirali proti praksi, ki je bila v nasprotju s predpisi in proti neznanju slovenščine v uradih.

Nepodpisani slovenski rodoljub je v *Slovenskem gospodarju* leta 1868²⁰ pestro in kritično komentiral pismo treh uradnikov iz občine Koračice v polomljeni nemščini. Vsebina pisma je vsebovala prošnjo za dovoljenje žganjekuhe za januar 1869. Pismo je v celoti objavil z vsemi slovničnimi napakami: »*Der Gemeinde amt ist für die Bränkässten unfissend für dassweisst so die k.k. finanzfahe besserer als der Gemeind Amt, weoil die Bränkesten so alte eingegeben sein, keinen andernrn befindet aber er der Gemeinde Vorstesung niht. Der Gemeinde Amt undauch alle dieser Infassen bitten die h.k.k. Finanzfahe für Befwilligung der Brandwein Brünung für ersten Monat Jähner 1869. Gemeinde Amt Koračic den*

17 Fischer, 2005, str. 23. Priročniki in karte, 1988, str. 103.

18 Fischer, 2005, str. 63 in 64.

19 Kolar, 2005, str. 12 (op. 1).

20 »Dopisi. Od sv. Tomaža.« Slovenski gospodar letnik 2, številka 44 (29. 10. 1868), str. 179. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-H84YHMMZ>. [7. 7. 2021].

10. Oktober 1868.« in se vprašal, ali ne bi bilo lepše, da bi trije podpisani možje napisali pismo s prošnjo v slovenskem jeziku. Ugotavljal je, da ne bi »take bedarije po slovenski pisali, ker so rojeni Slovenci.« in dodal, da je finančna straža ta dopis zavrгла, sprejela pa je podobno pismo v slovenskem jeziku nekega domorodca. V tem prispevku je prosil posestnike, naj pazijo, kakšne ljudi bodo volili za župane, ali so »narodni ali ne«. Župane pa je opomnil, da naj raje pišejo v slovenskem jeziku, saj znajo lepo slovensko, nemško pa ne, »da vas ne bodo ljudje zasmehovali, kadar kaj takega pišete, in ker je vaša dolžnost narod povzdigovati, ne pa tlačiti, in sami sebe zatajevati«. Prispevek je zaključil s pripombo, da so v tistih dneh dobili uradniki ukaz od ministrstva, da naj bi do konca oktobra 1868 sporočili, kdo od njih aktivno govori in piše slovenski jezik, ali samo govori, ali ničesar od obojega. Iz tega zapisa lahko sklepamo, da so uradniki na krajevnih občinah zelo slabo znali nemški jezik, saj so jim bili dopisi, glede na ta primer, zavrнjeni.

Sestavni del ormoškega okraja z obsegom štirih kvadratnih milj oziroma 39.768 oralov so bile po novi ureditvi tudi krajevne občine Koračice s Hranjigovci, Zagorci, Sveti Tomaž in Pršetinici.²¹ Po podatkih, ki jih navaja Janisch v *Historisch Topographisches Lexikon von Stereirmark*, je živelo v vaseh Zagorci in Sveti Tomaž v 54 hišah 216 prebivalcev, in sicer 102 moška in 114 žensk, samo v Svetem Tomažu pa v 28 hišah 120 prebivalcev, 58 moških in 62 žensk. V vasi je bila podružnica pošte s tremi konji, obstajala je dvorazredna osnovna šola. Glavna gospodarska panoga je bilo vinogradništvo.²²

Fran Rakuša piše v *Domoznanstvu ormoškega okraja* med drugim tudi o gospodarskih panogah in vremenskih prilikah, in sicer omenja, da je bila vsako leto na tem območju toča, ki je naredila veliko škode v vinogradih. Plohe pa so prišle navadno od Svetega Tomaža preko Jeruzalema.²³ O dobrih in slabih letinah pri Svetem Tomažu izvemo tudi iz zapisov v *Slovenskem gospodarju*. Za leto 1874 piše,²⁴ da je bila letina pšenice, rži, ječmena in krompirja srednje dobra, koruze in

21 Rakuša, 1886, str. 6. [elek. vir]. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PUKFNL1>. [6. 7. 2021].

22 Janisch, 1885, str. 1076. [elek. vir]. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QQOVG1BG>. [6. 7. 2021].

23 Rakuša, 1886, str. 7. [elek. vir]. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PUKFNL1>. [6. 7. 2021].

24 »Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 8, številka 46 (12. 11. 1874). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-KXMQT3k2>. [7. 7. 2021].

ovsa dobra, predvsem tam, kjer ga ni sklestila toča. Ajda je zelo dobro obrodila, kot že dolgo ne, je zapisal poročevalec. Nekateri gospodarji so dobili do 150 vaganov²⁵ ajde, vendar samo tam, kjer ni bilo toče 15. avgusta 1874. Repa je bila drobna. Jabolk je bilo malo, polovnjak so prodajali od 10 do 15 goldinarjev. Hrušk je bilo več, tisti, ki so imeli slive, so polovnjak²⁶ prodajali od 5 do 6 goldinarjev. Vina je bilo zelo malo. Vinogradniki so na Lahončaku in Koračkem vrhu pridelali le tretjino navadnega pridelka, na drugih vrhah pa še toliko ne. Polovnjak mošta so prodajali od 50 do 60 goldinarjev. Za leto 1878 je poročevalec zapisal, da je bila letina dobra, le z vinom je bilo različno. Cena vina in pridelkov je bila slaba, v bolj imenitnih vinogradih so prodajali startin od 60 do 70 goldinarjev, v slabših po 40 goldinarjev, samo da ga je kdo hotel kupiti. Čebelarstvo se je slabo obneslo, zaradi deževnega vremena. Tega leta, v noči s 1. na 2. november, jim je sneg polomil veliko vej sadnega drevja.²⁷

Pri Svetem Tomažu so gojili tudi čebele. Nekoliko bolj strokovno se je začel s čebelarstvom ukvarjati Radoslav Rižnar iz Svetega Tomaža. Iz njegovega zapisa v *Slovenskem gospodarju* izvemo, da so leta 1874 čebele malo rojile. Čebelarji niso dobili novih rojev. Meseca maja je čebelam škodil mraz, avgusta, ko so pri Tomažu bili najboljši roji, je predolgo deževalo, septembra pa so čebele imele premalo časa za pašo. V zapisu je čebelarjem predlagal, da naj bi si priskrbeli skočidolske panje ali koše. Omenil je, da si je priskrbel nekaj teh panjev, čeprav si je zaradi slabe letine, »samo eden mlad roj v nov panj spraviti mogel. Bučelice pa v njem tako veselo in marljivo delajo, da smem ta panj med najboljše šteti.«²⁸ V letu 1879 sadja ni bilo, ker so se roji »srednje obnesli«.²⁹

Občinski predstojnik Ivan Stajnko je v *Slovenskem gospodarju*

25 Vagan je stara prostorninska mera za žito in meri približno 61 litrov. [elek. vir]. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=vagan> [7. 7. 2021].

26 Polovnjak. Nekdaj prostorninska mera za žito, približno 15 litrov; prostorninska mera, navadno za vino, 280 litrov. [elek. vir]. Dostopno na: <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/3579684/polovnjak?View=1&Query=mera&All=mera&FilteredDictionaryIds=130>. [7. 7. 2021].

27 »Dopisi.« Slovenski gospodar, letnik 12, številka 47 (21. 11. 1878), str. 381. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A9VBK37V>. [7. 7. 2021].

28 »Dopisi.« Slovenski gospodar, letnik 8, številka 46 (12. 11. 1874), str. 394. [elek. vir]. Dostopno na: <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-KXMQT3K2>>. [7. 7. 2021].

29 Precetinski, Jože Mežner, ž. »Dopisi.« Slovenski gospodar, letnik 13, številka 50 (11. 12. 1879). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9Z6EN66N>, str. 402. [7. 7. 2021].

Dopisnica
Sv. Tomaža (pri
Ormožu) z motivoma:
panoramskim in
trgovine Fr. Antolič.
Odposlana v letu
1911. Zasebna zbirka
Aleksandra Kumra.

Dopisnica
Sv. Tomaža,
St. Thomas bei
Friedau. Panoramska
motiva Sv. Tomaža
z južne in severne
strani ter trgovina
Fr. Antoliča. Pred
1914. Zasebna zbirka
Aleksandra Kumra.

objavil novico, da je avstrijska oblast dovolila, da dobijo v Svetem Tomažu tri plemenite žrebce, namenjene za razplod. Po treh letih prošenj je posestnikom pri Svetem Tomažu uspelo od oblasti dobiti dovoljenje za izvajanje konjereje v občini. Dne 9. aprila 1880 so dobili tri dobre plemenske žrebce, nastanjeni so bili v hlevu cesarsko-kraljevega poštarja Frana Škerleca. Krajevne občine so obljubile, da bodo priskrbele za naslednja tri leta seno, slamo in drugo. Občinski predstojnik Ivan Stajnko je s tem obvestilom želel spodbuditi kmetovalce, da bi izkoristili to priložnost, ker so do tedaj kmetje hodili po tri ure daleč iskat žrebce.³⁰

30 »Dopisi.« Slovenski gospodar, letnik 14, številka 15 (8. 4. 1880), str. 117. [elek. vir].
Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A6VR9N6A>. [7. 7. 2021].

O delih Frana Škerleca³¹ za dobrobit in razvoj Svetega Tomaža izvemo iz zapisa ob dvajsetletnici njegove smrti v *Slovenskem gospodarju* 7. marca 1907. Poročevalec je poudaril, da se ga prebivalci Svetega Tomaža s hvaležnostjo spominjajo, saj je po njegovi zaslugi občina Sveti Tomaž dobila poštni urad, postajo za žrebce, štiri letne živinske sejme, ki so bili koristni za okraj. Njegova največja zasluga za razvoj kraja je bila gradnja okrajne ceste od Svetega Tomaža do Ormoža. Pod vodstvom okrajnega zastopa so dela trajala tri leta in bila dokončana 1881. Pri tej gradnji je aktivno sodeloval, saj je med drugim iz svojega premoženja daroval za cesto tudi precejšnjo vsoto. Na občnem zboru posojilnice pri Svetem Tomažu leta 1907 je njen tajnik Franc Loparnik predlagal zborovalcem in gostom, da bi možu, ki je toliko naredil za razvoj ter blagostanje Svetega Tomaža, postavili v kraju dostojen spomenik, in tako pokazali poznejšim rodovom, kako znajo ceniti njegova dela. Navzoči so sprejeli njegov predlog in takoj ustanovili odbor za izvršitev tega predloga. Člana odbora Franc Loparnik, tajnik posojilnice ter predsednik odbora, in Simon Bezjak, nadučitelj ter blagajnik odbora, sta bila – na osnovi zapisanega prispevka – zadolžena za pridobivanje prostovoljnih prispevkov za postavitve spomenika.

PRVA JUGOSLAVIJA

Regent Aleksander Karađorđević je po odstopu predsednika in osmih članov slovenske narodne vlade 20. januarja 1919 imenoval novo deželno vlado za Slovenijo z okrnjenimi pristojnostmi. Nova slovenska vlada v primerjavi s prejšnjo Narodno vlado ni bila samostojna in ni imela najvišje upravne oblasti. Upravna oblast je prešla na vlado v Beogradu. Slovenska vlada je bila sestavljena iz štirih poverjeništev, podpredsednika in predsednika. V taki sestavi je bila vse do sprejetja vidovdanske ustave 12. julija 1921. Na njeni osnovi so upravno oblast v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev izvajali centralistično. Namesto deželne vlade so postavili Pokrajinsko upravo za Slovenijo, načeloval ji je pokrajinski namestnik, ki ga je imenoval kralj. V začetku leta 1924 je prišlo na Slovenskem v skladu z določili vidovdanske ustave, nato uredbe o razdelitvi države na oblasti ter uredbe o obči upravi in oblastni

31 »Razne novice.« Slovenski gospodar letnik 41, številka 10 (7. 3. 1907), str. 3. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BATNE28E>. [9. 7. 2021].

ter sréski samoupravi iz leta 1922 do nove upravne ureditve. Slovenija je bila razdeljena na dve upravno-teritorialni oblasti, na ljubljansko in mariborsko. Slednja je obsegala ozemlje Štajerske, Prekmurja in hrvaškega Medžimurja. Uvedba kraljeve diktature oktobra 1929 je povzročila ponovno upravno preureditev države, centralistični sistem so še bolj zaostri. Hkrati z upravno spremembo so spremenili tudi ime države. Novo ime je bilo od tedaj Kraljevina Jugoslavija. Razdelili so jo na nove upravne enote – banovine. Ljubljansko in mariborsko oblast so združili v Dravsko banovino, načeloval ji je ban.³²

Manj sprememb od pokrajinsko-upravnih so v obdobju prve Jugoslavije doživeli nižji upravno-teritorialni organi v okrajih in občinah. Okraji kot splošna upravna oblastva prve stopnje niso bili občutno spremenjeni, načeloval jim je okrajni glavar, po letu 1929 imenovan tudi sréski načelnik, njihovi uradi pa sréska načelstva. Ker v Sloveniji načela uredbe o sréski in občinski samoupravi z dne 26. aprila 1922 niso bila izvedena, so še naprej delovale okrajne samouprave, uvedene že v habsburški monarhiji. Z uvedbo kraljeve diktature 6. januarja 1929 so nove župane in člane občinskih odborov sprva imenovali veliki župani, z uvedbo zakona o občinskih odborih z dne 14. marca 1933 pa naj bi bili občinski odbori spet voljeni, neposredni nadzor nad občinsko upravo pa so imeli sréski načelniki. Sréz Ptuj je obsegal tri pokrajinske enote: Slovenske gorice, Ptujsko polje in Haloze. Za Slovenske gorice je bila značilna razložena naseljenost, posebno izrazita v vinogradniških predelih. Domovi in viničarije so bili postavljeni na slemenih, manj v dolinah. Glavna gospodarska panoga v srezu je bilo kmetijstvo. Pridelovali so predvsem koruzo, pšenico, rž, krompir in drugo, posvečali so se tudi vinogradništvu in sadjarstvu.³³

Za obstoj občine je zakon med drugim določal najnižje število prebivalcev, po novem jih je morala imeti najmanj 3000. Ker so nekatere imele manj prebivalcev, so se občine združevale.³⁴

Občina Sveti Tomaž pri Ormožu je bila sestavljena iz dvajsetih vasi (Gradišče, Hranjigovci, Ključarovci, Koračice, Lahonci, Mala vas, Mezgovci, Pršetinci, Rakovci, Ritmerk, Rucmanci, Savci, Sejanci, Senčak, Senik, Sveti Tomaž, Trnovci, Zagorje in Žvab) in je obsegala

32 Fischer, 2005, str. 183 in 184.

33 Srez Ptuj. *Krajevni*, 1937, str. 499–501. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-IHXHRWQE>. [14. 7. 2021].

34 Isto, str. 185.

4064,91 hektarja površine.³⁵ Vsaka vas je imela svoj grb, ki so ga uporabljali pri različnih prireditvah. Občina je štela 3770 prebivalcev in imela 870 hiš. Posestnikov je bilo 185, kočarjev 498, najemnikov 66. V glavnem so se preživljali s poljedelstvom in živinorejo, nekoliko manj z obrtjo, trgovino in vinogradništvom, ki ni bilo tako razvito kot na območju Ljutomersko-Ormoških goric. Gozdovi so bili mešani in večinoma v lasti nemškega viteškega reda iz Velike Nedelje. Sveti Tomaž je bil od sedeža sreza, Ptuja, oddaljen 20 kilometrov, prebivalci so urejali davčne in finančne zadeve v Ormožu, spadali so v ormoški zdravstveni okoliš. V vasi so bili žandarmerijska postaja, pošta, šola, sedež občine in tudi Kmečka hranilnica in posojilnica, ki jo je med letoma 1911 in 1930 vodil Franc Zemljič, posestnik in organist pri Svetem Tomažu.³⁶ S svetom jih je povezovala banovinska cesta Ptuj–Ljutomer. Do železniške postaje v Ormožu so bili oddaljeni 13 kilometrov. V letu 1936 je občinska uprava Svetega Tomaža dala graditi dve občinski cesti, in sicer v smeri Savci – Rucmanci – Grabšinski breg in Lahonci – Pršetinci – Koračice.³⁷ Telefonsko linijo so odprli 26. novembra 1938, javna govorilnica je bila na pošti.³⁸

V *Slovenskem gospodarju* zasledimo v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja prispevke neznanih poročevalcev o razgibanem društvenem življenju pri Svetem Tomažu. Med društvi omenjamo Marijino družbo,³⁹ Kmetijsko sadjarsko in vrtnarsko društvo, Prosvetno društvo z dramskim odsekom.⁴⁰ Mladina, vključena v katoliške organizacije, je pri Svetem Tomažu vabila občane na različne prireditve, tako glasbene kot igrane in tudi športne.

Med obema svetovnima vojnoma so bila med mladino popularna telovadna in športna društva, v primerjavi s sodobnostjo so takrat ti dve dejavnosti razlikovali. Šport so razumeli kot nekaj manj vrednega, zgolj zabavnega, delo telovadcev pa so jemali resno. Katoliška

35 *Krajevni leksikon dravske banovine* iz leta 1937 navaja na strani 517 površino občine iz leta 1936, ko so občini še pripadali Lahonci in Žvab od občine Svetinje in Senik od občine Velika Nedelja, del kraja Ključarovci pa so priključili občini Velika Nedelja.

36 »Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 73, številka 17 (26. 4. 1939), str. 9. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DC2C599N>. [16. 7. 2021].

37 »Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 70, številka 34 (26. 8. 1936), str. 10. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VAPLX0QQ>. [16. 7. 2021].

38 SI ZAP/0125 OŠ Tomaž, šk. 62.

39 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 64, številka 27 (2. 7. 1930). Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4C3IUN2Y>. [16. 7. 2021].

40 *Krajevni*, 1937, str. 518. Digitalna knjižnica Slovenije. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-IXXHRWQE>. [14. 7. 2021].

prosvetna društva, ki so delovala v okviru Slovenske krščanske socialne zveze (SKSZ), so zaradi sokolskega nagibanja k liberalizmu in zaradi popularnosti telovadbe že leta 1906 v svoje delovanje vključila tudi telovadne odseke, imenovane Orli. V primerjavi z Orli, ki so sledili bolj moralni vzgoji kot telovadni, so imeli Sokoli večje telovadne uspehe, tudi mednarodne, saj so telovadbo razumeli kot sredstvo za doseg »zdravega duha«. ⁴¹ Orli so se v dvajsetih letih 20. stoletja organizacijsko osamosvojili od SKSZ, razpustili pa so jih leta 1929. Leta 1937 jih je nasledila Zveza fantovskih odsekov. ⁴²

Pri Svetem Tomažu je bilo zelo aktivno Katoliško izobraževalno prosvetno društvo, predvsem njihov orlovski krožek, ki je pripravljaval razne prireditve ob različnih priložnostih in praznikih. Njegovi člani so med drugim redno nastopali na gledališkem odru. Uprizorili so različne igre in deklamacije. Iz obširnega repertoarja navajamo njihov izbor: v nedeljo, 5. septembra 1926, so po večernicah Orli pripravili dve igri, enodejanko *Proč s starim ognjem* in trodejanko *Sinovo maščevanje ali spoštuj očeta*. ⁴³ Za božič 1926 je orlovski krožek pripravil dve igri, *Sirota Jerica* in *Brez zajtrka*, ter kuplét (pesem v več kiticah s pripevom, navadno šaljive ali satirične vsebine) *Kuharica*; prireditev je med odmori popestril tamburaški zbor. ⁴⁴ Pred drugo svetovno vojno so med drugim uprizorili še ljudski igri *Mlinar in njegova hči* ⁴⁵ in *Izdajalec barona Mongerona*, burke *Soba za sto deset dinarjev* ⁴⁶, *Zob za zob* in *Če sta dva*, ⁴⁷ dramo *Sin*, ⁴⁸ enodejanki *Čašica kave* in *V posredovalnici*, ⁴⁹ tragedijo v treh dejanjih *Pri Hrastovih*, ⁵⁰ igri

41 Fischer, 2005, str. 434.

42 Isto, str. 434.

43 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 60, številka 35 (2. 9. 1926). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TKXIQOZ7>. [14. 7. 2021].

44 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 60, številka 52 (30. 12. 1926). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-T5B4UNE2>. [14. 7. 2021].

45 »DOPISI.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 47 (20. 11. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-5H7BJRWY>. [14. 7. 2021].

46 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 1 (3. 1. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-8WWIJZC9>. [14. 7. 2021].

47 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 3 (16. 1. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-44QJ6Z55>. [14. 7. 2021].

48 »Novice.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 10 (6. 3. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-00HCUJCC>. [14. 7. 2021].

49 »Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 65, številka 47 (18. 11. 1931). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AE1DWAQO>. [16. 7. 2021].

50 »Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 65, številka 21 (20. 5. 1931). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VZ227KCD>. [16. 7. 2021].

Prisega ob polnoči,⁵¹ *Slehernik*,⁵² dramo *Žena brez imena*. V pustnem času so v letu 1935 pripravili Nušičevo komedijo *Narodni poslanec*, uprizorili so jo na pustno nedeljo.⁵³

Svoje pestro delovanje so člani Katoliškega izobraževalnega društva Sveti Tomaž od 15. septembra 1929 izvajali v novem društvenem domu. Odprtje doma je s prisotnostjo počastil tudi škof dr. Ivan Tomažič. Člani društva so pripravili njemu v čast na predvečer odprtja doma slavnostno akademijo. Na dan odprtja doma so nastopali Orli in Orlice ter naraščaj, v velikem številu so na prireditvi sodelovali tudi sosednji orlovski odseki. »Vse vaje so nudile gledalcem lepo sliko, vkljub temu, da niso bile enotno in brezhibno izvedene, kar se seveda more opravičiti vsled pomanjkanja skupnih vaj,« je zapisal poročevalec o tem dogodku v *Slovenskem gospodarju*.⁵⁴ Kakor razberemo iz zapisa v *Slovenskem gospodarju*, so uredili v društvenih prostorih tudi knjižnico, poučne knjige in povesti so izposojali za teden ali štirinajst dni svojim članom.⁵⁵

Na Slovenskem je bila društvena dejavnost prekinjena z začetkom druge svetovne vojne, saj je okupator razpusil vsa slovenska društva in zasegel njihovo premoženje. Na Spodnjem Štajerskem je šef civilne uprave dr. Uiberreither 16. aprila 1941 izdal posebno odredbo, s katero je imenoval ukinitvenega komisarja za društva, organizacije in združenja za imenovano območje. Ob društvih so ukinili tudi večino organizacij in združenj. Taka usoda je doletela tudi društva, organizacije in združenja v Svetem Tomažu pri Ormožu.⁵⁶

51 »Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 66, številka 35 (24. 8. 1932). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TJNA01DX>. [16. 7. 2021].

52 Franjo Tanjšek. »Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 69, številka 35 (28. 8. 1935). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-P25QKC3E>. [16. 7. 2021].

53 A. K. »Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 69, številka 9 (27. 2. 1935). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2TP345ZM>. [16. 7. 2021].

54 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 39 (25. 9. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NNGM00QE>. [14. 7. 2021].

55 »Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 9 (27. 2. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CGVU1YK3>. [14. 7. 2021].

56 Maček, 2004, str. 37, 50, 78, 236, 272, 413 in 435.

VIRI

Zgodovinski arhiv na Ptuj (ZAP):

1937/1938.

SI_ZAP/0070_00042 Simon Povoden: Zgodovina župnij mariborskega okrožja, 1833.

SI_ZAP/0125 – Osnovna šola Tomaž pri Ormožu (1864–2009), šk. 62. Šolske kronike, šolsko leto

LITERATURA

Fischer, Jasna. ur., 2005. *Slovenska novejša zgodovina 1848-1992*, I, Ljubljana: Mladinska knjiga.

Hofrichter, Josef Carl, 1850. *Luttenberg in Untersteier, seine Umgebungen, Bewohner und Geschichte, mit Urkunden-Regesten, auch Friedau, Polsterau und Wernsee betreffend* / [Vorwort und Widmung [von] J.C.H.]; zum Besten des Krankenhauses in Luttenberg, Graz.

Kolar, Nataša, 2002. *Ptuj v prvi polovici 19. stoletja*, Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj.

Kolar, Nataša, 2005. Narodnostno življenje med letoma 1850 in 1908 na Ptuj v nemški trdnjavi ob Dravi, v: *Slovenstvo na Ptujskem v 20. stoletju*. Ptuj: Območno združenje borcev in udeležencev NOB, str. 12–25.

Vilfan, Sergij, 1988. Organizacija sodišč leta 1849 in narodnostne meje (zlasti na Štajerskem in Koroškem), ZČ, I. 42, št. 2, str. 165–188.

Zgodovinski arhiv na Ptuj 1955–2008, *Vodnik po fondih in zbirkah*, Ptuj 2008.

Žontar, Jože, Cova, Ugo. ur., 1988. *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steirmark bis zum Jahre 1918: ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918: guida storico-bibliografica*. Graz [etc.] : Steirermärkisches Landesarchiv [etc.].

VIRI Z MEDMREŽJA

Blaž Ditner, Andraž Šiler. »Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 9, številka 43 (21. 10. 1875). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VUGKPULB>. [7. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 2, številka 44 (29. 10. 1868). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-H84YHMMZ>. [7. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 8, številka 46 (12. 11. 1874). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-KXMQT3K2>. [7. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 11, številka 21 (17. 5. 1877). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4K9R3GML>. [7. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 12, številka 47 (21. 11. 1878), str. 381. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A9VBK37V>. [7. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 14, številka 15 (8. 4. 1880). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-A6VR9N6A>. [7. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 60, številka 52 (30. 12. 1926). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-T5B4UNE2>. [14. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 47 (20. 11. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-5H7BJRWY>. [14. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 70, številka 34 (26. 8. 1936). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VAPLX0QQ>. [16. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 70, številka 33 (19. 8. 1936). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ORWOFQPS>. [16. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 73, številka 17 (26. 4. 1939). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DC2C599N>. [16. 7. 2021].

»Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 65, številka 47 (18. 11. 1931). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AE1DWAQO>. [16. 7. 2021].

»Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 65, številka 21 (20. 5. 1931). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VZ227KCD>. [16. 7. 2021].

»Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 66, številka 35 (24. 8. 1932). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TJNA01DX>. [16. 7. 2021].

»Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 73, številka 7 (15. 2. 1939). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QQFNIMJB>. [16. 7. 2021].

»Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 69, številka 9 (27. 2. 1935). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2TP345ZM>. [16. 7. 2021].

Kontribucija. [elek. vir]. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=kontribucija> [9. 8. 2021].

Janisch, Joseph Andreas, 1878–1885. *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark : mit historischen Notizen und Anmerkungen*, 3, S – Z. Graz : Leykam-Josefstahl. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QQOVG1BG>. [6. 7. 2021].

Krajevni leksikon dravske banovine : krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, 1937. [elek. vir]. Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-IXHHRWQE>. [14. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 60, številka 35 (2. 9. 1926). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TKXIQOZ7>. [14. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 1 (3. 1. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-8WWIJZC9>. [14. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 3 (16. 1. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-44QJ6Z55>. [14. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 9 (27. 2. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CGVU1YK3>. [14. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 39 (25. 9. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NNGM00QE>. [14. 7. 2021].

»Naša društva.« Slovenski gospodar letnik 64, številka 27 (2. 7. 1930). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4C3IUN2Y>. [16. 7. 2021].

»Novice.« Slovenski gospodar letnik 63, številka 10 (6. 3. 1929). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-00HCUJCC>. [14. 7. 2021].

Polovnjak. Fran. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [elek. vir]. Dostopno na: <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/3579684/polovnjak?View=1&Query=mera&All=mera&FilteredDictionaryIds=130>. [7. 7. 2021].

Precetinski, Jože Mežner, ž. »Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 13, številka 50 (11. 12. 1879). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9Z6EN66N>. [7. 7. 2021].

Schmutz, Carl, 1825. *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark*, IV, Graz, auf Kosten der Verfasser. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Z1CRBOWR>. [6. 7. 2021].

»Shod političnega društva „Sloge“ pri Sveti Tomažu pri Ormožu.« Slovenski gospodar letnik 32, številka 29 (21. 7. 1898). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-O3OKLIN3>. [7. 7. 2021].

Rakuša, Fran, 1886. *Domoznanstvo ormoškega okraja*. Samozal. F. Rakuša. [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PUKFNLMI>. [6. 7. 2021].

»Razne novice.« Slovenski gospodar letnik 41, številka 10 (7. 3. 1907). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BATNE28E>. [9. 7. 2021].

Fr. Škrlec. »Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 10, številka 45 (2. 11. 1876). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-8RI8ZZWT>. [7. 7. 2021].

Franjo Tanjšek. »Društvene vesti.« Slovenski gospodar letnik 69, številka 35 (28. 8. 1935). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-P25QKC3E>. [16. 7. 2021].

»Dopisi.« Slovenski gospodar letnik 2, številka 53 (31. 12. 1868). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AK2DTFOZ>. [7. 7. 2021].

Vagan. Fran. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. [elek. vir]. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=vagan>. [7. 7. 2021].

»Uradni razpust društev na Slov. Štajerskem.« Slovenski gospodar letnik 68, številka 43 (24. 10. 1934). [elek. vir]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-X61205D5>. [16. 7. 2021].

MERE

*Dolžinske*1 joh = 5,700 metra²

1 klafta ali seženj = 1,896 metra

1 kvadratna klafta ali seženj = 3595 kvadratnih metrov

Votle

1 polovnjak = 282,9 litra

1 startin = 566 litrov

GLIMPSES OF THE DEVELOPMENT AND ASSOCIATION ACTIVITY
FROM TOMAŽ PRI ORMOŽU BETWEEN 1800 AND 1941

The general administrative reforms carried out by Maria Theresa also included the establishment of individual provincial authorities. Among other things, district offices were established. There were five of them in Styria. Joseph II enhanced their relevance. As their scope of work expanded somewhat, district offices transferred more and more administrative tasks to land lordships, also called county lords. In the administrative area, in the first half of the 19th century, Sveti Tomaž was a municipality in Velika Nedelja county, which was part of the district of Maribor. From topographic data given by Schmutz in the *Historisch topographisches Lexicon von Steyermark*, in the first quarter of the 19th century there lived 112 inhabitants in 28 houses, they had 24 heads of cattle. The Trivium elementary school was attended by 84 children, and in 1850 it was attended by 240. In administrative and other fields, new changes took place in 1850 because of the demands of the revolutionary movement in 1848/1849. County lordships and county commissariats ceased to exist. Municipalities were introduced as the lowest administrative units. Their territory was determined based on cadastral municipalities, it could be one or they could combine several. Under the state municipal law of 1862, the highest body of a local municipality was the municipal council, consisting of an elected municipal committee and a municipal directorship, which was an administrative and executive body and was headed by a mayor.

According to Janisch in the *Historisch topographisches Lexicon von Steyermark*, 216 people lived in 54 houses in the villages of Zagorci and

Sveti Tomaž in the third quarter of the 19th century, and 120 people in 28 houses in Sveti Tomaž alone. In the village, there was a post office branch with three horses, and there was a two-grade primary school. The main economic branch was viticulture; they also engaged in beekeeping.

During the period of the first Yugoslavia in Slovenia, the lower administrative-territorial bodies in the districts and municipalities did not experience any shocking changes. District councils, already introduced in the Habsburg monarchy, continued to function. There were twenty villages in the municipality of Sveti Tomaž pri Ormožu. It had a population of 3,770 and 870 houses. They subsisted on agriculture and animal husbandry and, to a lesser extent, on handicrafts, trade, and viticulture. In the village, there was a gendarmerie station, post office, school, the seat of the municipality, as well as a Farmers' savings and loan bank. They were connected to the world by the Banovina road Ptuj-Ljutomer. They were 13 kilometres away from the railway station in Ormož. A telephone line in the village was built in November 1938. The inhabitants of Sveti Tomaž were active in various societies, and on various occasions, they prepared cultural, educational and sports events.

In Slovenia, social activity was interrupted with the beginning of the Second World War, as the occupation disbanded all Slovenian societies and confiscated their property in 1941 and 1942. In addition to societies, most organizations and associations were also abolished. Such a fate befell the societies, organizations, and associations of Sveti Tomaž pri Ormožu.

